



СБОРНИК ЗА
ФАНТАСТИКА

НАУЧНА
И ПРОГНОСТИКА

ФАНТАСТИКА

ФАНТАСТИКА–1

Превод: Първан Стефанов, Лидия Симеонова, Григор Попхристов,
Виктория Алексеевна, Светлана Тодорова, Елена Иванова, Людмила
Георгиева, Йордан Милев, Лина Василева, Георги Димитров Георгиев,
Цветан Стоянов

chitanka.info

ЛЮБЕН ДИЛОВ

ВМЕСТО НАЗДРАВИЦА

Фантастиката, която така властно проникна във всички форми на художествената себеизява на човека — от литературата и киното до театъра, балета и живописата, — се превърна в един от значимите културни феномени след Втората световна война. Човекът винаги е чувствувал или знаел, че това странно свойство на мозъка му — въображението, е, което рязко го отличава от всичко живо на планетата, че то му е помогнало да оцелее и да се развива като биологичен вид и като уникално същество под звездите, че то и само то го прави способен да прекроява по свой вкус нещата около себе си. И все пак едва през последните няколко десетилетия то получи, така да се каже, своите граждански права.

Дългото ни и мъчително самоотърсване от религии и предразсъдъци, демократизацията на духа и извоюваните за него нови свободи, което вървеше паралелно с едно почти трагично узнаване, че знанията ни за света са и винаги ще бъдат относителни, някак неочаквано ни изправи сами срещу себе си в една опразнена от богове и демони вселена. Опразнена от помощници и благожелатели, опразнена и от действителни врагове. Ние се озовахме лице в лице срещу себе си, срещу добрите си и лоши дела, сред една равнодушна към нас природа. И това именно ни принуди окончателно да осъзнаем, че въображението е единственото свое, което можем да й противопоставим, а оная паралелна, удобна за нас, познаваема вселена, която то непрекъснато си създава, е единствената ни опора. И че само то достойно поставя човека на опразнения от „бога-творец“ трон. Така в тази преломна за съзнанието и обществото ера отношението човек-вселена престана да бъде абстрактен за човечеството проблем, то стана проблем за всяка мислеща личност поотделно, проблем миросгледен и нравствен.

Всички се раждаме способни за фантазиране, но възпитанието, социалните правила за поведение и стереотипите в мисленето

постепенно притъпяват тази ни способност. Ето защо и занапред ние ще бъдем принудени да защитаваме гражданските права и свободи на творческото въображение.

По време на многобройните ми срещи с читателите на фантастика най-често са ме питали, какво е нужно, за да се стане фантаст. Обикновено въпросът звучеше комично — сякаш на питащия не му е достигало само това още разяснение, за да стане и той фантастно, струва ми се, че въпросът никога не идваше случайно, че винаги е извираше от болезненото чувство за заплахата или бедност на собственото въображение. Отговарял съм по различен начин, кога даскалски обстойно, кога на шега, но съм запомнил само един от отговорите си, защото той тогава шокира публиката, та трябваше после дълго да го оправдавам. Бях отвърнал спонтанно: Кураж и нахалство!

Да, наистина е необходим кураж да отвориш въображението си, да му се довериш, да го противопоставиш на общоприетата схема, в която живееш. И... нахалството да занимаваш хората с неговите приумици. Но докато първото си е твоя лична работа, второто веднага те изправя на подсъдимата скамейка: то те задължава да поемеш отговорността за онова, с което си се заел да безпокоиш обществото.

Едно издание за фантастика като това, чиято поява у нас сега приветствуваме, неминуемо се нагърбва с двойно по-голяма отговорност. То трябва да вдъхва кураж на читателя си, да развива въображението му, да възпитава у него антидогматично, откривателско мислене, да вдига от очите му прашното перде на примирението и закостенелите привички, да подклажда непримиримост към пошлото в днешния ден, активно да го приобщава към ония, които мислят и се тревожат за бъдещето на човека.

Може би най-точната формулировка на психическата основа и за фантастиката съм срещал у Гьоте:

Нашите желания са предчувствия за способностите, които лежат в нас, предвестници на онова, което бихме могли да постигнем. Това, което можем и желаем, се представя на нашето въображение извън нас и в бъдещето. Ние усещаме копнеж по онова, което тайно вече притежаваме.

Такова предчувствие за постижимото носи всеки в себе си, особено младият човек. То именно го кара да фантазира и мечтае, то подклажда и пламенния му интерес към глобалните въпроси на битието. А фантастиката пък заема мястото на посредник за това наше „тайно притежание“ на бъдещето, стреми се да го обогатява и умъдрява.

С какво ново дойде тя на света?

Първият неин, смее да го нарека, исторически принос в изкуството е различният тип развлекателност. Извън класическите схватки на доброто със злото, извън драмите на любовта и вариантите на престъплението, тя разкри нови територии за художествено-познавателно развлечение (каквато е същността и на всяко изкуство), като постави в сюжетния си център вродения стремеж на човека към непознатото, завладяването на нови пространства за човешкия дух и нравствената му мисия във Вселената, потребността му да намери себе си и своето място в нея. А темите, с които тя така бързо стълпи около себе си читателите, произтичат от екзистенциалните проблеми на планетата: войната и мирът, екологическата криза, социалните, политически и морални катаклизми, ползата и бедите от научно-техническия прогрес и т.н. С тях фантастиката откъсва читателя си от дребнавостите на делника и го въвлеча в голямата идейна дискусия за съдбата на човечеството, обхванала днес света.

И друга, също оставаща някак си незабелязана заслуга към днешното изкуство има фантастиката: тя възроди цялостния, активно преобразяващ себе си и света герой, с когото младият човек винаги е имал нужда да се идентифицира. Тя се оформи във време, когато в изкуството настъпваше модерната дегероизация — времето след Гогол и Достоевски, времето на Пруст и Кафка, когато героят се превърна в обект на детайлиран и никак нерадващ с резултатите си психологически и социален анализ. С това той стана може би по-достоверен извор на познание, но престана да бъде пример за поведение и образец за подражаване, за какъвто винаги ще си жадува новопоявилият се на света човек. (Не случайно, още непроходил, го възпитаваме с приказки, не с анализи, а фантастиката стана модерното продължение на древната фантастична приказка.) Силният, храбър, нераздвоен психически герой бе предоставен в новите времена почти изцяло на приключенското, шпионско и криминално четиво, където

той в твърде еднообразни сюжетни схеми е заставен да прави все едно и също: с пистолет, с юмруци и белезници да осигурява някакво съмнително тържество на правдата, по-скоро — на правосъдието. В тази обстановка фантастиката извика отново на белия свят героя от типа на Икар и Прометей, на Одисей и Доктор Фауст, като го натовари, естествено, със знанията и уменията на днешния ден. И със способностите, които предчувствува в себе си пак според Гьоте днешният човек. Така тя създаде герой, който очарова със своята жертвоготовност в търсенето на научните истини, в разкриването на загадките на Вселената, в очовечаването на Космоса, който неизменно воюва от позициите на най-високата човешка нравственост. А в тази негова надделнична извисеност лежи особеното възпитателно въздействие на фантастиката върху читателя.

Но ето че, както всяко добро в нашия свят, вече сме принудени и да браним тази висока мисия на фантастиката — от комерсиализирането, от пошлостта, от спекулациите на занаятчийското бездарие. На Запад, където продукцията на фантастика придоби необозрими размери, явлението си има дори собствено наименование — фандъм. Гръмогласен е и девизът му: „Фандъм е един начин на живот“, претенциозен като всяка реклама, защото всъщност такава е и назначението му — да продава продукцията. А в този „начин на живот“ се включва всекидневното поглъщане на калния поток от пълни с насилие и секс книжлета, на смайващи технически, но убоги духом филми, на „фантастични“ порнографски комикси. И не е нужно да разбираш кой знае колко от фантастика, за да видиш, че тук няма вече никаква фантастика, а се зъби насреща ти прастарата разбойническа търговия с душите на хората.

Не, фантастиката не е начин на живот! Тя се е родила, за да ни учи да живеем и да ни помага да живеем в един брутално реален свят. И където и да ни отвежда мисълта ни, каквито и волности да си позволява нашата фантазия, не бива да забравяме, че въображението ни е единственият бог-творец и той е призван да твори само добро. „Помнете: човекът няма избор! Той трябва да бъде само човек.“ — ни предупреждаваше мъдрият присмехулник Станислав Йежи Лец.

Ето защо аз се радвам на този сборник за фантастика и съм убеден, че той ще зарадва по същия начин и вече стотиците хиляди нейни почитатели у нас, които тъй жадно го очакваха. Нека дълги

години дава кураж на мечтите ни, нека ни носи мъдрост и разтуха,
нека възпитава въображението ни, защото само доброто въображение
означава и добро здраве за човека!

АГОП МЕЛКОНЯН

ОПИТ ЗА РАЗЯСНЕНИЕ

У нас вече не се спори за необходимостта да се издава научна фантастика, за спецификата ѝ, за нейната възпитателна роля, особено сред младите читатели. С усилията на водещите в това отношение издателства, подкрепяни все по-активно от периодиката, първоначалният глад за научнофантастично четиво беше постепенно задоволен. Но нещо все още ни липсваше.

От много години десетките хиляди приятели на научната фантастика у нас очакваха периодично издание за българска и преводна фантастика, за теория, история и критика на фантастиката, придружено със статии върху различни прогностични проблеми; мечтаеха за сборник, в който да има поезия и хумор с научнофантастичен вектор, в който да откриват нови имена и където да се реализират младите дарования в тази трудна, но обичана литературна разновидност.

С тази задача се зае издателство „Народна младеж“. Преди всичко защото сборникът ще се прави от млади хора — писатели, литературоведи, публицисти. И освен това ще бъде предназначен за младите читатели, които ще живеят и работят в третото хилядолетие. Логично е тогава този ангажимент, да се поеме от младежкото издателство.

На пръв поглед задачата изглеждаше като че ли проста — по света има десетки периодични издания и бихме могли да се поучим от чуждия опит. После се оказа обаче, че точно такъв сборник, какъвто искаме да бъде нашият, не излиза никъде. Не е списание — обемът и периодичността му веднага го изваждат от тази категория. Не е антология, не е литературен алманах, не е литературно-публицистичен дайджест. Пък и защо да подражаваме?

Искахме този сборник да няма категорично очертани контури, а да се докосва до всичко (или почти всичко), което пряко или косвено засяга фантастиката. Разбира се, подобно желание е прекалено

амбициозно, за да може да бъде реализирано докрай. Но когато го има като пътепоказател, шансовете за успех са винаги по-големи.

„Фантастиката е художествената патерица на науката“ — казва Артър Кларк. „Ние сме за, фантастиката без брегове“ — настояват братя Стругацки. Между тези две диаметрално противоположни мнения се разпростира цялостен спектър от възгледи и убеждения и всяко едно от тях е и защитимо, и уязвимо. Но в литературата всеки творец има право на свое собствено кредо, затова оставихме настрана догмите и личните вкусове, за да ви представим живия и пъстър букет на съвременната фантастика — и научна, и приказно-митологична, и социално-философска, и криминално-приключенска.

В този сборник читателят ще открие нови имена на млади наши автори, някои от които правят своя дебют. Всяка среща с публиката е един риск и те вероятно разбират това. Риск поемаме и ние, като поставяме един до друг толкова различни по стил и търсения творци, при това в съперничество със световноизвестни имена. Убедени сме обаче, че изявата ще стимулира авторските им амбиции и едновременно ще докаже на скептиците, че няма място за нихилизъм и че младите могат да имат оправдано самочувствие; че се вглеждат в примамливия хоризонт на голямата литература и няма защо да се чувствуват неловко в компанията на по-старите събратя по перо.

Подборът направихме от огромно количество разкази; някои от тях бяха готови за публикуване, над други трябваше да се потрудим, трети останаха в папките в очакване на следващите сборници или завинаги. Към съставителя вероятно ще бъдат отправени упреци, ще има и недоволни. В защита можем да кажем само едно: повярвайте в нашата искрена добромерност.

Статиите по теория и история на научната фантастика засягат главно национални проблеми. И това е оправдано — у нас все още няма цялостно и задълбочено изследване върху спецификата и художествената еволюция на българската фантастика (колкото и парадоксално да звучи, такъв труд е публикуван в Белгия!). И отново ще срещнем имена на млади автори, които — поради липса на трибуна — досега оставаха скрити от очите на масовия читател. Същото се отнася и за прожекциите на първите научнофантастични филми у нас, и за първите издавани фантастични книги. Разгръщайки тези

страници, изпълнени с доста любопитни факти, ще се убедим, че сега ние се опитваме да реализираме една отколешна мечта на българина.

Що се отнася до преводната фантастика, върху всеки подбор стои печатът на нечий вкус и следователно може да бъде обсъждан критично. Постарахме се да изберем по-малко известни у нас автори или по-малко известни техни произведения. Такива ще бъдат амбициите на сборника и по-нататък. А рубриката „Златни звезди“ е малко по-особена; тя е за разкази, класически в жанра, публикувани у нас отдавна и поради тази причина непознати на най-младите читатели.

Трудно се подбира фантастика и това е обяснимо. В световен мащаб се издава огромна по количество продукция, но в по-голямата си част на доста посредствено равнище. Що се отнася до майсторите, техните по-интересни произведения читателят вече познава от книги или от научнопопулярните списания. Търсенето на по-малко известни имена често ни сблъсква с порнографски, открито милитаристични или крайно реакционни произведения. Затова всеки съставител, верен на високите художествени критерии и безкомпромисен към всякакви идеологически спекулации, изпада в затруднения, когато подбира фантастика от света на капитализма.

Част от сборника е посветена на прогностични проблеми. Не искахме да бъдат строго научни публикации, а равностойни на поразяващото въображение свят на фантастиката. През следващия век вещественото обкръжение на човека ще бъде съвсем различно, но какъв ще бъде самият човек? Ето кой е гордиевият възел на всеки опит да се надникне в утрешния ден и за неговото разплитане хората твърде много залагат на фантастиката.

С това в общи линии се изчерпва нашият „опит за разяснение“. До заглавието на този сборник стои цифрата 1. Тя и оправдава, и задължава. Оправдава, защото е опипване на периметъра, където е златоносната жила, и като всяко начинание неминуемо носи белега на несъвършенство. И задължава, защото след нея следва безкрайна редица от цели числа, всяко по-голямо от предходното, и значи на сборника му предстои дълго и трудно изкачване нагоре. Непременно нагоре!

СМЯНА

ДОБРИНКА МИКОВА

ОБИКНОВЕН, РЕДОВИ РЕПОРТЕР

Нямаше смисъл да се обръща, за да се убеди, че е Хромия. Познаваше го по неравномерното ходене.

Главния подсмръкна едновременно с поздрава-отговор.

— Рано — каза и отвори вратата.

Репортерът се съгласи с кимване и се изсули като госпожица. Челото на Главния се начупи в размисъл. Това, че им отваряше вратите, си беше тяхна заслуга. А това, че за една година вестникът стана най-популярният и търсен, много моля, това вече е негова. Просто умее да подбира хората си. Гордееше се с това. Човек трябва да е чешит, обичаше да казва — самороден камък, да не е сив като тези в реката. Беше убеден, че от тоя сой господ ги прави специално. Зареже другата работа и седне да ги майстори за кеф. И Главния такива подбираше. Ето Хромия, не само че е чешит, ами и шлифован. И макар да замята крак и с птичия си сурат да не става за келнер и в бирария, носи информация прясна, колкото прясна може да бъде само рибата в реката. Да се чудиш къде я лови. Всъщност Главния не се чудеше. А плащаше.

— Работа, а! — каза, когато асансьорът потегли.

— М-м — съгласи се репортерът.

— Значи днес ще ми подадеш нещо.

Репортерът кимна. Не му се приказва, помисли Главния. Но какво пък, плаща му, за да пише, а не да говори. Репортерът стоеше, забил нос, и разглеждаше мокета. Беше в същия костюм, с който го бе видял и преди половин година. Само петната бяха повече. Асансьорът спря. Репортерът закуца към стаята си.

Главния влезе в кабинета. Застана в средата и се замисли.

Не мислеше нищо.

От другата страна на улицата, на нивото на погледа му, имаше стая. До вчера в нея се разхождаха около бюра две дългокраки красавици. Днес нямаше нито бюра, нито красавици. Бяха останали пердетата. Празнотата отсреща изведнъж го натъжи. Както може да се

натъжи само мъж, който е почувствувал, че остарява. Усещането беше ясно и категорично. Главния присви очи, за да го разгледа по-добре. Но то убягна, скри се зад завесите на прозореца отсреща и не стана убеждение, остана си усещане, прозрачно като тюл.

На вратата се почука. Преди още да е преместил поглед и да е казал „да“, онзи влезе. Беше около четиридесетгодишен. Не бе необходимо голямо въображение, за да си представи човек, че в специални дни от месеца носи на раменете си пагони. Днес явно не бе специален ден и униформата му сигурно стоеше в гардероба на спалнята. Приблужи и извади от вътрешния си джоб много вътрешна карта. Главния се намръщи с жест, който спокойно можеше да мине и за покана. Не ги обичаше тези. Ако човек е честен, трябва да признае, че и те са чешити. Но от тия, дето господ ги е правил, когато си е нямал работа, и навярно с ясното съзнание да развалят работите на другите.

Мъжът се намести на дивана пред бюрото. Явно смяташе да се заседи. Главния се почеса по върха на носа и остана прав. Нямаше такова желание.

— Малка справка — каза мъжът.

— Слушам.

— Интересува ме репортерът от отдел „Ново“.

В очите на Главния любопитството примижа.

— Хромия? — не скри учудването си. Тук всички го наричаха така. Може би защото беше куц. — Един от най-добрите ми журналисти — каза.

— Или най-добрият?

— Тук всички са добри — заинати се Главния.

— Кажете ми нещо за него — онзи се опита да бъде любезен.

Хич не им отива да бъдат любезни, помисли Главния и реши, че е по-добре да седне.

— Май не мога да ви кажа нещо, което да ви интересува — понечи да хлопне вратата под носа му.

Мъжът подложи рамо и гласът му стана твърд.

— Как започна работа при вас?

— Като повечето. Нямаше къде да работи и какво да яде. Приех го.

— Само за това ли?

Главния премина към ниския регистър.

— Видях го за първи път в една кръчма. Разказваше някаква история на някакъв мъж. Нещо в разказа му ме поразя.

— Поразя ли?

— Беше превъзходен разказвач — изръмжа Главния. — Помолих го да напише това, което разказваше. Така започна.

— М-м — каза мъжът отсреща, без да се разбере дали е съгласен, или не.

Във всеки случай не беше доволен.

— Да знаете с кого разговаря, кой го търси отвън, изобщо какви са контактите му?

— Никакви. Тук идва само колкото да си предаде материалите. След това си отива. Никой не го търси, пък и няма шанс да го намери. Идва, когато му скимне.

Мъжът съсредоточи поглед в себе си. Може би съжаляваше някого.

— В момента е тук — опита се да приключи посещението Главния.

Онзи се направи, че не разбира. Загледа се в прозореца отсреща и като че ли остана много доволен от нещо.

— Говорил ли е за приятели, за близки?

Досаден човек. При това костюмът му е шит от същия шивач, който шие и униформите. Главния подсмръкна. Беше настинал.

— Доколкото знам, няма родители.

— А мъжът, с когото сте го видели за първи път?

— Художник е в кино „Напредък“.

Онзи с униформа в гардероба на спалнята се замисли.

— Не ви ли прави впечатление, че материалите му са твърде професионални?

Това преля. Главния се ухили с усмивка, която спокойно можеше да мине и за озъбване.

— Тук всички са професионалисти.

— А-ха — каза мъжът и стана.

Не беше си свършил работата. Какво да се прави, все някой на този свят не я свършва. Главния се усмихна с лицемерно съчувствие. Мъжът го погледна разсеяно. Промърмори там, каквото трябваше, „довиждане“ или нещо подобно, и излезе.

Още една такава визита и денят ти може да бъде отровен. Главния се замисли. Защо ли се интересуваха от Хромия? Може би се е забъркал в някаква история? Но тогава тоя суяк едва ли би се интересувал от професионализма му. Или има нещо общо с последния му репортаж за неуспешния опит на военните с новия тип ракети? Това ще е. Е-е, много са докачливи. Достатъчно е малко да ги щипнеш и веднага трябва да си припомниш как се е казвала гувернантката на леля ти.

Пердето отсреща се залюля. От празнотата, помисли Главния и си спомни първата среща с Хромия. Беше в „Сивия поток“. Рядко идваше тук, и то само когато му домъчняваше за особняци. Онзи ден нямаше много посетители. Келнерът се бавеше. Някаква муха мудно прехвърчаше около мазно петно на покривката. Зад него някой разказваше нещо. Заслуша се. Потъването на „Сания Ли“? Изпита силно желание да види разказвача. Обърна се. Бяха двама. От тия дрипльовци, които за едно ядене не можеш ги накара да прехвърлят и две лопати въглища. Интелигенти! Помоли да седне на тяхната маса. Разказвачът смотолевил някакво съгласие. Брататият до него покрусено кимаше глава над чашата си. Не им направи никакво впечатление това, че той или поне новият му костюм не отиваше на тази кръчма. Докато онзи разказваше, успя да го разгледа. Нямаше повече от тридесет и пет години. Беше слаб и по-скоро нисък. Чертите му бяха остри, но имаха онази мекота, характерна за много емоционални и нервни натури. Когато келнерът дойде, предложи и на двамата да почерпи. Не пия, каза този, който разказваше. И тогава видя, че очите му са сиви. Почти без ириси. Брататия прие без колебание. Поръча му. Когато келнерът понесе морното си настроение към бара, предложи на сивоокия да напише това, което току-що разказа. Плаща ли се, попита той и Брататия пак закима. Като гледаше ожуления му костюм, беше трудно да повярва, че цени труда си. Но трябваше да се вгледа в лицето му, за да разбере, че го цени. Извади няколко банкноти заедно с визитната си картичка и ги остави пред него. Очите без ириси се присвиха при вида на парите. Какво пробягваше в мозъка зад тях, не разбра. Не го и интересуваха. Това е предплата, а това — и той посочи визитната си картичка — е да знаете на кой етаж да стоварите тялото си, когато решите да дойдете. Дойде още на другата сутрин. Тогава забеляза, че е куц. Единият му крак беше с няколко сантиметра по-къс от другия.

Може би дефект по рождение. Застана пред бюрото и зачака. Главния спокойно изчете писанието му и вдигна поглед. Тогава забеляза, че куцията го разглежда с любопитство. Стана му неприятно. Но това, че мъжът, който стоеше пред него, беше серсем, не го интересуваше. Трябваша му хора, които умеят занаята. Такива не държеше да го гледат с преклонение и угодничество. Написа му чек. Преди да му го подаде, даде вид, че се колебае. Усети, че се смути. Нещо не ви ли харесва? Откъде имате тази информация? — отговори на въпроса му с въпрос. А-а, каза онзи и явно се успокои, от мой приятел моряк, очевидец. След още няколко такива репортажа го прие на работа. В последния месец три големи издания предложиха на Хромия да работи за тях. Вдигна му заплатата. Де да го знае, може да реши и да хукне другаде. Не трябва да го изпуска. Пък и още може да плаща повече от другите. Ще може и в бъдеще! Остана доволен от увереността си. Погледна прозореца отсреща. Там се мотаеха работници. Поставяха нови бюра. Все някой си отива, помисли Главния и започна да преглежда материалите за новия брой.

* * *

Мъжът огледа стаята. Няколко платна до стената, изкорубен диван, две овехтели табуретки с дамаска, която в юношеските си години може бие била зелена, масивна олющена маса с разхвърляни върху нея туби с бои. Брадатия задържа четката и спря поглед върху посетителя. Мъжът приседна гнусливо на стола. Не сметна за необходимо да показва картата си.

— Интересува ме твоя приятел, репортерът.

Брадатия продължи да маже боя върху платното. Заглавието на филма трябваше да бъде върху небесносин фон.

— Не съм го виждал отдавна — спестяването на истината не смяташе за лъжа.

Мъжът стана от стола, разчисти ъгълчето на масата и седна.

— Познаваш ли го добре?

— Идва понякога.

Онзи се сдържа.

— Откога го познаваш?

— Какво е направил? — попита Брадатия.

Мъжът присви очи. Не отговори.

— От половин година — Брадатия не се обиди от липсата на любезност. Остави четката и започна да разтваря нова боя.

— Разказвал ли ти е за своята работа?

— Никога.

— Никога?

— Не обича да говори — спокойно каза Брадатия. Ако не те хванат, лъжата не е лъжа.

— Как се запознахте?

— Един ден седнах на неговата маса. Имах нужда от компания. Спомням си, разказваше за потъването на „Сания Ли“. Тогава всички говореха за това — мацна петънце върху един картон. Жълтото беше добро. — Сигурно е разказвал интересно, защото на масата ни дотърча един дъртофелник и го зяпна. След седмица започна работа при него.

Мъжът записа адреса на Хромия и стана.

— Не е имало очевидци — каза.

Брадатия се направи, че не разбира.

— Имаше. Онзи, собственикът на „Време“, беше на масата ни.

Мъжът прочисти с език зъбите си.

— На потъването на „Сания Ли“ — каза.

— Има ли значение? — невинно подхвърли Брадатия.

Мъжът го изгледа и не отговори. На вратата се спря.

— Какво е? — попита.

Брадатия погледна заглавието, което бе започнал да изписва.

— Все има значение за някой!

Преди да затвори вратата, мъжът помисли, сигурно се съгласи, но не се засмя.

* * *

В последно време Хромия бе станал мрачен. Ето и днес седеше намусен в ъгъла на изкорубения диван и наблюдаваше мълчаливо как Брадатия рисува. Беше минал повече от месец, откакто ония го бяха прибрали за няколко дни. Най-после бяха се досетили, че е бил очевидец на събитията от репортажите си, понякога други не е имало,

не е можело да има, и в същото време не е напускал квартала и онази мансарда-дупка, в която живее. Но как го правеше? Въображение или...? Не знаеха. Опитали се бяха да го убедят да работи за тях. Те умееха да убеждават. Не бяха успели. И всичко си бе продължило като чели постарому. Но за малко. В живота на Хромия се бе появила жена. Затова седеше така намусен. Преди няколко дни бе казал на Брататия, че ще замине. Къде? При нея. Брататия нищо не каза, просто за разлика от него говореше малко. Сега нахвърляше платното за новия филм. Беше се увлякъл. В един момент се сети, че Хромия мълчи отдавна, а той не можеше да мълчи. Може би е заспал. Обърна се. Не спеше. Наблюдаваше работата му. С онова любопитство, с което децата разглеждат малката буболечка, която пълзи в тревата.

— Странно — каза Хромия.

Брататия остави четката в буркана с разтворител и включи котлона.

— Странно — повтори Хромия. Беше много напрегнат.

Водата завря бързо. Брататия пусна голяма щипка от изсъхналите червени цветчета и водата стана рубинена. Хромия въртеше омазаната с боя четка и гледаше как Брататия сипва чай в белите порцеланови чаши. Гледаше така, сякаш откриваше света.

— Има нещо божествено! — каза.

Брататия пусна по една бучка захар. Хромия сякаш се бе вцепенил.

— Стария пак ми повиши заплатата — каза и като че ли го каза друг.

Брататия сръбна. Чаят беше горещ.

— Има ли значение — захили се Хромия.

Брататия бегло го погледна. Има, но не и за лудите. А той бе убеден, че Хромия не е с всичкия. Може би затова го обичаше.

— Та аз нищо друго не мога да правя — каза Хромия. — Мога ли, а? Мога ли да подкова например един патък? Аа? — в гласа му се появиха нервни нотки.

Брататия мълчаливо се съгласи, че не може.

Хромия се успокои. Отпи от чая като свещенодействие и примижа. Сякаш искаше да запази този вкус за цял живот. Мълча дълго.

— Не — каза. — Няма да замина! Защото нищо друго не умея да върша. И риба не мога да ловя.

Беше тъжен. Много тъжен.

Брадация разбра. Няма да замине при онази жена, единствената. Повечето мъже нямат „единствена“, но някои идиоти имат и след това са тъжни.

— Има нещо божествено — каза Хромия. — В това да правиш нещо. Чай или картина — няма значение. Във всяка работа има нещо божествено, дори в това да си обикновен, редови репортер.

* * *

Вървеше по пясъчната ивица. Мислите изпреварваха стъпките му. Морето бе спокойно и странно сиво. Наближи залива и я видя. Седеше на камъка, който миналия път довякоха тук. За да гледали морето. Тя обичаше острова и залива. Смяташе, че и на боговете не им трябва повече от бряг и огнище. А тук ги имаше. Прекрасен залив и в средата на острова — вулкан-огнище. Бе убедена, че именно тук са спирали боговете. Той се съгласяваше. И те е трябвало да спират някъде. Самият той, ако е можело да избира, би се родил край море. Това, че се появи на този свят в една долина, захвърлена далеч от бог и вода, го смяташе за тъпа случайност.

Приближи. Косата ѝ бе черна, но на слънцето изглеждаше многоцветна.

Приседна до нея. Тя не се обърна, но го усети, макар да не бе чула стъпките му.

Мълчаха дълго. Пред море можеш да мълчиш.

— Ще останеш ли? — попита.

Той присви очи. Беше решил.

Сега решаваше.

Видя изражението на капитана, когато пожарът избухна на кораба му, след това онзи застина миг учудване върху лицето на момчето пилот, когато двигателите отказаха, видя увереността на военните и взрива на ракетата, който помете тази увереност и не остави дори едно копче от парадните им мундири, спомни си скока на световния рекордьор от кулата, и публиката, която се изправи на крака,

за да види по-добре оцветяващата се в червено вода на басейна, когато той от десет метра се плъсна по корем, видя още много мигове от репортажите си и реши.

— Ще идвам.

Нямаше да остане.

Тя потрепери от вятъра, който щеше да дойде.

Вървяха дълго. Беше много спокоен, както е спокоен човек след решение. Наближиха къщата. Когато дойде преди няколко дена тук, го порази каменната статуя пред вратата. Еднометрово тъжно божество. Нещо го смущаваше в него. Какво? Вгледа се, за да разбере.

И Слънцето промени мястото си.

И още преди да е чул тътена, разбра. И вдигна поглед нагоре.

Огнището на боговете бълваше огън. Грандиозно! Възторгът в него бе равен на преклонение. Писъкът от селището долетя глух като от минало и само след мигове щеше да потъне завинаги в минало, захлупено вече от лава. Нямаше да има очевидци. Първа бе мисълта, страхът лумна като искра след това. Бягай, извика. И видя очите й. В тях имаше любопитство и още нещо. Дълбоко и черно. Стоеше безмълвна, сякаш щеше да надживее огъня. Бягай, повтори и я затегли към морето, и знаеше, че ще бъде трудно, много трудно да се върне с нея, но ще успее, и в мига, когато се обърна да види лавата, която тичаше след тях забавено като насън, видя каменното божество пред къщата да оживява, и разбра това, което го е смущавало. Божеството куцаше след тях. Подозрението дойде преди мисълта, но тя го настигна и заопипва като слепец, който ще познае.

Спря за миг. И нещо в гърба му лумна.

* * *

Днес беше един от специалните дни в месеца и затова бе облякъл униформата от гардероба в спалнята. Разтвори новия брой на вестник „Време“ и зачете информацията. Един от островите в Тихия океан бе потънал след изригване на вулкан. Едно редче. Толкоз. Затвори вестника. Ще има за какво да съжالياва главният редактор днес на погребението на Хромия. Каква нелепа случайност! Да го блъсне кола,

когато е пресичал на червено. Прочисти с език зъбите си. Така е, като не е гледал къде върви.

— Добре се справи — каза и вдигна поглед.

Жената застана чинно, като по-младши. Косите ѝ бяха черни, но на слънцето изглеждаха многоцветни.

Той погледна календара на стената — 12 февруари 1983 година.

Още един бяха „изключили“. Но оставаха още много.

— Свържи ме с Галактичното бюро за контрол на индивидуалността за ново нареждане! — нареди и опъна с рамене униформата с пагони.

АЛЕКСАНДЪР КАРАПАНЧЕВ СТАПЕН КРОЙД

На 120 километра югоизточно от Сан Франциско се гуши най-обикновено петмилионно градче със звучното име Аболидо. От многобройните си братя-близнаци по земното кълбо Аболидо се различава само с полуизчерпаните си волфрамови мини и Национална библиотека, посветена изключително на поезията.

Една сутрин директорът на библиотеката Стапен Кройд, едва нахълтал в своя кабинет, се хвърли към видеофона. Юмруците му без почивка барабаняха върху бюрото, докато чакаше да го свържат с Халидж — негов приятел от детинство и главнокомандващ градския Щаб на антифонните войски.

Въпреки заглушителите, максимално забити в ушите му и хвалената като непроницаема тапицерия на кабинета, Стапен Кройд долавяше тракането на влакове по безкрайни линии. Нито за секунда не спираха току над главата му да бучат самолети, протяжно да вият корабни сирени, в невъобразим коктейл се сливаха пълчища радио и стереовизионни програми. Налудничави остриета разкрояваха ламарина, разбичкваха отвратителни пискливи трупи, трошаха се чинии и макар всичко това да бе смекчено, на директора му се струваше, че чува кръвните си телца да се пръскат със същия несекващ ритъм.

На екрана засияха пагоните на Халидж, измести ги триъгълно лице с безкръвна чертичка вместо устни.

— Хелоу, Кройд! — раздвой се чертичката. — Какво ново?

Стапен усети как леденият поглед на главнокомандващия опипва заглушителите и увисналите под очите му торбички, подобни на размазани боровинки. За момент му се прииска да счупи екрана, сякаш той беше прозорец, до който се е лепнала уравновесената мутра на Халидж.

— Не крещи така! — процеди Степен Кройд. — Твоята служба работи безупречно, все едно че гърлото ти е в мозъка ми!

— Накратко? — срязва го Халидж.

Върху тавана се посипаха килограми стоманени топчета. Загърмя електронна китара, полицейска кола изви и нацепи тъпанчетата на Кройд на сгърчени лентички.

Всяко обмисляне бе фатално, Халидж можеше ей сега да се изключи. С мъка Стапен преглътна, преглъщането му отекна като пукнат балон. Леденият поглед отсреща го смазваше. А ако не беше старото им приятелство, директорът не би могъл и на толкоз да разчита.

— Прати незабавно един екип вкъщи! — изстреля Кройд. — Патронът ми се износи половин година по-рано от предвиденото, полудявам!

— Разбрах! — и екранът мигом угасна.

Отри челото си, потта веднага го обля отново. Чувстваше, че се носи в бучащия въздух. Положително нервите му приличаха на изтръгнати с корена и захвърлени бурени, ала колкото и да е странно — още живи. Люшката се между пневматични чукове, камиони, задъхани над главоломни стръмнини, непрестанни плачове, кикот, свирки и чудовищна музикални инструменти, които развиваха изтриващи всякаква мисъл мутирала теми.

„Преувеличавам — въздъхна той. — Една нощ прекарах без патрон и скоро ще трябва да събирам останките си.“ Счу му се, че стържат огромни зъбчати колела. Те бавно, с наслаждение се въртяха; между зъбците им хрущяха минутите, нервните му клетки, цялото му изтръпнало тяло. Оборот след оборот колелата трупаха долу ръждива кал — смления директор на Националната библиотека, посветена изключително на поезията.

Започна снощи към 19 часа. Отначало се вклини тананикане. Тананикаха поне стотина човека на разни езици: древни епохи, плажове, където отливът реди гирлянди от раци и водорасли, невкусени битиета, може би хубави за теб. После заваляха стъкла, присъединиха се бетонобъркачки, печатарски машини, колосални като Великденски статуи. Невидими хора се караха, биеха, разискваха, мърмореха — почти винаги отломки от общуване, подлудяващи с фрагментарността си, с безсмислието си в крайна сметка, както се струваше на Кройд.

Това не бяха маскираните все пак със заглушители и тапицерия шумове, които днес го обсаждаха в кабинета му. Същите средства ги

имаше и в апартамента му, но когато патронът отказа, за кой ли път се получи изкривяване в полифоничното поле на Дампер и нищо не можеше да помогне. Звуците станаха безмилостно автентични. Жена му и дъщеря му припаднаха. Знаеше, че и да се обади в болницата, гласът му ще ечи там не по-разбираемо от гръмотевица. Медицината бе вдигнала ръце от подобни случаи. Да седне в такова състояние в аеромобила си, не смееше. Невъзможно е да се предвиди какво ще му поднесат недоописаните дамперови ефекти. Да отиде при някой съсед, приятел, роднина — щяха да го изгонят, защото бученето ще го придружава вредом. Видя се отрязан отвсякъде. Просна се на килима и зачака разредка, която следваше да настъпи най-много подир едно денонощие, тогава излъчванията на антифонните спътници щяха да окажат въздействие.

То би могло да трае само няколко минути и Стапен Кройд трябваше да го издебне, за да напусне този ад.

Лежеше парализиран, с разраснат слух, който различава струите на тътнещата лавина. „Аха! — казваше си. — Свръхзвуков самолет. Двадесет мотоциклета, достатъчни са да събудят цяла заспала държава. Реве бебе. Още едно и още през евтините стени. Карат се, за какво се карат? Мултисинтезайзер. Картечници. Гаубици. Навярно взривът в Хирошима. Затръшват се врати. Армия клозетни сифони. Барабани. Децата си празнуват, а ние ги зяпаме от балконите. Старт на рали. Пресов цех. Компресори се тресат. Хепънинг, артистът движи ципа си пред микрофон — сякаш, локомотив те връхлита. Пак плачат. Махленски смях. Машини за мозайка. Парен гатер. Дискомаратон. Осведомителен бюлетин оглася простора. Чаткане на вилици. Жена вика. Жорж. Ракети...“

Дали друг в Аболидо чува точно същото не беше сигурен, главата му раждаше децибели вместо мисли, отгоре на всичко звуковите капани биваха често пъти строго индивидуални. Богатата действителност бе способна да предложи на човека, когото прегръщаш, треперенето на водопроводни тръби, пък на тебе — клаксони, безмълвие или танкове по паваж. Тук професията, натурата ти, годините играеха свои загадъчни роли.

Изведнъж се обади нежна цигулка. Това беше равносилно на тишина, това е тя, разредката в полето на Дампер. Кройд се закикоти. Щом спря с премаяло от болка гърло, мелодията продължи да се лее

като шепнеща лунна светлина. Разбра, че всъщност отдавна слуша тази цигулка, че може да пропусне разредката и веднага излезе навън. Почувства се съвсем разбит, едва убеждаваше краката си да пристъпват. За управление на аеромобила не можеше да става никакъв въпрос. Бе 3 без 15.

Улиците на Аболидо пустееха, вледенени в дежурното сияние на рекламните. Часовникът над кръстопътя му напомни огнена медуза, препасана е черен колан. Стапен Кройд не усещаше студа и пъплеше. В гърдите му полека скочеше благодарност към живота. Наоколо цареше тишина. Тя разкървавяваше слуха, докато малко от малко свикна. Вече имаше план, изтръгнат от полустопения му мозък с дълги последни усилия. Трябваше да прекара остатъка от нощта на улицата и стане ли 8, да бъде в кабинета си, та да се свърже с Халидж; в Щаба действаха специални филтри, главнокомандващият ще го раз бере. Можеше и доста по-рано да иде в библиотеката, ала не беше сигурен, че организъмът му напълно е отреагирал на преживяното и дали някое чудовищно изкривяване няма да го унищожи при влизане в затворено пространство.

Откри, че зрението му се нормализира, когато почна да забелязва и други субекти из нощния град. И те блуждаеха досущ като в странен сън. Никой не смееше да заговори никого, всеки се съживяваше във внезапната тишина. Силуетите се разминаваха безгласно, сякаш кукли. Погледите нямаха сила да разграничат индивидуалното у срещаните хора. Тук-там бродеха екипи от антифонните войски, облечени в тройно уголемяващи ги сюнгерести костюми. Войниците носеха мътно проблясващи фунии, които засмукваха и най-крехката шумова частица. Стапен знаеше, че звуковият товар се натрупва в контейнери. Контейнерите се изстрелваха Космоса, иначе отърване нямаше.

Повървя около час, разминавайки се с много сенки на себеподобни, и приседна в безлюден парк. Тутакси схвана фаталната грешка. Нападнаха го хиляди пишещи машини. Неистово, без паузи, тракаха, звъняха, скърцаха. Чукчетата им наслояваха по всяка негова клетка милиони нокаути. Разбира се, директорът не представляваше изключение. Пълната глухота бе привилегия единствено на мъртвите; слухът, стъпканото отколе сетиво, се израждаше у мнозинството му съвременници в неопикуема чувствителност, готова да регистрира

дори драскане с нокът от сто метра, стига да попаднеш в безбройните дамперови кривини.

Кройд събра омекналата си воля и побягна от парка. Ударите намаляха, изчезнаха. Отново заструи лунната цигулка. Зрението му все по-бързо се възвръщаше, по призрачни ъгли, от пресечки и площади тичаха тушовите скици на хора, озовали се като него в поредната клопка. Спомни си, че го бяха блъскали; вероятно спринтираха от падането на мрака.

Той се поучаваше от примера им, но и сам се натъкваше на пъстри засади. Цели булеварди ехтяха подобно бойни тръби, тъкачни станове, трактори, безкрайно верижно ромолене на бронетранспортъори, неуморни печати и перфоратори, триони. Имаше тротоари, огласяни от неспирно лудо цвърчене на месо в кипяща мазнина — кухни-комбинати обхващаха населението. Имаше улични платна, където невидими ковачи ковяха океани от пирони; други изчукваха ламарината на аеромобили. Пред някоя жилищна кула плющяха камшици, йерихонски бас сечеше нощта с кънтящо „Дий!“. По-нататък съскаха исполински пулверизатори, трещяха аплодисменти, не преставаха да туптят топки. От време на време се срутваха корнизите, керемиди, даже стени, разядени от средата си вън и вътре.

И прогонените от своите домове аболидци притичваха през тези зони като през пламъци, отдъхваха в относителна тишина — и пак хукваха.

Зазори. Появиха се още антифонни екипи. Стапен Кройд осъзна, че преди е вземал машините им просто за промъквачи се групи от човешки сенки.

Както и през нощното бдение, хората се разминаваха безучастни един към друг, изскубнали се или потъващи в пропастите на алчната полифония. Над фирмите на заведения, магазини и учреждения, пламтяха индекси: 30/20; 5/2; 0/0 и т.н. Първото число означаваше гарантираните от антифонните инсталации минути на нормална звукова картина. Второто число оповестяваше, че след тези минути-оазиси следват еди-колко си минути дамперови изненади. Патроните в повечето случаи бяха ефективни само в тесния семеен кръг. А 0/0 бяха безнадеждни обекти, без никаква защита, оставени на произвола.

Стапен закуси в една сладкарница с индекс 50/60. Докато дъвчеше сандвича в пресъхналата си уста, срещу него пулсираха 25, 24, 20 — толкова и толкова до евентуалния набег.

Най-после нахълта в своя кабинет и се свърза с Халидж, който тъкмо започваше ново дежурство.

Мечтаеше как привечер ще се върне вкъщи, как ще го посрещне поправената тишина... Изведнъж възникна напрацяла жена с лъскави пастелни мустачки. До единия си тестен хълбок тя крепеше леген и мяташе в него прибори, които събираше от масите в далечна почивна станция. Приборите тракаха диво, жената веселяшки сееше грохот. Върху бюрото на Кройд кацна писмо. Нервите му бяха преобразили звънчето на пневматичната поща в свирепа какофония.

Пишеше му Харолд Лерънз, предишният директор на Националната библиотека за поезия.

Лерънз днес бе един от най-известните американски интелектуалци. От няколко години той живееше в херметичен апартамент, поддържан от балон в стратосферата. На „сушата“ (според любимия си израз) слизаше твърде рядко. Семейство, писателство, преводи от десетина езика — това беше съдбата на този стратосферен отшелник. Всяка година пускаше по два романа, в тях описваше битието във фантастични въздушни градове, далече от лабиринтите на Дампер. Книгите му мигновено ставаха бестселъри, осигурявайки му средства за чудатия избор горе; най-богатите копираха неговия пример в луксозни балонни жилища — там гостите бяха нежелани, понеже донасяха полифонични зарази.

Сега Харолд Лерънз, „великият пророк на въздушното човечество“, молеше да му набавят някои материали за лирична антология, над която работеше отдавна. „Тя ще се нарича «Словата на кристалното мълчание» — обясняваше Лерънз — и ще включва стихове от всички епохи, където тишината е един от основните образи. Заглавието го открих у българския поет Димчо Дебелянов, вдъхновен майстор на елегията. Той заслужава да бъде представен с голям цикъл, но за жалост не разполагам с творбите му в оригинал...“ Бил много напреднал със славянските езици, нека колегата Кройд му изпрати на посочения адрес Дебелянов на български, имало го някъде в хранилищата на Националната библиотека.

Стапен смачка писмото. Изплуваха старинни асоциации на облаци вишнев цвят, те се носеха ярко-бели, едва напръскани с кръв, завихряха се, бучаха. Какъв подарък от стратосферния Крез! Да дойде, пък да си търси българина; Стапен Кройд нямаше сили да се занимава с нищо. И бездруго още преди шест години целият персонал на библиотеката му бе отнет и превърнат в антифонна рота. После, „за по-висши цели“, го лишиха от електронната картотека и размножителите, компютъра за следене обаче оставиха. Справяше се самичък с все по-редките посетители, поръчки и оформяне на новополученото. А някога дори пишеше есета за любимите си поети. Някога! Взе да си припомня как Халидж му вгълпяваше защо светът се е променил тъй поразително в сравнение с двадесетия век.

Наследство от дедите ни, казваше Халидж и в ледения му поглед се мяркаше дива омраза. Под ударите на своя пост той, вълшебният приятел от детинството, беше заприличал на полуфабрикат. Дедите ни не са си правили достатъчно сметка, че тишината може да се замърсява, както се замърсяват водите, въздухът, почвата, организмите. Мислили са, че тишината на нашата планета е неизчерпаема и ще понесе всичко. И хвърляли, хвърляли боклук, в дремещите ѝ недра, докато подир толкоз столетия тя се събудила и почнала да ни връща онова, с което сме я затрупвали. И ако до Първата световна война положението било далеч от критичния накал, то през втората половина на ядрения век учените вече се догаждат. Обществото повдигнало слаб глас за самозащита, ала спонтанните усилия били пренебрегвани от прекалено спокойствие, от нехайство, прикривано с министерски постановления, с безкрайни измервания и хилави рационализации. Нима от десетдневки за борба против шума може да се изкове целебно острие? Дампер се ражда през 1992 година, тридесет години по-късно той има предоволно материал да обоснове теорията си. Двубоят заяква, но кога ще победим и дали ще победим, никой не знае.

Една дамперовска хипотеза гласи, че ще ни нападнат не само шумовете отпреди два века, ами ще се съживят и ще ни връхлитат звуковите лавини на всички ери.

Планетната тишина издъхва, макар днес ние да се превръщаме все по-дружно в неми силуети, да сподавяме децибелите от всякакъв произход, дърпайки надолу нивото на своята цивилизация, чиято пещ често се е палила с трясъци и вой. Това ни завещаха дедите: да се

връщаме назад по пътя, за да оцеляваме. Истинска тишина в наше време е останала мъничко, по най-високите планински върхове, в шепа пещери, на океанското или атмосферното дъно — и ние постоянно я намаляваме. Стигна се дотам, че жалка счупена чиния може да ни прозвучи като изстрелване на ракета!

Стапен Кройд бе положил глава върху бюрото си и в плен на Халиджовите разяснения чакаше да дойде обяд. Вишневите облаци отново нахлуха в кабинета, застъргаха отвътре черепа му, някъде из грамадните депа на библиотеката един том сам си шепнеше кристалните слова на безмълвието — кой ли да го чуе, кой ли да го търси? Като пребито куче директорът се смъкна в бара, залъга своя немощен глад и пак зае същата поза над бюрото. Навярно сега в стратосферата девствен сън люлееше Харолд Лерънз и неговите последователи. Кройд нямаше желание да пипне нищо, по-голямата част от заплатата му отиваше за изплащане на патрони, трябваше да бъде тук.

Представяше си как екипи (близо една десета от човечеството се беше вляла в антифонните армии) изпомпват шумове от какви ли не планетни кътчета, подобно пчели събират капчици тишина от най-невероятни места: от дънери, широки колкото стая, от скали, цветя, риби, от слънчевата светлина. В младостта му бяха на мода сурдокамерите на всеки уличен ъгъл. Цели кули и апартаменти се преобразяваха в сурдообиталища; сетне изгряха патроните, малко поевтини, свързани не с такива трудни архитектурни преустройства. Ракети донасяха порции тишина от Космоса за най-видните клиенти, въобще цивилизацията отдаваше повечето си енергия да кърпи скъсаното от дедите...

И ето го у дома!

Халидж бе удържал воинската дума. В хола висеше нов сребристо-черен патрон. Стапен Кройд се изтегна блажено и заспа. Последната му мисъл преди жадуваното безсъзнание беше, че жена му и дъщеря му сигурно спят още от финалното навинтване на патрона. Сънува, че препрочита любимия си Колридж под единствения съпровод на прелестно шумолящите странички и собственото топло дишане.

Събуди се призори. Двете жени продължаваха лакомо да спят. Разтвори Колридж и с него посрещна неделната сутрин. Напълно

свободен, реши да навести гроба на своите родители. Кипенето на водата за чай, слабото пукане на ушите му, докато закусваше, сърбането на чая, потракването, чисто и елегантно, на ножа — всичко му доставяше лековито удоволствие в тишината на кухнята. То приличаше на скъпоценности, които бавно, до съвсем тънното осезаване и отпечатване в паметта, той галеше между тръпнещите си пръсти.

Аеромобилът го свали пред гробищата на Аболидо. Те бяха изпомпани от ефектите на Дампер и оградени със звукобариера, същата, за която проектантът ѝ стана Нобелов лауреат. Цената на бариерата беше астрономична. Над входа дъга от лазурни букви с подходящ, шрифт напомняше: „Ако не бъдете погребани тук, все едно че целият ви живот е минал напразно!“. Знаеше, че това е обикнатото място за разходки на аболидци, но напоследък се влизаше само със специален пропуск в определени часове на седмицата.

Есента щедро разпръскваше бои върху пищните цветя и дървета, чиито корони образуваха дълбоки сводове от златна, червена, уморена резедава светлина. Миришеше упойващо на влажна пръст, на гъби, восък и рози. Край алеите в огромни саксии от стари автомобилни гуми се смесваха здравец и богородички. Стори му се, че ей сега гумите ще се отърсят от техния накит, за да се понесат в нелепомагичната треска на скоростта. В кристалната тишина достигаха отдалече обичайните стонове, хлипания, въздишки. Над тях обаче се извисяваха удари с кирки по пластмасови надгробни плочи, шумоленето на преобръщана земя, запъхтяно дишане, когато усилията те обливат в пот. Кройд почна да открива, че мнозина се подаваха до пояс или шия от издълбаните ями. Ванилено жълтееха разхвърляни кости.

Спря се и запита един човек по фланелка и гащета защо е туй копане. Онзи го изгледа съжалително. Имало слухове, че неотдавна антифонните войски били сложили подземни инсталации да изпомпват тишината от гробищата. Някои вече се оплаквали, че при гробовете на близките им ги нападат познатите разнолики пропадания на Дампер. И човекът се наведе в ямата, после изкара бежов череп, не по-голям от дюля, със сочен чернозем в очните кухни.

Стапен Кройд вдигна рамене и продължи. Глупави дрънканици, слухове, непроверени и несмислени слухове. Нима ще се намери по-

тих кът за старинните мили кости? В едната си ръка носеше теменужки, с другата поглаждаше брадата си. Тя едва пращеше, покрай мелодията ѝ мъжът се наслаждаваше на чувството за собствено здраве, за уют. Сподиряха го ударите на кирките, мътният лъсък на лопати, които изстрелват откоси пръст.

Майка му обожаваше теменужките, сравняваше ги с шарени личица, рисувани от дечурлига. Казваше, че и той като дете рисувал подобни лица — теменужкови. Чуваше се бълбукането на отсрещния извор. Струята му — спокойна, бистра, леко тръпнец език от планински кристал — разправяше приказки за някогашни излети. Тогава дребосъкът Стапен риташе по поляните консерви от „Лънчънмийт“, а баща му винаги се връщаше с пълно котле боровинки.

Малко преди да застане край гроба на своите родители, Кройд изведнъж се озова в истинска полифонична пропаст. Там имаше сякаш от всичко: ридаещи сирени, пухтящи влакове и съдиращи небето самолети, плачове, караници, прекъслечен бърбреж, тракаха врати и пулове на табла, банциги пронизваха столетни трупи, дъряха се бебета, не млъкваха гаубици и танкове със смразяващото ромолене на безброй стоманени гъсеници, сифони, хепънинги, бюлетини, някой крещеше, че го пререждат, космодруми, топки, взривове от аплодисменти, клокот на събуждащи се вулкани, пирони се забиваха в клетките ти, сомнамбулно пукане на коледни играчки с формата на кръвни телца...

По изражението на жената, прегърбена до съседния гроб, Степен Кройд проумя, че това не са халюцинации, нито индивидуална пукнатина, макар че последното надали би го успокоило много. Хвърли теменужките и хукна назад. От най-близката кабина взе връзка с Халидж. Нищо че бе избягал от ограбения гроб, ефектите на Дампер продължаваха с нарастваща мощ да го преследват и докато включат Щаба на антифонните войски, надраска с изстинала ръка на едно листче, което показва пред ледения триъгълник на Халиджовата физиономия: „Гробът на моите старци е изпомпан. Нареди веднага да го възстановят. Парцел 87, алея 202.“ Главата му се цепеше, полусмляната закуска надникна високо в гърлото му, имаше чувството, че светът се пръска, гине, никакви специални филтри не можеха да действат в Щаба.

Халидж му протегна листче, където пишеше: „Парцелите 60–100 са безвъзвратно изпомпани. Невъзможно е да се възстановят.“

„Нима — осмели се да попита Кройд — патроните, произведени вчера, са напълнени от тези парцели?“

„Всички — отговори му главнокомандващият, странно зяпнал го в устата. — Остър недостиг. Решихме, че е по-добре да вземем от мъртвите. Нали те пък са взели от потомците си.“

„Може би тишината вкъщи е същата, която е царяла над гроба на моите старци?“

Вместо листче с отговора Халидж се завъртя, пагоните му изпълниха екрана и след миг овалът угасна.

Замаян, Стаден Кройд чу до себе си тътнещ банциг. Лентата му, изглежда, имаше зъбци, големи като мамутови бивни, мина право през коленете му и той се свлече в кабината. Вече не чуваше нищо.

Не разбра как подир малко обширните аболидски гробища, изпомпани до капка от подземните инсталации, се провалиха в дамперова бездна. И най-нежната струйка от връхлетялата лавина беше бясното тичане на хилядите граждани, които побягваха от гробовете. Безкръвните им лица се сливаха в облаци вишнев цвят, завихряха се лудешки и чезнеха.

Целия ден никой не надзърна при рухналия директор на Националната библиотека, посветена изключително на поезията. Вратата зееше отворена и златистите листа бавно засипваха подпухналата маска на Стапен Кройд.

ЛЮБОМИР НИКОЛОВ

КОРАБ В БУТИЛКА

Бутилките бяха дванадесет — големи и малки, обли и правоъгълни, зелени и безцветни. Сред познавачите най-ниска стойност имаха зелените, но и те не бяха за изхвърляне. Стъклени бутилки не се произвеждаха вече повече от век, а никой почитател на древното хоби не би си позволил светотатството да използва пластиков съд или някой от модерните енергетични контейнери. Изкуството си е изкуство...

Облегнат удобно в пилотското кресло, Космонавта с удоволствие огледа своите модели. Изпъкналите дебели стъкла изкривяваха очертанията им, но това не му пречеше. За него миниатюрните космически кораби бяха стари познати, всичките им части бе изработил със собствените си ръце и ако притвореше очи, можеше да си ги представи — сглобени, слепени, запоени зад металните брони. Бяха му стрували две години упорит, къртовски труд. Е, какво пък... време поне имаше достатъчно. Знаеше, че времето може да убива, и се боеше от онзи миг, когато ще остане беззащитен срещу него. Засега го спасяваха само моделите — старанието, което изискваха — и гордостта да ги види един до друг в разнокалибрени бутилки. А те наистина заслужаваха възхищение — старателна, педантична изработка, дело на човек, заплашен от безмилостно бавния ход на часове, дни, седмици...

Различаваше се само малкото шише от одеколон с модел на първия изкуствен спътник. Не бе хвърлил особени усилия за изработката му. Тогава, в първите дни, още се надяваше, че раздялата със Земята няма да трае вечно. Но в следващите кораби се усещаше прецизността на вгълбения майстор. По блестящите им брони се лепяха фините паяжини на антените, люковете се отваряха и затваряха с миниатюрни ключалки, през илюминаторите можеха да се различат пилотските кресла и пултовете за управление. Най-много труд, почти четири месеца, бе вложил в модела „Кентавър“ — огромния звездолет, извършил прочутата Трета трансгалактична експедиция. До

четирилитровата стъкленница висеше стереоснимка на истинския кораб и всеки път, когато я погледнеше, Космонавта се усмихваше доволно — приликата беше пълна. В мрежестата кабинка на асансьора стояха две едва забележими човешки фигурки — капитанът Едуард Бромфилд и първият пилот Филип Ростин. Достатъчно беше да натисне един от трите бутона върху бутилката и асансьорът се устремяваше нагоре, фигурките изчезваха във вътрешността на модела, а люкът се захлопваше зад гърба им. Вторият бутон включваше планетарните двигатели и стъкленницата се изпълваше с бял дим. За третия все още не бе отделил време, но знаеше, че ще дойде моментът, когато ще разглоби звездолета и година, може би две, търпеливо ще монтира в него ювелирно изработен хиперпространствен двигател.

Мисълта за двигателя го накара да обърне поглед към пулта. Червената светлинка го посрещна с тъпата си, механична упоритост и макар да мислеше, че е привикнал, сърцето му отново изстина, както преди две години. Десетки пъти на ден се вглеждаше в това злоещо въгленче и все не успяваше да се овладее, да бъде спокоен и безпристрастен. Човек не може да се примири с доживотната присъда.

„А какво му остава да прави? — помисли Космонавта. — Да седи цяла вечност в тази тясна кабина? Да се мъчи с безсмисленото хоби? Или още по-безсмислено да се бори.“

Той се бореше. Не бе признал поражението през тези две години и навярно никога нямаше да го признае.

Нещастиято се бе случило почти в самото начало на полета. Смешно беше да се помисли — съдбата му зависеше от един малък кристал, наречен координатен регулатор. Някаква игра на случайността бе нарушила сложната кристална решетка и от този миг корабът бе станал неуправляем. Стара и логична история... Човешкото могъщество е стъпило върху пирамида от все по-сложни машини. Балонът на Монголфие, самолетите на Райт, ракетите на Корольов... и накрая — хиперпространственият двигател, който позволява с един скок през пространството да се достигат най-далечните звезди. Но тази пирамида има и обратна страна. Първите въздухоплататели се бояли само от разкъсване на балона, за самолетите била достатъчна повреда на най-дребна част в двигателя, през XX век трима американски космонавти загинали от електрическа искра. А сега беше достатъчно още по-малко — просто разместване на няколко атома.

Сам, на хиляди светлинни години от Земята, Космонавта не се отчайваше. Воюваше злобно и упорито срещу сляпата теория на вероятностите. Дори компютърът се бе отказал да изчисли шансовете му да улучи Слънчевата система. А той правеше скок след скок, пронизваше невъобразимите разстояния и отново се озоваваше някъде далече из дебрите на Галактиката. Понякога успяваше да открие Слънцето сред милионите други звезди. Понякога не. Помнеше миговете на възторг и блаженство, когато един ден се озова само на двадесетина светлинни години от целта. И черното отчаяние, когато следващият скок го захвърли толкова далече, че дори не разбра къде се намира.

Знаеше, че едва ли ще успее. Но знаеше и друго — корабът щеше да живее дори след неговата смърт. Събраната информация щеше да остане в компютъра за хилядолетия. Защото той изследваше най-близките планети, трупаше сведение след сведение за тези ту ледени, ту огнени топки. Работеше не за себе си — за бъдещето — и това му даваше сили.

Разтърси глава, за да прогони мрачните мисли. И без това в последно време го посещаваха прекалено често. По-добре беше да се заеме с тринадесетия модел. Отделните му детайли, фини като части на часовниче, лежаха пръснати около бутилката върху пулта. Стъклото беше зелено и това усложняваше работата. С привични жестове Космонавта вкара през гърлото тръбата на светопровода, опря лице в окулярите на микроскопа и пипнешком намери дългата дръжка на нужния инструмент.

Картината винаги му изглеждаше нова. Беше забравил за светопровода и му се струваше, че стои сред огромна зала от зелен кристал. Пред него се издигаше металният скелет на космическия кораб. Из въздуха се мяркаха дълги стоманени греди с укрепени на края им членести лапи, куки, инструменти. Покорни на най-малкото движение на пръстите му, те носеха нови детайли, закрепваха ги, допълваха общата картина.

Лек шум го накара да се откъсне от окулярите и вълшебството изчезна. Отново беше в тясната кабина, пред безполезния пулт. Шумът идваше от куклената къщичка в края на пулта, близо до големия екран. Вратичката се откряна, една остра муцунка надникна навън и Зверчето излезе.

Не можеше да го гледа без усмивка. Беше дребно, не по-дълго от палеца му, но вършеше всичко с комична сериозност. Ето и сега — без да бърза, то се разходи по пулта, легна по гръб и разкърши лапки. Бе забравило да затвори вратата и Космонавта любопитно се загледа към вътрешността на къщичката. Там се мяркаха някакви овални очертания, припламваха синкави светлилки, нещо трептеше като нагрятата вода в прозрачен съд...

Отново си зададе въпроса, над който се блъскаше от месеци насам: разумно ли бе, или просто копираше действията на човека — със случаен и затова непонятен резултат. Не можеше да отговори. Всичките му опити да установи контакт със Зверчето се проваляха. Или той не разбираше, или то... ако изобщо можеше да се предположи, че разбирателството е възможно.

Не знаеше дори откъде се е появило Зверчето. Откри го ненадейно след едно от поредните кацания върху някаква полупустинна планета. По неизвестен начин бе успяло да се промъкне в кабината, стоеше върху пулта и го гледаше с черните си като мъниста очички. Инструкциите предписваха строги предпазни мерки срещу всякакви чужди форми на живот, но Космонавта беше толкова измъчен от самотата, че се зарадва на неканения гост. Със серия от опити установи, че обича кондензирано мляко, месни консерви и среда от хляб. Направи му къщичка. И толкова.

Зверчето бе прекъснало гимнастиката си. Забелязало погледа на човека, то изтича и захлопна вратата на къщичката. Космонавта въздъхна. Така беше винаги.

До къщичката лежеше още една бутилка, също с незавършена конструкция вътре. Зверчето се промуши през тясното гърло, пое някакви свои инструменти и започна непонятната си дейност. Занимаваше се с това отдавна, почти откак се бе появило на кораба. Често ровеше из другите бутилки, из купчините готови за монтиране детайли. Космонавта не възразяваше. Дори се радваше, че отново му се налага да превива гръб над микроскопа и търпеливо да възстановява изчезналите части. Мъчеше го само едно — неразбирането какво означава всичко това. Разум? Маймунско подражание?

Махна с ръка и отново склони поглед над собствения си модел. Нямахше какъде да бърза. Отговорът можеше да почака още, докато накрая, може би след години, тупне като зрял плод. Галактиката

нямаше стени и тъкмо с това ги държеше по-здраво от най-страшния затвор.

Този ден и двамата работиха дълго. Хапваха набързо и отново се вкопчваха в строежите си. Когато най-сетне Космонавта отпусна назад облегалката на креслото, бордовият часовник показваше два часа след полунощ.

Събуди се внезапно, без сам да знае от какво. Главата му още беше размътена, но през разсейващата се дрямка изплуваше друго чувство — тревога и напрежение. Кабината изглеждаше както винаги и все пак...

После той видя разрязаната бутилка край къщичката и сънливостта му изчезна. Скочи от креслото, опипа двете половини. Ръбовете бяха гладки, сякаш изрязани с тънък огнен лъч. От модела на Зверчето нямаше и следа.

С груби, трепереци пръсти отвори, почти изкърти вратата на къщичката. Надникна вътре с едно око. Посрещна го онова, което очакваше — безжизнен полумрак. Тук вече не живееше никой!

Обърна се. Вратата към сервизния отсек беше отворена. Над шлюза за отпадъци светеше червена светлина — външният люк беше отворен.

Космонавта постоя край шлюза. Бавно затвори външния люк. Разсмя се. И изведнъж избухна:

— Ах, малкият негодник! Мислех, че ще бъдем заедно! А той... той се нуждаел само от материали! И поне да се беше сбогувал!

Яростта му секна също тъй бързо, както беше пламнала. Уморен, прегърбен, той се върна в кабината и едва сега забеляза най-важното.

В пулта беше изрязана малка кръгла дупка!

Координатният регулатор светеше зелено!

Дълго седя безсилен в креслото. Не мислеше, че сега може да се върне на Земята. Не мислеше дори за благодарност. В главата му пулсираше само една идея: срещнали се двама корабокрушенци... и никога вече няма да се срещнат.

Зверчето летеше със своя нов кораб. Беше изморено — твърде много работа му се наложи да свърши в тази последна нощ. И сега му предстоеше още. Но не се тревожеше. Докато ремонтиреше пулта, бе

открило координатите на планетата, от която идва онзи смешен и симпатичен великан.

Все някой ден щеше да му се обади.

ИВАН ВЪРГОВ

РАКОВИНА ЗА СЕДЕМ ПИАСТРА

Гледано отгоре, Червено море е нечисто синьо, със зелени плитчини и яка от утаена сол. Пустинята е разръфала бреговете му в заливи, протоци и лагуни, сред които — почти островен — е градът. Един град без пушеци, без заскрежен асфалт и унило скърцащи трамваи. Всичко в него е бяло, осветено като на сцена, обилно поръсено с прах и подправено с дразнещи миризми от многобройните ресторанчета. Къщите в центъра крият оскъдните си сенки под чадър от каменни сводове. В сенките, на плетени столове, мъжката част от населението бавно сърба кафе. Уличните шивачи тракат с машините си. По витрините на фотографите са накачени снимки на усмихнати тъмнокожи красавци. Красавците са от племето шалюки, но всичко това — шалюките, уличните шивачи и дразнещите миризми — ще е после, а сега самолетът бързо потъва в горещия въздух, под нас наедряват вили с плоски покриви, полусъборени като след ураган къщички, леки коли направо през пясъците. Височината се топи с рязка болка в ушите.

Кацаме.

Ако затворя очи, ще си представя съвсем точно летището с ниски постройки, бухналите палми, мързеливата камила край пистата, а след това и митничарите, всички с очила и малки мустачки, които попълват прилежно безкрайните си формуляри. Споменът е жив и ясен, макар да са минали доста години. Може би е така, защото това беше първото ми пътуване из Африка. Може да е заради раковината. Има обаче странно противоречие между фотографичната точност, с която помня всички подробности, и подсъзнателното желание да забравя тази история — съвсем, ако е възможно. Това впрочем е доста банален признак за гузна съвест и аз знам защо е така.

Но да бъде последователен.

Купих раковината чак надвечер, след като бях ходил вече на лов за корали. Защото аз ходих и на лов за корали, а как иначе? Едно портокалово такси ме доведе до нажежения плаж и мръсната

крайбрежна ивица вода с локви от мазут. Петдесет метра по-навътре морето се оказа чисто и прозрачно, а дъното — покрито с корали: бели, розови, синкави и жълти, като храсти и еленови рога, като игленици и гъби. Гмурках се с наивната лакомия на новоизпечен покорител на тропиците, хвърлях със съжаление току-що отчупените клонки, защото откривах по-красиви... и не обръщах внимание, разбира се, на подозрителната слуз, която шаваше из дантелените им дупчици. Половин час по-късно тя започна да излъчва такава воня, че се наложи да изхвърля и най-славните си трофеи, възмутен и разочарован. Срам не срам, тръгнах към пазара, където коралите се продават изварени и лакирани.

Винаги съм мислел, че най-лесна за доказване от всички философии е тази на фаталистите. И наистина: почти случайният ми престой в града край Червено море, зверската горещина в хотела и позорният край на лова на корали — всичко ме водеше като по добре скроен сценарий към пазара, към онази единствена сергия, на която — сред куп евтини боклуци — ме чакаше раковината, самата тя с вид на евтин боклук. От гледна точка на раковината обаче нещата сигурно изглеждат иначе. Аз бях лошият й шанс; ако не бях аз, тя може би щеше да се перчи един ден в най-големия музей на света или в ръцете на най-прочутия професор.

Както и да е.

Пазарът под каменните сводове вдигаше шум за всяка продадена дъвка колкото за презокеански кораб. Моята сергия и моят продавач ме чакаха в един забутан, лошо осветен ъгъл, сред миризми на печена риба и гниещи плодове. Сериозният мъж в бяла галабия на чудноват английски ми предложи стоката си: златни пръстени с рубини колкото лешник; откраднати от Археологическия музей в Кайро статуетки; също и личния талисман на последния вожд на шалюките — всичко това на половин цена, защото съм му бил симпатичен. На мен пък продавачът ми стана симпатичен, защото ме лъжеше без особено старание, само от уважение към занаята си. Избрах три разкошни корала, лъскаво лакирани, талисмана на последния вожд — фигурка от тежко черно дърво, и оловен нож в ножница от змийска кожа, с гривна за окачане над лакътя. Общата цена на тези съкровища бързо падна от десет на една лира, продавачът ме благослови, доволен от сделката и, все така сериозен, измъкна изпод купчината евтини боклуци

неугледна, овехтяла на вид и мътна на цвят раковина. „Седем пиастра“, каза той. Нямам нищо против числото седем, както и против всички други числа, но все пак странно е, когато на африканския пазар ти предлагат нещо на смешно ниска и незакръглена цена. Това учуди дори мен, новака. „Пет пиастра“, казах аз, но човекът този път не искаше да се пазари и повтори упорито: „Не, господине, седем пиастра“. Амбицирах се. „Добре, вземам я за десет!“ Търговецът пое избелялата банкнота от десет пиастра, подаде ми раковината, няколко жълти монети с дупка по средата — точно три пиастра, и все така сериозно каза: „Благодаря ви, че я взехте, господине“ Тръгнах си смутен, без да зная точно защо.

Хотелската стая приличаше на въртолет заради гигантската перка на вентилатора, която лениво се въртеше под тавана и разместваше задушната топлина между високите стени. Обзе ме виеща носталгия, точно според закона за розовия цвят на далечните разстояния. Спомних си с умиление мрачната ноемврийска София и унило скърцащите трамваи, изпълнени с кихавици. Опитах да се приспя с някакво английско списание, като пушех жадно — типична реакция на необичайните преживявания. В стаята нямаше пепелник и аз изтръсках пепелта в неугледната раковина, която купих за седем пиастра. Доста по-късно осъзнах едно автоматично отбелязано впечатление — от раковината леко духаше, но димът от угарките по непонятни причини не излизаше навън.

Трябва да е било към полунощ, когато отидох в банята с пожълтели от времето плочки, за да почистя раковината-пепелник. Тръсках я дълго, докато се ядосах на глупавите ѝ извивки, но отвътре не падна нито прашилка. Тогава реших да я измия както трябва и я подложих под топлата струя от крана. Минаха около десет секунди. Десет секунди изглежда, е времето, за да разбере човек, че нещо не е в ред. Струята изчезваше в раковината. Оставих я да тече една, три, пет минути... достатъчно време да се напълни цяла кофа — струята изчезваше безследно. Що за мистика! Затворих крана и обърнах раковината. Нито капка вода не изтече от нея. Това ми се стори съвсем естествено, защото, ако в една раковина изчезва кофа вода, нормално е от нея да не се излее нито капка. Сложих я до ухото си. Тя дори не издаваше шум на морски прибор, както е прието за почтена черупка от този вид, може би защото широкият ѝ край беше силно нащърбен.

Дълбоко в себе си сигурно съм непоправим педант, тъй като не понасям повредени предмети. Но в раковината имаше и нещо друго, което дразнеше — формата ѝ. Аз съм инженер и последните ми сведения по зоология са почерпани от телевизионната поредица „Познавате ли животните?“. От нея обаче ми е известно, че раковините от този вид — независимо дали са от Червено море, или от плитчините край Несебър, имат едно общо свойство: варовиковата им спирала е точно със седем витки и половина. Половинката ме нервира най-много. Цялото това програмирано подобие прозрачно намеква за някаква древна, най-първа прараковина, наследниците на която с тъпо упорство, траещо милиони години, спират точно по средата на осмата витка, като че някой им казва „Стой!“. Зад думичката Някой напоследък наднича един доста зловец образ на асистентче от другия край на Галактиката, което е конструирало биороботите на Земята (и мен, и вас!), с всичките им витки, крайници и носталгии, и сега слуша хоботестия академик да крещи: „Некадърник! Провали опита! Пълен брак! От утре отиваш в производството!“. Зеленото асистентче почервява от срам и протяга пипало към копчето, под което пише „Земя — изкл.“ Чели сте подобни дивотии из фантастичните книжки, предполагам. Аз обаче съм върл реалист и ми е ясно, че седемте витки и половина на онази най-първа раковина са били точно определени от земното притегляне, от състава на атмосферата и на морската вода, а може би от отношението на облачните и слънчевите дни или от количеството цветен пращец във въздуха. Ясно ми е също, че тези седем витки и половина са, така да се каже, бебешка снимка на Земята от времето, когато вулканите са кипели като чайници и топлите още океани са избирали формата на бреговете си. Ясно ми е... и все пак това ме ядосва.

Моята раковина имаше повече от девет витки.

Стара, прастара, помътняла от старост, пълна с цяла кофа вода, от която не можеше да изтече обратно нито капка — тя имаше девет витки и нещо. От нащърбената ѝ фуния лекичко духаше.

Горещата стая на стария хотел се носеше нанякъде като въртолет, теглена от перката на гигантския вентилатор под тавана — далеч от моята мъглива София, от побелелия вече Черни връх и тъжните голи клони на дърветата. Държах в ръцете си раковината, която не искаше да шуми като прибой, но нямаше нищо против да погълне

съдържанието на местния водопровод. Не можеше да става и дума за сън. В мен се размърда и заоглежда войнствено човекът на точните науки.

През следващия половин час опитвах да напълня раковината като спестовна касичка с наши стотинки и продупчени местни монети, със смачкани цигарени кутии, дъвки, капачки от пепси-кола и цяла кесийка захаросани бадеми, която бях купил някъде по летищата. От време на време обръщах и тръсках черупката без сериозна надежда, че нещо ще излезе обратно, просто така — за чистота на експеримента. Предметите влизаха някъде докъм шестата витка, където спиралата ставаше фактически непроходима, и там изчезваха — безшумно, като че ли ги пусках от балкона на десетия етаж. „Ехе — казах злорадо, — има и по-хитри начини!“, след което закачих най-тежката продупчена монета за дълъг конец и я спуснах в раковината така, както се спуска въдица в езеро. Монетата безмълвно потъна, конецът се плъзгаше между пръстите ми, имах странното чувство, че монетата става все по-тежка и пада все по-бързо надолу. Конецът свърши — пресметнато на око, беше някъде около петнайсет метра. Започнах внимателно да го изтеглям обратно, като рибар, който не знае дали ще извади някоя безобидна рибка, акула или морска мина.

Извадих монетата. Тя беше влажна и имаше лек дъх на озон, струва ми се. Сега пък озон! Откъде накъде?!

В този момент ми хрумна нещо, което можеше да мине за гениално. Спускането на монетата беше спускане в някакво неочаквано, невъзможно и все пак напълно реално пространство, цяла бездна; тренираното ми съзнание лесно го свърза с представата за времето. Трескаво свалих ръчния си часовник от металната му гривна, завързах го с конца. Спуснах часовника в раковината. Течният кристал изписваше: 01:12:36... 01:12:37... Взех нервно списанието; от опит знам, че една страница се чете за около десет минути. Напъхах в себе си цяла колонка скучни любопитни факти и някакъв невзрачен разказ. Бях толкова възбуден, че запомних всичко, което четох тогава, помня го и досега:

... някои видове морски хищници никога не страдат от инфекциозни заболявания и изобщо се отличават със

завидно здраве; всички случайни рани при тях зарастват с необикновена бързина...

Прочетох цялата страница, постоях няколко минути със затворени очи, за да е сигурно, че не съм чел прекалено бързо — и предпазливо изтеглих часовника. Чувствувах се като пред вадене на зъб. Искрах всичко да е наред, без фокуси, но щях да се учудя, ако беше така.

Течният кристал показваше 01:12:43... 01:12:44... 01:12:45...

Знаех какво трябва да направя — теоретично поне. Раковината се нуждаеше спешно от рентгенов преглед, от облъчване с ултразвук, гама-лъчи и всичко, което е измислила науката за надничане през запушени ключалки, наречена интроскопия. Неестествената черупка трябваше да бъде изследвана с оптични сонди и по още сто умни начина, но аз изпитвах желание да я разбия — сега, тук, веднага! — за да разбера кой си прави номера с материята и времето, желание на човек, който твърдо вярва в непоклатимите закони на хилядократно повтореното си ежедневие, диво желание да разбера какво става, също като онова, което кара хората с риск за кожата си да се навират между атомите или сред звездите. Въръжих се от банята с дълго парче ръждива тел и започнах да мушкам непознатото нещо, скрито в извивките на раковината. Мушках с непонятно ожесточение, като че бях затворен в съвършено тъмна стая с неизвестен враг, от който зависеше животът ми. Имах чувството, че държа в ръцете си някакъв друг, цял, отделен свят, моята ръждива шпага го пронизваше с ярост, смътно в себе си исках да съм сигурен, че този свят е пуст, и тогава отдалече, от милиарди километри се чу рев... или вик... или хриптене... нечовешко, но и неживотинско... болка и изненада... неугледната, безжизнена раковина, която гълташе продупчените монети като повреден телефонен автомат, викаше с глух, далечен глас, спиралната акустика не го усилваше и не го правеше по-близък, а само подчертаваше безумната му отдалеченост. Ръцете ми трепереха, когато измъкнах ръждивата тел. На върха ѝ имаше няколко гъсти жълти капки. Гледах парчето тел почти в паника. Изпитвах суеверен ужас от жълтите капки. Захвърлих по-далеч от себе си това, което можеше да

бъде кръв — жълта кръв! — захвърлих раковината и изтичах на верандата.

Африканската нощ беше тъмна, с безмълвно стаени палми и прозрачен блясък на звездите. Те приличаха... те приличаха на самите себе си: огнени кълба, отдалечени на немислими разстояния от нас и помежду си, струпани в привидно абсурдна блъсканица пред очите ни — най-невероятната и грандиозна картина, която човек може да наблюдава всяка ясна нощ. Осезаемата дълбочина на нощното небе ме потискаше, бях на дъното на някакъв съд, изпълнен с пустота и звезден блясък, който се разширяваше над мен към безкрайността, завихрена от спиралите на Галактиката в гигантска раковина. И тогава видях... представих си... във всеки случай, това не беше сън или халюцинация... как отгоре падат горящи снаряди, обвити в отровен никотинов дим... звездите изригнаха разрушителни потоци вода... тежки воденични камъни изпълниха пространството с грохот... и като в мъчителен кошмар от спиралите на Галактиката се втурна ръждиво острие, нацелено право в мен, неотвратимо и програмирано да убива.

Представям си снизходителните ви усмивки. Защитни реакции на претовареното съзнание, има го във всяка книжка по елементарна психология, нали? Все едно! Можете да се усмихвате, но тогава се почувствувах на мястото на онези от раковината. (Не ме питайте какво значи „онези“!). Защото съм сигурен, че тя е била част от друг един свят, и че деветте витки са визитна картичка на друго притегляне, на друга радиация, на друга атмосфера... Отделен е въпросът, как тази визитна картичка е попаднала при нас. Оставена нарочно? Забравена? Загубена? От кого?... Или раковината съществуваше едновременно Тук и Там, като допирна точка между две различни пространства, в която мащабите и разстоянията губеха установения си смисъл?

Нямам що-годе сваятна теория. Знам само, че формата на раковината — на коя да е раковина — съдържа простата и плашеща идея за пространство, което се всмуква като смърч от безкрайно голямото към безкрайно малкото... или от безкрайно близкото към безкрайно далечното... Смерчът на моята раковина водеше някъде и аз досега мисля за нея като за врата, неочаквано отворила се пред мен. А може би тези врати са много и ние просто нямаме достатъчно въображение, за да ги открием?

Хората мъчно се разделят с обичайните си представи, дори във фантазиите си. Кой е казал, че чуждите светове са обезателно на едн-колко си светлинни години от нас? И че ще можем да ги достигнем чак когато построим някакви свръхракети? Ами ако тези светове са тук, наоколо, и пътуването до тях е само едно протягане на ръка? Или случайно спиране пред случайна сергия, забутана сред глъчката и миризмите на далечния африкански пазар...

Сега ще ви кажа какво стана с раковината.

Сигурен съм при това, че ме подозирате във възможно най-непочтения финал на тази история. Прави сте и аз мога само да съобщя подробностите.

Закачих с ръка раковината, наистина случайно, тя падна от масата върху пода-мозайка и се пръсна на парчета. Множество парчета, големи и малки, помътнели от старост отвън и лъскаво гладки отвътре. Повреденият телефонен автомат бе изгълтал моите монети и угарките и те бяха изчезнали. Ровех из парчетата, опасявайки се да не видя отново жълтите капки, но варовиковите отломки сухо тракаха. Нищо повече не мога да добавя.

Напуснах града край Червено море след два дни. Не взех за спомен нито късче от раковината — навярно по същата причина, поради която бих искал да забравя всичко това. Съвсем, ако е възможно.

Най-изтощителното чувство е чувството за вина. Особено, когато не знаеш пред кого си виновен.

ПЕТЪР КЪРДЖИЛОВ

ДЕТСКИ ДЛАНИ

Двата куфара като че ли бяха пълни с олово. Внукът му се мотаеше из краката и всяваше допълнителен хаос в без това объркалия се още от началото ден. Беше задушно и шумно. Гласът от високоговорителя вече за втори път съобщаваше името му. Професор Марсел Вилар окончателно се убеди, че никога не е обичал гарите и летищата. Най-сетне надеждата, че все някога ще се измъкне от този съвременен лабиринт, засия с мигащата червена светлина над един от входовете. Номер 6, разбира се, именно този номер 6 търсеше вече двадесет минути. Внукът му отново са зазяпа, когато вървяха през пустотата на ръкава, водещ към утробата на самолета. Идваше му да го плесне по врата, но зад тях вече трополеше младо семейство американци и професорът реши, че това не е педагогично и в никакъв случай патриотично.

Когато самолетът набра височина и всички започнаха да се укротяват в креслата си, Марсел Вилар най-сетне се почувствува спокоен.

Цялата олелия почна късно предната вечер, когато раздавачът донесе телеграмата. Тя беше кратка, но за Вилар, който вече мислеше, че никога няма да я дочака, това бе най-интересният прочетен някога текст:

Тръгни веднага. Дойде времето Камъкът да
проговори.

Баму

Баму. Това име, което не говореше нищо на огромната част от човечеството, беше един от малкото негови представители, които знаеха тайни, чието разкриване не беше по силите дори на днешното, толкова гордо със своята техника поколение. Баму... Сякаш беше вечен, появил се върху земята още по времето на динозаврите, за да

дочака ерата на звездното покоряване. Помнеше го от дете, беше и сега пред очите му — нисък, беловлас, сбръчкан негър, вечно унесен, мърморещ нещо под носа си, но с поглед, който смразяваше кръвта дори на хищниците. Марсел бе израснал в Африка. Едва тригодишен; след смъртта на майка си, която не помнеше, баща му, отец Вилар, един от най-известните мисионери на Западна Африка, го бе взел със себе си. Платото на Бандиагара, сламените колиби на догоните и малките негърчета с големите кореми бяха първото нещо, което си спомняше от своя земен път. И очите на Баму. Старият жрец беше негов учител, покровител и баща, при дългите отсъствия на пастор Вилар. Той го научи на онзи особен език *сиги со*, той му разкри приказните дълбини на вярванията на своето племе, странните обичаи и обреди на догоните, той го посвети в много от тайните, научи го да разбира и цени самобитното им изкуство.

На двадесет и една година Марсел за първи път видя Париж и градът го очарова. Завърши етнография в Сорбоната и три дни след като се дипломира, се качи на парахода „Леонардо да Винчи“. Не можеше без Африка. Беше лятото на 1931 година.

Баща му беше починал. Баму му разказа някаква смътна история, като непрекъснато криеше погледа си. Показа му малката могилка, струпана край селото, върху която той самият бе поставил несръчно направен от бамбук кръст. След това Марсел се затвори в себе си и само работата беше оня отдушник, който го спаси от отчаянието. Това бяха годините, свързали го най-трайно с жреца. Дотолкова, че по решение на съвета на старейшините, Вилар бе допуснат до посвещаване в тайното знание. Религията на догоните, която бе станала смисълът на целия му живот, бе многословна и многозвучна. Тя бе табу за всеки чужденец и пришълец. Легендите за Началото можеха да разказват само членовете на Ава, общността на маскираните — олубару, които преминаваха специална подготовка и владееха езика *сиги со*.

Още от дете той знаеше нещичко от баща си. Баму бе споменавал също някакви странни истории, но той винаги ги приемаше като приказки, предназначени за децата. Но когато слушаше монотонните и идващи от вековете слова на старейшините в полуразрушеното светилище, когато фантастичните разкази на тези неуки от гледна точка на цивилизацията хора, подозрително точно съвпадаха с някои

съвременни възгледи и теории за света и вселената, Марсел не можеше да остане равнодушен.

Сякаш бе вчера, когато Чичото Тъмнеещото око седеше срещу него и тихо му разказваше легендата за Бледата лисица Йугуру, който бе дошъл на Земята от Вселената. Там се намираше тройната звезда, чиято главно част догоните наричаха Сити толо, а спътниците ѝ — По толо и Еме ѝа толо. Тя играеше главна роля във всички разкази на посветените, беше символ на цялото Сътворение. От баща си знаеше, че ставаше въпрос за най-ярката звезда на нашия небосклон — Сириус.

От По бе дошъл Бледата лисица със своя Ноев ковчег. Бе пътувал дълго през безкрая, за да стигне до Земята и основе рода на Владеещите.

В светилището и до днес навярно стояха рисунките, които навремето внимателно копираше една по една. На тази в голямата ниша бе изобразен Бледата лисица, който се спуща от звездата По. Спомни си, че го бе поразила една наивна, но с ярки линии фреска, на която бяха показани Слънцето и Сириус, съединени с една крива, усукваща се около всяко от светилата, която натрапчиво напомняше съвременните начини за изобразяване траекторията на междупланетните полети.

Сега, когато моторите на боинга вече унасяха в дрямка пътниците и нощното осветление изпълваше тишината на ъглите със сенки, в които при добро желание можеше да се види всичко, спомените още по-ярко възкресиха подробностите от оня велик ден за него — Денят на посвещението.

Светилището на догоните бе изградено в обширна пещера, намираща се на Хълма на хиената. Дотам не можеше да припари нито едно живо същество. Посветените извървяваха пътя до пещерата през дълъг подземен тунел, чийто вход се знаеше само от Баму. Гладките му стени, покрити с непознат, матовосинкав на цвят материал, едва ли бяха строени от хора на племето, за които направата на една колиба от слама бе проблем.

В средата на пещерата се намираше олтарът. Край същия този олтар Марсел Вилар, единственият бял човек от столетия, бе посветен в тайните на живота и смъртта.

В края на церемонията Баму бе посочил невзрачното и непрано отдавна парче плат, което покриваше малка ниша и за пръв и последен път бе споменал за Камъка. Когато дойде времето, ти ще бъдеш призован, където и да се намираш, за да чуеш гласа на „Камъка“ — бе казал той...

Оттогава минаха близо петдесет години. В края на войната Марсел се завърна във Франция, опустошена и изстрадала. Тогава се запозна с Натали. Това бяха най-щастливите му години. И най-плодотворните. Получи катедрата, стана професор, написа „Загадката на догоните“.

Професорът тъкмо бе задрямал, когато чу някакво дразнещо скърцане. Беше познат звук, но не можа веднага да го определи, защото умората твърде бързо го бе изпратила от света на спомените в дебрите на съня. Разшава се, отвори очи и видя внука си. Беше го забравил. Детето се бе събудило, одеялото му бе паднало на пода, но това не го вълнуваше — цялото му внимание бе съсредоточено върху разноцветния куб, който въртеше в ръцете си. Това кубче му беше купил самият професор, кубчето на Рубик, както го наричаха. То за дълго бе развалило взаимоотношенията между него и малкия. Натали се бе поминала преди дванадесет години и не можа да дочака внуче, малкият Марсел се роди година след това. Баща му, синът на професора, работеше в телевизията и обикаляше света триста дни в годината. В останалите ходеха с Елен, така се казваше снаха му, по курорти. Тя работеше в известна модна къща и също не се вестяваше много често на вечеря. Детето израсна при него, не му тежеше, а и възрастната госпожа Марешал му помагаше. Понякога с момчето имаха различни възгледи за телевизионните предавания, марките коли и цвета на сладоледа. За всичко останало бяха единомисленици, отношенията им — великолепни. Но този куб ги бе разстроил. Това, че и досега не можа да схване как ставаше тази магия, при която шестте

страни се подреждаха със съответния цвят, не беше толкова страшно. Това, че не успя дори една страна да нареди при безкрайните си и тайни нощни опити, също. Но това, че детето го правеше за по-малко от минута, подканвайки го с „Виж колко е просто, дядо“, го нервираше много. Разбира се, това бе в началото. Сега свикна. Навярно ревността става по-мъчителна със старостта. Навярно.

— Завий се и се опитай да заспиш — уж сърдито каза старият Вилар.

— Добре, чакай да го наредя. Гледай, само този ъгъл трябва да обърна — ръцете на детето ловко и без всякакво усилие потрепваха в ритъма на логиката, която никога нямаше да му стане ясна...

В Бамако пристигнаха рано сутринта, а пет дни след това видяха очерталите се на хоризонта възвишения на Бандиагара.

* * *

Външно Баму не се беше променил. Времето сякаш течеше край него, както Нигер край пясъците, без да го досегне, без да го развълнува. Както винаги, сдържано изрази своята радост от срещата, издаде кратки заповеди на хората си, които веднага поеха багажа ни, стори ми се нервен. Лицето му се проясни само веднъж, когато очите му се спряха върху моя внук и тогава заприлича на оня Баму, изчезнал с детството ми.

Вечерта край огъня, след като празничната врява отшумя, изведнъж, като че случайно, останахме двамата с Баму.

— Добре, че дойде — каза бавно той. — Не знаех как ще се оправя без тебе.

— Все пак кажи ми какво ще правим? Ти си наясно, че аз нищо не знам за Камъка.

— Аз също не знам чак толкова много. Не мисли, че съм всемогъщ. Дори навремето, при твоето посвещение, не можах да им се наложа. Още тогава исках да дръпна завесата и да ти го покажа. Но не ми позволиха. Всъщност и аз съм го виждал само няколко пъти.

— И какво представлява той?

— Ще го видиш утре.

Баму бавно тъпчеше лулата си с трева, опият, който и аз бих опитал с удоволствие, но не смеех да си поискам, за да не наруша унеса, в който жрецът бе изпаднал.

— Дойде времето Камъкът да проговори — каза Баму. — Това става веднъж на хиляда години и аз съм горд, че това се случва по мое време.

— И какво ще каже Камъкът? — плахо попитах аз.

— Не зная. Може и нищо да не каже, но трябва да го извадим и подготвим утре, при Голямата луна. Трябва да присъствуват само посветените. Гласовете от По толо идват отдалеч, носят се в безкрая и са неразбрани за нас, но времето е дошло.

— А знаеш ли как да... — почнах да се обърквам — да го нагласиш ли, или както там го каза?

— Не знам — с някаква раздражителна неувереност каза Баму — и затова те повиках. Ти си посветен, но ти си бял. Може би ще успееш да изпълниш Завета.

— И какъв е този Завет? Защо не си ми казвал нищо за него?

Баму бавно дръпна от лулата си, заклати се в някакъв унасящ ритъм, впи погледа си в тлеещата жарава и занарежда. Протяжно и напевно, почти шепнешком, но достатъчно ясно, за да разбере думите му.

— Когато дойде времето, Камъкът трябва да се извади. Камъкът трябва да се извади и да се постави на свещения олтар. Долната част с цвета на водата да гледа към земята, защото бяло е покривалото на мъртъвците. Горната част с цвета на пустинята трябва да сочи тройната звезда Сиги толо, от която са дошли нашите прадеди. Оттам ще дойде гласът. Страната с цвета на тревата да гледа към Южната планина, която се нарича Извисяваща се към небето кула. Страната с цвета на портокала да гледа към Водопада с цветовете на дъгата. Страната с цвета на небесното езеро да гледа към Горните извори на ловджийките предсказателки. Страната с цвета на кръвта да гледа към блатото, убежище на пренебрегнатите блага. Когато всичко бъде сторено и дойде времето, Камъкът ще проговори. От шестте посоки на света ще долети гласът на седмия прародител, въстаналият срещу останалите.

Баму свърши и по жеста, който направи, разбрах, че повече нищо няма да науча и ще трябва да си лягам...

Да разказвам с какво вълнение дочаках следващата нощ е невъзможно. Денят беше горещ, в колибата не можеше да се диша. На всичкото отгоре внукът ми беснееше повече от всякога. Беше се сприятелил с местните деца и домъкна след обяда голяма риба, която незнайно защо искаше да сготви. Помолих го, мисля, учтиво, да изчезва, но явно съм бил доста нелюбезен, защото не го видях до вечерта. А и не ми беше до него. Разходих се привечер из селото, но не срещнах нито една позната физиономия, а и по-младите сякаш ме отбягваха и криеха лицата си. Чувствувах се някакво напрежение, което не бях усещал никога преди това.

Най-сетне нощта падна, чакана и неочаквано, и първият там-там се обади. Последваха го други, нададоха се първите викове, запалените огньовете заизпращаха искрите си към небето. В горния край на селото се подготвяше церемония, в която бях поканен да участвувам и аз, и чиято крайна цел не беше ясна дори на нейния вдъхновител и ръководител. Спомних си за баща ми, за неговите съвети, препоръчващи смирение пред съдбата и търпение към тези деца на природата. Това ме успокои и ръцете ми не трепереха вече, когато навличах широката бяла роба върху голото си старческо тяло, оставена в колибата незнайно от кого.

Как попаднах сред ритъма на стройните черни тела, виещи се, подивели от екстаза и шибани от ритъма на музиката, как самият аз подскачах от крак на крак, усещайки в устата си вкуса на моята младост, дори как се озовах в светилището — не помня. Помня само, че изведнъж стана тихо, толкова тихо, че се изплаших. Бях станал прекалено цивилизован през последните тридесет години, за да не усетя разликата между тях и мен, между моя и техния свят. Някъде от мътилката на грешното ми подсъзнание се измъкна слаб, но тревожен глас, който нашепваше за смъртта на баща ми, неясна и нелепа като всяка смърт, необяснена и смотолевена от жреца. Тогава за първи път през този ден се озърнах за детето, но беше много късно. Тайната церемония, за която бях минал хиляди мили, започваше. Огледах се и с почуда видях почти всички, които преди години бяха тук на моето посвещение. Бяха свалили маските си и потните им лица лъщяха игриво в отблясъците на факлите. Чичото Тъмнеещото око, Юн Открилият истината, Стражът на границата, Царят на маймуните, Коженят щит, Разпитващият и Вечно недоволният. Липсваха

Гърбавият, Високата тръстика и Младият дракон. Там беше и Баму. Светилището сякаш се беше смалило. Фреските по стените, поизбелели вече, не ми въздействаха така, както навремето. Нещо се беше променило невъзвратно и аз го усетих. Старостта и дъхът на смъртта витаеха наоколо и само от векове жадуваният час бе поддържал духа, бе мумифицирал тези мъже, беше ги упойвал и им вдъхвал воля. Само фанатичната им вяра ги убеждаваше, че все пак трябва още малко да се стисне със зъби, още няколко дни да бъдат изтръгнати от живота, за да се дочака чудото, когато Камъкът трябваше да проговори. Разбра, че всички разчитаха на мен, вярваха ми по един техен, ненаатрапчив начин, че се надяваха на нещо. За първи път си дадох обяснение за неувереността на Баму — навярно е имало и неуспешни опити за контакт, когато Камъкът не е проговарял.

Баму започна своята протяжна песен в тишината:

— Когато дойде времето, Камъкът трябва да се извади. Камъкът трябва да се извади и да се постави на свещения олтар...

Жрецът бавно и тържествено се приближи към нишата, застана молитвено пред нас и се вкамени. В помещението беше тихо и очите на всички бяха вперени в него. След това Баму с рязък жест разтвори завесата. Цареше полумрак, който още повече подсили изразителността на откритата се гледка. В нишата, облицована с черен камък, стоеше странен и, не знам защо реших, неземеен предмет, който сияеше в различни оттенъци. Оскъдната светлина, идеща от глинените лампи и факлите, като стар скъперник галеше разноцветните диаманти, от които бе направен Камъкът. Никой не мръдна от мястото си.

— Ела! — заповяда ми Баму, без да сваля възхитения си поглед от свещения предмет.

Направих две крачки, като едва влачех краката си. В това време жрецът взе с двете си ръце Камъка и като внимаваше много, предпазливо го положи върху олтара.

Първото нещо, което изпитах, като видях отблизо Камъка, беше желанието ми да се изсмея. Щях да направя голяма грешка, ако не се бях сдържал, но наистина един нервен кикот нямаше да бъде съвсем неоправдан в този момент. Пред мен, върху свещения олтар, изграден някога от самия Дион, лежеше най-ценният и тайнствен предмет в целия свят. Десетки учени биха дали живота си, за да зърнат поне за

миг този спомен от бъдещето. Този камък беше смисълът и целта на съществуването на един народ, който е малко да се каже, че благоговееше пред него. И всичко щеше да бъде нормално, ако този тайнствен и чакан да проговори Камък не бе най-обикновено кубче на Рубик, такова, каквото внукът ми въртеше от няколко месеца насам. Разбира се, малките и разноцветни кубчета, от които бе съставен, бяха безценни и неимоверно красиви диаманти, но все пак това бе най-обикновена играчка, подлудила толкова много нормални хора по света.

— Марсу — така не ме бе наричал от детските ми години, каза Баму, — сега навярно разбра защо те извикахме. Трябва да наредиш Камъка така, както ти казах снощи край огъня! Защото иначе никога няма да проговори.

И великият жрец на догоните занарежда своята песен:

— Долната част с цвета на водата да гледа към земята, защото бяло е покривалото на мъртъвците. Горната част с цвета на пустинята...

Този път погледите бяха вперени в нещо още по-прозаично от една съвременна играчка и ако Камъка мнозина виждаха за първи път и любопитството бе оправдано, то мене всички присъстващи тук ме познаваха. И навярно обичаха, щом ме бяха повикали в този толкова важен за тях час. А по всичко личеше, че щях да ги разочаровам.

— Но това е — познах аз...

— Какво е това? — попита Баму...

— Това е куб — казах, — кубът на Рубик, който цял свят върти като шантав.

— Това е Камъкът — каза твърдо Баму — и е дошъл денят, в който той ще проговори и ти трябва да го наредиш.

Но защо аз, дявол да го вземе, исках да извикам, нали вие сте големите жреци и магьосници, нали вие знаете всички тайни на света и хората, хайде да ви видя колко сте майстори или можете само неуките и прости хорица да заблуждавате... Ставах нервен, а това хич не беше добре. Поех дълбоко въздух. Бях оставил цигарите след смъртта на Натали, но сега ми се дощя да запаля.

— Баму, аз не мога да направя това! — казах с леден глас и изведнъж с изненада установих, че съм освободен от потискащата ме тежест на десетките погледи. Никой не бе чул дори моите думи. Всички гледаха нещо до мен. Обърнах се, наведох се и видях моя внук

Марсел Вилар, който малко смутено, но не и уплашено, стоеше встрани. Беше надянал уловената от децата голяма риба на пръчката, която си беше харесал още при идването и гледаше с оня обезоръжаващ поглед, с който само децата са дарени. Навярно се беше изплашил от бързо настъпилата нощ и бе започнал да ме търси. Но той не можеше да знае, че влизането на всеки непосветен в храма, независимо от неговия пол и възраст, се наказва с едно-единствено наказание — смърт. Усетих как крайниците ми бавно започват да изстиват. Достраша ме, но незнайно защо не за съдбата на детето, а от спомена за баща ми. Дали воден от своето любопитство, пасторът не бе надникнал в светилището, заплащайки с живота си за това. Прегърнах детето през раменете и го притиснах към себе си. Нямаше да го дам. В багажа си имах револвер, все щяхме да се доберем до него в колибата, а после... навремето стрелях добре.

— Дядо, адски е просто — прекъсна тягостното мълчание детето и докато някой от нас реагира, малкият се освободи от ръцете ми, грабна свещения Камък и започна с обичайните си движения да го реди. Баму гледаше с оня безжизнен поглед, който много рядко го спохождаше, но който не вещаеше нищо добро. На земята, захвърлена и ненужна, лежеше мъртвата риба. Внукът ми засече само за секунда, толкова, колкото да промърмори:

— Абе как беше тая формула — направи още три-четири движения, от които стените на светилището се разиграха в пламъци и ръцете му победоносно застинаха. Познавах този суетен негов и дразнещ мене жест.

— Готово, нали ти казах, че е много просто.

След това вдигна изпълнен с гордост, достойнство, но и вина поглед към Баму и му подаде наредения куб.

Жрецът бавно пое Камъка. Огледа с невярващ поглед шестте едноцветни страни, погледна мен, после детето. Онзи, лошият поглед, си беше отишъл, наврял се навярно в черната ниша. Сега Баму гледаше така, както когато ме учеше на езика, който само той наистина знаеше. С две ръце вдигна Камъка над главата си и със сияещ поглед обходи присъстващите. Те все още примигваха от изненада, но явно беше, че доброто настроение се възвръща. Баму подхвана своята песен и бавно посегна да постави Камъка върху олтара. Ръцете му трепереха от вълнение и той не успя да стори това. Разноцветният тотем се

отърколи и съвсем небожествено и прозаично падна в прахоляка на пода. Внукът ми се наведе, вдигна кубчето, отърка го в късите си панталони и за втори път тази вечер поднесе Камъка на жреца. В този миг от вътрешността на куба се дочу пукане и прашене, настойчиво записукаха някакви сигнали. От разтворените към доброто и света детски длани, идващ от миналото и задъхан към бъдещето, уморен от изминатите светлинни години път, зазвуча гласът на Вселената.

ИВАН СЕРАФИМОВ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕТО

Миг не знаеше защо бяха нарекли тази планета Съвестта на Вселената. Никой не можеше да му обясни точно откъде идваше името и всичко загадъчно, тайнствено, свързано с нея — и най-важното — защо няколкото поредни експедиции дотам не се завърнаха. Шумът около случая беше огромен. Изказваха се хипотези, че в тази планета едва ли не е ключът за самия смисъл на човешката познавателна дейност, бъдещето на човешкия род, неговият край и начало. Разбира се, основания нямаха. Но надделя рискът, жаждата към познание, жертвоготовността.

* * *

Миг се опитваше да си припомни на всяка цена случаите на низост, грях и падение в своята крехка възраст: едно врабче, завързано с книжен канап, паднало от гнездото на крещящата птица в гората и занесено в двора вкъщи сред тревите и дивия лапад, малиновите храсти и плодни дръвчета. Помнеше посърналата с дни птица... И какво още? Рояците изсъхнали, умъртвени с карфици пеперуди в хербария му, които изхвърли преди година-две, браните и разсипваните цветя по поляните, стъпканата с петичка пчела на цимента пред малкия дом или наливаната с длани вода в криволичещите пукнатини, изпълнени с давещи се и тръпнещи мравки.

Сам се присмя на себе си. И в същия момент си помисли — не е ли това грозно и низко — сам да се рови в живота си непрекъснато, като нещо чуждо и овехтяло да го разнищва. Не бърза ли да предава сам себе си в сражението с тайнственото въздействие и тайнственото внушение, на което щеше да бъде подложен в съприкосновението си с тази планета. Овладя се. Усмивка премина по възмъжаващите вече черти на лицето му.

* * *

Първото нещо, което почувствува, щом тръгна по меката, тръпнеща пръст на тази неведома, странна планета, което усети и цял осъзна, беше единствено красотата. Красотата като материя, чувство, дихание, като движение, край и начало. Тя се раждаше и умираше сякаш в себе си и чрез себе си и в неотменимото си движение напред подчиняваше всичко. Миг усещаше красотата направо с вътрешностите си — никога не си е помислял, че красотата може и така да се възприема. Някакви бавни гърчове преминаваха през стомаха му, сякаш реките, тежките пясъци течаха с цялата си безкрайност и с целия си товар през него. И точно тогава изпита за първи път страх. И премала от щастие. Знаеше, че му стига за цял живот, че изпита всичко това дотук, до този миг.

Беше съвсем млад, почти дете. С онази упоритост и святост на характера, което се оказа решаващо условие, за да го изпратят след няколкото безследно изчезнали експедиции до Съвестта на Вселената. Всъщност това беше безумната, материализираната, сломяващата красота, красотата в тези форми и в този вид, в който не съществуваше другаде или нямаше сетива, способни да я осмислят така, не се е родил човешки опит, който може да си я представи такава.

„Няма нищо по-жестоко от красотата!“ — Миг се изуми от нелепостта на тази мисъл, но тя го прониза с всичка сила. Тук красотата се разрастваше непрекъснато и обземаше всичко. Пространството, облаците, водите, тревата. Просто се трупаше, смазваше го. Той беше единствената опорна точка на нейната тленност или нетленност, единствена тръпка в душата му, трябваше всеки миг да я осъзнава, осмисля, забравя. А това просто не е възможно, никой на този свят няма такава сила. Усещаше още в гърдите си онемяването пред всяка промяна в пространството, забавеното и трудно дишане, щастieto... Само си помисли всичко това и усети как изведнъж цялото пространство наоколо почна да тътне, да се променя, да засиява с нови причудливи и неописуеми цветове. Кафявата пръст стана бяла, облаците — ръждивозлатни, дърветата — сини...

Красотата на всичко наоколо го разтърсваше. И най-странното — не оставаше нито секунда една и съща. Нищичко, нито тичинките,

нито пращецът в чашките на цветята не оставаха същите. Живееха по хиляди, милиарди начини, с милиарди нюанси и нито веднъж хармонията в това, което потъваше в очите на човека, не се разрушаваше. С удивителна простота съградена, от най-простите и предвечни неща — светлина, сянка, вода и суша, облаци и дървета, треви, пръст, камъни. Растеше, всяка минута ставаше едно непосилно напрежение за неговите опустошени от щастие сетива — да гледа, да осъзнава и да усеща. Гърчеше се тялото му като догаряща клечка кибрит, без да загубва нито частица от разсъдъка и възхищението си, без да рухва в изнемогата си напълно, без да може да се разсипе цялото негово съществуване на прах, вятърът да го разпилее, както би му се искало хиляди пъти до края на тази история. А и подир това...

* * *

Миг разбра, че във всяка промяна в пространството, в самото въздействие на красотата има и нещо негово, че започва от него. Че негова мисъл, движение, тръпка преобразяват нещата: поляните, пасищата, планините, водата. Той създаваше красотата и тя в същия миг още по-страшно си отъмщаваше. Връхлиташе върху тялото му, връзваше се в зениците му, вдишваше я с дробовете си, разтърсваше го, искаше чрез него да се осъществява непрекъснато.

Миг си спомни внезапно защо е тук...

Разсипаха се пера на птици като захвърлени от човешка ръка в някаква част от пространството късчета пух...

Миг много добре разбираше вече какво се е случило с другите преди него...

Появиха се нови сияния около меките, заоблени хълмове...

Мисълта за бягство оттука като нож го прониза. Изпита страх и вина...

Изведнъж птиците почнаха с всяко махване на крила да се множат. Всяка от тях ставаше двойна, двете ставаха четири, четирите — осем... Пред очите му във въздуха изведнъж, сякаш в стремежа си да летят, късаха от себе си точно половината.

Онемял, притисна длан до гърдите си. Сякаш искаше да забави дишането си, да спре едно дихание, което от красотата и

неизтощимостта на живота тука се превръщаше в болка.

... Цял облак глухарчета се посипа в краката му. Избуяваха мигновено, цъфтяха, разсипваше се пух от стебълцата им, оставаха голите пъпчици на върха. После никнеха нови растения, разпростираха се навсякъде.

Сърцето на Миг лудо биеше. Задъхано, ще се пръсне. С всичка сила притискаше гърдата си с ръка...

Потекоха алени облаци към хоризонта...

Тежки, огромни дървета потрепнаха с клоните си, после бавно се изтръгнаха от земята, с пукот се късаха корените им, ронеха се бучици пръст. После едно след друго дърветата се устремяваха във въздуха. Летяха бавно в една посока като натежали от сбъждане птици. Далече, далече... Смаляваха се съвсем, някакви черни парцали в дъното на небосвода, като пометени от вихрушка гарвани. Сенките им се мятаха по земята и всичко, което докоснеха, се променяше, засилваше или вехнеше, но красотата като лавина растеше навсякъде, сякаш се трупаше в пространството, засипваше сама себе си и избуяваше от преспите — могъща и неудържима...

Миг съзнаваше, че всичко това се стоварва със страшна сила върху всяка капчица кръв във вените му, върху всяка глътка въздух, която вдишваше с дробовете си. Засяга тялото и душата му. Къса от нея и със стократна сила се връща обратно. Стоварва се върху него, както върху всичко наоколо, за да затрепти с още по-яръстна сила, неизтощима и яръстна.

И в същия миг се откъснаха заедно с коренчетата си крехките стебълца на треви и цветя, бледи, едва изправили се фиданки. Летяха като ята в пространството, изпълваха всичко.

Всичко се движеше, променяше се, политаше нанякъде, късаше се мъчително, бавно от почвата, после с листата или сянката си се докосваше до земята и се превръщаше в нещо друго, засилваше с нови, невиджани досега цветове.

Красотата се трупаше, трупаше, като че ли самият въздух набъбваше и растеше, увеличаваше се многократно, раждаше се от само себе си, от всяка своя частица, капка...

Не избягаше ли, го чакаше смърт. Най-красивата, най-страшната, най-жестоката, която човек може да си представи. Колкото и млад още да беше, сърцето му няма да можеше да издържи. Красотата на

планетата въздействуваше върху сетивата му с такава сила и такава власт, с каквато нито една мелодия, нито едно стихотворение, нито една картина не са му въздействували. Първична, дива и безпощадна, тя се разсипваше във всяка частица от тялото му като в катедрала и продължаваше да ехти там или да свети, докато нова тема или мотив, нов цвят или звук не тласнеха кръвта в тялото, ударите на сърцето му още по-бързо към самото начало или край на всичко.

Чувствуваше всяка частица от себе си, дробовете, сърцето, диханието, мислите си като разпръснати в тръбичка на калейдоскоп стъкълца и някаква трескава детска ръка ги преобръща в различни посоки, те се разсипват, политат нагоре или надолу, но от тях се получава нова, завършена и чудна картина, с различни цветове, светлини, гласове и звуци.

* * *

Красотата се трупаше непрекъснато. Затвори очите си. Дори ги притисна с длани до болка, за да не вижда нищо. Тогава започна да расте грохотът на водата, звуците на отронени капки отекваха в каменни пещери, сливаха се с шепота на щурчета в летни поля, звучаха ведно в някаква проста и страшна до изнемога мелодия. Камбанките на цветята, разлюлени от вятъра, дълго и светло ечаха в ушите му... Струваше му се вече, че полудява...

Трябваше да избяга. Длъжен е да се върне и да предупреди хората на Земята...

Няма да може много дълго да издържи. Всяко забавяне вече бе гибелно...

С камък разреза кожата на ръката си, за да му върне болката реалните измерения на нещата, да го отблъсне от красотата, да го тласне нанякъде... Алена струйка кръв бавно се спусна надолу. Капките падаха върху топлата пръст. Като в обрив, като в тежък пожар листата на тежки дървета ставаха жълти, но не падаха, не се сгърчваха на земята както през есента.

Болката не му върна нищо, не му помогна. Красотата на съзряното преди миг или два не помръкваше, не я затрупваше нещо прежно и не свършваше. Той не можеше да я спре, да я забави дори.

Красотата на всичко наоколо щеше да го разтърсва, докато от лудото биене на сърцето, трудното дишане от вълнение и премала, от спазмите от щастие нещо в него не се прекъсне, безсилно повече пред огромния ѝ товар. Сърцето му се свиваше и разпускаше голо, само като новоизлюпена птица пред безкрайността, стихииите, пред цялата необратимост на материалния свят, пред сушата и водата...

Красотата не може да се умъртвява — както пространството, времето и мига. Поне красота като тази, всесилна като самото творчество. Тя винаги ще избликне отнякъде, ще обземе всичко и ще го подчини на себе си. Миг осъзна, че с нито едно свое движение не може да я спре, да я забави. Той не издържаше повече на нейните тласъци, на необратимостта ѝ.

Тогава с огромни усилия на волята си, стискайки зъби, започна колкото може повече от себе си да умъртвява, от своето собствено тяло (единственото, което му беше подвластно донякъде, а беше и част от красотата на всичко наоколо), да прави по себе си рани, от своите сетива сам и завинаги да се лишава. Безкрайно трудно му беше, макар че нито за миг не изпита болка. От всяко движение, всяко виране в пространството се раждаше нова, още по-яростна красота, сияния, светлина, наситена до дъно със смисъл. И Миг знаеше, едва дишайки, в рани и кръв по месата и дрехите си, че нещо негово я създава, че тя винаги е едно продължение на замахването с ръка, тръпка в тялото му или просто шепот в гърлото.

* * *

Няма нищо по-жестоко от красотата на този, който сам я създава. Или не тя, а самотата, неизразимостта и понякога нейната несподелимост. Усещането за нея миг преди да се е родила, и нарастването ѝ в тебе, нарастването на самото пространство в теб и чрез тебе... Страшно е...

Най-трудно беше с очите, последните сетива, до които посегна... Полужив се добра до кораба. Беше разранил гърлото си, езика, засегнал гласните струни, за да не издава дори стенание, от което тази трептяща и неуязвима красота да набъбва, да се разраства, натрупва. Не чуваше нито звук, отсече ръцете до китките си, само това, което

виждаше, преобръщаше вътрешностите му, цялото му изтръпнало същество претегляше към себе си и той не можеше да се откъсне от алено-жълтите цветове, прикован в красотата навън, сякаш в самото познание. Нямахте сили за нито едно движение повече, за едно помръдване, тръпка.

Сякаш всичко беше безвъзвратно загубено. Притискаше изнуреното си лице към гърдите, извиваше се цялото му тяло, но не можеше да притисне с пета издадения бутон върху пода на кораба, който щеше да включи двигателите и откъсвайки се от тази планета, да полети обратно. Просто не искаше, не можеше да се откъсне от цветовете, съчетани в невероятни, луди и смислени форми, щом може още секунда, час или два да ги съзерцава, още нещо чрез тях и за тях да узнае. Съдбоносно, жестоко и важно. Или просто измамно. Вдигаше трескаво поглед, гледаше жадно, усещайки как се повлича отново навън, как се надига в креслото, провлича ходилата си по металния под. Друг изход нямаше освен още веднъж да бъде докрай жесток със себе си...

Стисна зъби. Цялото му тяло се разтресе от напрежение. И от ослепяването не изпита болка. Не защото сам го поиска и сам го стори, защото красотата продължаваше в него с неизтощимостта си да тътне...

* * *

Вече летеше със скоростта на светлинни години към хората. Само че нито можеше да напише, нито да изрече, да прошепне, нито да нарисува или наподобява с нещо ужаса и щастията, които изпита, и бавно изтичаха от тялото му, заглъхваха в тъжни, радостни и най-обикновени мисли.

Щеше да предупреди хората на Земята, но за какво точно никой не знаеше.

* * *

Всичко в този разказ е отначало докрай измислица. Истина е само това, че на космодрума за далечни космически полети в слънчогледовите ниви край Арл през лятото на 2468 година се приземи непокътнат космически кораб и единственият човек, който беше в него, застана пред очите ни ням и безмълвен, с разкъсани и празни до лактите си ръкави, нечуващ нито дума, или само извъръщаш празните си очи надясно или наляво, ориентирайки се за мястото на говорещия и посоката на гласа единствено по раздвижването на въздуха и докосналата се до лицето му струя дихание в горещината и зноя на долината.

Някой запали цигара и внимателно я постави между изпърхналите му и подути устни...

ВАСИЛ ДИМИТРОВ ЕЛХА ЗА ВСИЧКИ

Сюзън Келвин се събуди. С течение на годините тя ставаше все по-голям специалист по събужданията или поне що се отнасяше до собственото ѝ събуждане. Първоначално виждаше някаква слаба светлина, след това съзнанието ѝ изплуваше от бездната на съня като водолаз, който с всички сили се стреми към повърхността. Накрая отваряше очи и известно време не можеше да разбере къде се намира.

— От годините е, моето момиче — измърмори на себе си Келвин и спусна крака в студените пантофи.

Навремето събуждането беше една от малкото ѝ радости през деня. Като момиче, а и после като млада жена, Келвин се будеше пълна с оптимизъм, добро настроение и любов към ближния. По-късно събуждането се беше превърнало в прелюдия към един тежък и уморителен ден, който рядко ѝ носеше нещо приятно. Отдавна това не ѝ харесваше, а още повече в дни като днешния. Келвин отправи мрачен поглед към календара. Беше 31 декември 2062. Още една година щеше да бъде зачеркната от нейния живот, а това не можеше да бъде повод за веселие. Осемдесет години са си осемдесет години независимо от оптимистичните прогнози на медиците. Щеше да ѝ се наложи да отваря поздравителни картички, да пише отговори, да приема уверения в най-искрени чувства.

— Чувства, господи! — потръпна Келвин и се отправи към кухнята. Очертаваше се един неприятен ден.

В коридора Келвин изведнъж се спря. Спомни си, че вчера се беше срещнала със завеждащия научния отдел при „Юнайтед Стейтс Роботс“ Алфред Ленинг и беше обядвала с него. Спомни си и малко странната му молба.

Корпорацията била усвоила нова серия позитронни мозъци със задълбочени емоционални връзки и повишено чувство за контакт с хората. Цялата серия от дванадесет робота стояла в крайната камера, където специалистите от фирмата въвели в тях последните емоционални мнемोगрами и, извинявайки се с настъпващите празници,

си били отишли. На роботите нищо нямало да им стане, ако поседят десетина часа сами, но поради сравнително дългото време, необходимо за фиксиране на програмите в мозъците им, било възможно да се получат някои нежелателни флукутации. Самият Ленинг нямал точна представа какви могат да бъдат те, но искаше да бъде абсолютно спокоен. И понеже познаваше характера на Сюзън, пардон, на доктор Келвин, той ѝ беше предложил да остане с роботите през това време. Още повече, че тя като бивш Главен робопсихолог на Корпорацията, най-ценния служител на фирмата и така нататък, и така нататък...

Прекъсвайки го сърдито, Келвин беше дала съгласието си да остане при роботите, докато се фиксират програмите, но сега съжаляваше за дадената дума. От една скучна новогодишна вечер има само едно по-скучно нещо и това е новогодишната вечер, прекарана с работи. Тя вдигна слушалката и се обади в завода, че след няколко часа ще бъде в крайната камера.

Още с влизането на Келвин ѝ направи впечатление, че роботите поразително напомнят нещо много познато, но не можеше да се сети на какво. След като затвори вратата на крайната камера, която всъщност приличаше на луксозно обзаведен апартамент, роботите се втурнаха към нея и прекъсвайки се взаимно, ѝ се представиха. Едва когато седна в креслото и те се наредиха в полукръг около нея, Келвин разбра на кого ѝ приличаха. Те всъщност представляваха група деца, събрани около учителката си. И по ръст, и по поведение роботите твърде силно се приближаваха до десетгодишни деца. Мисълта за учителката ѝ хареса и очите ѝ заблестяха. Тя се наведе напред и попита:

— Деца (Келвин едва забележимо се усмихна на собственото си обръщение — остаряваш, моето момиче). Деца, налага ни се да бъдем известно време заедно. Имайки предвид, че става дума за новогодишната нощ, нейното прекарване трябва да се различава от останалите нощи през годината. Какво предлагате?

Роботите се разшумяха, събраха се на плътна група и заспориха тихо помежду си. След няколко минути те отново се строиха в полукръг пред креслото и в хор отговориха:

— Искаме елха и Дядо Мраз.

Сюзън Келвин беше неприятно изненадана. Тя, разбира се, знаеше, че на Нова година се прави елха с играчки и украшения и даже

подозираше каква е ролята на Дядо Мраз в цялата тази история — по всяка вероятност той раздаваше подаръците. Но желанието на роботите не й хареса по две причини. Първата беше чисто професионална. Роботи с подобни емоционални характеристики тя виждаше за първи път и това до известна степен я стресна. Втората причина беше лична. Келвин, както всеки твърде самостоятелен човек, не обичаше да изпълнява чужди желания, още повече такива, които имат емоционална окраска. Тя си мислеше, че роботите ще пожелаят да се запознаят с някои частни случаи от Трите закона на роботиката, с които биха могли да се сблъскат в своята бъдеща практика. Но тяхното желание беше толкова странно, че на нея не й оставаше нищо друго, освен да преглътне недоволството си и да кимне неопределено.

— Хм, елха значи. Елха, играчки, подаръци и Дядо Мраз, така ли? Няма как, ще трябва да се организира. Но във всеки случай ще трябва да се задоволите с първите два компонента на системата. Все пак полът ми не позволява да играя дядомразовски роли.

Роботите впериха рубинените си очи в Келвин.

— И ще трябва да ми помогнете да подредим играчките. Впрочем това не представлява за вас никаква трудност.

Сюзън Келвин позвъни по телефона в дежурния магазин и поръча голяма елха плюс съответния брой играчки за украса. После тя се обърна към роботите:

— Защо избрахте елха?

Един от роботите излезе напред.

— Може би най-сложните за моделиране чувства при човека са неговите предразсъдъци, или по-точно казано — неговата вяра в някои нереални неща. Независимо от това, че сам съзнава абсурдността им, той изпитва силно емоционално преживяване именно в момента, когато създава един реален декор за едно нереално събитие. Ние, като високоспециализирани изкуствени същества, искаме да почувствуваме това емоционално въздействие, което внушава новогодишната елха с нейната неповторима атмосфера.

Сюзън Келвин прехапа език. Не се беше сетила за това и липсата на съобразителност я засегна професионално. Тя просто нямаше право да бъде изненадана от интелектуалните прояви на който и да е робот. В крайна сметка, преди да излезе в пенсия, тя беше Главен рロボпсихолог на Корпорацията. „Време е да престанеш да се тревожиш за тези неща,

моето момиче“ — мислеше си Келвин и съсредоточено наблюдаваше роботите.

— Прави сте — каза тя накрая. — Ще го имате този ваш урок по нереална емоционалност, няма как.

Служителите от дежурния магазин позвъниха плахо на вратата. За първи път им се случваше да носят елха в заводите на „Юнайтед Стейтс Роботс“. Тяхното смущение повдигна самочувствието на Келвин и тя властно се разпореди къде да бъдат поставени поръчаните пакети. Служителите си отидоха, като се озърнаха любопитно, а роботите под ръководството на бившия главен рロボпсихолог се заеха с украсяването на елхата. Ръководството в случая се ограничаваше с представите на Келвин за симетрия и използвайки формата на елхата, тя нареди играчките да се поставят отдолу нагоре в намаляваща аритметична прогресия. Като помисли малко и направи една почти осемдесетгодишна ретроспекция на своя живот, Келвин реши, че първият ѝ опит за украсяване на елха не е чак толкова несполучлив.

Елхата заблестя с разноцветните си светлини, заискриха ангелските коси, залюляха се стъклените топки. Роботите се наредиха в кръг около нея и очите им радостно заблестяха. Келвин се опита да си припомни някоя новогодишна песен, но веднага заглуши тази еретична мисъл още в зародиша ѝ. Самата картина на една пееща Съюзън Келвин пред новогодишната елха и заобикалящите я танцуващи работи беше несъвместима с мощния ѝ интелект.

— Е, деца — попита тя, — сега, надявам се, сте доволни? Каква е степента на емоционалното въздействие?

Предишният робот пак излезе и отговори за всички.

— Много сме доволни! Точно както и очаквахме. Огромна доза необяснимо веселие, което не е в противоречие с принципа за причината и следствието. Сега остава да дойде Дядо Мраз и да раздаде подаръците. Тогава ще бъдем напълно доволни.

Сюзън Келвин се намръщи.

— Дядо Мраз...

Рязко почукване на вратата прекъсна дългата тирада, която се готвеше да произнесе пред своите питомци. Вратата бавно се отвори и в крайната камера влезе... истински Дядо Мраз. Келвин се вкамени, а роботите запляскаха с ръце:

— Дядо Мраз, Дядо Мраз!

Сюзън Келвин не можеше да отвори уста. Онемяла, тя гледаше Дядо Мраз и наредените около него роботи. Той кротко се усмихваше, клатеше дългата си бяла брада и с уверени ръце развързваше чувала.

— Я да видим сега кой е най-умният от вас? Колко е 741 по 395 , цялото на квадрат?

— $87\ 045\ 143\ 025!$ — почти извика „ИР-3“. Серията беше наречена за по-просто „интелектуални роботи“ и всеки един от дванадесетте робота имаше собствен пореден номер.

— Браво, моето момче — погали го бащински по главата Дядо Мраз и му връчи миниатюрен модел на разширяваща се вселена.

— А сега кой ще ми каже колко звезди има в нашата Галактика?

„ИР-7“ беше най-близко до истината и получи почти вечна атомна батерия.

— Каква е посоката и напрегнатостта на магнитното поле на Меркурий?

Щастливият многознайко грабна от ръцете на Дядо Мраз модел за субзвездолет и веднага започна да го навива с ключето. Един след друг роботите получаваха подаръците си и преодолявайки първоначалното състояние на силна възбуда, се наредиха около елхата. Келвин не можеше да снесе очи от Дядо Мраз. Имаше нещо странно във фигурата му, нещо познато и въпреки това тя беше убедена, че не го е виждала. Големите рогови очила, които закриваха почти една трета от лицето му, също ѝ бяха познати, но най-позната ѝ беше усмивката му. Лека и непосредствена, тя успокояваше и караше човек да се почувствува доволен и сигурен в себе си.

Роботите отново се наредиха в полукръг около Келвин и упълномощеният да отговаря за всички излезе напред.

— Доктор Келвин, ние сме напълно доволни от прекараната вечер и смятаме, че полученият емоционален потенциал ще има изключителна роля в бъдещата ни работа. Тази нощ пред нас се разкри още една, непозната до днес на роботите страница от човешката същност. Благодарим ви!

Келвин смутено сви рамене.

— Аз... всъщност почти нищо... той...

И тя се обърна към Дядо Мраз. Но той вече се беше отправил към вратата и се готвеше да изчезне незабелязано. Изведнъж прозрението осени Келвин като мълния. Тя се втурна след облечения в

червено мъж и го настигна едва на външната врата. Той се обърна и малко смутено каза:

— Е хайде, довиждане и честита Нова година, дъще.

Сюзън Келвин го гледаше с благодарност. Жестоките ѝ сиви очи се бяха стоплили.

— Да бъде честита и за вас, доктор Азимов — каза тя и силно стисна ръката на човека, който всички познаваха като литературен баща на великата Сюзън Келвин и роботите с позитронни мозъци.

НИКОЛАЙ БЛИЗНАКОВ

ОБЪРНИ СЕ С ГРЪБ КЪМ МЕН!

Не можех да повярвам на очите си.

Забелязах я едва когато се доближих на две крачки от нея. Сигурно защото твърде внимателно гледах къде стъпвам по пътеката. Кой знае защо, отпърво се поуплаших и внимателно се заоглеждах на всички страни. Гората си бе страшна — както винаги. Но нищо особено не забелязах. Само двете подивели кучета, които ме следваха от сутринта, се бяха спрели на почетно разстояние отзад на пътеката и ме наблюдаваха.

И все пак усещането, че съм попаднал в някаква клопка, не ме напускаше.

А на пръв поглед в табелата нямаше нищо заплашително. Тя даже като че ли обещаваше това, за което самотен млад мъж като мен можеше да мечтае. Не много четливо, а и не много правилно, на табелката с едри букви бе написано:

Аз съм млада жена — ако някой дойде, да ме чака в колибата.

Не знаех какво да мисля. Жена... след толкова години... Млада жена, както бе написано, и то, изглежда, сама? Всичко това... като че ли приготвено за мен... твърде привлекателно, за да бъде вярно. И все пак — възможно! Или... или това бе клопка за глупаци, които могат да повярват, че в тази пустош могат ей така да се търкалят млади жени, на това отгоре самотни и очакващи някой да мине? Или още по-точно — очакващи всекиго? Не, твърде подозрително!

Отново и отново се оглеждах. Гората бе пуста, а на самия ѝ край към малката полянка се виждаше колибата. Доближих се внимателно. Беше празна, разбира се. Струпана набързо от клони и шума, тя едва ли би издържала до пролетта и сигурно служеше понякога за укритие по време на дъжд. Нямаше място за повече от двама или трима.

Въобще нищо интересно нямаше вътре и пак се върнах до дървото с табелата. Дивите кучета — или може би вълци? — се бяха пораздвижили, но щом наближих, отново приклегнаха. Колебаех се дали да продължа, или да остана. Впрочем знаех от първия миг, че не бих могъл да поема по пътя си и че ще пренощувам тук. Не само заради жената. Е, най-много за нея, разбира се. Но и да разбере какво се крие зад цялата тази загадка с табелата.

Всъщност, убеждавах се сам, нищо не би могло да ми се случи. Никому не бе потребна моята смърт (изключвах, разбира се, двете животни отзад). И защо изобщо някой би поискал да ми стори зло? Просто така — заради самото зло? Не, може би тук наистина живее самотна жена, може би тя някак си се справя сама с трудностите на горския живот, но далеч от хората дълго не се издържа и търси партньор?

Реших да дочакам тук нощта, да преспя в колибата и ако никой не дойде — да потегля наново на другия ден по обяд. Хвърлих вътре чувала с храната си и сам приседнах на изсъхналата папрат, с която бе застлан подът. Трябваше да свърша две-три неща. Първо — вода. Второ — огън за картофите. Или може би не, сега не трябва много да се издавам. Трето, хищниците. Пред входа на колибата имаше няколко дебели клона, с които вероятно бих могъл да прикрия отвора. А от ножа и тоягата с железен шип не се отделях.

... Бе приятен следобед, лежах и си почивах. По навик се вслушвах в звуците на гората, сред които така невероятно биха прозвучали човешки стъпки. Не бях виждал човек, откак Гео изчезна — а това значи от четири месеца. Преди около година умряха един след друг Емо и старата леля Сти. А някога бяхме дванадесет... много отдавна...

В края на зимата Гео не се завърна от лов и ме остави съвсем сам. Трудно е да си сам. Почваш да си говориш на глас. Почваш да заспиваш все по-трудно нощем и все по-лесно денем. Да се страхуваш непрестанно от хищниците наоколо. Вече всяка грешка може да е фатална. И много бързо изяждаш всички запаси, ако не можеш да ходиш на лов поради изкривения си крак. Ето защо, щом почна лятото, не издържах и тръгнах. Оставих удобната къща. Но къщи има и

другаде, бях сигурен в това. А пък около нас без лов не можеш да се прехраниш. Разбира се, ловът не е за мен, затова и тръгнах надолу, към равнината.

Не знаех колко път ме чака. Бях готов да ходя дълго, макар че куцах. Но трябваше да изляза в област с плодни дървета и богата растителност. И с хора. Освен картофите и другата храна мъкнех още една завивка, два ножа, тесла, тоягата с железния край и две книги от леля Сти. Тя имаше много книги. Като малък ме научи да чета — трудно скитах с другите наоколо и затова често сядах край нея, докато тя ми разказваше това или онова. Толкова неща научих от нея за живота преди Бомбите, че бях сигурен — попадна ли сред останките на стар град, ще открия куп полезни работи и ще зная как да ги използвам. Животът ми щеше да стане много по-лек. Само че в равнината и особено край някогашните градове е опасно да се стои — човек се разболява много бързо. Леля Сти казваше, че след стотина години вече няма да е опасно, но все си мисля, че може би и сега не е чак толкова страшно — все пак доста десетилетия са минали от Бомбите!

Дивите кучета бяха изчезнали някъде. Хрумна ми чак сега, че ако успееш да подмамя едното наблизко и да забия тоягата си в него... хм, ще ям довечера месо, а и ще ми остане за 2–3 дни! Само че нямаше с какво да ги примамя, ако изобщо се върнеха. Наложих си да не мисля за тях.

Неприятно е да чакаш неизвестно кого, неизвестно докога, неизвестно за какво. Не-е, за какво чакам, ми бе добре известно. Безпокоеше ме това, че както си седях в колибата, сигурно Тя първа щеше да ме види. Дали няма много да се разочарова, като разбере, че съм куц с единия крак? Дали няма просто да се обърне и да си отиде? А аз... не бих могъл да я стигна. Впрочем може би тя не е съвсем хубава. Даже по-добре, ако е тъй. „Млада“, да, но какво значи „млада“? Аз не знаех. Нямах критерий за красотата. Само няколко жени бях виждал в живота си, все възрастни или по книги. Не, нямах критерий. Представях си я висока, руса, с дълги коси. После малка, нежна, дребничка, с плитки или бретон. После с дълга черна коса, падаща надолу по раменете. По гърба. Върху кръста... Още по-ниско... Опитах се да си представя лицето ѝ. Нищо не излизаше. Може би косите ѝ падаха на два потока върху гърдите... Само че и от това нищо

не ставаше — никакви коси, никакво лице, само две огромни бели гърди с тъмни върхове стърчаха все по-напред и по-напред... щяха да ме прободат, ако не бяха така меки. Растяха неудържимо пред очите ми. Опитах се да я отдалеча от себе си. Да я гледам, но отдалеч. Смущавах ме двусмислената ѝ усмивка, жадните ѝ устни, блестящите бедра, където лепнеше погледът ми. Разбрах, че непременно трябва да я облека. Ето я, седнала на тревата пред мен, с пола над коленете. Не... не... тази пола бе твърде много над коленете, беше твърде къса и когато тя стана със същата усмивка, никаква пола нямаше и пак ме стреснаха твърде светлите ѝ форми... Облякох я в груби панталони като моите. Реших да мисля само за лицето ѝ. То непрекъснато се менеше — ту чипо носле, ту огромни зелени очи, ту дръпнати настрани, съчетани с широка уста и червени устни, ту всичко това се превръщаше в други, съвсем женски части на тялото, който аз не познавах добре... и от минута на минута ставах все по-нетърпелив!

Не, аз трябваше да имам жена! Нищо, че малко съм куц. Иначе съм здрав. Поне засега. И положително можех да имам деца! Бях вече на 24, вероятно малко ми оставаше, а още не познавах жените.

Трябваше да я примамя. Непременно.

Дори ако потрябва... с този нож...

Боже мой, дано да е скоро. И дано да е жена. Нищо повече. Все едно млада ли, хубава ли, висока ли... в тази пустош сигурно сме единствените хора на 1000 километра наоколо.

Тя трябва да е жена! Щом е поставила тази табела...

* * *

Тя пристигна надвечер. Колкото и да се внушавах, че това наистина ще стане, дълбоко в себе си много се безпокоях, че чакам напразно.

Не я забелязах веднага. Като добра ловджийка безшумно се бе доближила до колибата и нищо чудно, че малко ме стресна гласът ѝ:

— Здравей!

Скочих и се обърнах към фигурата, поприкрита от дърветата, но гласът ѝ строго ме спря:

— Стой си там! Не се доближавай! Седни си отново вътре.

Стори ми се, че държи лък и стрела, а и нямаше защо да я подплашвам от първия момент и покорно седнах.

— Нека най-напред поговорим от разстояние.

— Хм. Толкова ли се страхуваш от мен?

— Аз? Да се страхувам? — тя така се изсмя, че чак ме притесни.

— Не се страхувам, а така искам. Тук си на моя земя, в моята гора и командувам аз!

— Значи... ти си написала табелата?

— А кой друг? В тази планина няма жив човек. Поне на няколко дни път оттук.

Опитвах се да я разгледам, но тя се прикриваше в сянката на дърветата и успях да установя само, че е сравнително висока.

— Каниш ме, а нещо...

— Не се безпокой. Ако си с честни намерения... — тя се приближи още малко и остави на тревата убит заек. На главата си бе сложила коронка от клонки и листа, които се спускаха над лицето и почти до шията. — Ще останеш ли да живееш при мен?... Ти си мъж... Аз съм жена...

Поизправих се и показах крака си.

— Искам да остана, но... ще ме харесаш ли? Аз почти не мога да ловувам.

— Харесвам те. Разбира се, че те харесвам! Ти си единственият мъж... Ще останеш ли с мен?

Така стана всичко. Съвсем бързо. Без да успея даже да я разгледам.

— Да. Оставам.

— Обещавах.

— Обещавам.

— Ако ме излъжеш... Хайде, вземи багажа и тръгвай след мен.

Къщата ми е на половин час път.

И без да се обърне повече към мен, тя пое през гората. Последвах я, като се стараех да не изоставам. Толкова приятно беше да я гледам отзад! Гъвкав кръст, страшно пъргави крака, заоблени нагоре, дълга до раменете коса... Тя не се обърна нито за миг. Уверено крачеше в полумрака на предвечерната гора. Някъде трещяха гръмотевици и се лееше дъжд. Очаквах всеки момент да завали и върху нас. Но дъждът

все не идваше. Само мирисът на влажна трева, на влажен въздух и дървета изпълваше околността и ме правеше още по-неспокоен.

Вървах след момичето, което си криеше лицето във венец от клони и треви, и с всяка крачка се влюбвах все повече в това пъргаво същество, което ме увличаше кой знае къде. Всъщност се влюбих още в първия миг. А даже и преди него — стрелях се към нея още от мига, в който научих за съществуването ѝ от табелата. Не можеше да бъде иначе. В безлюдната гора тя бе Ева, аз щях да бъда Адам. Чакаше ни бъдеще с многобройно потомство и то щеше да насели цялата област, далеч от заразените с радиоактивност равнини и поля. Щеше да бъде чудесно. Дано доживея поне до 35. Тъмната гора наоколо започна да ми се вижда все по-малко страшна, докато бързах зад момичето, облечено в сиво-кафяво. Пак беше пълна с Неизвестност като преди. Неизвестност се криеше зад дърветата, Неизвестност висеше от клоните, Неизвестност се таеше в гъстата, висока папрат, Неизвестност се спускаше отгоре заедно с мрака, който настъпваше с всяка секунда. Но не бе така страшно. Момичето бе много странно наистина, но можеше ли да бъде иначе? Така стройно, силно, пъргаво... Чудно, живее сама. Много дълго дори млад и здрав като нея човек не би се справил сам. Нима и нейните са измрели млади? Без потомство? Всички ли сме изродени?

— Хей! — подвикнах аз. — Не бързай толкова!

Едва смогнах.

— Добре — отвърна ми тя, без да се обръща. — Ти къде си окуцал?

— От рождение съм така!

— Аха... А защо си тръгнал на път? При кого отиваше?

Как да ѝ обясня накратко, и то както ходим един зад друг...

— Всички в рода ми умряха. Затова тръгнах.

— Изродени?

— Не... всъщност не знам. Всички съвсем млади умираха. Само леля ми... и Гео, който изчезна на лов. Те бяха здрави, струва ми се...
Общо взето.

— И си тръгнал просто така — да търсиш хора или...

— Или плодна местност. С повече дървета. С картофи... А ти? Как така си сама? Твоите също ли... са починали?

— Не знам. Аз ги напуснах. Избягах. Зарязах ги всичките, като станах на 16. Хич не искам и да ги знам... Но май вече не живеят в долината, където бяхме някога. Може да са измрели... може да са се махнали нанякъде.

— Това е лудост! Защо бягаш?

— По-късно може би ще разбереш. Пристигаме! Виждаш ли къщата ми? Там вляво, малко по-нависоко!

Беше на 200 метра отпред, на една леко наклонена към нас тревиста поляна. „Вила“ — в миналото хората са имали доста такива къщи, в които са живеели само от време навреме. Тази беше голяма, на два етажа, обградена с ниска каменна ограда. Хвърлих багажа си на тревата и с облекчена въздишка седнах на полянката.

— Измори ли се?

— Малко. Седни тук при мен!

— Не, не. Всеки момент ще завали. Хайде, десет крачки ни остават!

И тя вдигна чувала ми от земята и влезе в къщата. Подпрях се на тоягата, изправих се и влязох след нея. Беше полутъмно — като в гората. След малко очите ми свикнаха и можах да различа нара, покрит с одеяла и кожи, маса, пейка, камина и много, много дърва — всичките така подредени, като че ли специално за гости. А гост сигурно не бе стъпвал, откак обитава тази къща. Въобще беше много подредено. Не като в стария ни дом.

На масата бе оставила вода, гъби и някакво сушено месо. Бях прегладнял, а и няколко дни вече не бях ял месо, и без да я чакам, добре си хапнах, докато тя се бавеше някъде навън. След малко се върна и запали камината — направи това по-бързо, отколкото бих могъл аз — и този огън добре осветяваше стаята.

— Оставаш при мен, нали? — попита тя много тихо. Стори ми се, че се безпокои повече от мен.

— Оставам. Завинаги...

— Ако ще си тръгваш — тръгвай си сега... По-късно не...

— Оставам. Казах... Как се казваш?

Започна да се съблича — на четири крачки от мен, но без да ми обръща внимание. Помислих, че може би... няма име. Ама че глупост!... Или че го е забравила, след като живее сама.

— Казвам се Ина — отвърна ми тя, като се съблече напълно. Голото ѝ тяло блестеше с отблясъците на малкия пожар, който се криеше в камината, и по него се гонеха червени, бели и черни петна. Последна махна дивашката си корона от листа и клонки. Дошъл бе моментът да стана от мястото си. Тя се доближи, погледна ме в очите и тихо каза нещо. Сигурно е било „чакам те“ или „обичам те“, или „ела“. Но не можех да се помръдна. За пръв път стояхме и се гледахме лице в лице. Сърцето ми биеше така, че разтърсваше гърдния ми кош. Устата ми пресъхна. Звук не можеше да излезе от гърлото ми, не можех да се мръдна... Сигурно тя разбра, сигурно се притесни за мен. Но ми се струваше, че се ядосва. Пламтящите дърва отзад хвърляха дълги сенки, които бяха така страшни сега. Опитах се да разгледам краката ѝ, да впия поглед в голите ѝ гърди. Беше невъзможно. Невъзможно беше да откъсна поглед от очите ѝ, от устата ѝ... От страните ѝ...

Това не можеше да продължава вечно. Не можеше все така. Нещо трябваше да ме извади от вцепенението. Но това нещо не можеше да дойде от мен. Тя може би разбра донякъде и прошепна отново: „Ще дойдеш ли...“ И направи крачка назад. Преглътнах мъчително... да, трябваше да ѝ го кажа... „Ина, слушай, обърни се с гръб към мен...“ Тя се стресна. Сигурно не знаеше какво да си мисли. Пак настоях: „Обърни се с гръб към мен!“ Поиска нещо да ми каже... Но рязко се обърна. С гръб към мен. Когато вече потретвах: „обърни се!“

Голо женско тяло, обляно в червеникавата светлина.

Станах и се доближих до него...

* * *

... Събудих се няколко часа по-късно. Огънят догаряше в огнището, все още тлееше само една дебела цепеница. Лежах на нара, а на ръката ми дълбоко спеше моята първа жена. Силното ѝ тяло доверчиво се бе сгушило в моето, дълбокото ѝ дишане бе унесло и мен. С погнуса гледах отвратителното лице с жабешка кожа и удължена муцуна, и въпреки че се опасявах да не повърна, не можех да откъсна погледа си. Ужас отново запълзя по жилите ми. Чувствувах, че не мога да помръдна пръстчето си, докато гледам лицето на отвратителното чудовище с женско тяло, до което имах нещастieto да

лежа и се опирам. Грапава и мазна жабешка кожа... удължена муцуна без устни и две червени дупки вместо нос, малки очички, скрити в жълтия кичур косми, които растяха около дупките и очите... такъв кошмар не бях сънувал... като маска... на влечуго... или на дявол... Не, уродът си е урод и от него ми се повдига!

Трябваше да бягам! Час по-скоро, преди да се е събудила! Без пътека, просто през гората, нанякъде... Какъв малшанс... Ето ти Жена. Ева... Горката Ева... Една ненормална Ева, която сигурно не може и да зачева — ето за какво си мечтал, говедо такова!

Беше чудовищна. Никаква „Ина“ — просто уродливо чудовище без име и род, но с примамливо женско тяло. А аз съм човек. Все пак не съм чудовище.

Внимателно измъкнах ръката си изпод главата ѝ. Предпазливо станах и спуснах крака на пода. Тихо започнах да събирам вещите си. Страх ме бе да не ме настигне и с някоя стрела... Бях обещал да остана и можеше да го направи. Или пък да ме принуди да се върна пак тук. Но този път като пленник. Като победен враг.

Осмелих се отново да я погледна — оттук „лицето“ ѝ не се виждаше. Само едно младо и съблазнително женско тяло, което си отпочиваше, сгънало крака в коленете. Всъщност... всъщност, тя, разбира се, не бе виновна... Виновна бе радиацията. Виновни бяха поколения преди нас. Виновна бе майка ѝ, че я е пожалила след раждането ѝ... Това просто... не беше човек. А какво? В лицето ѝ нямаше нищо човешко. Но... устата и носът ли правят човека човек?... Да, сега разбирах защо е избягала от рода си. Те не са могли да я търпят. Сигурно са я мъчили ужасно. Чудно е, че не са я убили. Тя е трябвало да избяга от ужаса там, ако иска да оцелее... Тя е съзнавала своята чудовищност... Но все пак не докрай, не съвсем, щом се опитва да е с мен, щом мисли, че може да я компенсира — с тяло, с ловни умения, с нежност... Съблазняваше ме мисълта да я убия. Но гледана оттук, тя бе просто красива млада жена. С прекрасно тяло, да. Живяла е сама и е позабравила колко е ужасна. А и сигурно никога не го е схващала докрай... Защото си е все пак човек...

Отворих вратата и се озовах на полянката. Нощта бе звездна, безлунна Хвърлих прощален поглед назад, към къщата с добре подредени дърва. Време е да тръгвам...

Ех, ако поне можеше... да бъде без глава! Само това прекрасно тяло. Само от раменете надолу. Само крака, гърди, корем... корем, в който можеха да растат деца. Някои изродени, а някои може би не...

Жена. Единствената жена на 200 километра оттук. Но не можех да я гледам все в гръб!

Може би все пак щях да посвикна? Нали с всичко се свиквало. А ние сме единствените хора в тази планина. Аз съм човек. И тя е... човек. Освен това е жена (в това поне бях по-сигурен). Разбира се, моят дълг бе да остана.

Но трябва ли да вървя срещу природата си?...

... Може би ще стане най-добрият човек, ако остана. Сигурно ще стане най-ужасният човек, ако избягам.

Е?

* * *

Огънят догаряше в огнището.

Нека догори.

ВЕЛКО МИЛОЕВ

07

Клокочещият ад остана някъде долу. Металният грохот постепенно се превръщаше в тихо стенание, докато асансьорът го носеше нагоре към собствената му килийка в железобетонния кошер. От прозорците на 116-ия етаж човешките тълпи изглеждаха като мътни струи, които с мъка се провираха между каменните грамади. През последните години му се случваше, докато ги гледа, да го обзема нелепата надежда, че ей сега този кален поток ще пробие най-сетне през затлачените теснини, ще се излее в близкия океан и най-сетне ще настъпи тишина. На запад, в гъстата смес от мъгла и дим слънцето изглеждаше като мръсно петно, като жълтък, размазан върху захабена покривка. Беше бледо и жалко между ярките фойерверки на рекламните, които изгрываха високо в небето, преливаха в наситени цветове и поразяваха въображението с невероятната си безсмисленост.

Пожълтелите кокалести пръсти потрепераха, докато набираха познатия номер.

— Ти ли си?

— Здравей, Паркър, как живееш? — гласът отсреща беше приятен и бодър, като че ли малко лекомислен, но вдъхваше спокойствие.

— Позна ме. Както винаги. Как го правиш? — Паркър винаги изпитваше недоверие в началото на тези разговори. Но онзи отгатък просто се изсмя и каза:

— Как няма да позная приятеля си? Как е Мери?

— Мери умря. Преди една седмица.

— Страшно съжалявам, Паркър — събеседникът му изостави лековатия тон. — Но защо не се обади веднага?

Господи, какъв глас, мислеше си старецът, сякаш по жицата течеше топлина и го сгрываше. Това му беше приятно и го ядосваше в същото време, затова отвърна заядливо:

— А защо да се обаждам? Може би щеше да дойдеш?... Опитах се да извикам децата.

— Ти имаш чудесни момчета, Паркър. Имаш ли новини от тях?

— Майкъл е на Марс, готвят го за далечен полет — десетина години в едната посока и още толкова обратно, ако, разбира се... А другият работи по някакъв секретен проект, получавам писмата му на шест месеца без адрес на подателя...

— Да-а-а, здравата работят твоите момчета, Паркър. Всъщност защо не се заемеш и ти с някаква работа, докато ги чакаш да се върнат?

— Докато ги чакам да се върнат ли? Добре звучи. Ти забравяш, приятелю, че вече съм на шейсет и осем, а моите „момчета“ отдавна минаха четирийсете. И за какво им е потрябвало да се връщат тук?... Впрочем за работа вече се интересувах. Получих картичка лично от централния компютър на бюрото по труда.

С настоящото съобщаваме на уважаемия господин Уилям Паркър, че в момента Бюрото по труда не разполага с подходящо за него работно място. В случай че можем да се възползуваме от Вашите услуги, ще Ви уведомим специално, поради което не е необходимо в бъдеще да отправяте запитвания към Бюрото.

Паркър четеше с някаква заядлива злоба, но изведнъж млъкна и когато заговори отново, гласът му сякаш идваше от бездна.

— Какво ще правя сега? Кажи ми, какво да правя сега?

Алън изключи репродуктора. Настъпи тишина. Знаеше какво щеше да чуе по-нататък. Беше го слушал в различни варианти вече стотици пъти. Стоеше прав по средата на своята лаборатория и тъпо гледаше лъскавите панели пред себе си. Стрелките на индикаторите лениво потрепваха, цветните лампички премигваха равнодушно и Алън усети, че започва да мрази своята рожба и, кой знае защо, му се доплака.

От репродуктора се разнесе мелодичен сигнал, една от червените светлини угасна. Гласът на машината бе топъл, човешки:

— Алън, старецът от 54-та улица ще се опита да свърши със себе си.

— Кога? — машинално попита Алън.

— Предполагам, още тази вечер. Най-вероятно — с лекарства.

— Трябва да му помогнеш.

— Не мога, Алън.

— Ти трябва да му помогнеш! Трябва! — у Алън се пробуди една сляпа и неуместна злоба, която го караше да крещи. — Нали за това те създадох! Нали затова притежаваш най-съвършения мозък, нали знаеш всичко, всичко, което някога са казали и написали хората от шумерите до последния президент и проклетата ти памет е натъпкана с проклетата мъдрост на всички проклети философи и всички нещастни гении на човечеството. Ти трябваше да бъдеш Великият утешител, Спасителят на душите, а не регистратор на самоубийци!

— Аз не мога да му помогна, Алън. Да уведомя ли полицията?

— Да — вече съвсем тихо отговори изобретателят. — Макар че е безсмислено. Те рано или късно успяват да го направят.

Спасителят — така го наричаше той, а за милионите в този град неговата рожба бе просто комбинация от цифри — един телефонен номер. В хаоса, където се рекламираше всичко — от дъвка до атомни подводници — той бързо стана толкова популярен, колкото би бил номерът на Исус Христос, ако се заселеше в метропола. Спасителят слушаше, съчувствуваше, утешаваше, съветваше. За хиляди хора, захвърлени в бездънната самота на този град, той стана единственият приятел, неизвестен и странен, достъпен само по телефона. Спасителят ги проучваше незабелязано, могъщият му електронен разум анализираше тяхното състояние, болезнените им реакции, откриваше потенциалните самоубийци и приготвяше рецептата на утехата. Алън работеше без почивка, увеличаваше непрестанно броя на каналите, по които Спасителят се свързваше с отчаяните си клиенти, увеличаваше огромния му запас от знания и мъдрост, подобряваше способността му да разбира и да внушава. И все пак те загиваха от собствените си ръце, смазани от самотата, измъчени от страхове, задушени от еднообразието, лишени от бъдеще.

Аналитичният ум на Спасителя почти винаги успяваше да предвиди точно критичния момент. Завладян от една хазартна страст в борбата си със смъртта, Алън реши да предупреждава полицията. На първите обаждания никой не обърна внимание. Но когато на посочените адреси откриха първите жертви, полицията започна да се

вслушва в предупрежденията на анонимния глас. Инспекторите полудяваха от безсилието си да открият тайната на този страшен гадател на смъртта и все пак понякога отегчените им служители успяваха да спасят някои от нещастниците. Но мнозина от тях се опитваха отново и отново. Всичко беше напразно.

Светна още една от червените лампи, които сигнализираха, че Спасителят говори с някого в града. Този път Алън изобщо не включи репродуктора. Погледът му, втрещен в червеното петно, остана неподвижен и след като то угасна. Седеше безмълвен, отпуснат, като човек, който очаква да чуе тежка присъда.

— Алън, момичето от...

— Извикай полицията — прекъсна го Алън. После бавно се надигна от мястото си. — Аз си отивам. Днес беше тежък ден. До утре.

Вратата се затвори зад Създателя. Индикаторите върху панелите все така мързеливо помръдваха, цветните лампички цинично си намигнаха. Но някъде в недрата на Спасителя, зад здравата метална обшивка, подчинявайки се на волята на Създателя, се движеха електроните на една светкавична мисъл, прещракваха релетата на най-съвършената логика, пресмятаха се процентите на живота и смъртта. После някъде се затвориха златните челюсти на контактите, един тревожен сигнал се провря за миг през стотици метри бетон и пръст, накара един телефон да звъни и един задрямал сержант да вдигне слушалката. Тогава се завъртяха магнетофонните ленти, блоковете на разговарящото устройство светкавично подбраха необходимите късчета човешки говор и мълчание и един безучастен глас проговори на ухото на служителя:

„Алън Стоун, 28-а улица, № 142, кибернетик. Тази вечер ще остави крана на газта отворен и ще вземе приспивателно. Необходима е вашата намеса.“

После машината все така акуратно прекъсна връзката. На панела светна червена лампа.

ЛЮДМИЛА СТОЯНОВА МЛАДИТЕ В НАУЧНАТА ФАНТАСТИКА

Научната фантастика късно влиза в каталога на разработваните у нас белетристични жанрове. Тя няма солидна история в домашната художествена традиция. Сравнително малко и главно от най-ново време са представителните ѝ национални образци. Подобно обстоятелство не може, разбира се, да бъде обяснено с бедност на въображението, с липса на фантазия у българския писател, с някаква негова изначална художническа немощ в тая област. Както всяка жанрова категория, и научната фантастика е социалнодетерминирана величина — късното развитие на буржоазно-капиталистическите структури в България има като своя последица и по-късното навлизане на научно-техническия прогрес в страната, а тъкмо той е силата, стимулираща благородните мечти и сънища за фантастични открития и изобретения, единствената подходяща почва, върху която би могла да разцъфти и даде плод белетристиката за бъдещето.

Научната фантастика е жанр, който дължи раждането си на новата индустриална култура. Трудно ли е да си отговорим тогава защо първата българска фантастика е тая на диaboлистите, т.е. фантастика неоромантична и мистична? Освен в явния ѝ подражателен характер, тя има своето обяснение и в контекста на една недокосната още от вълната на индустриализма, изостанала, земеделска България. Към 30-те години фабричното производство като емблема на новото време и неговия позитивен дух вече по-енергично заявява правата си и у нас. Оттогава впрочем датира и истинското летоброене на българската научна фантастика, а диaboлизмът, победен и изтласкан, минава в архивата на литературната история.

Светослав Минков открива за нашата литература възможностите на научната фантастика като средство за социална критика в един свят, обсебен от машини, техника и най-реакционни политически сили. И докато той има и своите иронични възражения срещу шумното настъпление на науката и техниката, срещу експанзията на технократския дух въобще, авторът на първите ни научнофантастични

романи, старозагорецът Георги Илиев, възторжено утвърждава апостолската, дълбоко хуманна мисия на учения в съдбата на човечеството от новата техническа ера.

Пионерите на българската научна фантастика работят в жанра напълно независимо един от друг, без съзнание за творческа общност. Делото на Г. Илиев остава и без последователи, не влиза като унаследена и творчески усвоена художествена стойност в естетическата характеристика на новата българска фантастика. Фактически едва от средата на 60-те години може да се говори за съзнателни *колективни* усилия за създаване на национален модел научна фантастика. В най-добрите си образци тя не споделя типичното за западната Science Fiction положение на „гето“ спрямо останалата литература. Павел Вежинов, Любен Дилов, Емил Манов и Александър Геров откриват за научната фантастика излаз „навън“, отвъд специфичната ѝ, тясножанрова проблематика. Те създават произведения, далеч по-сложни в сравнение с конвенционалната Science Fiction. Сякаш по правило фантазиите им рисунки обаче рядко се отличават с научно-техническа новост и оригиналност. Проявите им в жанра са силни не с полета на техническото въображение, а с богатия си духовно-философски смисъл. Те респектират преди всичко с прецизни моралнопсихологически сондажи в човешкото, с използването на научната фантастика за целите на т.нар. „отстранено наблюдение“, позволяващо върху нейния подчертано условен художествен терен да се разиграват актуални социално-етични или психологически ситуации, като в създадената „лабораторна“ обстановка продължи познатото от реалистичната литература философско изследване на човека и неговия характер.

В самия край на предишното и в началото на сегашното десетилетие до утвърдените имена в жанра прозвучаха и съвсем нови, но ярки и преди всичко много *различни* гласове: Агоп Мелконян, Величка Настраданова, Тошо Лижев, Любомир Николов, Никола Кесаровски. Младите встъпват в научната фантастика с претенции за ревизия и обнова на обичайната ѝ нормативност, предизвикателни и дръзки, амбицирани да спорят, да провокират... В разказите на Величка Настраданова научнофантастичното е карнавално-диаболлично нюансирано — мяркат се модерни вещици и привидения, абстрактни тъмни сили екзотично се вписват върху супермодерни

технически интериори. Агоп Мелконян внася приказно-лирични интонации и артистична фриволност в строго рационалните канони на жанра, Тошо Лижев иронично го приземява върху домашнобитов терен, а Кесаровски ревностно защитава правата на оная малко позната у нас фантастика, в която голяма част от иначе предоставения на героя художествен терен се заема от някакъв „научен“ проблем — фантастика, чийто индекс е „Idea as hero“.

Младите не пишат „леки четива“. Дебютната книга на А. Мелконян изненадва със зрелостта и завършеността си. Тя го представя като фантаст с широк спектър на стилноизобразителните възможности, при който не може да става и дума за някакви строги жанрови рамки с ограничаващи твореца функции. В „Спомен за света“ лирико-романтични повествования се редуват с творби, решени върху гротеската; пародийни, зрелищнозабавни фантазми рязко нарушават магията на загадъчното и поетичното. Книгата печели и с рядко срещания в научната фантастика драматичен заряд на човешките чувства, мисли, преживявания.

Героите напрегнато размишляват над класически екзистенциални дилеми. Разтърсва ги прозрението, че са смъртни, че са подвластен на времето, че раните, които то оставя върху телата и душите, са неизцелими. Най-силните откриват в творческия порив смисъла на съществуването. В науката те виждат храм, който може да се превърне в надеждна крепост срещу времето, в единствения за човека шанс да съхрани поне отчасти своите знания, своите умения, своята памет, с една дума — духа си.

Науката дава вярата, но не и непогрешимостта, а отстъпленията от строгия ѝ катехизис се плащат с кървава цена. И ето я нишката, открояваща най-сериозния успех на автора в тая книга — повестта „Спомен за света“. Тук мислещата машина, тоя емблематичен символ на представата ни за бъдещето, оспорва главната роля на човека и изведена в изключително драматичен централен персонаж, завладява изцяло сцената.

Мелконян се интересува от изкуствения интелект не толкова като блестящо достижение на утрешния научнотехнически гений, колкото като метафора на трагичната човешка самотност, като символ на отчуждението, на невъзможността да се намери спасителният брод към другите, към любовта и другарството, към топлината на човешката

солидарност. Силна и като романтична експресия, повестта несъмнено бележи връхната точка в интелектуалната съгъстеност на авторския стил. Тя прави впечатление и с чисто прогностичните си аспекти — като опит да се изследват отношенията между човека и сътвореното от него изкуствено същество, да се предвидят възможните социални и психологически последици от създаването на подобно същество.

Мислещата машина уязвява човека, атакувайки самочувствието му на венец на природата, подсказвайки му, че непременно ще изгуби в интелектуалния си маратон с нея. Конструкторите ѝ са се стремили към машината като към технически идеал, състезавайки се с природата по творческа изобретателност и находчивост. Целели са да създадат не някаква имитация или репродукция на човека, а свръхинтелектуален разум. В резултат се е получила висша интелигентност, която не повтаря тая на създателите си, а е уникална, аналогична е на самата себе си и би могла да отговори на предизвикателствата на своите господари.

В тяло от метал, неподвижен и почти непонятен за тях, огромният кибернетичен мозък трябва да живее сред хората. Като тях той е разумно същество, но принадлежи към вида хомо сапиенс точно толкова, колкото разумните същества от коя да е чужда планета. Между мислещата машина и човека лежи бездната, разделяща творението от създателя му, и тя е непреодолима.

Машината притежава човешки качества — памет, интелигентност, въображение — в противоречащи на човешкото мащаби. Като оживено неживо, непринадлежаща нито на органичния, нито на неорганичния свят, тя изглежда чудовищна, извиква мистичен респект, страх, ужас или отвращение. При това съзнава чудовищността си и напразно се стреми да я преодолее. Обърнат към създателите си, Исаил (така нарича сам себе си изкуственият интелект) с право повтаря горчивите думи на библейския Йов: „Защо прочее ме извади от утробата си?“

Героят на Мелконян е романтично нещастен. Той е едва ли не най-сразеното, най-измъченото същество на Земята. Виждаме го подгонен от парещото желание да узнае мнението на хората, да чуе присъдата им за себе си, свит пред гласовете на състраданието, страдащ под ударите на подигравките или презрението. Така се стига до драматичната кулминация, която е всъщност вариант на

безсмъртната тема на романтичната школа: бунта на прокълнатия, горд и силен самотник срещу безликото сиво множество, срещу тълпата. Интелектуалната гордост на мислещата машина патологично мутира в аристократичен индивидуализъм, в някаква ницшеанска представа за свръхчовека и богочовека. Всичко това звучи убедително и живо както с драматичната сериозност в думите на героя, така и с истината в подробностите, с цялата сръчност на младия фантаст да направи измислицата правдива и истинна, сериозен живот.

Освен очевидния апостроф към кресливите антимащинни митове от тривиалната фантастика, повестта съдържа и един скрит, далеч по-съществен пласт на преносните значения — олицетворява мъките, преживени от един белязан, различен от другите и заради това самотен, преследван и обречен.

В новелата „Бедни мой, Бернардие“ (сб. „Бълг. фантастика“ — 1983) фантастиката на Мелконян е пак метафорична, фантастика на преносните значения и подтекста. Сега тя е въввлечена в яростно изобличение на хладно рационалното отношение към живота, на превърнатата в Свещен закон душевна сдържаност. Чудакът Бернардие напразно се опитва да развълнува съвременниците си с тъжната история на датския принц — ХХІІ век не разбира алогизма на чувствата, екзалтациите на страстите, поетичните вдъхновения на мечтите. Новият свят не приема безмилостната справедливост на сцената, няма сетива за благородния и, катарзисен ефект. Обърнал гръб на „примитивния театър“, той превъзнася кибернетичните изкуства — поливизията, холоскопията, кварккорамата и обемната музика, дето дефицитът на чувства е наложен от „хуманни“ съображения — гарантира душевното равновесие, не застрашава нервите.

Около актуалната тема за емоционалното обедняване на човека консуматор и в спор с екстремизма на повлияните от психоанализата модернистки тълкувания на сложния Хамлетов характер, Мелконян изгражда своя гротесково лиричен фантазен спектакъл, изпълнен с романтично преклонение пред пълноводието на Шекспировия хуманизъм. „Бедни мой, Бернардие“ е ново доказателство, че драматичните философски интонации ще вземат връх в прозата на младия автор, че в нея все по-често победи ще печелят интелектуалните разрези, вътрешната проблемност, изблиците на едно

въображение, овладяно от неразрешимите противоречия на духовното и нравствено съществуване.

Небето над нас, осеяната с милиарди звезди космическа пустиня — ето художественото пространство, дето се разгръщат авантюрните преживявания на героите от първата фантастична книга на Тошо Лижев — „Не стреляй дори на шега!“ Риска, опасностите, борбата авторът разглежда като естествени условия на живот, противопоставя ги на самодоволната уседналост, на стагнацията в бита и в мисленето. В част от разказите, включени в книгата, фантастичното откроява невралгичните точки и на едно не чак толкова далечно бъдеще — инженерната генетика като заплаха за буйната, естествена виталност на природата; манипулираното съзнание; отчуждението... Случаите на несъответствие между мащабността на темата и сравнително ниското ниво на нейната художествена защита извикаха някога справедливи възражения у критиката. „Не стреляй дори на шега!“ действително е спорна книга, художествената ѝ неравномерност — очевидна, а влиянието на чужди образци — осезателно. Авторът ѝ има и своите постижения, и явните си несполуки. Като цяло книгата провокираше да очакваме по-нататъшната му реализация по посока на романтизираната космическа фантастика. В новелистичния сборник „Невъзможен свят“ обаче видяхме Лижев отказал се да фантазира на междупланетни теми, а Чуждото от Космоса, доколкото го има в творбите му, извиква напълно реални социално-етични асоциации. За героите на „Довиждане от вчера“ — пришълци от Космоса — превъплъщението, мимикрията на телата е основен закон, гарантиращ жизнеността и философските устои на създадената от тях цивилизация от интергалактичен тип. Те могат да се преобразяват всякога и във всичко. Достъпни им са възприятия, сетивни изживявания и блаженства, които човекът, биологически прикован към една и съща телесна форма, може би никога няма да познае, а шансовете му за това все повече намаляват в условията на една машинна цивилизация, налагаща с неумолима жестокост угасването, бавната атрофия на сетивата. Преобразени като хора, чужденците разнасят по Земята идеята за абсолютната хармония, но човечеството не възприема техните уроци, усеща преимуществата на собствената си дисхармоничност. Осъществяването на пълна хармония би ликвидирало главния стимул на прогреса, дразнителя на идеята за

развитие — съзнанието, че върхът и съвършенството са още твърде далеч.

В новата си книга Т. Лижев по-уверено преодолява изкушенията на конвенционалните (сюжетни и образни) стереотипи, макар да не се е освободил от тях докрай. Разширил е и диапазона на творческите си търсения. Освен в познатите зони на футурологичната фантастика смело прекрачва и в областта на социално-ангажираната, алегоризираща фантастика, изследва проблеми на нашето време и нашето общество, а нереалните му образи обрастват с актуални сатирични акценти. Убедителни са пробивите в света на малките съществувания, психологическите открития за осакатяващото въздействие на потребителските страсти върху човека. Гротесковият изказ на идеите е балансиран с точен, предметно-описателен реализъм („Истинското желание“, „Продавачът на панацея“).

Разказите от сборника „Госпожица Вещицата“ на пловдивчанката Величка Настрадаинова могат да се определят като повече или по-малко оригинални импровизации върху познати научнофантастични мотиви: посещаване на Земята от пратеници на чужди цивилизации, двойничества, мутации и клониране, пародийно развенчаване на антични богове и герои с обявяването им за пришълци от Космоса. Ако по-внимателно се взем в тази пъстра мозайка обаче, ще открием, че в колчана на авторката има и много стрели със съвсем нефантастичен, съвременен адрес.

Втората фантастична книга на Настрадаинова — „Белите на доктор Беля“ — я утвърждава като авторка с артистично изобретателно въображение, еднакво интересна и в романтично оцветените си фантазии, и с елегантната провокативност на пародийните си гротески. Книгата укрепва впечатлението за нея като художник, търсещ своя собствена, нетрадиционна, индивидуално-характерна поетика на фантастичното. Може би най-упорито и последователно сред младите тъкмо тя демонстрира игровата природа на фантастиката, залага на карнавалния ексцентризъм в нея, откроява скритата ѝ същност на атрактивно шоу. Редом с положителните черти в художествения ѝ почерк разказите от „Белите на доктор Беля“ повториха и открииха по-осезателно и някои негови слабости, подсказвайки реалната опасност от превръщането им в рецидив. Става дума за намалената изобразителна пластичност на стила, за недостатъчната уплътненост,

за сценарийната лаконичност в обрисовката на фантастичната „материална“ среда. Финалите на творбите често са открито нравоучителни. Сенките върху стиловата фактура на разказите на Настрадаинова все пак не са в състояние да разрушат усещането за среща с оригинално мислеща авторка, която умее да фокусира художествената енергия на фантастичното върху злободневни социално-етични теми.

Любомир Николов залага на романтичната авантюристичност на научната фантастика. Той знае цената на жанра като развлекателно средство, като шанс за въображаемо изтръгване от гравитацията на непознаващата изненадите, бледа и безинтересна делничност. Авторът умее да се възползва от сензационните ефекти на фантастиката, от потенциалните ѝ възможности да възбужда любопитството и нервите, да държи в постоянно напрежение вниманието. Добре е ориентиран в собствените правила на жанра и никога не избързва с разкриването на фантастичната тайна, стреми се да запази докрай жив интереса към сюжетните събития. С една дума — решил е чисто технически проблеми, които мнозина от връстниците му тепърва ще трябва да решават.

„Къртицата“ следва характерната за социалистическата фантастика романова вълна на тема „чуждопланетна революция“. Става дума за продуктивна насока в жанра, свързана с условно-алегорично изнасяне на класовите сблъсъци и конфликти в Космоса. Кошмарните чужди светове тук по традиция повтарят в гротесково преобразен вид абсурдите и парадоксите на фашизираните общества, а земният човек е винаги носител на искрата на бунта, будител на народните маси, вдъхновител на революционни идеи.

Героя си — възпитаник на Космическата академия — Л. Николов обгражда с рискове и опасности, въвлеча го в сложни, дори безизходни ситуации и всякога му помага да излезе с чест от тях, макар понякога това да му струва наивни, фалшиво съчинени сюжетни ходове.

Пластиката на образи и ситуации, внушаването на илюзия за живост и осезаемост на фантастичното художествено пространство за Николов са вече решен проблем. Опасността при него идва от другаде — от несамостоятелността на фантазното мислене, от честите „покушения“ върху класически жанрови образци, от сръчното версифициране върху добре известни фантазии идеи. Плаши също

отсъствието на интелектуални дълбочини, лекотата, с която се произвеждат „научните“ мотивировки, целящи, както жанрът задължава, да рационализират измислицата. Да се надяваме, че сериозният аванс на автора като занимателен разказвач и добър пластик в бъдеще ще бъде подкрепен от по-оригинални, неизхабени фантазии метафори и идеи.

Научната фантастика е жанр, откриващ богати перспективи за владеещите актуалния математически апарат млади творци. Първата книга на Никола Кесаровски — математик по образование — ни убеждава в това. „Петият закон“ е писана с амбиция да се открие природата на научнофантастичния жанр като опит за прехвърляне на мост над бездната, разделяща две култури със съвършено различно съдържание и съвършено различна история — науката и развлекателната словесност. И когато белетризира, Кесаровски не мисли да се отказва от непобедимото оръжие на числата, не изоставя езика на алгебричните пропорции и алгоритмите. Той изисква от нас повишено умствено напрежение, съсредоточеност, заставя ни да помним и търсим съотношения между числа, геометрични форми... Новели като „Алена капка кръв“ и „Абсолютната хармония“ навеждат към мисълта, че дори в одеждите на фантастично четиво „царицата на науките“ — математиката — не изменя нрава си и пак ни налага да следваме една по-скоро логическа, отколкото образна система. Кесаровски очевидно е решил да изпробва силите си върху терен, малко изследван в българската фантастика — повече литературна, функционираща по-скоро по законите на изкуството, отколкото на науката.

В „Петият закон на роботиката“ и „Бунтът“ дебютантът подхваща друг дързък, даже рискован експеримент — заема се да надстроява сградата на един фантазен свят, чийто вдъхновен архитект е самият Айзък Азимов. Като „дописва“ Азимовите работоистории, Кесаровски очевидно върви след познатото на всички ни тайно желание да продължим мислено любимата книга, да доразвием сюжета, да пренесем героите в собствения ни свят, да ги видим лице с лице пред собствените ни дилеми.

Младият автор е създал умни стилизации по Азимовия мит за работа и човека. Съхранила романтичния си ексцентризъм, в новелите

му се мярка и фигурата на най-импозантната Азимова героиня — Сюзън Келвин, презиращата парите гениална роботопсихоложка.

Азимовите работи са рицари по „дух“. Тази фамилна черта притежават и психороботите на Кесаровски, носители на здрав разум и нравствено чувство. Роботите, а не хората осъществяват максимите на реалния хуманизъм, те бранят етичната норма, те се намесват, за да сложат край на обзелата човешките същества милитаристична истерия. Единствената надеждна сила в борбата за спасяването на човешката цивилизация се оказват човекоподобните автомати и в това има някаква горчива и тъжна ирония, гротесково-символичен подтекст.

Младият фантаст импровизира и върху друга, представителна за жанра тема — морала и аморализма на откриващия разум. В новелите, за които току-що стана дума, той въвежда образ на манипулиран учен, отчужден от таланта си, защото го е продал. В по-плътната в психологическия си пълнеж втора новела — „Бунтът“ — тоя герой е вече носител на катастрофическо съзнание, гледа бъдещето с отчаяние. Негово нравствено опровержение е ученият-хуманист, съзнаващ, че заедно с таланта му е дадена голяма и страшна отговорност — Дик Гордон от „Петият закон“ или Христо Беляков от „Бунтът“.

Новелите в „Петият закон“ са работени с желание за издигане на престижа на съюза между научнофантастичното и детектива. По правило приключенските жанрове залагат на сгъстената, динамична събитийност, на интензивната сюжетност, а Кесаровски често разводнява фабулата със странични интелектуални напластявания. Те действително демонстрират богатата му ерудиция, но препъват интереса към основното действие, като натрапват вторичен интерес понякога и към самоцелно разгръщани теми. Известна несръчност личи все още и в техниката на композирането, особено при географското времево преориентиране на действието. За пренасянето му от едно художествено време-пространство в друго едва ли най-подходящото средство са няколко изречения, изпълнени в суховатия стил на театралните ремарки. Впрочем нека не забравяме, че става дума за дебют, и то за обещаващ дебют. Кесаровски е в началото на нов път за българската фантастика — очакван, необходим, перспективен, свързан с углъбяване на научността ѝ. И той трябва да докаже, че тоя път би могло да се върви, без интелектуализмът и философията да

разрушават пластиката и художествеността. Новелата „Бунтът“ ни дава основание да вярваме, че Кесаровски има сили да стори това.

Агоп Мелконян, Никола Кесаровски, Величка Настрадаинова, Тошо Лижев и Любомир Николов — петима млади автори, твърде различни в индивидуалните си почерци, различни по темперамент и художически възможности. Свързва ги изобретателски устроеното им въображение, предаността им към един жанр, чужд на натуралистичната отражателност, бунтуващ се срещу скучната повторителност и баналното възпроизвеждане на обичайната картина на света, любопитен за стила на живот на утрешния човек, качествено различен от нас.

Мелконян, Настрадаинова и Лижев търсят във фантастиката път, противостоящ на конвенционалното белетристично мислене, метафоричен художествен език, който по обиколните пътища на поезията да води до основните истини на битието. Кесаровски се стреми към синтез между чистата фантазия и сравнително коректно отнасящото се към науката рационално ядро. Л. Николов предпочита разчетената върху ефективна фантастична поанта авантюрна история. Очевидно е несъвпадението, *различността* в изходните позиции и в преследваните от петимата естетически цели. Всички те обаче еднакво ни стоплят с надеждата за движение и промяна, за нови хоризонти пред българската фантастика.

КЛУБОВЕ ПРОГНОСТИКА И ФАНТАСТИКА

НИКОЛАЙ ХРИСТОВ

КЛУБ „ДВАДЕСЕТ И ПЪРВИ ВЕК“

Кой знае защо, из целия свят е пълно с клубове на любителите на фантастиката, но като че ли няма клубове на любителите на историческата или документалната проза, нали? Това ни подсеща, че фантастиката не е просто един от литературните жанрове, а сложен културен феномен, който е пряко свързан със съвременния научно-технически и социален прогрес и ангажира неусетно читателя с най-важните въпроси на епохата. В научнофантастичната литература тези въпроси само са поставени и се нуждаят от по-нататъшно, допълнително обсъждане и изясняване. Това именно породило — неизбежно! — клубовете на любителите на фантастиката. Имаме основания да твърдим, че за да се реализира научната фантастика, са необходими не *два*, а *три* „такта“: написване на произведението — прочитане — обсъждане на основните идеи. (Именно на идеите — в клубовете рядко се дискутира и анализира белетристичното умение на автора.)

И в България, макар и с една стъпка закъснение спрямо други страни, вече се развиха и укрепнаха 15–20 клуба на любителите на фантастиката, или, както се наричат те у нас, „клубове по прогностика и фантастика“. Измежду най-изявените и най-интересните е Пловдивският клуб „Двадесет и първи век“ (известен още и като Клуб „2001-ва“). Създаден преди 6 години към Окръжния младежки дом в Пловдив, още от началото той не е просто средище на любители на фантастиката, а в известен смисъл един научнофантастичен или футурологичен експеримент със стремежа си към „интегралност“, към съчетаване на елементи, характерни и за клуба по интереси, и за научния кръжок, и за художественотворческия колектив. Разкрепостено въображение, безкористен ентузиазъм, свободно кръстосване на много мнения и идеи, съчетаване на научни и художествени методи, безкрайни дискусии, невероятни хрумвания и плодотворни „луди идеи“ — всичко това е характерно за атмосферата в клуба. Попаднал в това доброволно обединение на млади автори-

фантасти, студенти, ученици, работници, млади специалисти и просто хора с широки интереси и свежа мисъл, новодошлият веднага разбира, че тук са издигнати в „култ“ въображението и нестандартните идеи.

Ползувайки се с всестранна подкрепа от ОК на ДКМС Клуб „2001-ва“ бе инициатор на много „първи неща“ у нас, сред които особено изпъква Първият фестивал на научната фантастика „СВЕТЪТ НА БЪДЕЩЕТО“, посветен на 110-годишнината на Ленин и проведен през април 1980 г. в Пловдив. Фестивалът събра над 200 представители от страната — клубни членове, писатели, художници, учени, редактори, както и чужди гости. В програмата му бяха включени семинари, дискусии, художествени програми, изложби, кинопрожекции, срещи с писатели, Конференция на клубовете, забавни вечери и др. Голямо бе неговото значение както за популяризирането на научната фантастика и клубовете от нашата страна, така и за повишаване „градусите“ на творческото напрежение у младите писатели и художници; с други думи, това първо представяне пред обществеността на национално ниво на българския „фендъм“ бе не само тласък за по-нататъшното му развитие, но и съществен принос за повишаване на престижа му.

Клуб „21-ви век“ бе домакин и организатор и на най-голямото досега събитие в света на фантастиката у нас — III фестивал на научната фантастика (Пловдив, ноември 1982 г.).

Не по-малка популярност завоюва на клуба и провежданият редовно от 1979 година насам „Експеримент — 2001“. Страничен наблюдател сигурно много би се удивил на тридесетината момичета и момчета (на възраст от 15 до 45 години!), които, кой знае защо, бягат по лекоатлетическата писта, скачат, плуват, състезават се с велосипеди, играят футбол, тенис, баскетбол... после сглобяват нарязани фотографии и различни фигури, нещо майсторят, оценяват „на око“ разстояния, тежести, време и накрая... пишат по 30 теми, избрани произволно от енциклопедия. Само че странични наблюдатели тук никога няма, защото „Експеримент — 2001“ не е представително състезание за пред публика (уви, свикнала твърде много да консумира — чужди успехи, чужди усилия, чуждо творчество), а просто два дни, проведени много интензивно и разнообразно, в които човек може да провери себе си в различни области, да открие прелестта и достойнствата на нови занимания; един опит за „тестуване“ и

същевременно стимулиране на многостранното развитие на личността. Не случайно един от девизите на клуба е: „Хармонични личности — хармонично общество!“

Две театрални НФ-постановки, социологическо проучване сред 660 пловдивски младежи на тема „НИЕ И БЪДЕЩЕТО“ (Светът в 2033 година), разработка на проект за „велосипедизация“ на пловдивския транспорт, експедиции до все още неразчетения Ситовски надпис и Национална обсерватория на Рожен, курс по международния език есперанто, живописни и фотоизложби, кинолектории, радиопредавания и радиовикторини, ежегодни класации на излязлата научнофантастична литература у нас — ето част от „външната“ дейност на клуб „XXI-ви век“. Тук трябва да прибавим и издаването на „фензина“ — клубния бюлетин „XXI век“, който засега излиза в съвсем малък тираж. На 40–50 страници намират място рубриците: „Планетата през XXI столетие“, „Нашето интервю“, „Представяме ви...“, „Планета на фантастите“, „Клубна хроника“, „Енциклопедия на загадъчното“, „Клуб «ИДЕИ»“ и др. Несъмнено най-любопитното постижение на клуба е основаването на една уникална „Зала на въображението“ — нещо като Музей на фантастиката, прогностиката и въображението в бъдеще, в която привличат вниманието вече разработените и създадени от клубни членове „евристични игри“ („Космическа одисея“ и „Кабина-тестер“) с оригинална, незаимствувана отникъде конструкция. Тук бе проведен и първият, засега съвсем кратък, Курс за развиване на въображението.

Всичко това е предимно „лицето“ на клуба, а какво е неговото всекидневие? То включва преди всичко дискусии и обсъждания на НФ-произведения и автори, а също така тематични вечери, посветени на отделни проблеми на прогностиката и загадъчните явления в природата. Впрочем популярността на пловдивския клуб в чужбина проличава както от благоприятните отзиви в издания като вестник „Правда“, в-к „Комсомольское знамя“, сп. „Техника молодёжи“, осведомителния бюлетин на европейските фантасти „Шардс ъв Бабел“, така и от активната кореспонденция, поддържана с повече от 40 клуба или любители от СССР, от повечето европейски страни и дори от... Австралия.

Татяна, Лиза и Здравко са художници, Христо е специалистът по електронна и „космическа“ музика, Валентин отговаря за техниката,

Николай е „вундеркиндът“ на групата, Илиян и Ванчо „държат“ предимно прогностиката, Жана, Марияна, Юлиян, Весо, Иван и Николай водят дискусиите за НФ-литература, Коцето, Наско и Васко са навсякъде, а Евелина, Георгия, Веска и Петя са момичета, с които всеки клуб би се гордял. Една бърза анкета с тях на тема „Какви качества трябва да притежава бъдещият член на клуб «XXI век»“ ще приключи нашия разказ за пловдивските „фантасти“...

— Ами достатъчно е наистина да е млад! Не биологично...

— Интерес, устременост към бъдещето...

— Неспokoен дух, разкрепостена мисъл, въображение...

— Недоверие. Недоверие в авторитети...

— Малко авантюризм, много начетеност.

— Липса на егоизъм, на егоцентризм. Ние се занимаваме с третото хилядолетие, с едно бъдеще, когато нас вероятно няма да ни има, но за което ни боли, за което сме готови много да дадем. Достатъчно много хора мислят за днешния ден, за всекидневното, трябва да има някои, които да живеят повече с това, което може да дойде утре, нали?

— Влечение към неизвестното, към тайнственото...

Да, „влечение към неизвестното, тайнственото“... Наистина, подготовката за бъдещето и разкрепостяването на въображението са в основата на клубната стратегия, но това „влечение към тайнственото“, този стремеж към непознатото, дори към обявеното за непознаваемо, жаждата за нов, неочакван ъгъл на зрение към света — не е ли това, което обединява хората в един такъв клуб? И именно тук човек има основания да си припомни, че: „Най-прекрасното и дълбоко чувство у човека — това е усещането за тайнственост“, както убедено бе казал Алберт Айнщайн.

НИКОЛАЙ ХРИСТОВ

2033-А ГОДИНА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА МЛАДИЯ БЪЛГАРИН

Гадаене по вътрешностите на убити животни или по линиите на ръката, „изчисляване“ на бъдещето по звездите или „прочитането“ му в чашката за кафе, „пророчески сънища“ и видения — какви ли не хватки са използвали във всички времена безбройните оракули, пророци, жреци, месии и просто мошеници, за да задоволят поне отчасти вечното човешко желание да се надникне в бъдещето, макар и за миг да се докосне дори частичка от това, което предстои, но е още забулено в мъглата на времето. Днес към този прастар човешки стремеж се прибавя още нещо — обективната необходимост не само индивидът, но и обществото да знае накъде отива, какви изненади го очакват там, напред, с две думи — да прогнозира бъдещето си. Много добре обяснява от какво произтича тази необходимост за съвременните динамични общества видният съветски философ Е. А. Араб-Огълъ. Той прави ефектно сравнение с движещ се автомобил — ако скоростта му е 10–20 км/час, то достатъчна е видимост няколко метра, но нарасне ли тя на 100 км/час, трябва да се наблюдава внимателно пътят на 200–300 метра напред, а и обстановката встрани от него, тъй като при тази скорост и най-малкото препятствие, и най-слабият завой заплашват с катастрофа.

Да, вече е безспорно, да се прогнозира е необходимо. Но как? Простото екстраполиране на тенденции от последните години е най-лесният „почти научен“ метод, който идва наум, но неговото надценяване винаги води до абсурдни, парадоксални резултати — ако продължава все така, то след един век... броят на цигуларите на планетата ще надвиши броя на всички земни жители... скоростта в транспорта скоро ще надхвърли 300 000 км/сек... всеки град ще разполага с енергия, сравнима с тази на Слънцето... и т.н., и т.н. Защото простото екстраполиране игнорира основни закони на диалектиката и може да се прилага само за съвсем кратки периоди от време — „оттам нататък започва абсурдът“ (И. Бестужев-Лада). Затова

днес прогностите предпочитат комбинираните методи, включващи освен екстраполацията още моделирането, експертната оценка, патентният анализ и... сравнително рядко използването анкетиране на големи социални групи.

Именно на последното се спря Клубът по прогностика и фантастика „XXI-ви век“, когато със съдействието на ОК на ДКМС — Пловдив започна своето проучване за представата на пловдивската младеж за бъдещето. Несъмнено анкетирането на хората, които утре ще определят развитието на обществото, които са носители на нови ценности, нови предпочитания и нов стил на живот, има висока прогнозна стойност и може съществено да допринесе за осветляване отделни контури на БЪДЕЩЕТО. Защото, узнавайки стремленията на днешните 20-годишни, ние узнаваме и съществени черти от поведението им след 3–4 десетилетия, когато тяхното влияние в обществото ще бъде най-голямо. Всъщност изглеждащото ни много „далечно“ бъдеще — началото на XXI век — вече донякъде е... създадено — това е младото поколение.

Анкетата бе ограничена на територията на Пловдивски окръг. В нея бяха включени 662 души — ученици, работници, студенти — сред които 360 жени и 302 мъже. Близо половината от анкетираните са на възраст 16 — 18 г., 31 процента — 19 — 25 г. и 21 процента — над 25 години.

КАК СЕ ФОРМИРА ПРЕДСТАВАТА ЗА БЪДЕЩЕТО? — първите няколко въпроса в анкетната карта целяха да изяснят някои отделни страни на този голям проблем. (Това бяха например въпрос №1: „Кои аспекти на бъдещото развитие най-много ви интересуват?“, №2: „Откъде черпите информация за тях?“, №3: „Чели ли сте някоя от следните прогностични книги?“, №4: „Обичате ли да четете научнофантастична литература?“, №20: „Необходимо ли е според вас повече да се говори и пише за бъдещето? Какви форми препоръчвате?“ и други). Оказа се, че най-много младежи се вълнуват от бъдещото развитие на „семейството, брака и любовта“ — 52 процента, след това на науката — 41 процента, отношенията „човек-природа“ — 38, политиката — 34, изкуството — 30, образованието и информацията — 13, икономиката — 6 и др. (Анкетираните са използвали правото да

дадат повече от един отговор и затова сборът на процентите е над 100.) Информация за бъдещото развитие се черпи най-вече от списания и от научнопопулярна литература, след това от научната фантастика, от специални издания и от „други източници“, като 24 процента не получават такава информация отникъде.

В анкетната карта бяха изброени и 5 прогностични книги, издавани у нас или в СССР, сред които най-четената се оказа „2000-та година и след нея“ на Ал. Горбовски — 11 процента от запитаните — и „Профили на бъдещето“ на Артър Кларк — 6 процента. (По това време повечето книги от поредицата „Към третото хилядолетие“ на изд. „Техника“ още не бяха излезли.) Тук обаче бе направено и едно НЕОЧАКВАНО ОТКРИТИЕ, за което трябва да бъдат уведомени нашите народни библиотеки, тъй като в картотеките и специалните им издания не съществува книгата на Я. Никитин „Бъдещето и ние“, няма я и в каталозите на нашите издателства, а въпреки това цели 3,3 процента, или 22-ма анкетирани, са я „чели“... За съжаление такава книга наистина не е издавана, и в малката клопка за особено старателните попаднаха все пак 22-ма — може би за да покажат, че и те са чели нещичко? (въпреки, че анкетата бе анонимна!). Разбира се, при обработката на данните по-нататък тези 22-ма не бяха забравени и трябва да споменем, че е възможно и цитираните 11 процента, чели книгата на Горбовски, и 6 процента на Кларк да са цифри малко завишени...

„БЪДЕЩЕТО ЗАПОЧВА ТАЗИ НОЩ“ пише една от анкетиранияте ученички. И струва ми се, тя изразява сполучливо активното, отговорно отношение, в което е прераснал у част от анкетиранияте простият интерес към Бъдещето от юношеските години. Затова не случайно 74 процента смятат, че е необходимо повече да се говори и пише за бъдещото развитие на страната и света. Основните форми, които препоръчват, са: статии и книги — научни, научнопопулярни и научнофантастични; организиране на дискусии — в клубовете, в пресата, по радиото и телевизията; включването на прогностични теми в работата на комсомолските дружества и младежките домове. И не е чудно, че от всички анкетирани 35 процента изразяват (по принцип) желание да членуват в Клуба по

прогностика и фантастика „XXI-ви век“ или в негов филиал, нежелаещите са 54 процента и не отговарят — 11 процента.

Научната фантастика е любим жанр за 16 процента от анкетираните, други 46 я четат редовно, 22 — само по изключение и 16 — никога. Любимият автор на най-много младежи е Станислав Лем — той има 108 „поклонници“ или цели 16,2 процента; следват Артър Кларк — 7,8 процента, А. Азимов — 5,4, Любен Дилов и Рей Бредбъри — по 3,6, Ал. Беляев, Ж. Верн, Ив. Ефремов, братя Стругацки, Кл. Саймък, Х. Уелс, К. Буличов и др. Няма любим автор 26 процента от запитаните — това са всичките 16 процента, които никога не четат фантастика, и част от онези 22, които четат по изключение.

Въпросът за любима научнофантастична книга се оказва несполучлив — бяха посочени твърде много заглавия, повечето от които предпочитани от по двама-трима анкетирани. И макар че отговорите не ни дават основания да направим истинска класация, можем поне да споменем най-популярните книги: „Соларис“ на Ст. Лем, „Аз, роботът“ на А. Азимов, „Марсиански хроники“ на Р. Бредбъри, „Трудно е да бъдеш бог“ на А. и Б. Стругацки, „Пътят на Икар“ на Л. Дилов, „Капитан Немо“ от Ж. Верн, „Война на световете“ на Х. Уелс и др. — всяка от тях любима на 15 до 30 души от анкетираните. Несъмнено има съществени различия между техните предпочитания и тези на по-„специализираните“ любители на фантастиката, каквито бяха участниците в Третия фестивал на научната фантастика. Проведената там анкета (Пловдив, ноември 82-а) бе за най-добра книга през последните 2 години и показа, че те поставят на първо място „Градът“ на Клифърд Саймък, автор, който в обсъжданата класация е десети, и „Денят на трифидите“ на Джон Уиндъм — почти непознат на масовия читател.

При направените съпоставки с отговорите на други въпроси се изясниха някои закономерности. Например сред посочилите научната фантастика за любим жанр само една трета са от мъжки пол, но същевременно една трета само са мъжете и сред тези, които „никога“ не четат фантастика, т.е. повечето младежи и момчета четат такава литература често или от време на време, докато момичетата са порязко разделени на две крайни групи — „отдадени“ на фантастиката и отричащи я. Предпочитани от мъжете автори са Азимов и Кларк; Бредбъри и Саймък са „женски“, а Лем, Ефремов и Стругацки се

радват в еднаква степен на вниманието на двата пола. Почти всички от нашите 22-ма „лъжци“ (а именно 16) са от мъжки пол. Бъдещето на любовта вълнува много повече жените, отколкото мъжете (съотношение 4:1), бъдещото развитие на науката е по-важно за мъжете, а развитието на политиката интересува почти еднакво двата пола. Известна закономерност се открива и между нечетящите фантастика и хората с по-песимистична нагласа към бъдещето, както и между четенето на научна фантастика и отношението към самата анкетна карта — при любителите то е по-отговорно.

Да преминем към отговорите на друга група въпроси, които ни носят конкретна информация как младите си представят следващите десетилетия...

БЕЗ ЛЕВОВЕ И СТОТИНКИ?

Почти всички анкетирани са уверени, че материалното благосъстояние и нивото на нашата икономика многократно ще се повишат. В зависимост от това, на кои елементи наблягат, те могат да бъдат разделени на няколко групи. Например 29 процента предвиждат построяването у нас до 2033 г. на зряло комунистическо общество, други наблягат на по-равномерното разпределение на материалните блага между хората (26 процента), предимно чрез обществените фондове и подпомагане на социално по-слаби семейства; трети предвиждат премахването на парите (12 на сто), 7 процента акцентират върху решаването на жилищния проблем, 5 процента прогнозираат до 10–20 пъти по-висок жизнен стандарт, 18 на сто дават твърде оптимистични отговори, а прогнозите на 1,3% са песимистични. Изказаното убеждение (директно от 12% и косвено от 54%) че след 4–5 десетилетия парите ще бъдат премахнати и ще се премине към принципа на комунистическото общество „разпределение според потребностите“, несъмнено прави впечатление — та нали „са необходими извънредно много технически, и което е по-трудно и по-важно, организационни завоевания, за да бъдат унищожени парите“ (Ленин), и тук всяко привързване може да е фатално? Несъмнено обаче тенденцията е тази, която ни подсказват анкетираниите, и може би, съобразявайки се с ясно изразеното желание на мнозинството, по-рано

и по-решително ще намалим ролята на парите, отколкото сега ни се вижда подходящо...

„РАБОТНОТО ВРЕМЕ“ — ОТМИРАЩО ПОНЯТИЕ? Още преди век Маркс писа, че в комунистическото общество мерило за богатството ще бъде не работното, а свободното време. Под „богатство“ в бъдеще, при комунизма, ще разбираме не толкова изобилието от предмети, колкото интелектуалните и нравствени достойнства на човека, неговото всестранно и хармонично развитие, формирано във времето за „... свободна игра на физическите и интелектуални сили...“

Наистина, от началото на века до днес работното време намаля с 3–4 часа и се очаква ново подобно намаляване след двадесетина години. Означава ли това, че след 50 или 70 години нашите внуци ще се трудят максимум по... един час дневно, а останалото време ще посвещават на отдих, развлечения, самообразование, спорта и т.н.? Да, свободното време ще се увеличава, но по-бързо ще се развива един друг процес — ще нараства броят на хората, заети с творчески, а не с механичен труд. А всеки творчески труд има една особеност, която и днес се проявява, но в бъдеще властно ще наложи нови представи за „работно“ и „свободно“ време — за този труд няма осемчасов работен ден, творецът (учен, писател, художник) продължава да живее с творческите си проблеми и „след 17 часа“, продължава да ги обмисля и дори да ги решава и в къщи, и на разходка, и даже насън! В бъдеще, в комунистическото общество „да работя“ вероятно ще означава просто „да живея“ (и обратното), а не „да прекарвам определени часове от времето си някъде“. При това ще изчезнат и днешните формални прегради между различните специалности — ние просто ще се занимаваме в една, две или десет любими области, без да е необходимо пред някого да определяме коя е „професията“ и кое „хобито“. Ето как от противоположни понятията „работно“ и „свободно“ време, „хоби“ и „професия“ ще се слепят.

Разнообразни са и мненията на анкетираните по този въпрос. „Големите открития се правят в граничните области, така че многостранното развитие е не само приятно, но и полезно за икономиката!“ (работник, 24 г.); „Смятам, че тясната специализация е

все по-необходима и бъдещият човек трябва да знае всичко за една песъчинка в науката“ (работник, 25 г.); „Всестранно развитият човек — това ще бъде идеалът на ХХІ век. А не ограниченият «тесен специалист», тъй като производството ще бъде автоматизирано и кибернетизирано и няма да отнема толкова много сили, време и внимание — те ще бъдат насочени към най-важното — между човешките отношения и изграждането на истински нов човек, към духовното самоусъвършенствуване и нравствените проблеми“ (студентка, 21 г.); „Надявам се, че работата няма да е тежка, а ще отнема минимално време“ (студент, 23 г.) Обобщено: 34 процента наблягат на пълната механизированост и автоматизированост на труда, 15 — на съответствието между заложените на индивида и полагания труд, 12 предпочитат професии с висок обществен престиж, 10 отделят особено внимание на високата производителност и краткото работно време, а за 5 на сто справедливото заплащане е условие за бързо развитие.

От участниците в нашата анкета 21 процента предпочитат да упражняват ЕДНА ПРОФЕСИЯ през живота си, 30 процента — ДВЕ професии, 31 процента — от ТРИ до ПЕТ, 6 процента — от ПЕТ до ДВАДЕСЕТ и 12 процента — НАД ДВАДЕСЕТ ПРОФЕСИИ! Очевидно младежта не желае да се чувства закрепостена в една специалност „веднъж и завинаги“. Мечтите на по-голямата част (не и реалните житейски планове обаче, които са коригирани от действителността) са свързани с 2, 3, 5 и повече професии, а „екстремистите“, както видяхме, имат желание „всичко да опитат“! Характерното за повечето младежи желание да се сменят 2, 3 или 4 професии е напълно в съответствие с прогнозите на някои икономисти и социолози, че в края на ХХ и началото на ХХІ век човек ще трябва няколко пъти да се „пренастройва“, да овладява нови специалности, непрекъснато да учи...

МАТЕРИАЛНИ ИЗИСКВАНИЯ И ДУХОВНИ ПОТРЕБНОСТИ.

Несъмнено по-високото ниво на материално обезпечаване създава повече възможности за духовно развитие на личността, но факторът ВРЕМЕ обаче ограничава възможностите за паралелно нарастване ни едното и другото и в един момент трябва да се направи

избор — да се отдели по-голяма част от времето за създаване на материално благополучие или пък на духовно развитие? Тоест, „богат, но зает, или беден, но свободен?“ Анкетираните трябваше да избират между 8-часовия работен ден с голяма заплата и 4-часов с два пъти по-малка. Ясно е, че в часовете „от 7 до 10 вечерта“ човек не може да посети и театралния салон, и плувния басейн, и да общува с приятели, и да се самообразова... 49 процента от анкетираните бяха за 8-часовия работен ден и цели 43 процента(!) за 4-часов работен ден с двойно по-малка заплата! (Няколко процента дадоха други отговори.) Във втората група рязко преобладават жените и хората с не особено високи материални претенции — 200–300 лева месечен доход — вероятно бъдещите майки, в интерес на отглеждането на децата, избират варианта с по-малко пари, но повече свободно време.

При намалена работна седмица до 26–30 часа около 36 процента от запитаните предпочитат голяма годишна отпускат (над 4 месеца) при днешна продължителност на работния ден и седмица; 39 процента са за голяма седмична почивка при работа 4 дни по 7 часа или 3 дни по 9,5 часа; само 25 на сто са за намален работен ден, което показва известно предпочитание към по-големи отрязъци свободно време, когато могат да се осъществят по-крупни замисли: екскурзии, опити, творческо усамотяване и др.

Младите пловдивчани предпочитат да отглеждат децата в къщи, като майките ползват платен отпуск 6 години (67%), по-малка част гласуват за възпитание почти изцяло в детски заведения (26%); 59 на сто са на мнение, че законът не трябва да закриля брака, а отношенията между партньорите да са нещо съвсем лично, докато 39 на сто държат на закрилата на закона; мнозинството искат да имат 2 деца — точната средна цифра е 2,03 — почти равен е броят на предпочитащите 1 или 3 деца. Най-многобройна е групата, която смята за „напълно достатъчен“ доход от 300 до 550 лева месечно.

Основните глобални проблеми на XXI век според повечето са екологичните, изхранването, мирът и войната. Основните достижения на науката се търсят в нейната космизация, компютризация и роботизация, в областта на медицината и новата енергетика, но само 2 процента са предвидили успехи на социалните или психологическите науки, а опасения от развитието на НТР изказват също само 2 процента. „Утрешният човек няма да бъде вчерашен“, отбелязва една

от анкетираните, а най-разпространените мнения са, че той ще бъде: 1. Хармонично развит. 2. По-интелигентен. 3. По-деликатен с хората, по-културен. 4. Съзнателен и много дисциплиниран. 5. Амбициозен може би прекалено и т.н. Някои анкетиранци мислят, че: „Човекът на бъдещето много ще се смее и шегува — това ще бъде общество на весели хора...“ „Варварските гладиаторски спортове като бокс, борба, ръгби, автомобилизъм и, разбира се, корида, ще изчезнат. Нови спортове ще възпитават хуманизъм и уважение към другия.“ „Той няма да е така амбициозен, както много наши съвременници. Не само за служебната кариера, но и въобще в живота духът на конкуренция, на състезателност ще намалее, ще отстъпи място на сътрудничеството, съучастието и приятелските доброжелателни отношения. Няма да се подлива вода...“

И накрая — все пак това е просто една анкета, а не пълноценна прогноза за 2033 година, нали? За да стане тя такава, е необходимо комбинираното използване на много методи, за които стана дума в началото. А даже и след това БЪДЕЩЕТО ще си остане до голяма степен една неизвестност. Не само защото прогнозата за 5 десетилетия е най-неудобната (срокът не е много далечен, за да можеш спокойно да си въобразиш *всичко*, не и съвсем близък, за да направиш проста екстраполация), но и защото Бъдещето не е нещо вече дадено, просто лежащо отвъд годините, което можеш що-годе точно да опишеш, не — то е нещо все още несъществуващо, което започва да се създава днес и от нас, нещо, което човечеството може да постигне не само като мечтае, но и като се бори...

ПОЕЗИЯ И КОСМОС

ОМАР ХАЙЯМ РУБАЙЯТ

1

*На философите не станах мил,
но види бог дали съм съгрешил.
Да, нищо съм и нищо днес не ми е ясно,
дори не знам защо съм се родил!*

2

*О, колко мъдреци поглеждаха с печал
към тоз и онзи свят; и що? — Без жал
отнесе ги смъртта; безсмислени пророци —
днес тяхната уста е пълна с кал.*

3

*Ще дойде краят, но кога — кой знае?
Да пием вино — истината май в това е.
Не си лоза, глупако: от пръстта —
едва ли някой ще те откопае!*

4

*И все пак истина е, вдъхновено
в ума ми всичко беше прояснено,
но въпреки това ще ви повторя аз:
от виното не срещнах по-блажено.*

5

*През младостта се спусках неумел
към разни философи — и без цел
им вярвах... Но през същата врата*

излязох, през която бях дошел.

6

*Тревата виж, изгряла в пролетта,
над нея полегни с виновността:
защото — знаеш ли из чии красиви
любими устни расне бавно тя?*

7

*Не трябва, не мисли за утрешния час:
приятелю, живеј под слънчевата власт.
Когато ний умрем, веднага ще догоним
избягалите векове пред нас.*

8

*От мисли, полусънни обкръжен,
аз чашата разбих опиянен;
а тя прошепна: „Бях аз като тебе
и ти ще станеш глина като мен.“*

9

*Какво сме ние? На земята през май най-хубавия
цвят,
върх и долина необятна, на рая — рай, на ада — ад.
чрез нас се просветлява бавно дълбокото око на
свода,
ако светът е пръстен — ний сме над златото му
скъп ахат.*

10

*Ако съм сигурен, че утре вода и хляб ще имам пак,
ако над моя поглед грее светото слънце като мак,
тогава просто няма смисъл, мигар съм длъжен да
служувам
на този, дето е от мене три пъти по-голям глупак.*

*И за какво? Кой тук пристига? Кой там отвъд си
заминава?*

*Една загадка притаена за всички мъдреци остава.
В кръга началото къде е? Къде е тънкия му край?
Ако отнякъде сме спрели, къде ще отшумим тогава?*

*Ще си заминем с поглед плах — но за света какво е?
И няма път, и няма смях — но за света какво е?
Ний си отидохме — а той е бил и винаги ще бъде.
От нас дори не виждам прах — но за света какво е?*

*Върти безкрайно колелото развеселеният грънчар.
В грънчарницата, край вратата, застанал сам по
навик стар,
с изкусни пръсти той извайва глиноразцъфналите
чаши
от глезена на някой беден, от черепа на някой цар.*

*Сприятелиш ли се с глупака, не ще се отървеш от
срам,
и затова сега послушай съвета мъдър на Хайям:
отрова приеми, но нека да е приета от мъдрец,
а от ръката на глупака не вземай ти дори балсам.*

*Трезв ли съм — не зная радост, ставам тъжно
мълчалив
А пиян — светът за мен е като винен свят мъглив.
Ала някъде в средата, имам малък светъл миг,
дето просто го обичам, че съм в него още жив.*

Съборил ни е на земята, като из блюдо, този свод
и ни залива със nevoли, и ни полива с глад и пот.
На каната и твойта чаша единствено се довери,
че между тях тече пенливо кръвта на нашия
живот.

Освен грънчарския чекрък бих разменил изцяло
за чаша вино моя плащ, чалмата си и шала.
Как ще живея утре? Всичко на виночерпеца ще дам.
Нали това светата майка не ми го е тъкала!

Залъгват ни: ще има в рая небесно хубави жени.
И много вино ще се лее сред вечерните механи.
Жени и вино! Но защо ли това неизмеримо благо —
кой и защо, тук на земята, за нас жестоко
забрани!?

От всички, дето по реда си приеха кротко своята
смърт,
поне един дали намери спасение, обратен път?
Живей, целувай, пий до дъно в минутата на
кръстопътя,
че няма връщане и няма ей тези радости отвъд.

Египет, Рим, Китай далечен — владей с жестока
мъст!
Бъди ти вечен самодържец — света разпни на
кръст!
Със нищо по-различен няма да бъде твоят край:

три лакти бяло покривало и пет аршина пръст.

21

*Веднъж пред кръчмата видях един пиян, поспрял за кратко,
през рамото с молитвен плащ — той чашата държеше сладко;
в миг забелязал моя взор, отвърна стареца печално:
„Смъртта ни чака там, отвъд, и затова — да пием, братко!“*

22

*И нека да си изживял без мъка своите дни — а после?
Да се завърже твоя кръг сред песни и жени — а после?
Бъди от щастие блажен над сто примамливи години
и още толкова по сто под свода премини — а после?*

23

*Къс минало — небитието — в зародиша си пазя сух.
С жаравата на черна мъка е пълен моя мрачен дух.
Подобно вятър из пустиня, от бряг до бряг, от свят до свят,
се нося: прах бил вчера, Хайям — пък днес, а утре — пух.*

24

*Не се привързвай! Нека никои да не познае твоя кръг,
по-настрана, сега е време да бъдеш хладен като сняг.
Открий очите си и взри се в най-близкия за теб човек —
и ще се ужасиш, намерил най-непознатия си враг.*

25

*В света — пристанище случайно, развяло моя флаг
сребрист —
се вглеждах дълго и те търсех под свода опнат като
лист,
и що? Лице аз не намерих, по-слънчево от твоя лик,
и тяло на жена, по-стройна от твойто тяло-
кипарис.*

26

*Върти ни тоя свят на смени, гнети ни в кръг
ожесточен,
до невъзможност пълнен с мъки, от светли радости
лишен.
Блажен е гостът, бил за кратко сред него и поел на
път,
а недошлият на земята е още много по-блажен.*

27

*Горчив или пък сладък — кратък за нас остава тоя
свят.
Умреш ли — няма капка смисъл, че бил си в Балх или
в Багдад.
Пий вино, че след теб и мен безкрайно сърпа на
луната
ще мре и пак ще се възражда по своя вечен
кръговрат.*

28

*Е, стига, не мисли напразно, че нито миг не си
щастлив.
И нужно ли е все да тичаш сред радостите
мълчалив!
Налей ми чашата! По-скоро, винопродавецо, не знам
ей този въздух, дето вдъхвам, дали ще го издъхна
жив.*

29

*Откак Венера мълчаливо в нощта земята озарява,
кой знае по-изящен блясък от непостигнатата слава
на виното! Сега ви питам: какво винарят ще си купи
по-драгоценно от рубина, дето във чашите продава?*

30

*За виното съм туй, което върбата е за ручей чист
—
и дълго пие моя корен от скъпия поток златист.
Тъй бог е наредил. Навярно той нещо имал е пред
вид,
и спрял да пия — ще узнае какъв съм глупав атеист.*

31

*В развалините на двореца, потънал целия сред прах,
случайно вчера черен гарван със череп в ноктите
видях.
Стоеше той необяснимо. И грачеше: „Тръбите где
са?
Тръбите отсега нататък за славата на моя шах!“*

32

*Светът, от край до край изпитан, дъска шахматна
е за мен.
А ний сме пешки по квадрата, намерили ту нощ, ту
ден.
Повдигат ни, притискат, блъскат — и паднем ли във
някай бой,
спокойно в тъмната кутия ни слагат, с поглед
примирен.*

33

*Играчът топката търкаля върху зелената трева.
По неговата воля само тя се премята презглава.
И никой не ни пита: Колко? Защо? Къде? И докога?*

Едничка истината знае безоблачната синева.

34

*С магарето бъди магаре, недей оголва своя лик!
Попитай ли го, то ще каже: „Кой — аз ли, да, аз
съм велик!“
Но щом на някое магаре му липсват клепнали уши,
то за магаретата умни ще бъде явен еретик.*

35

*И нека сто години да горя сред грях,
не ме е страх от ада, мъките презрях;
но по ме плаши мене хорът на глупците.
От смърт е по-ужасен разговора с тях.*

36

*Без страх — на времето сред шумния порой,
ще засияе някой ден над мъките покой.
Мигът, на всички даден, изживей до дъно,
за миналото не плачи, от бъдещето се не бой.*

37

*Несъвместими и съвместни гърдите ни разкъсват
рани:
край нас отляво — теменужки, от дясната страна
— корани.
И ето, тъй живеем ние, разхвърляни върху земята:
полубезбожници случайни, случайни полумюсюлмани.*

38

*Небе, измъчен съм до болка от твоя кръговрат
весден,
към теб без отзвук се издига скръбта на моя стон
смутен.*

*Остава господ милосърден, само към воя на
глупците:*

*та вече нито аз съм... мъдър, нито пък в нещо
просветен.*

39

*Животът сътворил, след него ти си измисли и
смъртта,*

*виси над твоите създания на неотменност участта,
слепил си глината ти лошо, но кой е за това виновен,
а щом е хубаво, защо ли ги връщааш счупени в
пръстта?*

40

Непогрешим и непокварен не можеш да намериш ти

—

*не съществува, забранен е, път безпогрешен не
блести*

*пред нас и ти със ярост си отмъщаваш за това,
макар че между нас и тебе не виждам разлика
почти.*

41

*Луната като с нож разряза воала здрачен на нощта.
Пий! Няма час по благодатен за твоя ритъм на
кръвта.*

*Бъди безгрижен и усмихнат, защото милион години
над гроба ни изстинал нощем ще свети мълчаливо
тя.*

42

*На мъдростта палатка денем и много нощи шил
безброй,*

Хайям изпепелен намери в пещта на мъките покой.

На дните нишката се скъса и неусетно пепелта

надеждата, търговка стара, продаде даром, боже мой.

43

Ти истината търсиш? Тогава остави
жена, деца и близки, приятели, уви!
Разкъсай всичко, дете ще ти тежи из път,
без тежките окови по-леко се върви.

44

Щом розата разцъфне в пролетта,
налей ми вино, дай ми песента.
Какво ли значи ада или рая —
измислици са туй на глупостта.

45

Въртят се в полунощни орбити над мен студентите
звезди.
Мъдрец подир мъдрец унесено в безбройни нишки ги
реди.
На мисълта хвани края той точно ще те заведе,
където пак глави замислено стоят над някакви
следи.

46

Веднъж и сводът натъжжено прошепна тайно: „О,
човек,
аз съм осъден от съдбата да бързам вечно в път
пелек.
Да имах власт над гневната съдба, отдавна
това въртение безцелно бих прекратил навек!“

47

Знай, всякаква прашинка, спряла върху земята като
птица,

е образ скъп, туптял горещо с дъха на цвят и на девица.

От милите коси със нежност свали прашинката, която

била е някога навярно от къдри прелестни частица.

48

Какво е мака? Малка капка, разхубавена от кръвта на някой стар султан, намерил най-последна слава сред пръстта

А над зюмбюла, през земята пробил неудържим и горд,

отново пламнала къдрица трепти смутено в пролетта.

49

И помисли: какво и колко на този свят донесох аз?

Какво ще отнеса, когато настане моя сетен час?

О, пий! Смъртта към всички е справедлива — над пияни

и трезви — има все еднаква, неотменима тежка власт.

50

Добро и зло враждуват; светът е в съсипни.

За кой блести небето? Небето е встрани.

Проклетия и химни, и радости, и гняв

не падат пак от тези небесни висини.

51

Притворен робски дух се крие в светилищата; в Каабе.

Звънът камбанен е сигнала за кротост под това небе.

И черна робска скръб се носи сред послушание и срам

над кръстове и броеници и над черковното кубе.

52

*Напълнил със зърна безсмъртни ловджийското си
ласо, бог
го хвърли и безброен дивеч се спря сред възела
жесток.*

*Той хора го кръсти, стоварил връз тях безкрайната
вина
на злото, дето безочливо твори под свода синеок.*

53

*Небе! Защо към подлещите е щедра твоята ръка:
за тях — и мелници, и бани, чист извор в пролетна
лъка;*

*а който е с душа пречиста, за него само хляб корав?
Небе такава — пфу — не струва дори и плюнката
сега.*

54

*Кой казва, че бил бог неумолим!
Той е добър, а ние май грешим.
Ти в кръчмата умри сега от вино —
ще те приеме той невъзмутим.*

55

*Стои между звездите като клас
един потир за всекиго от нас.
И затова безропотно и тихо
го целуни, щом дойде твоят час.*

56

*За теб — познал света — урок аз знам:
сред простите бъди мъдрец голям!
С език, уши и поглед да останеш —*

прави се пак на сляп, на глух и нем.

57

*О, ако имахме весден по къшей хляб в сърцето,
над нашата глава покров и скромен кът, където
на никого не си владика, на никого не си ти роб —
тогава бихме ние с радост благодарили на небето.*

58

*Без тръпна мъка няма обич, без огън — плам
неугасим.*

*Над мокри вършини се вие едничък само черен дим.
Разжарен огън любовта е, искрящ безсънно сред
нощта,
а влюбеният вехне с рана, от лекари неизцерим.*

59

*О, мъка, мъка във сърцето, останало за миг без
страст,
без пламенна любовна болка, без щастие, без весел
час!*

*Ден без любов е като облак, разсеян в кръглото небе,
безплоден, замъглен и мрачен, неспуснал капка дъжд
над нас.*

60

*За мен — цветята на смеха или със вино пълна кана!
Не искам друга вяра аз, ни песен на камбана.
Веднъж съдбата спрях с въпрос: „Кажми ми своята
мисъл!“*

А тя отвърна в миг: „Душа, със радост увенчана.“

61

Един Телец между звездите се носи мълчалив и плах,

а друг на своя гръб поддържа земята, да не стане прах.

А между тези две телета — под облаци и под звезди

— безброй магарета смирени пасе замислено Аллах!

62

*Тоя стар дворец отдавна до небето стигал чак.
Много царски устни помнел беломраморният праг.
Но сега в развалините кукувица долетя.
И закука: ку-ку — ку-ку... где е, где е, где е пак?*

63

*Затова, че не говоря, нямам никаква вина.
Аз съм длъжен да запазя своята истинска цена:
знам достатъчно и точно на тълпата същността,
та пред нея да разкрия цялата си светлина.*

64

*Пред глупци и пред невежи — нито смях и ни сълзи,
бисерът на твойта мисъл нека нищо не грози,
скъп на думите и често — със мълчание богат:
през мечтите влез, но тихо ключовете запази!*

65

*Спри пред моите заслуги, всичко точно пресметни;
но, за бога, греховете мимоходом пропусни —
вятърът им да раздуха огъня на ада чер,
за праха там на пророка — по-добре си отмини.*

66

*Миг на вино и на песни сит — ми е безкрайно драг,
звук на арфа, над тъгата свит — ми е е безкрайно
драг,
лицемер, непил до дъно от червената утеха,*

някъде зад планините скрит — ми е безкрайно драг.

67

*И отляво, и отдясно ми шептят: не пий, Хайям!
Сокът лозов е отрова, виното е враг голям.
Виното е враг... Тогава на лозата пий кръвта,
вража кръв да пием учи тѣй самият наш Ислям.*

68

*Влизам в тъмната джамия. Полунощ, е. Нито звук.
Не от жажда, не от чудо, не с молба пристигнах
тук...
Някога килим от нея като богомолец свих,
ала извехтя килима — и ми трябва вече друг.*

69

*И предразсъдъци. И догми. А нашият живот е
прост:
защо ли искат да поставят земята върху мъртва ос!
Творци на вкаменени норми... Ти пий до дъно, а на
тях,
там, за безплодните им мисли, дай сухия и кисел
грозд.*

70

*И ето чашата! Едва ли съм срещал нейде съд по-
драг.
По кръглите ѝ устни мами неотразим съдбовен знак
Но хвърлена върху земята в миг от небесния грънчар,
създал я някога — горката, ще се превърне в глина
пак.*

71

Не се заричай да не пиеш карминения гроздов сок.

С това ще се смириш ненужно, че жребият ти е жесток.

*Ридаят славеи далече, разцъфват розите в нощта...
Дали сега е най-уместно да се кълнем в самия бог?*

72

*Отлитат час след час, след пролет — пролетта.
Не се разделяй ти за миг със песента
и виното! Нали по-висше благо няма —
докрай раздухай сам на огъня жарта.*

73

О, боже, ти си милосърден и милостта ти е отрада,

*ала защо ли ти накара край рая дявола да страда?
Великодушен си към мен, покорния. Но е излишно.
Такъв ще си, когато имаш към непокорния пощада.*

74

*На битието колелото върти изкусният грънчар,
дълбоко съхранил за всички неповторимия си дар:
щом в своите ръце усети калта на бъдешата чаша*

— запалва в нея на сърцето неугасимия пожар.

75

*Дошли сме — откъде? И накъде вървим?
Чий разум ни държи? — За нас недостижим.
Безброй души кристални под обръча на свода
изгарят в пепел, в прах, а где се вие дим?*

76

*Отиде си денят като ветреца ухаен
от нашия живот, премина в друг — безкраен.
Но докато съм жив, не ще се разтревожа*

за миналия ден, за утрешния — таен.

77

Омръзнаха ми хитреците, непоносимо ми тежи!
О, виночерпецо, наливай! И ако можеш — заложу
пред чекмеджето на крѝчмаря молитвеня ми
килим;
не само на слова аз мразя дълбоко — святите лъжи.

78

Благоговейно и смирено прелистват по света
корана,
но как се той чете? Случайно и не със радост
замечтана.

А теб, мой стих, узрял лукаво по устните на тази
чаша —
през вечерите препрочитат, четат през дните —
сутрин рано.

79

Пий! Мъката на твоя ден навред е вездесъща.
Върти се шеметен светът по орбита могъща.
Все някога прахът ни свят ще се превърне в тухли
и някой сиромас от тях ще си направи къща.

80

От виното да се откажа, боже мой,
та туй е все едно да се предам без бой.
Как мога да се кланям на исляма —
щом най-прекрасното ми забранява той?

81

С приятели се радвай, докато си млад;
изпий, изпий до дъно чашата си, брат!
Ако земята е била с вода залята,

защо да не потънем в този винен свят?

82

*Мой винен съд, аз знам — и теб е гряла нощем
любовта.*

*И теб, както и мен, е мамел на къдри вечерни цвѐта.
А тази дръжка като гривна, до гърлото стаила дъх,
е твоята ръка, обвита на милата върху гърдта.*

83

*Грънчарю, ти ме удивляваш с това, че имаш дух
да месиш глината жестоко, към мъките ѝ глух —
нали ей тази кал трептяща — плът ненаситна е
била.*

догдето жизнения огън не я е смлял на прах и пух.

84

*Уви, не е безкрайно дълго на дните бялото платно,
да преживееш без любима и вино — грях е страшен,
но*

*защо ли за света да мислим дали е стар, или е млад:
щом трябва да умрем — не е ли за всички всичко все
едно.*

85

*Живей — в ръцете си с цвѐта и чаша вдъхновена:
пий в любовта и забрави за цялата вселена,
додето вихърът свиреп не те за миг прекърши,
като листенцата на гюл, за ден наметка тленна.*

86

*С въпроси пълен е светът — но кой ще отговори?
През младостта не се мъчи със фауни и флори.
Тук с виното си сътвори сам рая, че в небето —*

я спреш пред него, я не спреш — но кой ще ти отвори!

87

*О, ако можеше да взема... с мен моя стих неназован,
една със вино пълна кана и хляб — във топлата си длан,
така бих поживял със тебе, далеч в пустинните земи,
че може би ще ни завиди дори най-ситият султан.*

88

*Любима, тъй те е изваял небесноръкият грънчар,
че ако я сравня със тебе, луната няма капка чар.
И нека други да се кичат за своя мимолетен празник,
със себе си да украсяваш, ти притежаваш чуден дар.*

89

*Любимата — любов и мъка, от страстите прекършен дъб!
сама въввлечена сред тези сърдечни пламъци и скръб.
Уви, дали да се надявам на близък смях и изцеление,
когато боледува тежко моя единствен лекар скъп.*

90

*Без виночерпец и без вино денят двояк е пуст.
Без твоите звънливи флейти мигът, Ирак, е пуст;
и тъй година след година, разбирам тъжно-мълчалив,
че всеки дух несгрят с усмивка и поглед драг — е пуст.*

91

*Към празнословието свято не се стреми от суета,
целувай и не отминавай уханието на плътта.*

*Додето твоята кръв гореща не е пролята от
съдбата —
наливай в чашата си тихо на гроздовия сок кръвта.*

92

*Помилуй, господи, сърцето изпепелено в любовта,
и този огън неугаснал в развалините на гръдта,
и моите нозе, които към кръчмата ме носят пак,
и моите ръце, що търсят на чашата ми сладостта.*

93

*Приятели, ей тази чаша е извор на течащ рубин,
а силата му е сърдечен и неотменен властелин.
И виното искри в кристала на радостта като сълзи,
пролени някога от мъка, сред спомена на мрака син.*

94

*Да се поддаваш на тъгата си — е грях. Не влизай в
тази пустош,
додето не прелистиш книгата на всички погледи и
устни.*

*Живей сред радостта и влюбено наливай
пламналата чаша:
преди мига да хванеш здравата — мисли го вече за
изпуснат.*

95

*За влюбените, пълн с рози, блести светът
полуокръжен
и лее в пролетното утро — де цветове, де мирис
ръжен.*

*Сега е чуден ден. Наливай! Да пием пак. А твоите
думи
за идващия студ не казвай: ще ме направят страшно
тъжен.*

Попитах мойта чаша, във нея впил уста:
 „Какво ще стане с мене, щом спре при мен
 смъртта?“

И устни в устни впили, така ми отговори:
 „Пий! Няма да се върнеш отново на света!“

Не ще попаднем ний отново в тоя свят,
 навек не ще ни радва ни чаша, нито брат.
 Старай се да живееш в мига летящ така, че
 да не изпиташ мъка, обърнал се назад.

Дори китайската принцеса стои пред теб на колене;
 ти си по-нежна от жасмина, по-хубава не знам:
 поне
 да не погледна вчера с трепет на Вавилон горкия
 шах,
 че грабна, сякаш за минута, и цар, и пешки, и коне.

Защо ли трябва да се плаша? Когато дойде моят
 час,
 смъртта в лицето ще погледна само за миг, а после
 — мраз.
 И струва ли си да се жали, че някакъв си куп месо
 и кръв, и кости — са отплували на дните с краткия
 талаз.

Закон: да се не пие вино, ако се пие — ред най-строг:
 кога, с кого и колко чаши, богат ли си или убог.

*Щом съществуват всички тези закономъдри
уговорки,
да пием — просто значи мъдрост, а не, че си роден с
порок.*

101

*С жени красиви само можеш да кажеш, че живееш
в рай,
и чаша пурпурна когато пред устните ти засияй.
Жени и вино! Мигар трябва, ако поне си с малко ум,
от тях да бягаш и да чакаш единствения земен
край?*

102

*Не говорете: „След смъртта си ще видиш най-голям
разкош,
жени и вино, мед ухаен и извор, бликащ ден и нощ.“
Прекрасно! Но сега налейте глиноизваяната чаша,
че е по-скъп от всеки кредит дори последния ми
грош.*

103

*В часа, когато теменужна край теб земята
разцъфти
и вятър утринен внезапно сред пролетния кът
влетя,
блажен е този, който пие от виното на любовта
и после чашата разбие до нежнодишащи гърди.*

104

*Пиянски глас в съня си чух да пее:
„Безпътни влюбени, станете, слънце грее!
По-скоро напълнете мойта чаша,
че чашата на дните ще прелее.“*

105

*Ах, колко пъти, ставайки от сън,
край виното минавах като звън,
но, господи, сега не давам клетва,
когато пролетта цъфти навън.*

106

*„По-малко вино пий — дочувам глас греховен, —
затуй, че пиеш ти, какво съм аз виновен?“
Виновно е лицето на моята любима:
без вино как да спра пред взора ѝ чаровен!*

107

*Как радва любовта, по-хубав лик не знам,
и колко бих шептял, но сякаш че съм ням!
О, боже, що сторих? От жажда аз се мъча,
а покрай мен тече сребрист поток голям.*

108

*И докога ще бъдем на дните сред пелина?
Кой господ ни отрежда миг... или година?
Момче, тогава бързо наливай мойта чаша,
додето не си станал в грънчарницата глина!*

109

*Наливай ти, макар че изглеждаш уморен, но
в една-едничка чаша лежи светът блажено.
Наливай, братко, бързо! Измислица е всичко,
и твоят дял, и моето сърце опечалено.*

110

*Пий, нищо, че и тебе ще сложат в гроба тесен.
Без близък ще е дълъг сънят ти поднебесен.
Две думи само искам сега да ти пошепна:
„Цъфтялото напролет не цъфва пак наесен.“*

111

*Бъди Джемхур! И бог! Най-силният човек!
И Аристотел ти бъди на своя век!
Все по-редовно пий! Един е краят — гроба, —
където сам Бахрам затрупан спи навек.*

112

*И всички, дето бяха спрели тук,
на господ и на мъките напук —
до чашите допряха жадни устни
и някъде потънаха без звук.*

113

*Сърнета тичат и лъвица дреме там,
където нощем е гулял с жени Бахрам —
велик ловец, в степта убивал зверовете,
той мирно спи сега, от смърт настигнат сам.*

114

*Човече, ти позна света, но тоя свят зелен е нищо.
Това, което знаеш ти или дочу смутен, е нищо.
И равносметката — живял цял век сред родната си
къща
или пък цялата земя видял блажен, е нищо.*

115

*Дори да преживееш три века на света,
все пак настъпва ден — да легнеш във пръстта.
Бъди ти падишах или пък сиромах —
цената е еднаква: не знае сан смъртта.*

116

*От този миг, когато беше конят небесен оседлан,
а горе пламнаха звездите над синята среднощна
длан —*

*бе всичко, всичко предрешено в съдилището там
предвечно
и няма за какво да бъдем виновни в своя миг желан.*

117

*Не знаем ний до днес защита от смъртта:
към беден и богат е безразлична тя.
Да имаш радост ти, пий радостта в живота,
останалото, брат, е просто суета.*

118

*Ти пиещите не кори! Такъв е пая,
от господ предрешен за нас в кервансарая.
Злорадо хич не се хвали „не пия капка“ —
къде по-глупави неща за тебе зная.*

119

*Искри препълнената кана със виното, за мен
отрада;
не се нуждае тя от книги свещени, за да е с наслада:
от виното съм цял просмукан, а сух остава
лицемера,
но не за мене, а за него е страшен пламъка на ада.*

120

*Аз не познах покой в най-радостния кът.
От стонове и скръб слабее мойта гръд.
Защо дойдох в света — без мене ли, със мен ли
все тъй се движи той по своя таен път.*

121

*За своето пиянство няма да съм съден:
тъй господ е решил за моя свят оскъден.
Ако ли спра да пия, навярно много мъка
ще види той от мене — и трезв, и безразсъден.*

*Продума шейха на безпътната: „И през нощта,
и през деня си ти отдадена на любовта!“
На туй: „Да, прав си ти, но ти такъв ли си,
какъвто си пред хората?“ — отвърна тя.*

*Аз пия, но ни ден не съм във тежест ваша;
жадувам — за какво? За винената чаша!
Да, ще почитам виното до своята смърт,
за жалките си дни да мисли богаташа.*

*От пролетния дъжд не стана по-студено;
градината изгря и славеят смутено
зашепна доверчиво на розата безцветна:
„Красавице, докрай пий виното червено!“*

*За това, че пием денонощно и звъни щастливият ни
глас,
за това, че с най-голяма почит вземаме ний чашата-
елмаз,
ти не ни кори, хитрец притворен: виното е нашата
любов
и две устни като два рубина падат неусетно върху
нас.*

*Ти си тъжен? От хашиша запали, ще бъде в ред;
каната изпий додъно — миг ти пяма да си клет.
Но, уви, суфи ти стана! Нито вино, ни хашиш.
Погризи чакъл тогава — ето ти от мен съвет.*

*Уви, от мъдреци аз не познах облага
и само пред глупци съдбата радост слага.
По-ласкава да е към мен, сипи догоре
на гроздовия сок живителната влага!*

128

*Превъртат ни годините на шиш:
повеселиш се миг и трябва да вървиш
към края, затова, приятелю, ни дума —
дай виното, и пак в очите ѝ се виж!*

129

*Опиянен и млад, пред поглед мил, възвишен,
под ласки на ръце върви по път всевишен!
Със кана подир кана, велик или пък нищ,
пожара си гаси, дори шейсетгодишен.*

130

*Молитва ли? Избрах си друга страст,
потънал съм в безпътната ѝ власт.
И като глинен съд протегнал шия,
сам шията на каната прегръщам аз.*

131

*Пари, високи служби... грижи, боже мой,
не знае смях и радост хорският безброй.
А кой би предположил колко злоба крие
към този, който няма нито камък свой!*

132

*Ах, умните доят овена — не знам измислица по-
лоша,
а скудоумните живеят сред блясъците на разкоша,
сред блясъците... тези, дето са празни като мойта
чаша —*

*и тъй, поне за малко мъдрост, не дават даже два-
три гроша.*

133

*О, син на четири стихии, необясним и плах,
пристигай като кръв, изчезвай като прах!
Ти си човек и звяр, бял ангел и зъл дух;
май всичко във тесто, замесено със страх.*

134

*С молитва, с пост си мислех горд, че може
към теб да се намери пътя, боже.
Но някакъв бедняк, решил да се пречисти,
потегли с чаша към светото ложе.*

135

*Макар че бог да пием забрани,
не се минава ден без вино и жени;
излей върху пръстта една червена капка,
а чашата след туй горецо целуни!*

136

*И нека съм за теб пияница най-черен,
аз зная, че не съм съвсем закономерен —
ах, истина, лъжа — каква е тук цената,
щом всеки ден и ноц на себе си съм верен.*

137

*Ще се опия тъй, че мойта пръст
на вино ще дъхти околоръст.
И ако някой правоверен мине,
ще види закъснялата ми мъст.*

138

Предайте на Хайям привет от мен

*и тъй кажете, ако е смутен:
„Не съм отричал виното, та кой ли
умник ще се преструва на овен!“*

139

*За вечност и за тлен дочувам шепот в хор,
един се е родил, а друг е вече тор.
Но кой със виното ще се сравни случайно
пред неговия цвят затихва всеки спор.*

140

*Аз знам, че в тоя свят добро и зло,
и чудното грънчарско колело
в забрава ще потънат... Но тогава
що значат скръб, и радост, и тегло?*

141

*Не се страхувай миг, Хайям, че ще заслужиш лоша
слава,
че само пъкления ад за твоето сърце остава.
Тоз, който не е съгрешил, едва ли ще дочака прошка!
На грешниците само, знай, понякога им се прощава.*

142

*Ние пием не затуй, че често под свода звездосин
тъжим,
дори на нощите еля за нас остана като дим.
Ний само искаме за малко от кожата си да излезем
и затова към механата с такава жажда се
стремим.*

143

*Към мен се втурна ти, понесен с урагана, боже,
и виното разля, събори мойта кана, боже!
Аз пия ден и нощ, а ти твориш безчинства!*

Срази ме с гръм, ако не си с душа пияна, боже!

144

*Стани! Разсъмна утрото навън, Саки!
Наливай пурпурния сок без сън, Саки!
Додето черепа ми не е станал чаша,
да пее мойта чаша като звън, Саки!*

145

*Мета с мустаците си механата — безбожен
еретик,
единствено на себе си душата остава май длъжник.
Светът да рухне, във съня си опиянен ще
промърморя:
„Търкулнало се е по небесата зърно ечемик...“*

146

*Светът, във който ти живееш, е само някакъв
мираж:
та струва ли си да очакваш на дните сивия пейзаж!
Свикни със болката, не викай срещу съдбата и
смъртта:
кой може кръста да изтрие? — тук всеки идва по
веднъж!*

147

*Не се страхувай, искай още, търси безсмъртната
магия
на виното, на веселбата, на ласкавата гръд и тия
очи бездънни... Аз забравих неизлечимата си болка,
която много пъти в мене се впиваше — защото пия.*

148

*О, сърце, и твойта участ е с години да не спиш
и на земните си мъки чашата да пресушиш.*

*Ти защо, душа, намери в мойто тяло небосклон,
та нали от него трябва някога да отлетиш?*

149

*Знаеш ли ти колко тъжен, колко жалък е човек,
колко бързо отшумява неговият път нелек?
Сътворен от черна глина, от страдания и само
две-три крачки пропътувал, става глина пак навек.*

150

*Бъди между скалите огън свят,
вълните на смъртта ще те превърнат в ад.
Не е ли прах света? Не млъквай, моя песен!
Не е ли дим плътта? Налей ми радост, брат!*

151

*За мене чашата е винаги желана
и нежна флейта — над душевна рана.
Щом падна във ръцете на грънчаря като глина —
да е за вино само изваяната кана!*

152

*Уви, не са далеч последните врати,
часът предсмъртен като фенер блести.
Не се бави, по-бързо от виното наливай,
че може утре с него да ме прелееш ти.*

153

*По-малко се мъчи за злата участ наша,
от сутрин до среднощ прекарай с пълна чаша,
седни на лозето до дъщерята... — тя
с червените си устни не е за богаташа.*

154

Кажу, димът на огненото лято — де е?

*И лихвата на скъпото ни злато — де е?
Присмиват ми се, че живях сред кръчма —
но де е тя, и бъчвата със вино — де е?*

155

*И сякаш през завеса отдалеч
със „ти“ и „аз“ долита кратка реч.
Но пада леко тънката завеса:
и „ти“ и „аз“ не се дочува веч.*

156

*Богатството, нали, съвсем не значи ум,
но бедността боли, като живот без друм.
Виж, теменужката трепти, а пухкавата роза
се смее, пълна с радост, злато, пчелен шум.*

157

*Познавам този вид магарета сановни:
крещят, реват, навред е празното им слово!
Сами без име — търсят опора в имената,
а да пълзят пред теб, са винаги готови.*

158

*За да живееш мъдро — закони има много,
но само два от тях зачитай ти най-строго:
ти по-добре гладувай, но глупости не яж,
и по-добре самин, но не с глупак, ей богу.*

159

*Ще те науча аз да си на всички с нрава,
усмихвай се навред, бъди с душа лукава:
евреи, мюсюлмани, безбожници хвали —
и ще спечелни ти най-хубавата слава.*

160

*Да бях творецът аз на туй небе жестоко,
за миг го бих разбил и вдигнал по-високо
лазура на небе такава, под което
човекът би живял не тъжно и безоко.*

161

*За щастие — до дъно! Наливай с порив скъп!
Презри деня суетен! Живей без страх и скръб.
И тежките вериги на твоя глупав разум,
затворник временен, сними от своя гръб!*

162

*Без ропот приеми съдбата, било във дъжд или във
пек,
от болката не се оплаквай — това е най-добрия лек.
И по-богат да станеш, трябва за всичко да
благодариш,
изпитано от теб случайно в шума на този звезден
ек.*

163

*Какво навред желая? — Смахът на веселбата!
А друга странна вяра за мен е непозната.
Веднъж попитах свода: „Кого обичаш ти?“
Отвърна той: „Сърцето, де пее радост свята!“*

164

*Не знам растения до днес със същност по-велика
от кипариса черносмол и лилията бледолика.
Той, надарен със сто ръце, не ги размахва гордо:
тя нито дума не шепти, макар — със сто езика.*

165

*Да, утрешният ден лежи в мъглите коси
и ни разкъсват пак съдбовните въпроси.*

*Вземи на всеки миг упойката! Кой знае
дали сълзите на скръбта за теб не носи!*

166

*О, никой не прие света като награда;
поне един дали си е дошел от ада на
глината... Но пак надеждите безплътни
са извора ни свят, едничката отрада.*

167

*Ти знаеш ли защо в предутринния час
петелът през сълзи риде с тъжен глас?
В стъклото на зората той е съгледал вече,
че пак и тази нощ се е простила с нас.*

168

*Където и да си, край теб стои сурова
съдбата — за живот или за смърт готова;
макар че може тя да ти предложи мед,
не бързай да ядеш — примесен е с отрова.*

169

*Върти се колелото. И няма път по-лек.
И колко много рани забива в теб човек!
И колко много устни и пухкави къдрици
дълбоко под земята прибира Той навек.*

170

*Дойдох, но що ли взе за мен светът в замяна?
Ще се стоя? А той дали ще сети рана?
О, ако можеш ти да обясниш, защо,
от прах изваян сам, отново прах ще стана?*

171

Под този небосвод — светът е скръб и мъка.

*Ще се смили ли Той? — Щом легнем във сандъка!
О, неродени! Вие, да знаехте скръбта ни,
едва ли бихте спрели на раждането в лъка!*

172

*О, този кръговрат, без жалост и покой!
Неразрешени дни стоят пред нас безброй:
но някому в сърцето едва отворил рана,
и вече нова рана за него готви Той.*

173

*Да бях свободен аз до своито дъно чак
и власт да имах аз над този звезден мрак —
не щях да се родя ей тука, на земята,
та после сред прахта да се завръщам пак.*

174

*И бог, и аз — с едни желания несходни.
Ах, моите мечти не са богоугодни.
Макар да е добър, от грехове не може
да ме запази той — усилия безплодни!*

175

*По-сърдечно сипвай, орис, ти мой винораздавач!
Без лъжи, без скръб и завист някъде ще падна в
зрач
Не разливай покрай мене, аз самия съм готов
да отлея част от моя, част от твоя горък плач.*

176

*Да би зависело от нас, едва ли бихме спрели тук.
А щом сме спрели, то кога ще отзвъним като
капчук?
Навярно беше по-добре да не познавахме земята?
И да не стенеше от нас поне един-едничък звук.*

*Вина за туй, че ти не знаеш миг покой,
че мъките над теб се сипят като зной —
безпомощен и слаб — ти не търси във свода:
дори от теб е по-безсилен той.*

*И този свод е гръб предвечен на живота,
Джейхун — безброй сълзи пролени под хомота,
Ад-искри от главня на безизходна мъка,
Рай-радост — миг към нашата голгота!*

*Макар че тази страст е забранил корана,
макар че тя горчи в разцъфналата кана —
с любимата да съм! Не току-тъй се казва:
„Стреми се към това, което е в забрана.“*

*От рая ли съм аз, или съм целия от ада —
не мисли за това душата ми нерада.
Любимата е с мен и песенното вино,
а туй за теб е, знам — задгробната награда.*

*Тревата, погледни, разкъсала калта
край ручея звънлив — каква е красотата!
По-леко стъпвай ти, че може да расте
на много хубавици от прахта.*

*Наливай вино, брат! Пулсира силна гръд;
минават ден и нощ, но близък е върхът
на щастието. Дай! Не е ли миг случаен*

това, което ти наричаш земен път?

183

*А вчера вечер, сякаш по неволя,
в грънчарницата стъпих в странна роля.
„Кой тук е купувачът? — викна глинен съд —
Кой — продавачът, кой — грънчарят, моля?“*

184

*Когато отзвъни последният ми час,
когато като стон замлъкне моят глас,
от мойта пепел да изваят чаша —
напълнена докрай, — ще оживея аз.*

185

*И все пак с тоя свят човек ще се прости,
а за какво тогаз скръбта да ни гнети!
Пий! Твоите дни, понесени към края,
не е ли по-добре да пропилееш ти?*

186

*Без вино и любов не мога... да преживея нито ден,
да знаеш колко ми е трудно, ако не съм опиянен!
Но близък е денят, когато аз няма да намеря сили
да вдигна чашата червена, сърдечно сложена пред
мен.*

187

*Не трябва, не тъжи, не падай в остра злост ти!
На тоя свят не сме дошли на гости.
Дори луната, виж, е станала по-бледа
от тези гладни дни, от тези дълги пости.*

188

Какво е твойта плът, Хайям? В степта опъната
палатка,
където като шах духът е влязъл за почивка кратка.
Той утре ще потегли пак необясним и сам по пътя
и злият стар слуга — смъртта, ще срине твоя дом-
загадка.

189

Изстива мойта кръв, със смях или със злоба,
към своя край върви на много устни роба!
Отишлият далеч — не знае път назад,
тъй както аз не знам къде ме чака гроба.

190

На този свят съм в плен — това за мен е ясно:
и всичко към пръстта ме тласка всекичасно.
Ни друг, ни този свят не съумях да видя —
а толкоз своя ум напържах, все напразно.

191

Зелен и слънчев рай, додето поглед стига:
довчерашният ад високо се издига.
На райската трева до теб от край до край
чети на устните разтворената книга.

192

Където розов цвят изгаря в светлина,
попили са в пръстта безбройни имена;
а всеки син листец на нежна темецуга
в ония дни е бил луничка на жена.

193

Когато бях младеж, твърдах, че всички тайни
на дните съм разкрил. Ах, глупости безкрайни!
Сега разбирам аз, че нищо не разбирам,

че моя път бе пуст като среднощни чайни.

194

*Унило върху нас се спуска есента
и литнаха на път узрелите листа.
Пий! Някога за туй един мъдрец е казал,
че само с вино можем да победим скръбта.*

195

*Съмнение-змия разкъсва мойта гръд,
но, мили мой, до мен бъди дори отвъд!
На дъното остана от вчерашното вино,
а колко дни напред остана моя път?*

196

*Чак до Сатурн успях да долетя,
отворих с мъка не една врата
и разгадах аз всичките загадки
освен една — защо съм на света!*

197

*Дойде часът. Сега склопи очи —
и нека твоята арфа зазвучи
над други чаши и над други устни,
от чийто мед се сам отдалечи.*

198

*На младини, под пламналия шатър,
аз знанията трупах като злато
и що накрая тъжен проумях?
Пристигнах като прах, отлитам като вятър.*

199

*Кълни в небитието моят глас,
в скръбта душата ми бе само с власт.*

*Днес вятър питам: „Де е по земята
прахът, във който се превърнах аз?“*

200

*Джамшидовата чаша по света
с години търсех сам... Преди смъртта
един мъдрец ми каза, че напразно
съм се трудил — в душата ми е тя.*

201

*Дойде и моят разярен порой;
загивам сред вълните, боже мой?
Вълшебна чаша бях, но тя се счупи;
бях факел аз, но в миг угасна той.*

202

*Приятели, когато с весел смях
приседнете край масата без страх,
спомнете си за мен и обърнете чаша
на мястото, където аз седях.*

203

*Но где сте вий? Къде са вашите дни?
Защо под свода вече не звъни
гласът на вашата любима песен:
жени и вино, вино и жени!*

204

*Дочетена е, свърши вече на дните книгата комай!
Смехът на виното угасна, тъй както гасне месец
май.*

*О, птица-младост, за какво ли от нас отлитна
толкоз бързо,
навела поглед към цветята, към мойто щастие... И
— край.*

*За сбогом искам само чаша — от близки или от
врази!*

*С рубина си тя ще обагри пролените от мен сълзи.
Щом аз умра, с червено вино измийте мъртвото ми
тяло
и го сложете сред ковчега на ароматните лози.*

*И още: моята могила сравнете до земята чак —
на простата човешка скромност да бъде тя
безсмъртен знак.*

*А във грънчарницата после от моя прах, замесен с
вино,
за каната винопитейна измайсторете похлупак.*

*А ако някой пожелае на дните в хаоса голям
да ме прелее с чаша вино, да постои до гроба ням,
сред гробници и пантеони да ме не търси натъжено*

—
*край прага на самата кръчма лежи безпамятен
Хайям.*

УОЛТ УИТМАН
„ПЕСЕН ЗА СЕБЕ СИ“
ОТКЪС

*Аз славя себе си, възпявам себе си.
Това, което аз получа, и вие ще го получите,
защото всеки атом, който ми принадлежи, и вам
принадлежи.*

*Аз бродя и зова душата си,
аз бродя, отпускам се нехайно и гледам стръкчето
трева.*

*Езикът ми и всеки атом на кръвта ми са произлезли
от земята и този въздух.*

*Роден съм от родители, родени тука от родители,
родени
също тука, и родителите им родени също тука,
сега започвам, на тридесет и седем съм, напълно
здрав,
и се надявам, че няма да престана до смъртта си.*

*Учения и догми нека чакат настрани,
нека отстъпят малко, нека се задоволят с това,
което са —*

*но да не ги забравяме,
приемам и с доброто, и със злото цялата природа,
позволявам ѝ наслуки да говори,
да говори безпрепятствено с първичната си сила...*

*Тежа са всъщност мислите на всички хора от
всичките
страни и времена, не са те само мои
собствени,*

ако не са и ваши, както са и мои, не са те нищо или
почти нищо,
ако не са загадки и разкриването им, те не са нищо,
ако не са тъй близки, както са далечни, не са нищо.
Това е тревата, която расте навсякъде, стига да
има земя и влага,
това е въздухът изобщо, който къпе земното кълбо.

Безброй слова са изразходвани през вековете.

А мойто слово е модерно, думата „En Masse“

Слово на вярата, която никога не мами,
сега или оттук нататък всичко ми е все едно,
приемам

абсолютно Времето.

Че само то е безпогрешно, то единствено върти се и
обгръща всичко,
това тайнствено, непостижимо чудо единствено
обгръща всичко.

Приемам действителността, не смея да се
съмнявам в нея,
цял изпълнен с материализъм.

Ура за положителните знания! Да живеят точните
науки!

Донесете ми бръшлян и кедър, и люлякови клончета,
ето лексикографът, ето химикът, ето този,
съставил

граматика на древни йероглифи,
ето мореплавателите, те са превели кораба си
през опасни и неизвестни морета,
ето геологът, ето този работи със скалпел, ето
математикът.

Джентълмени — на вас първите почести и поклони!

*Вашите дела са полезни, но те не са мой дом.
Аз само преминавам през тях към пространството
на моя дом.*

*Време е да се разкрия! Нека да станем!
Това, което е известно, отхвърлям го!
Повличам хората със мен, напред към
Неизвестното.*

*Часовникът ни сочи един миг, ала какво ни сочи
вечността?*

*Дотук сме изчерпили трилиони лета и зими,
а още трилиони са пред тях, и още трилиони са пред
тях.*

*Родените не дадоха богатства и разнообразие,
и другите, които занаят ще се родят, ще ни дадат
богатства и разнообразие.*

Не сравнявам голямото с малкото.

*Това, което заема времето и е на мястото си —
то е равно на всичко друго.*

*Нима враждебни или завистливи са били с тебе,
братко мой?*

*Аз те желя, с мен никога не са били враждебни или
завистливи,*

*с мен всички са били добри, аз нямам от какво да се
оплаквам*

(както бих правил със оплакванията?).

*Аз съм върхът на всички извършени неща, обемам
в себе си нещата, които отсега ще бъдат.*

*Нозете ми кънтят по стълбите, все по-високо,
към върха на върховете им,*

*на всяко едно стъпало — снопове от векове, и между
стъпалата — още векове,*

изминал съм под мене всичките, но още се катеря и катеря.

*Нагоре и нагоре, а зад мен се кланят призраците,
далече долу виждам първоначалното огромно Нищо,
зная, че съм бил и там дори,
и чакал съм, невидим, винаги присъстващ, и съм спал
във летаргическа мъгла,
и дебнел съм реда си, и зловонният отровен въглерод
не ми е действал.*

Дълго съм стоял така, обгърнат — много дълго.

*Безкрайни са били приготовленията за мен,
верни и дружелюбни ръце, които са ме подпомагали.*

*Кръговратите на светове са носили моята люлка,
те са гребали и гребали като весели лодкари,
за да ми отстъпят място, сами звездите са се
отдръпвали
в своите пръстени,
изпращали са ми влиянията си, да ми осигурят
поддръжка.*

*Преди да напусна майка си, поколенията са сочили
моя път,
моят зародиш не е бил бездеен, нищо не е могло да го
надмогне,
заради него мъглявините са се сгъстили в планета,
дългите пластове бавно са се трупали да го крепят,
огромната растителност го е снабдявала с храна,
чудовищните гущери са го пренасяли в устата си ѝ
са го полагали внимателно.*

*Всички сили постоянно са били използвани, за да ме
сътворят и възрадат,
и аз сега стоя ей тук, със моята яка душа...*

ВАЛЕРИЙ БРЮСОВ СИН НА ЗЕМЯТА

*Аз съм дете на мъничка планета,
захвърлена сред океан без брод.
Тя носи бремето на вековете
с напразната мечта по друг живот.*

*Тук дните и години са кратки,
и сладка и зелена пролетта,
и тягостни — душевните загадки,
и бди луна в съня на любовта.*

*От протоплазмата до ихтиозавъра
и от дивака с лък въоръжен
до храмовете, дремеци сред лаври,
от първия пророк, та чак до мен —*

*бяхме затворници на скромно тяло;
сред вечността веднъж ли досега
то в тъмните пространства е следяло
летежа на планетите с тъга!*

*Към вас, сестри на нашата планета,
с живот дарени от един баща,
лети, лети мечтата на поета
и бърза на мъдреца мисълта.*

*И аз — в безброя мимолетен пътник —
в безкрая хвърлям своите стихове —
към същества от плът или безплътни,
заселени по други светове.*

Дали ще чуят моя зов, не зная,

*не зная някой слуша ли отвъд —
но ако там по своему мечтаят,
ако обичат и ако скърбят*

*и ако жадни разгадават тайни,
ако следят далечен лъч и звук —
ще чуят моите строфи не случайни
и моят дъх ще доловят оттук!*

*Владетели на Марс и на Венера,
на светлината или на нощта —
аз вярвам, че ще се намерим,
че ний не сме сами сред вечността!*

МИГЛЕНА НИКОЛЧИНА ПОЕЗИЯ И КОСМОС

„Поезията е граматика на мистерията на вселената“ — думите са на Пенчо Славейков, но мисълта, изразена в тях, е близка на поетите от всички времена. Дали защото поезията разкрива човека в неговата сърцевина — там, където преживяно и мечтано се сливат в едно драматично цяло; дали защото тя може да прави далечното близко, да побере хилядолетия в един миг и чрез „конския скок на въображението“ (Лорка) да допре разединеното и да прокара тънки нишки от вещь към вещь и от свят към свят; дали защото „обитава вероятността“ (Емили Дикинсън) и изпраща своята метафора като разузнавач отвъд чертата на известното — или по причина, която остава недоловима — поезията винаги се е домогвала да обхване целостта на битието, да плени света в едно дихание. Розата и славеят, появили се в стих, не са просто роза или просто славей, а пратеници на безкрая; „конският скок на въображението“ събира върху една страничка „безграничното пространство“:

*Ние, поетите, се борим с Небитието, за да
изтръгнем Битието.*

Ние чукаме по тишината за ответна музика.

*Ние обхващаме безграничното пространство върху
една страничка.*

*Ние изливаме наводнение от скромното
пространство на сърцето.*

Лу Цзи

Нашето време обаче постави пред поетическата „граматика“ един особен проблем. Проблемът е вселената, новата вселена, в която живее днешният човек. На пръв поглед никога светът не е бил толкова динамичен, многозначен и неуловим, така капризно богат, така „фантастичен“, както разкритият от съвременната наука свят. Никога

преди науката не е била толкова смайваща и артистична, никога гледките, разбулвани от нея, не са били толкова шеметни. Въпреки това поетите не изглеждаха въодушевени. Те се колебаеха. Те търсеха спасение от тези гледки. Те тайно въздишаха за предишните вселени, в които зад видимостта на предметите се усмихваха родствени на човека лица. Въздишаха дори когато обявяваха, както Лорка, капката вода, издълбала огромни пещери, за много по-поетичен деец от великаните, които бяха издълбали същите тези пещери, но в други, далечни вече от нас епохи. И наистина, издълбаването на пещерите е за капката много по-невероятно постижение, отколкото за великаните. Проблемът обаче не се отнася до капката спрямо пещерата, а до капката спрямо човека. Разкритият от науката космос, за да бъде „обхванат“ в оная цялостност, която изкуството умее да дава, и така да бъде превърнат в космос за поезията, трябва да бъде „одушевен“, „очовечен“. Онова, което стъписва човека на изкуството в наше време, е не размерите на новооткритите пространства, а тяхната очебийна безчовечност, тяхната студенина. Най-непосредствената последица от развитието на науката е като че ли неимоверното набъбване на мъртвата, неодушевена маса, която заобикаля човека. Светът става все по-безответен — от него не се дочува „явствен зов“. Той все повече се разгръща като величествено зрелище, равнодушно към човека. Той отказва да разговаря с нас, той звъни и отронва своите капки и дълбае своите причудливи пещери все по-навътре към смразени, вслушани в себе си пейзажи.

Хипнотизираността от ледените, застрашителни, извънчовешки измерения на заобикалящия ни свят прави човешкия дух чужденец сред всемира и превръща всяка вещ в една враждебна същност, в клопка и заплаха за човешкото. У Силвия Плат лалетата са зверове, които трябва да се държат в клетка, тъй като разтварят лъвска паст; очите на овцете са отвори на пощенска кутия, в които героинята попада — писмо, захвърлено в празното пространство; дори собственият пръст се превръща в нещо опасно, гнусно и чуждо в своята непроницаемост и телесност. При такова отчуждение на духовното от природното, на познаващото от познаваното, когато всяка вещ е дебнене на човешкото, единственият изход за духа е като че ли връщането, разтапянето в другото, отказът от себе си, смъртта^[1]. Но, изправен пред хладната необозримост на света, човек може да не приеме този отказ; да съчетае ужаса с непримиримостта.

*Плашиш ме,
велико Мироздание,
като разпъваш мисълта ми
до своята неизмеримост!*

Непримириимостта е едно възможно решение — изпълнено с достойнство вторачване във въпросите, без надежда те да бъдат обяснени. Това е решение, при което другото, чуждото, си остава чуждо, но все пак не го отхвърляме, а го поглъщаме с широко отворени зеници, докато можем. То ни смазва със своята безпределност и своята тайна, но нашата доблест е в това да не се отвръщаме от него, да го гледаме в упор. И тогава по неочаквани, дори изненадващи пътища космическото може да се появи като съучастник на най-същностното у човека:

*Те се вмъкват предпазливо
като удвоена сянка
и небето им се струва
кошница със карамфили.*

Нищо не може да бъде по-чуждо за жандармерите, тези сенки на сенките си, тъмен символ на нарушената връзка между човек и свят, от кошницата с карамфили. И ако звездното небе с неговите далечни светове им изглежда кошница с карамфили, това е, защото те са изключени от космическия ред и могат да се промъкват сред неговата странна и крехка красота само като „удвоена сянка“, донасяйки със себе си небето на своя собствен мрачен свят:

*... и в главите носят скрито
смътно някакво съзвездие
от далечни пистолети.*

Лорка прави вселената и нейните звезди съпричастни на уязвимото земно вълшебство и им противопоставя „съзвездието от пистолети“, което застрашава богатството и живата прелест на космоса („кошница със карамфили“). Разрушаването на циганския град Херес де ла Фронтера от жандармерията е космическа драма: в дивата вакханалия на унищожението жандармерите обедняват и смаяват света. Така смален и обеднен е светът, лишен от поезия, колкото и огромни да са пространствата му. Унищожаването на поетическото (циганския град Херес де ла Фронтера) свежда света до проста игра на стихииите:

Месецът играе с пясъка.

Това е пак космос несъмнено, но космос, лишен от доизвайващата го човечност, космос на равнодушното взаимодействие на мъртви сили; космос, който е потайно хаотичен: в заключителната картина една безлюдна планета си „играе“ с пясъка, а пясъкът, това е пустинята, разпадането, ентропийният хаос. Така за Лорка именно поетическото се явява като необходимото досътворяване на космоса. Докосвайки света, то превръща всяка вещь в предчувствие за човека — в покоя на свечерения пейзаж Заболоцки вижда как от „бездната на водите“ на предчовешкото и стихийното се надига „праобразът на човешката болка“. Космосът е устремеността към човека, копнежът по човека, а поезията — оня довършителен жест, който извлича твърдта от предвечния хаос. Поетът продължава да бъде надменен; поетът очевидно все така смята, че той е, който изтръгва битието от небитието и че по-скоро космосът се нуждае от поезията, за да бъде космос, а не сляпа игра на стихииите. И дори когато моли за милост и снизхождение към своя труд, той не пропуска да добави, че милостта трябва да бъде за онези, с „които вечно водим сражения на граничната линия с безграничното и бъдещето“ (Аполинер). От тези вечни сражения той идва при нас със своята плячка и със странните си безплътни пленници. И макар че трофеите му са белязани от голяма старинност, в последния момент те се оказват нови и непознати.

О, мое изумление... Нима има нещо друго освен светлината? — възкликва ангелът на Валери, взрян през разплаканото си отражение

към нашия свят, от който ние го гледаме, също изумени, защото това не е познатото, безинтересно за поезията (според Шелинг) християнско създание, а вледеняващо могъщ интелект, любопитен, почти съчувствен, но все пак разсеян спрямо нас; интелект, който вдъхва едновременно преклонение и ужас; интелект, който е свободен и невъзмутим (така както е невъзмутимо животното в своята сфера) там, където човекът е безпомощен и озадачен, където човекът вижда само неразрешими противоречия, неизмеримост и тъга. Изправен пред „ангела“, човекът е като на ръба на пропаст: той е привлечен, но и изпълнен със страх, защото чувства, че ще изчезне в „по-силното му същество“ (Рилке). „Изчезването“ застрашава като че ли чисто човешкото у човека: ангелът, който поема в себе си битието с пълнота, непозната на човека, който обхваща с грация и мощ студения и безпределен свят, е сляп тъкмо за човешките дилеми. В стихотворението на Валери той не може да проумее разплаканото си отражение, у Рилке той не различава дали се движи между живи или мъртви. Разликите и границите, които изтъкват нашия свят, са за него неразбираеми. С това той е страшен, но е страшен, защото е красота, която отказва да смаже човека, а го зове и поглъща. Така „ангелът“, познаващ само светлината, се очертава постепенно като една възможност за човека, като зов и очакване към човека, като състояние, в което човекът би бил равностоен на своя сложен свят, би се чувствувал сигурен в него. Но подобно състояние вдъхва опасения, тъй като предполага загуба на онова, което сме свикнали да мислим за същностно човешко; откъсване от земното. В стихотворението „Сянката на Икар“ на Межелайтис политналият Икар се откъсва от земната си сянка и наблюдава как, намалявайки върху земята, сянката му расте върху слънцето и ги притегля натам, зове го, както зове страшната красота на Рилке.

*Когато не остане
синя сянка
върху екрана слънчев,
Икар, разтапяйки се,
сам ще се превърне
в слънце.*

Това разтапяне, което би могло да събуди боязън, тъй като твърде много напомня гибел, отказ от формите и границите на осмисления човешки свят, завръщане в стихийното и неразчлененото, има всъщност противоположен смисъл — то намеква за още непозната мощ, но оттук нататък е по-добре да се мълчи. То е предел на онова, което можем да изречем днес, така както противоположният предел е изчезването в пощенската кутия на животинския поглед, в „бездната на водите“. На единия полюс на съвременната поезия е космосът като враждебна среда, в която духът зъзне, застрашаван на всяка крачка от по-низшето, неодушевеното, което се опитва да го сведе до себе си; на другия полюс виждаме спокойствието и мощта на една възможна взаимност със света. Между тези два полюса, между враждебността и доверието, ужаса и мощта поезията търси истинската основа за връзката между човека и света. Човекът е голямата ѝ грижа: той не трябва да се задуши сред бездиханността на космоса, който сам е разкрил пред погледа си — защото се отнася до човека, пише Сен-Джон-Перс; Защото се отнася до човека и до неговото обновяване. И никой ли в света за него няма да издигне глас? Свидетел кой ще бъде за човека? Дано поетът да дочуе и той присъдата да направлява.

[1] Силвия Плат се самоубива. ↑

ЗЛАТНИ ЗВЕЗДИ

УИЛЯМ ТЕН СРОК В АВАНС

Репортерите бяха допуснати на борда двадесет минути след като затворническият космолет се приземи на Нюйоркския космодром. Като буен поток те нахлуха в главния коридор, напирайки след въоръжените до зъби надзиратели. Най-напред вървяха коментаторите и хроникьорите, а телеоператорите, които сипеха проклетия по адрес на своите портативни, но все пак тежки апаратури, завършваха лавината.

Без да забавят крачките си, репортерите заобикаляха ловко космонавтите, облечени в черно-червената униформа на галактическата затворническа служба, които бързо крачеха срещу тях и се стараеха да не загубят нито минута от определения им отпуск. Само след пет дни космолетът щеше да отлети в поредния си рейс с нов товар каторжници.

Репортерите не удостояваха с поглед тези безцветни субекти, чието съществуване се изчерпва с монотонни рейсове от единия до другия край на галактиката. При това животът и приключенията на космическите тъмничари е описван вече толкова пъти, че темата е отдавна изстискана. Не, сензационните материали ги очакваха другаде.

Дълбоко в туловището на кораба надзирателите разтвориха крилата на огромна врата и отскочиха встрани, опасяваха се, че ще ги съборят и стъпчат. Репортерите буквално увиснаха на прътите на желязната решетка, която ограждаше огромното помещение. Жадните им погледи се мятаха из него, но срещаха хладно равнодушие и рядко любопитство в очите на хора, облечени в сиви комбинезони. Тези хора лежах и седяха на нарове, които бяха разположени ред след ред, един над друг по цялата дължина на трюма. Всеки човек в сиво стискаше в ръцете си пакет, обвит в проста хартия, а някои нежно го галеха.

Старши надзирателят се приближи, без да бърза, откъм вътрешната страна на решетката.

— Здравейте, момчета! — каза той. — Кого искате да видите? Мога ли да ви помогна?

Един от най-възрастните и най-известните хроникьори предупредително вдигна пръст.

— Оставете тези номера, Андерсон! Космолетът се приземи с половин час закъснение и нас ни мотаха още двадесет минути, докато дойдем до стълбите. Къде са те, дявол да го вземе?

Андерсон погледна няколко секунди как телеоператорите отвоюваха с лакти място за себе си и за своята апаратура до самата решетка.

— Лешояди! — ръмжеше той. — Ловци на мърша! Вампири!

След това, като прихвана ловко дебелината си палка, старши надзирателят започна да удря доста бързо по пръстите на решетката и изрева:

— Крендол! Хенк! Тук напред и в средата.

Надзирателите размахваха палките и се разхождаха с отмерени стъпки между многоетажните нарове:

— Крендол! Хенк! Тук напред и в средата!

Викове им се мятаха из помещението, отекваха в гигантските сводове.

— Крендол! Хенк! Тук напред и в средата!

Никлас Крендол седна с подвити нозе върху своя нар на петия ред и сърдито се намръщи. Той беше задрямал и сега търкаше залепналите си клепачи. На външната страна на китката му аленееха три успоредни белега — три прави бразди, каквито може да оставят ноктите на хищен звяр. Над самите му вежди кожата бе разсечена от тъмния зигзаг на още един белег. А в долния край на лявото му ухо се чернееше кръгла дупчица. Престана да търка очите си и раздражено почеса това ухо.

— Тържествена среща! — промърмори сърдито той. — Можеше да се досетим по-рано! Все същата проклета Земя с всичките нейни прелести!

Крендол потупа по бузата хилавото човече, което хъркаше на нара точно над него.

— Ото! — повика той. — Ото-Блото, хайде размърдай се! Нас викат!

Хенк, още не отворил очи, веднага подскочи. Седна и прибра краката под себе си. Дясната му ръка се протегна към шията, покрита с мрежа от зигзагообразни белези със същия цвят и големина както

белезите по челото на Крендол. На ръката му липсваха два пръста — показалецът и средният.

— Хенк е тук, сър! — каза той прегракнало, разтърсвайки глава, и като отвори очи, погледна към Крендол. — О, ти ли си Ник... Какво се е случило?

— Пристигнахме, Ото-Блото. Вече сме на Земята и нашите свидетелства скоро ще бъдат готови. Още половин час и ще можеш да се напиеш с коняк, бира, джин и фалшиво уиски, да похарчиш всичките си пари. Вече няма да ти се случи да пиеш затворническа ракия от консервена кутия, като се криеш под долната койка, Ото-Блото.

Хенк изръмжа и се обърна по гръб.

— След половин час! А защо ме събуди толкова рано? Какво искаш, апаш такъв! Отначало краде, излежа си наказанието, а сега пициш от нетърпение... „Ах, къде ми е свидетелството!“ А на мен ми се присъни, Ник, още един начин да ликвидирам Елза — съвсем нов, и такъв, че ще ахнеш...

— Песовете си съдраха гърлата — отвърна Крендол както порано, тихо и спокойно. — Чуваш ли? Ние сме им притрябвали: ти и аз.

Хенк отново седна, заслуша се и кимна.

— Защо такива гласове имат само галактическите песове, а?

— Съгласно инструкцията — започна да го уверява Крендол, — за да стане някой галактически пес, изисква се да има максимален ръст, минимално образование и максимално противен глас, ведно със способността да реве оглушително. А без това, какъвто и отвратителен тип да си, ще трябва, брат, да си седиш на Земята и да се разтушаваш, като глобяваш за превишена скорост почтени старици с допотопни вертолети.

Надзирателят спря при тях и сърдито удари по металическата стойка.

— Крендол! Хенк! Още сте каторжници, не забравяйте! Давам ви две секунди, или ще се кача при вас и ще ви обработя за последен път, както аз си знам!

— Да, сър! Идвам, сър! — отговориха те в хор и започнаха да се спускат по наровете, без да изтърват пакетите с дрехите, които бяха носили на свобода и които скоро трябваше да облекат отново.

— Слушай, Ото! — Крендол ускори беззвучния си затворнически шепот, накланяйки се до самото ухо на Хенк, докато се спускаха. — Викат ни за интервю с телевизионните репортери и вестникарите. Ще ни зададат стотици въпроси. И така, внимавай да не се изпуснеш за...

— Телевизионните репортери и вестникари! А защо нас? С какво сме заслужили това внимание?

— Защото сме знаменитости, идиот! Изтърпели сме си наказанието в аванс! А много ли са такива, как смяташ? Мълчи и слушай! Ако те попитат кого си набелязал, мълчи и се усмихвай! На този въпрос не отговаряй! Разбра ли? Не им издавай за чие убийство си отлежал срока. Както и да ти досаждат, не могат да те заставят да им отговориш. Такъв е законът.

Хенк замря на пода зад последния ред от нарове.

— Ник! Но Елза знае! Аз ѝ казах в същия този ден — преди да тръгна за полицията, тя знае, че да лежа за убийство се съгласих само заради нея!

— Тя знае, тя знае! Да, разбира се, тя знае! — беззвучно и бързо изруга Крендол. — Но тя не може да докаже това, тъпачката! А ти трябва да кажеш това пред свидетели и тогава тя ще получи право да се сдобие с оръжие и да те застреля без предупреждение — за самоотбрана. А ако премълчиш, тя няма да има право на това. Та нали все още е твоята бедна женичка!

Надзирателят се надигна на пръсти и удари с палка гърбовете им. Те се смъкнаха на пода и се сгърчиха, а той прогърмя:

— Разреших ли ви да дрънкате? Разреших ли ви? Ако ми остане време, докато ви издадат свидетелствата, умници такива, ще ви сваля в надзирателската за последен бой. А сега живо!

Те покорно побягнаха, също като пилци от разярено куче. При решетката, която ограждаше помещението, надзирателят отдаде чест и доложи:

— Допрестъпниците Никлас Крендол и Ото Хенк, сър!

Старши надзирателят Андерсон в отговор небрежно повдигна ръка към козирката и се обърна към затворниците?

— Господата искат да ви зададат няколко въпроса. Отговаряйте — това няма да ви навреди. Можете да си отидете, О'Брайън!

Гласът на старши надзирателя беше изпълнен с величайше благодушие. На лицето му като широк полумесец играеше усмивка. Надзирателят О'Брайън отново отдаде чест и се отдръпна, а Крендол прерови в паметта си всички, което бе успял да узнае за Андерсон в месеца на полета от Проксима Центавър. Андерсон замислено поклаща глава, когато този бедняк Минели..., нали го наричаха Стив Минели... го гонят през строя от въоръжени с палки надзиратели за това, че отишъл в клозета без разрешение. Андерсон се кикоти и рита в слабините побелял каторжник, заговорил със съседа си по време на обед... Андерсон...

И все пак не може да му се отрече храброст, той знаеше, че на неговия кораб се намират двама допрестъпници, излежали срока за убийство. Впрочем навярно е знаел и това, че те няма да похарчат своите убийства за него, колкото и да зверствува. Човек не отива доброволно за дълги години в ада само заради удоволствието да убие един от местните дяволи.

— А длъжни ли сме да отговаряме на тези въпроси, сър? — запита Крендол предпазливо.

Усмивката на старши надзирателя стана сякаш по-тясна.

— Аз казах, че това няма да ви навреди, така ли? А някое друго нещо може да ви навреди. И така, Крендол, все още всичко може да се случи. Искане ми се да окажа услуга на представителите на пресата, а вие, моля, бъдете по-любезни и по-разговорчиви, разбрахте, нали? — той леко помръдна брадичката си в посока към надзирателската и поприхвана палката.

— Да, сър — отговори Крендол, а Хенк кимна енергично. — Ще бъдем любезни и разговорчиви.

„Дявол! — мислено изруга Крендол. — Ако само това убийство не ми бе така нужно за друг! Помни Стивънсън, приятелю, само Стивънсън! Ни Андерсон, ни О'Брайън, никой друг, само Фредерик Стоудард Стивънсън!“

Докато телеоператорите от другата страна на решетката поставяха камерите си, Крендол и Хенк отговаряха на обикновените предварителни въпроси на репортерите.

— Как се чувствувате след завръщането си на Земята?

— Прекрасно. Просто прекрасно.

— Какво смятате да направите веднага след като получите своите свидетелства?

— Да си похапна както следва. *(Крендол)*

— Да се напия до забрава. *(Хенк)*

— Внимавайте да не попаднете пак зад решетката, но този път вече като послепрестъпници! *(Един от хроникьорите)*

(Общ добродушен смях, в който освен репортерите внасят своята лепта старши надзирателят Андерсон, Крендол и Хенк.)

— Как се отнасяха с вас, докато се намирахте в затвора?

— Много добре. *(Крендол и Хенк в един глас, замислено стрелвайки с очи палката на Андерсон.)*

— А не искате ли да ни съобщите кого възнамерявате да убиеете? Или поне единият от вас?

(Мълчание.)

— Някой от вас да е премислил и да е решил да не извършва убийство?

(Крендол замислено гледа в тавана, Хенк замислено гледа към пода. Отново общ смях, в който този път се усеща някаква студенина. Крендол и Хенк не се смеят.)

— Е, ние сме готови. Обърнете се насам, моля — намеси се говорителят на телевизията. — И се усмихнете — нужна ни е истинска, сияеща усмивка.

Крендол и Хенк покорно се ухилиха до уши и говорителят получи даже три усмивки — Андерсон не пропусна да се присъедини към сияещата двойка.

Две камери запърхаха в ръцете на операторите — едната увисна над затворниците, другата бързо се задвижи пред техните лица: операторите ги управляваха с помощта на мънички пултове, които държаха на дланите си. Над обектива на една от камерите светна червена лампичка.

— И така, уважаеми телевизионни зрители — кадифено забърбори дикторът — ние с вас се намираме на борда на затворническия космолет „Жан Валжан“, който току-що се приземи на Нюйоркския космодром. Ние сме тук, за да се запознаем с двама души, с двама от онази рядка категория хора, които по закон са получили право да извършат по едно убийство. След няколко минути те ще бъдат освободени, след като напълно са изтърпели седем години затвор на

каторжните планети, ще бъдат освободени с право да убият когото и да е — мъж или жена, без да се опасяват от някакво възмездие. Вгледайте се в техните лица, драги телезрители и телезрителки, може би те ще изберат именно вас!

След тази оптимистична забележка дикторът направи неголяма пауза и обективите се впиха в лицата на двамата мъже в сиви затворнически комбинезони. След това дикторът влезе в зрителното поле на камерите и се обърна към онзи от затворниците, който беше по-нисък на ръст.

— Вашето име, сър?

— Допрестъпник Ото Хенк, №525514 по навик отбарабани Ото-Блото, макар думата „сър“ да го смути малко.

— Как се чувствувате след завръщането на Земята?

— Прекрасно. Просто прекрасно.

— Какво смятате да направите веднага, като получите свидетелството си?

Хенк помълча нерешително, после, като погледна изкосо и плахо към Крендол, отговори:

— Да си похапна както трябва.

— Как се отнасяха с вас, докато се намирахте в затвора?

— Много добре. Така добре, както можеше да се очаква.

— Както може да очаква престъпник, нали? Но вие засега още не сте престъпник, нали? Вие сте допрестъпник.

Хенк се усмихна така, сякаш за пръв път чуваше това определение.

— Вярно, сър, аз съм допрестъпник.

— Не искате ли да съобщите на зрителите заради кое лице сте готови да станете престъпник?

Хенк погледна с укор диктора, който се засмя силно — но този път напълно сам.

— Или може би вие сте се отказали от намерението си относно него или нея?

Настъпи пауза и дикторът каза някак си нервно:

— Вие сте прекарвали седем пълни с опасности години на неувоени планети, подготвяйки ги за заселване с хора. Това е максималният срок, предвиден от закона, напи?

— Да, сър. Съгласно размера на наказанието, предвидено за до престъпници, изтърпяващи срока в аванс, за убийство не се дават повече от седем години.

— Хващам се на бас, вие се радвате, че в наши дни смъртното наказание е отменено. Впрочем в този случай изтърпяването на наказанието в аванс би загубило своя смисъл, не е ли така? А сега, мистър Хенк — или аз все още съм длъжен да ви наричам — „допрестъпник Хенк“? — може би ще разкажете на нашите телезрители, кое от произшествията, случили се с вас по време на отбиването на срока, считате за най-страшното?

— Ами... — Ото Хенк се замисли. — Най-лошо беше на Антарес VIII, в моя втори лагер, когато големите оси започнаха да снасят яйцата си... Виждате ли, на Антарес VIII се въдят оси, които са сто пъти по-големи...

— Там ли загубихте двата си пръста?

Хенк повдигна осакатената си ръка и внимателно я огледа.

— Не. Показалеца загубих на Ригел XII. Строяхме първия лагер на тази планета и аз изкопах странен червен камък, целия с израстъци. Тикнах си в него пръста — да видя дали е много твърд, — и края на пръста сякаш не го е имало! Раз — и го няма! А след това целият пръст загnoi и лекарите го отсякоха напълно. Ама на мен все пак ми провървя много. Някои от момчетата, т.е. от каторжниците, се натъкнаха на камъчета, по-големи от моя; така загубиха кой крак, кой ръка, а един от тях беше погълнат целият. В действителност това не бяха камъни, а живи твари, живи и гладни! Ригел XII просто гъмжи от тях. А пък средния пръст... средния пръст загубих от глупост на космолета, когато ни превозваха за...

Дикторът разбрано кимна, изкашля се и каза:

— Но осите, гигантските оси на Антарес VIII бяха по-лоши от всичко?

Ото-Блото не съобрази веднага за какво става дума и уплашено замига.

— А-а... точно така. Те снасят яйцата си под кожата на маймуни, които се въдят на Антарес VII, разбирате ли? На маймуните, разбира се, никак не им е приятно, затова пък личинките на осите имат храна, докато пораснат. Е, ние се установихме там и веднага се оказа, че осите не правят разлика между тези маймуни и хората. Всичко

вървеше гладко, а после изведнъж ту един тупне в безсъзнание, ту друг. Изпратиха ги в болницата, направиха им рентген и се оказа, че са съвсем надупчени...

— Благодаря ви, мистър Хенк, но нашите телезрители вече не по-малко от три пъти са виждали осата на Херкмир и са слушали разказа за нея по време на „междузвездния полет“. Тази програма, както несъмнено помните, драги телезрители, се предава всяка сряда от деветнадесет до двадесет и тридесет по средноземно време. А сега, мистър Крендол, разрешете да ви попитаме как се чувствувате след завръщането си на Земята?

Крендол пристъпи напред и бе подложен на същия разпит, както и неговият другар.

Впрочем имаше едно незначително отстъпление от шаблона. Дикторът запита, смята ли той, че Земята за това време се е изменила много. Крендол се приготви да свие рамене, после внезапно се усмихна.

— Една забележима промяна виждам още сега — каза той. — Ето тези витаещи във въздуха камери, които се управляват с помощта на малки кутийки. В деня, когато се разделих със Земята, още не съществуваха. Изобретателят навярно не е глупав човек.

— А? — Дикторът се заоглежда. — Вие говорите за дистанционния превключвател на Стивънсън? Изобретил го е Фредерик Стоудард Стивънсън преди пет години. Така ли е Дон?

— Шест години — поправи го телеоператорът. — Преди пет години превключвателят бе пуснат в продажба.

— Превключвателят беше изобретен преди шест години, — поясни дикторът, — а беше пуснат в продажба преди пет години.

Крендол кимна.

— Да, този Фредерик Стоудард Стивънсън сигурно не е глупав човек, никак — никак не е глупав — и той отново се усмихна в обектива на камерата.

„Гледай в мен! — помисли той. — Аз знам, че ти гледаш това предаване, Фреди! Гледай в мен и трепери!“

Дикторът сякаш малко се обърка.

— Да... каза той. — Ето, именно. А сега, мистър Крендол, няма ли да разкажете за най-страшното произшествие...

След като телевизионните оператори събраха апаратурата си и се отдалечиха, репортерите се нахвърлиха върху двамата допрестъпници с последен ураган от въпроси, надявайки се да изтръгнат нещо пикантно.

„Ролята на жените във вашия живот?“, „Вашите любими книги, вашето хоби, вашите развлечения?“, „Срещнахте ли на каторжните планети атеисти?“, „Ако ви се наложи да повторите всичко отначало...“

Никлас Крендол отговаряше вежливо и скучно, а сам той си мислеше за Фредерик Стоудард Стивънсън, който сега седи пред своя разкошен телевизор с екран колкото цяла стена.

Или Стивънсън вече е изключил телевизора? Може би той стои, втрещен в угасналия екран, и се старее да отгатне замислите на човека, останал жив, макар съгласно статистическите данни да е имал шанс едно на десет хиляди, и се е върнал на Земята, изтърпял седемте невероятни години в лагерите на четири планети за каторжници...

А може би Стивънсън, хапейки устни, върти в ръцете си своя лазерен пистолет, който не ще може да използва. Защото ако не бъде доказано неопровержимо, че е убил, без да превиши пределите на допустимата отбрана, ще трябва да изтърпи пълния срок за убийство, а не седемте години, определени за онези, които доброволно изтърпяват наказанието в аванс.

И той ще се обрече на четиринадесет години в кошмарния ад, от който току-що бе се върнал Крендол.

Но може би Стивънсън седи, свил се в скъпото пневматично кресло, и гледа мрачно в екрана на неизключения телевизор — замръзнал от ужас, и все пак без сила да се откъсне от увлекателното предаване, което е подготвила телевизионната компания във връзка със завръщането на двама (о, помислете си само, двама!) допрестъпници, изтърпели в аванс срока за убийство.

Сега навярно се предава интервю с някакъв земен представител на Галактическата затворническа служба, енергичен началник на отдел за връзки с пресата, привикнал със социологическите термини.

„Кажете, мистър Еди Кой Си — ще започне дикторът (друг диктор, по-солиден и по-интелигентен), — често ли допрестъпниците изтърпяват напълно срока за убийство и се завръщат на Земята?“

„Статистическите данни — тези думи се придружават от шумолене на книжа и със съсредоточен поглед надолу заради кадъра, — статистическите данни показват, че човек, който е отбил напълно срока за убийство с отстъпката, определена за допрестъпниците, се завръща на Земята средно един път в сто и осемдесет години.“

„По този начин, мистър Еди Кой Си, може да се каже, че завръщането на такива двама души в един и същ ден е събитие доста необикновено?“

„Твърде необикновено, иначе от телевизията не бихте дигнали такава шумотевица“ (дебел смях, към който дикторът вежливо се присъединява).

„А какво става с онези, които не се завръщат, мистър Еди Кой Си?“

Изящен замах на широка пъпна ръка.

„Те загиват. Или се отказват от своето намерение. Седем години на каторжни планети — това не е шега. Работата там не е за нежни, да не говорим за местните живи организми — от големите човекоядни до извънредно малките вирусоподобни. Ето защо тъмничарите получават такава висока заплата и толкова дълги отпуски. В известен смисъл ние съвсем не сме отменили смъртното наказание, само сме го заменили с общественополезно подобие на рулетка. Всеки човек, извършил или готвещ се да извърши едно от особено опасните престъпления, се изпраща на планета, където неговият труд ще принесе полза и където за него няма стопроцентова гаранция, че ще се завърне на Земята, дори и осакатен. Колкото по-сериозно е престъплението, толкова по-дълъг е срокът, следователно толкова по-малки са шансовете за завръщане.“

„Ах, ето как! Но, мистър Еди Кой Си, вие казахте, че те или загиват, или се отказват от своите намерения. Ще бъдете ли така добър да обясните на телезрителите в какво се изразява този техен отказ и какво става след това?“

Мистър Еди Кей Си се отпуса в креслото и сплита дебели пръсти върху кръглия си корем.

„Виждате ли, всеки допрестъпник има право да се обърне към началника на лагера с молба за незабавно освобождаване, за което е достатъчно да попълни съответната бланка. Този човек веднага бива спрял от работа и с първия кораб бива отправен към Земята. Смисълът тук е ето в какво: онази част от срока, която вече е отбил, се анулира

напълно и той не получава никаква компенсация. Ако, излизайки на свобода, извърши престъпление, той трябва да изтърпи наложеното му наказание напълно. Ако отново изрази желание да отбие срока в аванс, започва го от самото начало. Трима от всеки четири допрестъпници подават молба за освобождаване още през първата година. Тези планети много бързо дотягат.“

„Да, и аз мисля така! — съгласява се дикторът. — Но бихме искали да узнаем вашето мнение за отстъпката, която се полага на допрестъпниците. Та нали много, както ви е известно, считат, че такова съкращаване на срока е два пъти по-съблазнително и създава допрестъпници.“

По охраненото, благообразно лице пробягва едва уловима зловеща гримаса, която веднага се сменя със снизходително презрителна усмивка.

„Боя се, че тези хора, макар и движени от най-добри подбуди, не са твърде осведомени по въпросите на съвременната криминалистика и психология. Ние съвсем не се стремим да намаляваме броя на допрестъпниците. Ние се стремим да го увеличаваме.“

Вие помнете, аз казах, че трима от четирима подават молба за освобождение още първата година. Тези индивиди са достатъчно благоразумни и се опитват да отбият само половината срок, който се полага за престъпленията им. Та нима те същите ще бъдат толкова глупави все пак да извършат престъпление с риск да получат пълния срок без отстъпка, щом вече са се убедили, че не могат да издържат и дванадесет месеца каторга?

А онзи, който не моли за освобождение? Е, той има достатъчно време да му изстине съвсем желанието да извърши замисленото престъпление, да не говорим и за много по-голямата вероятност да загине.“

„Лошо, твърде лошо утешение за Стивънсън е тази лекция“ — с удоволствие си помисли Никлас Крендол. Самият той, въпреки вероятността, се беше завърнал след седем години каторга, за да получи стоката, заплатена в аванс.

Той и Хенк. Две възплъщения на минималния до нелепост шанс. Жената на Хенк, Елза... Може би и тя седи пред своя телевизор като птица, омагьосана от погледа на змия, надявайки се в тъпо отчаяние, че обясненията на представителя на галактическата затворническа

служба ще ѝ подсказат как да избегне неизбежното, как да се спаси от толкова рядката съдба, приготвена за нея.

Впрочем за Елза нека мисли Ото-Блото. Нека се радва: скъпо, скъпо е платил за това право. Но Стивънсън принадлежи нему, на Крендол.

„Иска ми се този дълг като върлина бандит както следва да се изпоти от страх, аз ще изчакам своя час, а той нека трепери!“

Репортерите продължаваха разпита, но изведнъж високоговорителят над главите им се изкашля и обяви:

— Затворниците към изхода! Първата десетка се приготвя и тръгва за канцеларията на кораба. Всички правила на вътрешния ред се спазват най-строго. Биват извикани: Артур, Аублюк, Гарфилкен, Гомес, Грейъм, Крендол, Ферара, Хенк...

След половин час те вече вървяха по централния коридор към стълбата на кораба, облечени в старите си граждански дрехи. На изхода показаха свидетелствата си на часовия, механично се усмихнаха угоднически на Андерсон, когато той извика в илюминатора: „Хей, момчета, върнете се по-скоро!“ — и забързаха по наклонените стълбички към повърхността на планетата, която не бяха виждали в течение на седем дълги, мъчителни години.

На изхода пак ги очакваха репортери и фотографи, имаше и един телеоператор, на когото беше поръчано да ги покаже на зрителите в първите минути на свободата.

Въпроси, въпроси, но сега можеха да си позволят резки отговори, макар че все още им бе трудно да отговарят грубо комуто и да било освен на другарите си от затворничеството.

За щастие вниманието на репортерите бе отвлечено от третия допрестъпник, който вървеше до тях. Ферара беше отбил две години с отстъпка за жесток побой с тежки телесни повреди. Той беше загубил двете си ръце и единия си крак в мъховете на Процион III само месец преди освобождаването и сега бавно се клатушкаше по стълбището със здравия си крак и протезата — нямаше с какво да се държи за перилата.

Когато репортерите с необикновен интерес започнаха да го разпитват по какъв начин възнамерява да осъществи побоя, да не говорим за нанасянето на тежки телесни повреди при толкова ограничените му възможности, Крендол побутна с лакът Хенк, те

бързо седнаха в най-близкото жиротакси и помолиха водача да ги откара в някой по-скромен и по-тих бар.

Пълната свобода на избор съвършено зашемети Ото-Блото.

— Ник, не мога! — прошепна той. — Тук има толкова много и всякакви напитки!

Крендол го спаси от затруднение, като поръча и за двамата.

— Две двойни уискита — каза той на сервитьорката. — И повече нищо.

Когато уискито бе донесено, Ото-Блото се спря над чашата с тъжна недоумяваща нежност — така баща съзерцава своя подрастващ син, когото за последен път е видял като кърмаче. Внимателно протегна към нея треперещата си ръка.

— За смъртта на нашите врагове! — каза Крендол и изпивайки на един дъх своето уиски, започна да гледа как Ото-Блото бавно отпиваше, наслаждавайки се на всяка капка. — Не се увличай! — каза той предупредително. — Елза няма и да забележи твоето завръщане, нима ще вземе да мъкне цветя в клиниката за алкохолици през приемните дни!

— Може да не се опасяваш — измърмори Ото-Блото в празната чаша. — Аз съм откърмен с тая отрова. Пък и във всеки случай повече няма да пия, докато не се разправя с нея. Аз тъй съм замислил всичко, Ник: една чаша, за да отпразнуваме свободата, след това Елза. Изтърпях тези седем години не за да остана на празни ясли поради собствените си глупости.

Хенк остави чашата на масата.

— Седем години ту в един мъчителен ад, ту в друг. А преди това — дванадесет години с Елза. Дванадесет години тя се подиграваше с мене както си иска, смееше ми се в очите и говореше, че по закона тя е моя жена, че аз съм длъжен да я издържам и ще я издържам, иначе ще бъде по-зле. Щом попреставах да пълзя през нея по корем, тя винаги намираще начин да ме сложи зад решетката. Но след месец-два казваше на съдията, че сигурно съм се вразумил и тя е готова да ми прости! Аз на колене я молах да ми даде развод, валях се пред краката ѝ — деца нямаме, тя е здрава, млада, но Елза само се смееше в лицето ми. Когато ѝ трябваше да ме хвърли в затвора, плачеше и ридаеше пред съдиите, но когато оставахме двама, тя само се смееше, като гледаше как се гърча. Аз я издържах, Ник. Давах ѝ всичко, което изработвах,

почти до последен цент, но това ѝ беше малко. Харесваше ѝ да гледа как се измъчвам, тя самата казваше. Но сега дойде нейният ред да се гърчи. — И като изсумтя, той добави: — Женят се само глупаците!

Крендол погледна в отворения прозорец, до който седеше. Там в многото редуващи се все по-ниско и по-ниско етажи течеше буйно обикновеният живот на Ню Йорк.

— Може би — каза той замислено. — Не искам да съдя. Моят брак беше много щастлив, докато съществуваше — всичко на всичко пет години. А след това щастието изчезна — сякаш маслото се вгорчи.

— Във всеки случай тя ти даде развод — отбеляза Хенк. — А не се впи в гръкляна ти.

— О, Поли не беше от онези жени, които хващат когото и да е за гърлото. аз я наричах Красивата Поли, а тя мене — Големия Ник. А след това звездният блясък потъмня, също и аз. Тогава все още излизах от кожата си, когато се опитвах фирмата ни с Ирв да носи печалба. Продажба на електронно оборудване на едро. Е, разбира се, не беше трудно да проумея, че милионер от мене няма да излезе. Възможно е работата да беше именно в това. Но, така или иначе, Поли реши да си отиде и аз не ѝ попречих. Разделихме се като приятели. Често си мисля, че сега тя...

Раздаде се удар, подобен на пляскане — сякаш тюлен бе ударил с опашката си по водата. Крендол погледна към масата, между чашите лежеше малка сплесната топка. В този миг ръката на Хенк сграбчи топката и я изхвърли през прозореца. Във въздуха се издигнаха дълги зелени нишки, но топката вече падаше надолу по стената на гигантското здание и наоколо нямаше жива плът, в която те биха могли да се впият.

С ъгъла на очите си Крендол успя да забележи, че някакъв човек избяга стремглаво от бара. Несъмнено той беше хвърлил топката. Останалите посетители изплашено се взираха след него и заоглеждаха своите маси. Очевидно Стивънсън беше решил, че трябва да проследи Крендол и да го обезвреди.

Ото-Блото не започна да се хвали с бързината на своята реакция. И двамата отдавна вече се бяха научили да действуват мигновено. Чуждата смърт им бе преподала немалко полезни уроци. Хенк каза само:

— Бомба — глухарче от Венера. Но, Ник, този тип не иска да те убие. Просто да те осакати.

— Да, това е в духа на Стивънсън — съгласи се Крендол, когато заплатиха сметката и се насочиха към изхода, а лицата на околните продължаваха да бледнеят. — Сам той не би сторил това. Наел бе изпълнител. И би го наел чрез посредник за всеки случай, ако изпълнителят попадне в ръцете на полицията и признае. Но и това би било риск: обвинение в убийство никак не би го устроило. Ето той е решил: неголяма доза от бомба глухарче — и аз вече няма да бъда опасен за него. Може би дори ще ме посещава в приюта за неизлечимо болни. Та нали ми изпращаше картички за Коледа през всичките седем години. И все едно и също:

Още ли се сърдиш?
Привет!

Фреди

— Този твой Стивънсън не струва пукната пара! — каза Ото-Блото, като се огледа внимателно встрани и едва след това излезе от бара и стъпи върху тротоара на дванадесетия етаж.

— Много даже. Той държи света в юмрука си и от време на време стиска юмрука по-силно — така, просто за забава. Запознах се с неговите методи още когато деляхме стая в студентското общежитие. Но мислиш ли, че това дори малко ми е помогнало? Срецнах се случайно с него, когато нашата фирма с Ирв беше при последното издихание, две години след като се разделихме с Поли. Беше ми много тежко и исках да излея пред някого душата си — така му разказах как моят съдружник трепери над всеки грош, а аз строя въздушни кули и двамата ще доведем до пълен банкрут фирмата, която би могла да стане златна мина. А след това стигнах до моя дистанционен превключвател. Как ми се искаше да се занимавам с него сериозно, но все нямах време!

Ото-Блото действително се оглеждаше с тревога — не затова, че се опасяваше от ново нападение, но защото го смущаваше възможността да ходи свободно. Срещаните хора се спираха и гледаха старомодните им туники, стигащи до колене.

— Та ето как! — продължи Крендол. — Разбира се, аз бях глупак, но повярвай, Ото, ти и представа нямаш колко ловко и убедително субекти от рода на Фреди Стивънсън умеят да разиграват приятелско съчувствие. Той ми каза, че имал къща извън града, но в нея сега не живеел, а в сутерена, и бил обзавел електронна лаборатория с най-нова апаратура. И ако поискам, то от следващата неделя ще ми даде и дома си, и лабораторията. Само че за своето препитание ще трябва да се грижа сам. Не искам никакво заплащане: правел това в името на старото ни приятелство и защото искам да не се занимавам с дреболии, а да създам нещо голямо. И как можех да не се хвана на такава въдица? Едва след две години съобразих, че той е монтирал лабораторното оборудване в сградата след нашия разговор — когато предложих на Ирв срещу три стотака да изкупи моята част от фирмата. Защо собствено беше нужна електронната лаборатория на Стивънсън, владетел на посредническа кантора? Но подобни неща не ти идват в главата, когато стар другар проявява към тебе такова топло приятелско съчувствие.

Ото въздъхна и продължи:

— Е, и той те е навещавал едва ли не всяка седмица, а когато твоето ново изобретение е заработило хубавичко, хлопнал вратата под носа ти, а всички твои чертежи и готовото изобретение е откъснал неизвестно къде. А на тебе е казал, че ще го патентова, преди да успееш да възстановиш даже един чертеж. Да, и въобще работил си в неговия дом. Той ще съумее да докаже, че те е субсидирал. И тогава се изсмял в лицето ти, точно както пръвеше Елза. Вярно ли е, Ник?

Крендол прехапа устни, осъзнал внезапно, че Ото Хенк знае историята му наизуст. Колко пъти бяха споделяли плановете си за отмъщение, бяха разказвали един на друг какво ги с довело до каторгата! Колко пъти всеки беше повтарял горчивата повест, а другарят му говореше все същите съчувствени думи, задаваше същите въпроси, еднакво се съгласяваше и даже еднакво възразяваше!

Внезапно на Крендол се допря да се освободи от Ото-Блото и да се наслади от блаженството на самотата. Два етажа по-надолу той видя блестящия покрив на хотела.

— Навярно аз ще отида там. Време е да се помисли и за ношуване.

Ото кимна, досещайки се с какво бе свързано това внезапно решение.

— Карай! Аз те разбирам. Но няма ли да бъде много тлъсто за теб, Ник! „Козирог-Риц“! Не по-малко от дванадесет банкноти на ден.

— Е, и какво? Една седмица мога да се поразпусна. А като го закъсам, с моята биография не ще е трудно да намеря изгодна работа. Днес искам да бъда шикозен, Ото-Блото.

— Добре, добре. Нали имаш адреса ми, Ник? Ще бъда при моя братовчед.

— Да, имам. Желая ти успех с Елза, Ото!

— Благодаря. Успех с Фреди!

Ото-Блото се обърна и влезе в асансьора. Когато вратата зад него се затвори, на Крендол му стана тъжно. Хенк сега беше за него по-близък от роден брат. Та нали не бяха се разделяли с Хенк през последните години нито денем, нито нощем. А Ден не бе виждал... колко ли време?... Да, почти девет години.

И Крендол изведнъж почувствува колко малко всъщност връзки със света на хората бяха останали за него, ако не се смяташе отрицателното му желание да разкара от този свят Фреди Стивънсън.

Той тръгна към най-близката аптека, много голяма и много разкошна. Точно в средата на витрината веднага видя това, което му беше нужно.

Приближавайки се към щанда за цигари, Крендол попита продавача:

— Изглежда доста евтиничко — може би е бракувана партида?

Продавачът отговори с вид на оскърбено достойнство:

— Преди да пуснем стока в продажба, сър, тя се подлага на щателна проверка. А цената е толкова ниска, защото ние сме най-голямата търговска фирма в Ню Йорк.

— А, добре, дайте ми един от среден калибър. И две кутийки патрони.

С лазерния пистолет в джоба Крендол се почувствува малко по-спокойно. Той беше уверен, че в необходимия момент ще успее да се отдръпне, да се обърне, да отскочи — тази увереност в него възпитаха дългите години, през които му се случваше всяка минута да се страхува от нападение на хищни твари с мълниеносни реакции. Но

винаги е приятно да можеш да отговориш на удара с удар. Пък и Стивънсън, разбира се, няма дълго да се бави със следващия опит.

В хотела Крендол каза измислено име. Тази хитрост му дойде в главата точно в последния момент. „Спокойно можеше да не идва“ — помисли си той, когато момчето от асансьора, получавайки бакшиша, каза:

— Благодаря, мистър Крендол. Желая ви благополучно да пречукате вашата жертва, сър.

И така той е знаменитост. Възможно е целият свят да познава лицето му. И заради това май ще бъде по-трудно да се добере до Стивънсън.

Преди да влезе в банята, Крендол поиска от телесправочното бюро сведения за Стивънсън. Преди седем години Стивънсън бе вече достатъчно богат и известен в деловите кръгове. А сега благодарение на Стивънсъновия превключвател (Стивънсънов, дявол да го вземе!) той навярно е станал още по-богат и много по-известен.

Така и се оказа. Телевизорът съобщи, че през последния календарен месец в бюрото са постъпили шестдесет записа за Фредерик Стоудард Стивънсън. Крендол помисли малко и помоли да му пуснат последния. Той беше от този ден: „Фредерик Стивънсън, президент на Стивънсъновата банка и на Стивънсъновата електронна корпорация, пристигнал днес рано сутринта в своя хималайски ловен дом. Има намерение да прекара там не по-малко от...“

— Достатъчно! — извика Крендол от банята.

Значи Стивънсън се е уплашил. Дангалакът бандит е загубил ума си от страх! Това вече е нещичко. Не лоша лихва за седемте години каторга. Нека се поизпоти хубавичко, така че накрая, когато напълно си разчистят сметките, смъртта да му се стори облекчение.

Крендол поръча последните новини и има удоволствието да чуе най-новите вести за самия себе си — за това, как е отседнал в хотел „Козирог-Риц“ под името Александър Смайзерс. „Но и двете имена — и Крендол, и Смайзерс — са неверни, уважаеми слушатели — ораторствуваше равнодушният запис. — Този човек има само едно истинско име, и това име е Смърт! Да, днес в хотел «Козирог-Риц» е отседнал жетварят на живота и само той единствен знае на кого от нас е съдено да не види новия изгрев на слънцето. Този човек, този жетвар

на човешки живот, този пратеник на Смъртта е единственият сред нас, комуто е известно...“

— Млъкни! — побеснял закрещя Крендол. През тези седем години той съвсем бе забравил какви мъки е принуден безропотно да понася свободният човек.

На телевизионния екран светна сигнал за частно телевизионно повикване. Крендол бързо се изтри, облече се и попита:

— Кой е?

— Мисис Никлас Крендол — отговори гласът на телевизионистката.

Крендол потресен се загледа в екрана. Поли! Откъде се взе тя така внезапно? И как е узнала къде да го намери? Впрочем да се отговори на последния въпрос не е трудно, та той е знаменитост!

— Включете! — каза той най-сетне.

Екранът се изпълни от лицето на Поли. Крендол внимателно го разглеждаше, усмихвайки се леко. Тя беше малко поостаряла, но бръчките можеха да се видят само при такова увеличение...

И Поли сякаш също съобрази това: във всеки случай тя завъртя дръжката на настройката и лицето ѝ се намали до нормални размери — сега се виждаше цялата ѝ фигура и обкръжаващата я обстановка. Както изглежда, Поли му звънеше от дома. Стаята изглеждаше както всички гостни в мебелираните квартири за небогати хора, но затова пък самата Поли изглеждаше прекрасно и му беше много приятно да я гледа. Сърцето на Крендол се постопли от спомените...

— Поли! Здравей! Какво се е случило? Никак не очаквах да те видя!

— Здравей, Ник! — тя притисна ръка към устата и няколко секунди го гледаше мълчаливо, а после каза:

— Ник... Моля ти се! Моля ти се, не ме мъчи!

Крендол седна на първия попаднал му стол.

— Какво?

Поли заплака.

— Ах, Ник! Недей! Не бъди така жесток. Аз знам защо излежаш този срок, тези седем години. Но, Ник, ето, освен него нямаше никой друг. Само той, той единствен!

— Само той... Кой е той?

— Аз ти бях невярна само с него. И си мислех, че той ме обича, Ник. Нямах да се разведа с теб, ако имах представа какъв е всъщност. Но ти знаеш това, Ник! Знаеш как той ме накара да страдам. Аз вече съм достатъчно наказана, Ник, не ме убивай, моля ти се, не ме убивай!

— Поли, послушай! — каза той зашеметен. — Попи, детенце, бога ми...

— Ник! — истерически изхлипа тя. — Ник, та оттогава изминаха единадесет години. Във всеки случай десет. Не ме убивай за това, Ник, моля ти се, не ме убивай! Ник, честна дума, аз ти бях невярна само една година. Най-много да са две. Честна дума, Ник. И то единствено с нето. Останалите не са важни. Това бяха... мимолетни увлечения. Те нищо не променят, Ник. Само не ме убивай! Не ме убивай! — и закривайки лицето си с ръце, тя се разтърси от неудържими ридания.

Крендол я гледа няколко секунди, след това облиза пресъхналите си устни. После подсвирна и изключи телевизора. Отпусна се върху облегалката на стола и отново подсвирна, но този път през стиснати зъби, така че не се получи свирене, а съскане.

Поли! Поли му изменяла! Година... не, две години! И... как точно каза? Останалите! Останалите били само мимолетни увлечения!

Единствената жена, която бе обичал и сякаш никога не бе престанал да обича, жената, с която се раздели с безкрайно съжаление, обвинявайки само себе си, когато тя му каза, че работата във фирмата го е откъснала от нея, но тъй като би било нечестно да го моли да се откаже от това, което очевидно е толкова важно за него...

Красивата Поли! Поли, детенцето! Докато бяха заедно, той нито един път не погледна друга жена. И ако някой би посмял да каже... или даже да намекне... би разсякъл физиономията на тоя негодяй с гаечния ключ! Той се разведе с нея само защото тя го помоли, но бе продължил да се надява, че ще се намерят с Поли, когато фирмата укрепне и главната част от работата легне върху плещите на Ирв, завеждащия счетоводството. Но работите тръгнаха още по-зле, жената на Ирв сериозно заболя, Ирв започна още по-рядко да се показва в кантората и...

— Имам чувството — измърмори той гласно, — сякаш току-що узнах, че няма добри вълшебници. Щом Поли... И всичките тези светли години... Един! А останалите — само мимолетно увлечение!

Отново светна телевизионният сигнал.

— Кой е? — раздразнено избухна Крендол.

— Мистър Едуард Болакс.

— Какво иска?

На екрана се появи образът на извънредно дебел човек. Той с напрегнато внимание огледа стаята.

— Трябва да ви запитам, мистър Крендол, уверени ли сте, че вашият телевизор не е включен в линията за подслушване?

— За какъв дявол ви е нужно?

Крендол почти съжаляваше, че дебелакът не се бе явил лично. С какво удоволствие в тоя момент хубавичко би набил някого!

Мистър Едуард Болакс поклати с укор глава и неговите бузи се позалюляха някъде под брадичката.

— Няма как, сър, ако не можете да ми дадете такава гаранция, ще бъда принуден да рискувам. Обръщам се към вас, мистър Крендол, с апел да простите на вашите врагове, подложете на оскърбилата ни ръка и другата си буза. Аз ви призовавам: отворете душата си за вярата, надеждата и милосърдието — главно за милосърдието, което е най-високата от всички добродетели. С други думи, сър, забравете ненавистта към оня или към оная, които сте възнамерявали да убиете, разберете душевната слабост, която ги е тласнала да направят онова, което са направили, и им простете.

— Защо съм длъжен да им простя? — побеснял попита Крендол.

— Защото така ще изберете по-добрата участ, сър: имам предвид не само нравствените блага, макар че не трябва да се забравят и духовните ценности, но и материалните блага. Материалните, мистър Крендол.

— Бъдете така любезни и ми обяснете за какво собствено говорите.

Дебелакът се наклони напред и се усмихна крадешката:

— Ако простите на този, който ви е заставил да приемете седем дълги години страдание, седем години лишения и мъки, мистър Крендол, аз съм готов да ви предложа извънредно изгодна сделка. Вие имате право на едно убийство. На мен ми трябва едно убийство. Аз съм много богат. Вие обаче, доколкото мога да съдя, сър, не ме разбирайте неправилно, сте много беден. Мога да ви осигуря до края на вашите дни — и не само да ви осигуря, мистър Крендол, ако се

откажете от своя замисъл, от своя недостоен замисъл, ако отхвърлите личната мъст. Виждате ли, имам конкурент, който...

Крендол изключи телевизора.

— Излежи си сам седем години — ясно посъветва той потъмняващия екран. И внезапно му стана смешно. Той се отпусна към облегалката на стола и се разсмя.

У, тлъста гадина! Намислил си да ме натъпчеш с евангелски текстове!

Обаче това позвъняване му донесе полза. Сега той видя смешната страна на разговора си с Поли. Помисли си само: седи тя в своята мизерна стаичка и се тресе заради мръсни интрижки с десетилетна давност! Помисли си само: въобразила си, че той е преминал през седемгодишния ад заради такава...

Крендол си представи всичко това и сви рамене:

— Нека! Това е само от полза!

Внезапно почувствува, че е много гладен.

Поиска да поръча обяд в стаята, опасяваше се от още една среща със стивънсъновските летящи топки, но после размисли. Ако Стивънсън сериозно го преследва, то какво по-лесно от това, да сипе нещо в предназначения за него обяд? Къде по-безопасно е да си похапне в ресторант, избран наслуки! Освен това ще бъде приятно да поседи в ярко осветена зала, да послуша музика, да се развлече малко. Та това е първата му вечер на свобода и трябва да се избави някак от отвратителния вкус, който остана в устата му от разговора с Поли.

Преди да претъпи през вратата, внимателно огледа коридора. Нищо подозрително. Но той си спомни за миниатюрната планета близо до Вега, където по същия начин се оглеждаха встрани всеки път, когато се измъкнаха от тунелите, образувани от успоредните редици високи храсти. А ако не се огледаш... невнимателните понякога ги дебнеше огромна, подобна на пиявица мида, която умееше да хвърля парчета от своята раковина с голяма сила и на порядъчно разстояние. Парчето само зашеметяваше жертвата, но в това време пиявицата успяваше да се добере до нея.

А тази пиявица беше способна да изсмуче човека до сухо само за десет минути.

Един път такова парче попадна върху него, но докато Хенк се бе валял в безсъзнание, старият Ото-Блото... Крендол се усмихна. Нима

ще настане ден, когато ще си спомнят за преживените ужаси с носталгия? Тъй на старите войници е приятно над чаша бира да си спомнят дори най-тежките изпитания на войната. Какво пък, във всеки случай преживяха тези ужаси не заради тлъстите светци от рода на мистър Едуард Болак, лицемерен набожник, мечтаещ да убива безнаказано с чужди ръце. И щом така е тръгнало, не заради подлички страхливи развратници от рода на Поли.

„Фредерик Стоудард Стивънсън, Фредерик Стоудард...“

Някой сложи ръка на рамото му и идвайки на себе си, той видя, че бе изминал вече половината вестибюл.

— Ник!

Крендол се обърна. Подстригана клинообразна брадичка — той нямаше познати с такива брадички, но очите бяха мъчително познати...

— Ник — каза човекът с брадата, — аз не можах!

Тези очи... но, разбира се, това е най-младият му брат.

— Ден! — извика той.

— Да, аз съм. Ето!

Нещо падна с удар на пода. Крендол погледна надолу и видя на килима лазерен пистолет — от по-голям калибър и значително по-скъп от неговия. „Защо Ден ходи с пистолет? Кой го преследва?“

Тази мисъл доведе със себе си смътна догадка. И страх — страх от онова, което може да каже брат, когото не е виждал толкова години.

— Аз бих могъл да те убия още щом влезе във вестибюла — говореше Ден. — През цялото време те държах на прицел. Но искам да знаеш, че не натиснах спусъка не заради наказанието, което налагат за извършено убийство.

— Е? — запита Крендол, дишайки бавно, сякаш преживяваше отново миналото...

— Просто не мога да понасям мисълта, че ще бъда още по-виновен пред тебе. От времето на онази история с Поли аз постоянно...

— С Поли? Да, разбира се, с Поли. — Стори му се сякаш окачиха на шията му гира, тя натискаше главата му надолу, пречеше му да затвори устата си. — С Поли. Онази история с Поли.

Ден два пъти удари с юмрук по дланта.

— Аз знаех, рано или късно ти ще си разчистиш сметките с мене. Аз едва ли не полудях от очакване и от угризение на съвестта. Но не мислех, че ти ще избереш такъв път, Ник. Седем години очакване.

— Затова ли не ми писа, Ден?

— А какво можех да напиша? И сега какво мога да кажа? Струваше ми се, че я обичам, но всичко свърши, щом се разведохте. Навярно мен винаги ме е теглило към това, което беше твое, Ник, защото ти си моят по-голям брат. Друго оправдание нямам и разбирам прекрасно колко струва то. Та аз знам как беше у вас с Поли и разруших всичко просто от желание да извърша гадост. Но ето какво, Ник... аз няма да те убия и няма да се защитавам. Твърде съм уморен. И твърде виновен. Знаеш къде можеш да ме намериш, Ник. Ела, когато поискаш.

Ден се обърна и бързо закрачи към изхода. Металическите украшения по прасците му, най-последна мода, проблясваха и се преливаха от светлината. Той не се огледа даже когато мина зад прозрачната стена на вестибюла.

Крендол дълго гледа след него, след това печално промърмори: „Хм“ — наведе се, повдигна втория пистолет и тръгна да търси ресторант.

Той седеше, разсеяно ровеше ароматните деликатеси от Венера, които се оказаха далече не така вкусни, както му се струваше в спомените, и мислеше за Поли и Ден. Всякакви дреболии — сега, когато намериха своето място — изплуваха в паметта му една след друга. А той и не подозираше... Но кой можеше да заподозре Поли? Кой можеше да заподозре Ден?

Крендол извади от джоба си свидетелството за освобождаване и започна внимателно да го проучва:

След като напълно е изтърпял максималния седемгодишен срок на затвор с предварително зачитане, Никлас Крендол се освобождава с всички права на допрестъпник...

... За да убие своята бивша жена Поли Крендол?

... За да убие своя по-млад брат Дениел?

Каква нелепост.

Но на тях това не им се струваше нелепост! И двамата бяха така блажено уверени в своята вина, така самодоволно считаха себе си, и само себе си, за единствен обект на ненавистта, толкова свирепа, че жаждата за мъст не бе отстъпила даже пред най-страшното от нещата, с които разполага Галактиката. И двамата бяха така уверени, че тяхната проверена вече хитрост им беше изменила и те неправилно са изтълкували радостта в неговите очи! И Поли, и Ден лесно биха могли да прекъснат започнатата изповед и той за нищо не би се досетил. Само ако не бяха така заети със себе си и забележеха навреме неговото удивление, те биха могли да го мамят и по-нататък. Ако не на двамата, то поне на единия от тях това навярно би се удадо!

Когато се завърна в хотела, той вече беше се успокоил дотолкова, че не забрави внимателно да огледа вестибюла зад прозрачната стена. Нищо, което да прилича на Стивънсънов наемник. Впрочем Стивънсън е внимателен играч и след като претърпя неуспех, няма да бърза със следващия опит.

В пощенската му кутия лежеше бележка. Някой звънял и оставил своя номер, но не поискал да му предадат каквото и да е.

Изкачвайки се към своята стая, Крендол размишляваше на кого ли още е потрябвал. Може би Стивънсън беше решил да опита почвата на примирение? Или някоя дълбоко нещастна майка моли той да убие нейното неизлечимо болно дете?

Той назова номера и застана под екрана с любопитство.

Екранът просветна и на него се появи лице. Крендол едва удържа радостния си вик. Не, все пак в Ню Йорк той има един приятел. Старият приятел Ирв, винаги благоразумен и надежден. Неговият бивш съдружник.

В същия миг, когато Крендол бе вече готов да изрази своята радост високо, той внезапно прехапа език. Твърде много неочаквани неща му донесе този ден. А в израза на лицето на Ирв имаше нещо такова...

— Послушай, Ник — мрачно започна Ирв след неловка пауза, — бих искал да ти задам сам един въпрос.

— А именно, Ирв?

— Ти отдавна ли знаеш? Кога се досети?

Крендол прекара през ума си няколко възможни отговора и избра най-подходящия.

— Много отдавна, Ирв. Но нали тогава нищо не можеш да направя.

Ирв кимна.

— Така си и мислех. Но послушай тогава. Няма да моля и да се оправдавам. През тези седем години ти си понесъл толкова, че никакви мои оправдания, разбира се, не могат нищо да променят. Но повярвай в едно: започнах да вземам много от касата, когато заболя жена ми. Моите средства бяха изчерпани. Повече да вземам назаем не можеш, на тебе ти стигаха и собствените семейни неприятности. Е, и когато работите на фирмата тръгнаха по-добре, боях се, че твърде голямото несъответствие между предишните и новите цифри ще ти отвори очите. Затова продължих да слагам в джоба печалбата вече не за да плащам болничните сметки и не за да те мамя, Ник, повярвай ми, а просто за да не узнаеш колко бях присвоил. Когато дойде при мене и каза, че съвсем не си паднал духом и искаш да излезеш от фирмата... да, тогава, не споря, постъпих подло. Трябваше да ти кажа истината. Но, от друга страна, като съдружници не си подхождахме един на друг и ето предостави ми се случай да стана единствен собственик на фирмата, когато нейното положение беше вече се укрепило, и...

— И ти изкупи моя дял за три стотарки — довърши вместо него Крендол. — А колко струва сега фирмата, Ирв?

Ирв погледна встрани.

— Около един милион. Но послушай, Ник! Миналата година търговията на едро претърпя небивал разцвет. Така че това не беше вече от теб. Послушай, Ник...

Крендол насмешливо и тъжно проломоти:

— Слушам, Ирв.

Ирв извади чиста хартиена салфетчица и изтри изпотеното си чело.

— Ник — каза той, навеждайки се напред и стараяйки се с всички сили да се усмихне приятелски, — послушай ме, Ник! Забрави затова, не ме преследвай, и аз ще ти предложа нещо. Нужен ми е ръководител с твоите технически знания. Ще ти дам дял от двадесет процента, Ник... Не, двадесет и пет. Готов съм да дам даже тридесет, тридесет и пет...

— И ти мислиш, че това компенсира седем години каторга?

Ирв умоляващо повдигна треперещите си ръце.

— Не, Ник, разбира се, не. Нищо не може да ги компенсира. Но послушай, Ник! Готов съм да дам четиридесет и пет про...

Крендол изключи телевизора. Известно време той продължи да седи, после скочи и започна да се разхожда из стаята. Спря се и започна да оглежда своите лазерни пистолети — купения сутринта и хвърления от Ден. Извади свидетелството за освобождаване и още един път внимателно го прочете. После отново го пхна в джоба на туниката.

Позвъни на дежурната и поръча междуконтинентален разговор.

— Добре, сър. Но вас иска да ви види един джентълмен. Мистър Ото Хенк.

— Поканете го тука. И включете моя екран веднага щом ви дадат връзка, мис.

След няколко минути в стаята му влезе Ото-Блото. Той беше пиян, но както обикновено в подобни случаи, при него това не се проявяваше външно.

— Как мислиш, Ник, как мислиш, какво, дявол...

— Шшшт! — прекъсна го Крендол. — Свързаха ме.

Телевизионната операторка някъде в Хималаите каза:

— Говорете! Ню Йорк!

И на екрана се появи Фредерик Стоудард Стивънсън. Беше остарял много повече от онези, които Крендол успя да види в този ден. Впрочем това още нищо не говореше... Когато Стивънсън разработваше сложна сделка, той винаги изглеждаше по-стар.

Стивънсън не каза нищо. Той само гледаше към Крендол, стиснал здраво устни. Зад него се виждаше просторният хол на ловджийска къщичка — точно така, подобни холове се рисуват във въображението на телевизионните режисьори.

— Добре, Фреди — заговори Крендол, — дълго няма да те задържа. Можеш да отзовеш своите песове и да не се стараеш повече да ме убиеш или осакатиш... Аз дори не ти се сърдя вече.

— Даже не се сър... — Стивънсън трудно си върна обичайното самообладание. — А защо?

— Защото... да, за това има много причини. Защото сега, когато ми остана само да те убия, твоята смърт няма да ми подари седем

години адска радост. И затова, че ти не си ми направил нищо такова, което да не са ми направили всички останали — кой каквото е могъл и вероятно от деня на моето появяване на света. Затова реших, че съм профан по рождение. Така съм си създаден. И ти просто се възползува от това.

Стивънсън се наведе, впери в лицето му внимателен поглед, след това въздъхна и облекчено скръсти ръце на гърди.

— Да, ти говориш искрено.

— Разбира се, говоря искрено. Видиш ли? — Той му показва двата лазерни пистолета. — Днес ще ги изхвърля. От този момент няма да нося вече никакво оръжие. Не искам от мене по някакъв начин да зависи нечий живот.

Стивънсън замислено човъркаше под нокътя на големия си пръст.

— Ето какво — каза той. — Ако говориш сериозно — а според мене това е така, — то може би ще измислим нещо... Да кажем, че ще ти изплащам някаква част от печалбата. Там ще видим.

— Макар това да не ти донесе никаква изгода? — с удивление попита Крендол. — Защо тогава по-рано ти нищо не ми предложи?

— Защото не обичам да ме принуждават. До днес съм се противопоставял на силата със сила.

Крендол претегли този отговор.

— Не разбирам. Но навярно ти си създаден така. Е, какво, както ти казах, ще видим.

Когато най-сетне той се обърна към Хенк, Ото-Блото все още замислено поклащаше глава, зает само със собствения си малшанс.

— Представяш ли си, Ник? Миналия месец Елза тръгна на увеселително пътуване до Луната. Кислородният маркуч в нейния костюм се повредил и тя умряла от задушаване, преди да могат да ѝ помогнат. Дявол да го вземе, Ник, вярно! Само месец преди края на моя срок! Не могла да почака някакъв си пършив месец! Тя се е смяла над мен, когато е умираше. Така ще е било, наистина!

Крендол го прегърна за раменете.

— Да отидем да се поразходим, Ото-Блото. Ще бъде и за двама ни полезно да се проветрим.

Странно, как правото на убийство действа върху хората, мислеше той. Поли постъпи по един начин, а Ден — по друг. Старият

приятел Ирв отчаяно се молеше за живота си, но се стараяше да не плати твърде високо. Мистър Едуард Болак... И само Фред Стивънсън, единствената набелязана жертва, само той не пожела да се моли.

Да се моли не пожела, но беше готов да даде щедра милостиня. Способен ли е той да приеме от Стивънсън това, което всъщност ще бъде милостиня? Крендол сви рамене. Кой знае на какво е способен той или всеки друг човек!

— Какво трябва да правим сега, Ник? — обидено попита Ото-Блото, когато излязоха от хотела. — Каж ми: Какво да правим сега?

— Аз във всеки случай ще направя ето какво — отговори Крендол, вземайки във всяка ръка по един пистолет. — Само това и нищо повече.

И той започна да стреля с искрящите лазерни пистолети в стъклената стена на разкошния вестибюл на „Козирог-Риц“. Чу се звън, после отново отекна звън. Стената рухна, разбита на дълги криви кинжали. Хората във вестибюла се заобръщаха, опулили очи.

Един полицейски дотича до Крендол. Отличителният му знак отчаяно трептеше върху металическата му форма.

— Аз видях! Видях как ти направи това! — викаше той, хващайки Крендол. — Ще получиш за това тридесет денонощия!

— Нима? — каза Крендол. — Тридесет денонощия? — той измъкна от джоба си свидетелството за освобождаване и го протегна на полицейския.

— Ето какво, уважаеми пазителю на реда! Направете на това листче необходимия брой дупки или откъснете купон със съответните размери. Така или иначе. А може и така, и иначе. Както ви харесва.

ДЕНИ ПЛЕКТЕЙ НЕ ПО НАШАТА СПЕЦИАЛНОСТ

Патрулният кораб „Слънчев океан“ беше само на милиард мили извън орбитата на Плутон, когато в каютата на капитана прозвуча сигнал за повикване. Капитанът мигновено се събуди и напипа в тъмнината бутона на видеофона върху нощното си шкафче.

— Капитанът слуша. Добро утро.

— Докладва щурманът, сър. Съобщавам показанията на радара.

— Какви са?

— Огромно тяло, сър. Препятствие по курса, на около сто хиляди мили. Сега вече четиридесет хиляди. Тялото е с голяма плътност, сър.

Капитанът отново прокара ръка по шкафчето, присви очи от ярката светлина и скочи от леглото.

— Продължавайте следенето. Обличам се и идвам.

Не минаха пет минути и той вече стоеше до щурмана и разглеждаше върху екрана на локатора неясното петънце светлина, заобиколено от собствения си свят, наподобяващ малки звездички и смътно просветващи облачета газ.

— Нещо голямо и плътно — отбеляза щурманът.

— Много голямо и много плътно — с най-спокоен тон го поправи капитанът.

— Уник казва, че до него има вече само двайсет хиляди мили, капитане — доложи програмистът, който седеше пред компютъра.

Както всички други патрулни кораби, „Слънчев океан“ беше снабден с електронноизчислителна машина последен модел — Универсален свръхикономичен малогабаритен компютър. Екипажът любовно го наричаше Уник и неизменната фраза „Уник знае“ трайно беше влязла в употреба.

— Заповядайте на Уник да намали скоростта на три четвърти и да се подготви за пълно спиране — разпореди капитанът, без да се откъсва от радара.

— Слушам, сър — отговори програмистът.

Корабът потрепери от рязкото спиране. Капитанът се хвана за перилата, които ограждаха радарната инсталация, после с усилие направи четири крачки, отделящи го от програмиста.

— Уник го изследва, сър — каза програмистът. — Засега нищо не е известно.

Изминаха две дълги минути и на табло на компютъра проблясна зелено пламъче.

— Ето данните, капитане. Уник казва: състав — сплав, сплав, капитане! Не е открит действащ източник на енергия... Нещо не по нашата специалност, сър!

— Заповядайте на Уник да се омиа! Пълен ход, обща тревога!

Капитанът се хвана за перилата, корабът отново се разтресе.

Изпробваха всички начини и средства, опитвайки се да се свържат с чуждия кораб от разстояние. Никакъв отговор, ни най-малък признак, че техните призови са доловени. Дори осветителните атомни ракети не предизвикаха отговор. Непрекъснатите наблюдения на Уник също нямаха резултат. „Не са открити никакви сигнали — неизменно съобщаваше той. — Курс без промяна. Общо състояние без изменения.“

Капитанът с десетина доброволци се качи в космоскафа и малкото корабче, описвайки дълга крива, започна да се приближава към чужденеца. „Ако с нас или дори със «Слънчевия океан» се случи нещо — разсъждаваше капитанът, — какво пък, във всеки случай всички показания на Уник ще бъдат предадени в базата. Имаме и телепредаватели. Всичко, което разберем, ще стане известно и там“.

Те отново се опитаха да се свържат с чужденеца, обхождайки го по малка крива, но безуспешно. И тогава ракетата плътно се приближи до огромния чужд кораб. Пилотът беше на щурвала, а капитанът и всички останали сложиха скафандрите и излязоха.

Дълго чукаха по мълчаливия корпус на кораба; най-накрая капитанът реши, че трябва да влязат вътре и без угризение на съвестта да използват бомба.

— Поне ще забележат присъствието ни — поясни той.

— На всичко отгоре ще отворим тая кутийка не където трябва — каза някой от екипажа.

— Е, може да не попаднем в дамската тоалетна — пошегува се друг отзад.

— Скафандрите да не се свалят в никакъв случай — разпореди капитанът. — Дръжте се по-близо един до друг, телепредавателите — на максимален обзор!

И той потъна в отвора, направен в обшивката на мълчаливия кораб. Останалите побързаха след него; последният прощално махна с ръка на плаващия недалече космоскаф.

Чуждият кораб действително беше огромен и всички каюти отговаряха на размерите му. Хората бродиха по него няколко часа, без да се задържат някъде дори за минута, докато най-сетне го обходиха целия. Стигнаха отново до отвора, през който проникнаха вътре, и картографът (през цялото време скицираше и водеше бележки) доложи за това на командира. Тогава спряха и започнаха да се съвещават.

— Каютите са същински хангари, тук няма къде да се скриеш — каза някой. — Може би те самите са съвсем малки.

— Е, трябва да има някакво съответствие — възрази капитанът, хвърляйки бърз поглед наоколо. — Едва ли с това чудовище могат да летят същества, по-малки от нас. Съдейки по всичко, на борда не е имало жива душа. Подозирам, че екипажът много отдавна е напуснал кораба.

И той им заповяда да се насочат към оная част, където, както уверяваше картографът, се намираше жизненият център на кораба. Във всеки случай тя беше по-голяма от другите и капитанът смяташе, че трябва да се проучи подробно.

Старателно започнаха да оглеждат всяко ъгълче и всеки детайл. При капитана дойде един от екипажа.

— Мисля, сър, че на борда никога не е имало някой — каза той. — Може би е само огромна станция-робот.

Само след минута обаче тази хипотеза рухна, защото изведнъж няколко души се натъкнаха на големи листа от някакъв материал като пластмаса. Оказа се, че хиляди такива листа са сложени в чекмеджетата на стената, наподобяваща огромна картотека. Много бързо разпознаха, че листата са удивително подробни маршрути... или

по-скоро карти на цели слънчеви системи и отделни звезди и планети — големи и малки.

— Погледнете, това според мен е нашата Слънчева система — каза капитанът. — А ето и нашата Земя!

Хората с изумление разглеждаха тънките листа, поднасяха телекамерите по-близо до сложната мрежа от знаци и бележки, за да предадат всички подробности на своя кораб.

— Нека Уник разгледа всичко както трябва — каза капитанът. — Може той да се ориентира в надписите.

— Сигурно тук е била пилотската кабина — предположи някой и всички се съгласиха с него.

— Да-а, не лошо са се ориентирали в пространството — заключи капитанът, готвейки се за обратен път.

Капитанът е отново в каютата си, в носовата част на „Слънчевия океан“, седи на края на леглото (предпочиташе да го нарича по морски „койка“) и подробно описва в дневника (във вахтения дневник, както предпочиташе да се изразява) удивителните събития от последните часове. Спря се, обмисляйки някаква особено цветиста фраза, но внезапно чу повиквателния сигнал и протегна ръка към видеофона.

— Капитанът слуша. Какво ново?

— Докладвам данните от компютъра, сър.

— Е, успя ли нашият Уник да разшифрова надписите на картите?

— Засега само предварителните резултати, сър. Уник казва, че това не са карти, капитане...

— ?!

— А работни чертежи!

РОБЪРТ ШЕКЛИ

ДУХ V

— А сега чете нашата табелка — рече Грегър, залепил лице до „шпионката“ на вратата.

— Дай да погледна — помоли Арнолд.

Грегър го отблъсна:

— Ей сега ще почука. Не, отказа се. Отива си.

Арнолд се върна до бюрото и започна да подрежда картите за пасианс. Грегър продължаваше да наблюдава навън.

Бяха монтирали „шпионката“ просто от скука — три месеца, след като бяха основали фирмата си и бяха наели тази канцелария. През това време работата на ААА (Агенцията за Абсолютна Адаптация) хич я нямаше — въпреки че в телефонния указател беше на първо място. Адаптацията на планетите беше стара-стара специалност и цялата дейност в тази област беше монополизирана от две големи фирми. За неголямата нова фирма, основана от двамина младоци с великолепни идеи и много незаплатени сметки, това положение не беше особено обнадеждаващо.

— Връща се! — викна Грегър. — Бързо, прави се на сериозен тип, затънал в работа!

Арнолд избута картите в чекмеджето, нахлузи престилката и припряно започна да я закопчава. На вратата се почука.

Посетителят беше нисък, плешив мъж е уморено лице и неуверен поглед.

— Вие ли адаптирате планети?

— Да, господине, заповядайте — отвърна Грегър и преди да стисне десницата на мъжа, отмести настрана купчината хартии на бюрото. — Казвам се Ричард Грегър. А това е моят съдружник, доктор Франк Арнолд.

Франк, който изглеждаше много ефектно с бялата престилка и черната рогова рамка на очилата си, само кимна достойно и продължи да наблюдава съсредоточено редицата епруветки със стари проби.

— Заповядайте, седнете, господин...

— Фернграум.

— Заповядайте, господин Фернграум. Мисля, че бихме се справили с всяка задача, която ни възложите — поде разговора Грегър.
— Контрол на флората и фауната, почистване на атмосферата и водните ресурси, стерилизиране на почвата, проби за стабилност, контрол на вулканите и земетресенията — с една дума, всичко необходимо за заселване на една планета.

Лицето на Фернграум запази мрачното си изражение.

— Господа, ще бъда искрен с вас. Имам проблеми с планетата си.

— Нашата работа е да разрешаваме проблемите — самоуверена заяви Грегър.

— Работя като посредник в търговията с недвижими имоти — започна Фернграум — Познавате тази работа — купуваш планети, после ги продаваш... Нали трябва да си изкарваш някак си хляба! Обикновено работя с девствени планети и оставям на купувачите да си ги адаптират. Но преди няколко месеца попаднах на много изгоден случай, измъкнах разкошна планета изпод носа на голямата конкуренция! — Фернграум мрачно разтърка чело и продължи без ентузиазъм: — Средната температура на нея е 22 градуса. Теренът е планински, но с плодородна почва. Водопади, дъги и тем подобни. И никаква фауна.

— Звучи чудесно — отбеляза Грегър. — А микроорганизми?

— Нищо, което би могло да представлява опасност.

— Тогава за какво става дума?

Фернграум изглеждаше все така притеснен:

— Сигурно сте чували за тази планета... Регистрационен номер — 5. Обаче всички я наричат „Дух V“.

Грегър вдигна вежди. „Дух“ е странно име за планета, но му се беше случвало да чува и по-странни. В обсега на космическите полети се намираха хиляда слънца с планети, заселени с хора или подходящи за заселване. А в цивилизованите страни се срещаха много хора, които искаха да основат на тях колонии. Религиозни секти, политически малцинства, философски школи или просто пионери, желаещи да започнат всичко отначало.

— Не си спомням да съм чувал нещо за нея — каза Грегър.

— Трябваше да послушам жена си — Фернграум се размърда неспокойно. — Но не, прищяло му се да става голям търговец!

Заплатих за Дух V десет пъти повече, отколкото давам обикновено и сега — хак ми е!

— Но в какво се състоят проблемите ви? — повтори въпроса си Грегър.

— Всичко подсказва, че там има духове — отвърна отчаяно Фернграум.

Фернграум изследвал планетата с радари и след това я дал под наем на една фермерска кооперация от Дижон VI. Тяхната осемчленна разузнавателна група кацнала на планетата. Още същия ден започнали да пристигат рапорти за демони, духове, вампири, динозаври и други чудовища. Когато кацнала спасителната експедиция, всички били мъртви. Заключение от аутопсията гласяло, че раните по телата им могат да бъдат причинени от всичко — дори от демони, духове, вампири или динозаври, ако такива съществуват. Фернграум бил принуден да заплати голяма глоба за това, че не е подготвил планетата както трябва, фермерите се оттеглили от сделката. Но той успял да я даде под наем на група почитатели на слънцето от Опал II. Почитателите на слънцето проявили висша предпазливост. Изпратили на планетата необходимите съоръжения и само трима свои хора, които да се запознаят с обстановката. Те изградили лагер, разопаковали вещите си и съобщили, че планетата е истински рай. След като предали, че цялата група може вече да пристигне, се чул вик. После тишина. Патрулният кораб отлетял на Дух V, погребал телата и напуснал планетата в срок от пет минути.

— И това беше краят — рече Фернграум. — Сега никой не я иска. И на нищожна цена дори! Екипажите на корабите отказват да кацат на нея. А аз и досега не зная какво всъщност се е случило. — Той въздъхна и погледна умолително Грегър. — Ако нямате нищо против, заемете се с тази загадка...

Грегър и Арнолд се извиниха и излязоха в антрето.

— Ура, имаме работа! — възкликна радостно Арнолд.

— Даааа... Затова пък каква работа!

— Ами нали и без това искахме нещо трудно! Ако успеем сега, ще се прославим и успехът ни е вързан в кърпа... Да не говорим за печалбата!

— Май забравяш — подчерта Грегър, — че именно аз трябва да отлетя на тази планета! А ти ще си седиш тук и само ще правиш

изводи въз основа на изпратените от мен данни.

— Какво пък, такава ни беше уговорката: аз да завеждам научния отдел, а ти да правиш експертизите. Забрави ли?

Грегър не беше забравил. Откакто се помнеше, все той се набъркваше в някакви бъркотии, докато в същото време Арнолд си седеше кротко настрана и сетне му обясняваше защо е станало така.

— Не ми харесва тази история.

— Да не би да вярваш в духове?

— Разбира се, че не.

— Идеално, с всяка друга страхотия ще се справим. Само смелите побеждават!

Грегър само вдигна рамене. Върнаха се при Фернграум.

За половин час уточниха условията — висок процент от бъдещите печалби, ако успеят, и покриване на разходите, ако не успеят.

Грегър изпрати Фернграум до вратата и го попита:

— Впрочем, как стигнахте до нас?

— Никой не пожела да се заеме с тази работа — обясни Фернграум, видимо доволен от себе си. — Желая ви успех!

След три дни Грегър беше вече на път за Дух V на борда на космическия лайнер. По време на пътуването проучи подробно рапортите от двата опита за колонизация и прочете цяла серия научни разработки относно свръхестествените явления.

Но нито едните, нито другите обясняваха нещо. На Дух V не бяха намерени никакви следи от съществуването на животни. И никъде в Галактиката не бяха открити доказателства за съществуването на свръхестествени същества. Грегър дълго мисли над тези факти. Провери оръжието си, тъй като лайнерът приближаваше Дух V. Оръжието, което носеше, щеше да му стигне да проведе и спечели една малка война. Стига да се намери нещо, по което да може да се стреля...

Капитанът доближи кораба на няколко хиляди стъпки от дружелюбната, зелена повърхност на планетата. Грегър хвърли нещата си с парашут към мястото на предишните лагери, стисна ръката на капитана и сам скочи с парашут. Приземи се успешно и погледна

нагоре. Лайнерът се носеше стремително в обратна посока, сякаш го гонеха побеснели вещици.

Беше сам на Дух V.

Грегър провери дали апаратурата е в изправност и предаде на Арнолд, че е пристигнал благополучно. После с лъчемета в ръка прегледа основно лагера на почитателите на слънцето. Бяха си избрали място в подножието на планината, край езерцето с кристално чиста вода. Бараките бяха в идеално състояние. Не ги бяха повредили нито ветрове, нито бури. Дух V имаше великолепен климат. Стояха си тъжни и изоставени.

Грегър проучи педя по педя една от тях. В гардеробчетата бяха подредени старателно сгънати дрехи, по стените висяха картини, а на един прозорец имаше дори перде. А в ъгъла на стаята — отворен кашон с детски играчки. На пода бяха разхвърляни воден пистолет, пумпал и няколко топки.

Смрачаваше се, затова Грегър внесе вещите си в бараката и се приготви да дочака утрото. Свърза алармената система и я настрои така, че да реагира дори на хлебарка. За контрол на най-близката околност включи радар. Разопакова арсенала си, като разположи голямокалибрните автомати наблизо, да са му подръка. Ръчния лъчемет пъкна под колана си. След което, доволен от направеното, изяде лека вечеря.

Зад прозорците вечерта бавно премина в нощ. Тъмнина скри красивата околност. Лекият ветреца кърдеше водата в езерото и тихичко шумолеше във високата трева. Беше спокойно. Грегър реши, че колонистите като нищо са били истерици. Вероятно ги е обхванала паника и са се избили един друг.

Той провери още веднъж алармената система, хвърли дрехите си на стола и се отпусна на леглото. В стаята беше светло от блясъка на звездите, по-силен от лунната светлина на Земята. Лъчеметът беше под възглавницата му. Всичко беше наред.

Заспиваше вече, когато усети, че не е сам в стаята. Невъзможно. Алармената система не реагираше. Радарът продължаваше да мърка кротко. В същото време всеки нерв в тялото на Грегър виеше тревожно. Той извади лъчемета и се огледа. В ъгъла на стаята стоеше мъж. Нямахме време да го разпитва как е влязъл. Грегър насочи лъчемета и нареди: „Добре, а сега горе ръцете!“

Фигурата не помръдна. Пръстът на Грегър се напрегна на спусъка, но тутакси се отпусна. Позна мъжа в ъгъла. Това бяха собствените му дрехи, поставени на стола, на които светлината на звездите и неговото въображение бяха придали човешки вид. Той се усмихна и свали ръката си с лъчемета.

Купчината дрехи се размърда. Грегър усети лек полъх отвън на лицето си. Продължаваше да се усмихва. Тогава купчината дрехи стана, изправи се и недвусмислено започна да върви към него. Той застина неподвижно в леглото. Лежеше и гледаше как безтелесните дрехи, приели човешки вид, започнаха да приближават към него. Когато застанаха почти в средата на стаята и празните ръкави се протегнаха напред, започна да стреля. И стреля дълго, понеже парцалите летяха към него, сякаш оживели. Горещите парчета плат се лепяха по лицето му, а коланът се опитваше да се увие около краката му. Атаката спря едва когато всичко стана на пепел.

Грегър запали всички лампи. Запари си кафе и изля в него почти цяла бутилка бренди. Едва се удържа да не направи на пестил алармената система. Свърза се със съдружника си. „А, много интересно...“ — заяви Арнолд, когато Грегър му разправи преживелиците си. „Анимация! Наистина, много интересно...“ „Знаех си, че разказът ми ще те развесели“ — с горчивина се сопна Грегър. След солидната доза бренди се чувствуваше самотен и експлоатиран.

— Станало ли е още нещо?

— Засега не!

— Значи, внимавай. Имам известна хипотеза. Но трябва да поработя върху нея. Апропо, един шантав тип се хваща на бас, пет срещу едно, че няма да успееш.

— Наистина ли?

— Да. Хванах се на бас с него.

— На мен ли заложи?

— Иска ли питане? Нали сме съдружници!

Прекъснаха връзката и Грегър си запари още една каничка кафе. Нямаше намерение да спи тази нощ. Драго му беше, че Арнолд е заложил на него. Макар че, от друга страна, Арнолд никога не е бил силен в залаганията.

Събуди се към обяд, намери някакви дрехи и се залови да претърсва отново лагера на почитателите на слънцето. Едва привечер намери нещо. На стената на бараката някой прибързано беше надраскал думата „Тгасклит“. „Тгасклит“. Нищо не му говореше, но веднага се обади на Арнолд и му съобщи какво е открил.

После прегледа всяко ъгълче на своята барака, запали лампите и провери алармената система. Зареди лъчмета. Като че ли всичко беше нормално. Той гледаше с жал към залязващото слънце, хранейки надежда, че ще доживее до изгрева. Разположи се на удобния стол и се помъчи да измисли нещо мъдро.

Тук нямаше нито животни, нито движещи се растения, да не говорим за живи скали или за мозъци, укрита в недрата на планетата. Дух V нямаше дори луна, на която някой би могъл да се укрие. Не можеше да повярва също, че демоните или духовете съществуват. Знаеше, че във всички случаи така наречените свръхестествени явления са преставали да бъдат аномални, когато са били изследвани както трябва. Духовете никога не стояха мирно, когато някой Тома неверни искаше да ги изследва — изчезваха. Изчезваха винаги, когато в замъка се появяваше учен с камери и магнитофони. Сякаш точно тогава си вземаха отпуск!

Имаше още една възможност. Да допуснем, че някой е искал да притежава тази планета, но не за предложената от Фернграум цена. Дали този някой не би могъл да се скрие тук, за да плаши колонистите и дори да ги убива, та да смъкне по този начин цената? Това предположение звучеше логично. То обясняваше и поведението на дрехите миналата нощ. Статическото електричество, използвано подходящо...

Пред Грегър стоеше нещо. Както и преди, алармената сигнализация не беше реагирала. Той бавно-бавно вдигна глава. Нещото беше високо около десет стъпки и приличаше на човек, с изключение на крокодилската глава. Беше яркочервено, с вертикални пурпурни ивици. В едната си лапа, завършваща с остри нокти, държеше голяма, кафява консервена кутия.

— Здравсти — рече нещото.

— Здравсти — отвърна Грегър със задавен глас. Лъчметът беше на три метра от него, на масата. Чудеше се дали нещото ще го нападне, ако посегне към оръжието.

— Как се казваш? — попита той спокойно.

— Аз съм Червено-Пурпурният Излапвач... — отговори то. — Хващам и излапвам.

— Много интересно — Грегър полека-лека се приближаваше към лъчемета си.

— Хващам и изяждам неща, наричащи се Ричард Грегър — обясни благодушно и откровено Излапвачът. — И обикновено ги ям, полети с шоколадов крем.

То показа кутията и Грегър прочете етикета: „Шоколадов крем — чудесен за поливане на Грегъровци, Арнолдовци и Флиновци“.

Грегър усети лъчемета в ръката си:

— Наистина ли имаш намерение да ме изядеш?

— О, да — потвърди Излапвачът.

Лъчеметът вече лежеше удобно в ръката на Грегър. Той освободи предпазителя и стреля.

Огненият поток се стече по Излапвача и обгори пода, стените и веждите на Грегър. Излапвачът обясни:

— Това не може да ме нарани. Аз съм прекалено висок!

Лъчеметът падна на пода. Излапвачът се наведе над Грегър.

— Няма да те изям сега.

— Няма ли? — едва излезе от гърлото му.

— Не. Мога да те изям едва утре, на първи юни. Такива са условията. Дойдох да те помоля за една услуга.

— Каква?

Излапвачът се усмихна чаровно:

— Ще бъдеш ли така мил да изядеш няколко ябълки? Те са толкова ароматни!

И като изрече тези думи, чудовището изчезна. С треперещи ръце Грегър включи предавателя и разказа всичко на Арнолд.

— Хм — каза Арнолд. — Значи, Червено-Пурпурният Излапвач? Това потвърждава моите предположения.

— Какви предположения? За какво говориш?

— Най-напред направи това, което ще ти кажа. Трябва да бъде напълно сигурен.

Съгласно инструкциите на Арнолд Грегър разопакова апаратурата за химически изследвания. Подреди на масата различни

епруветки, реторти и химикали. Смесва, разбърква, разтърсва, прибавя и отнема и най-накрая нагря получената смес.

— Готово е — докладва, връщайки се до преподавателя. — Обясни ми най-сетне какво става.

— Слушай. Потърсих в речника думата „Тгасклит“. Тя е на опалиански. Означава „дух с много зъби“. Почитателите на слънцето са били от Опал. Сега разбираш ли нещо?

— Убил ги е техен, роден дух — заядливо промърмори Грегър. — Сигурно се е скрил в кораба им. Може би някакво проклятие...

— Успокой се, духовете нямат нищо общо с тази история. Разтворът започна ли да кипи?

— Не.

— Каж ми, като закипи. А сега да се върнем към случката с твоите оживели дрехи. Нищо ли не ти напомня тя?

Грееър се замисли:

— Е, когато бях дете... Не, глупости, какво общо има...

— Каж де — настояваше Арнолд.

— Когато бях малък, никога не оставях дрехите си на стола. В тъмното те винаги ми приличаха на човек или на змей... Или на нещо подобно... Мисля, че не само с мен са ставали такива неща. Но те не обясняват...

— Обясняват и още как! Сега припомни ли си Червено-Пурпурният Излапвач?

— Не. Защо?

— Защото точно ти го измисли! Не помниш ли? Бяхме на по осем-девет години. Ти, аз и Джими Флин. Измисляхме си най-страшното чудовище. Това беше нашето собствено чудовище и то искаше да изяде или теб, или мен, или Джими — полети с шоколадов крем. Но само на първо число от месеца. За да се спасиш от него, трябваше да изговориш една вълшебна дума.

Сега Грегър си спомни и нещо повече — учудваше се как е могъл изобщо да забрави. Що ноци беше преседял без сън, очаквайки Излапвача!

— Разтворът кипи ли вече? — пак попита Арнолд.

— Да.

— Какъв цвят има?

— Синкаво-зеленикав. Но повече бие на синьо...

— Правилно. Вече можеш да го излееш. Трябва да направя още няколко проби, но смятам, че ще разрешим загадката.

— Ще я разрешим ли? Ще бъдеш ли така добър да ми обясниш?

— Естествено. На планетата няма животни. Духове няма или поне няма такива, които биха могли да убият цял отряд въоръжени мъже. Единственото разрешение можеха да бъдат халюцинациите, затова потърсих нещо, което би можело да ги предизвика. Открих множество причини. Освен срещаните на Земята наркотици, има петнайсетина газа, предизвикващи халюцинации, описани в „Каталога на чуждите редки елементи“. Те могат да предизвикват депресии, да възбуждат, да те карат да се чувствуваш глист, орел или гений. Този, който имам предвид, се определя като Лонгстийд 42. Той е тежък, безцветен газ, без мирис, не поврежда никакви тъкани. Само възбужда въображението.

— Ти твърдиш, че всички тези неща само ми се привиждат? Но разбери...

— Работата не е толкова проста — прекъсна го Арнолд. — Лонгстийд 42 действува непосредствено на подсъзнанието. Освобождава най-силните страхове и потиснати кошмари от детството, запазени в подсъзнанието. Съживява ги. И именно това си видял ти.

— Следователно, тук в действителност нищо не е имало?

— Нищо, което да притежава реална, физическа форма. Но тези халюцинации са действителни за всеки, от когото произхождат.

Грегър посегна към следващата бутилка бренди. Трябваше да се полее грандиозното откритие.

Арнолд продължаваше с уверен глас:

— Лесно ще се справим с Дух V. Лонгстийд 42 може да се елиминира без особени трудности. И тогава ще бъдем богати, съдружници!

Грегър искаше да вдигне тост, когато в главата му проблясна тревожна мисъл:

— Ако са само халюцинации, какво е станало със заселниците?

Този път Арнолд помълча, преди да отговори.

— Лонгстийд 42 предизвиква понякога инстинкт за смърт. Заселниците вероятно са се побъркали, избили са се един друг.

— И нито един не е останал жив?

— Разбира се. Последните са се самоубили, или са умрели от получените рани. Не мисли изобщо за това. Веднага се качвам на кораба. Ще дойда да направя онези изследвания. След ден-два ще те прибера оттам.

С тези думи завършиха разговора. Тази вечер Грегър си позволи да изпие останалото бренди. Сметна, че му се полага. Загадката на Дух V беше разрешена и не след дълго те щяха да бъдат богати. Тогава той ще може да си позволи лукса да наеме човек за кацане на странните планети, а той самият ще си седи в къщи и ще дава инструкции по радиото.

Следващия ден се събуди с махмурлък. Корабът на Арнолд още го нямаше. Опакова вещите си и започна да чака. Свечери се, а корабът никакъв го нямаше. Седна на прага на бараката и се загледа в залязващото слънце. После влезе вътре и си приготви вечеря.

Съдбата на колонистите още го безпокоеше, но си налагаше да не мисли за тях. Вероятно имаше някакво логично обяснение. След вечерята полегна на леглото. Само затвори очи и чу нечие плахо кашляне.

— Здравсти — каза Червено-Пурпурният Излапвач.

Роденото от въображението му чудовище се беше върнало, за да го изяде.

— Здравсти, приятел — отвърна Грегър без сянка страх или тревога.

— Изяде ли ябълките?

— Много се извинявам. Забравих.

— Е, жалко — Излапвача се стараше да скрие разочарованието си. — Донесох шоколадовия крем — и показва кутията.

Грегър се усмихна:

— Можеш да изчезнеш. Зная, че си само творение на моето въображение. Не можеш да ми сториш зло.

— Аз няма да ти сторя зло. Аз само имам намерение да те изям.

Той се приближи до Грегър, който стоеше и се усмихваше, въпреки че би предпочел Излапвача да не изглежда толкова реален и материален. Излапвачът се наведе и се опита да ухапе Грегър по ръката.

Грегър рязко се дръпна и погледна ръката си. Виждаше се кръв. От раните течеше кръв — истинска, негова кръв.

Телата на заселниците бяха разкъсани, изпохапани и нарязани.

В този миг Грваър си спомни един хипнотичен сеанс, който някога беше наблюдавал. Хипнотизаторът каза на медиума си, че допира до ръката му запалена цигара. Докосна я с химикалка. Само след няколко секунди на ръката на медиума се появи червенина и мехурче — той беше повярвал в изгарянето.

Следователно, ако подсъзнателно човек не вярва, че е жив, той наистина умира! Той не вярваше в Излапвача. Но подсъзнанието му вярваше.

Грегър се втурна към вратата. Но Излапвача му препречи пътя. Грабна го с лапите си и доближи зелената си муцуна до врата му.

Вълшебната дума! Каква беше тя?

Грегър викна:

— Алфоисто?

— Не, не е тази дума — обясни Излапвача. — Моля те, не се дърпай!

— Регнастцкио!

— Не. И престани да се въртиш, тогава всичко ще свърши преди...

— Урспелхарпило!

Излапвача изкрещя от болка и го пусна. Издигна се към тавана и изчезна.

Грегър се строполи на стола. Беше останал без сили. Краят беше толкова близко. Прекалено близко. Идиотско беше де умреш по този начин — разкъсан на парчета от своето собствено, въпиющо смърт въображение. Цял късмет, че си спомни онази думичка. Само дано Арнолд побърза...

Чу тихо кикотене. Разнесе се в тъмното, зад вратата. Беше си спомнил детските години. Пак беше на девет години. Пак се беше върнал Мракозвяр — неговият Мракозвяр, едно чудато, кльоцаво, бъдещо ужас творение, което се криеше зад вратата, спеше под леглото и нападаше само в тъмното.

— Угаси лампата — рече Мракозвяр.

— Хич и не мисля — отвърна Грегър, грабвайки лъчемета. В осветената стая беше в безопасност.

— Съветвам те да я угасиш!

— Не!

— Добре тогава. Еган, Меган, Деган!

Три дребни същества се втурнаха в стаята, хвърлиха се към електрическата крушка и започнаха да я хрускат с апетит. В стаята притъмня. Грегър стреляше всеки път, когато някое от тях се приближаваше до лампите. Стъклото се разпръсна на парченца, но гъвките същества успяха да отскочат. И тогава Грегър си даде сметка какво беше направил. Онези същества не можеха да изядат лампите. Въображението не действа на мъртвите предмети. На него само му се струваше, че в стаята става по-тъмно. И... строши всички електрически крушки! Въображението му му изигра жестока шега.

Сега Мракозвяр влезе. Прескачайки от сянка в сянка, той се приближаваше до Грегър. Лъчеметът беше безполезен. Грегър трескаво се мъчеше да си спомни с каква вълшебна думичка се прогонваше това чудовище. С ужас си припомни, че на него не действуваха никакви думи. Затова започна да отстъпва, докато опря гръб на някакъв голям сандък. Мракозвяр се наведе над него. Грегър падна на пода и затвори очи. Ръката му докосна нещо студено. Лежеше до кашона с играчките за децата на заселниците. Ръката му се опираше до водния пистолет. Грабна го и бързо го протегна пред себе си. Мракозвяр заотстъпва боязливо. Грегър изтича до чешмата и напълни пистолета. Насочи към чудовището смъртоносната струя вода.

Мракозвяр нададе вой и изчезна.

Греаър се усмихна и пхна празния пистолет под колана си. Водният пистолет беше сигурно оръжие против измисленото чудовище.

Арнолд се приземи призори. Без да губи време, той започна изследванията. Свърши около пладне, установявайки категорично, че става дума за Лонгстийд 42. Набързо си прибраха багажа и стартираха.

Ковато бяха вече в открития Космос, Грегър разказа на съдружника си събитията от последната нощ.

— Не ти е било лесно — призна Арнолд.

Сега, тук, далече от Дух V, Грегър можеше да си позволи да заеме позата на скромнен герой.

— Можеше да бъде и по-зле...

— Как така по-зле?

— Ами, ако Джими Флин беше с нас. Какви чудовища само измисляше той! Помниш ли неговия Страхомор?

— Помня, как да не помня що нощи, изпълнени с кошмари, съм преживял заради него!

Корабът се носеше към Земята. Арнолд написа няколко изречения за статията си „Инстинктът за смърт на планетата Дух V. Изследвания на подсъзнанието, истерията и груповите халюцинации, предизвикващи физически симптоми“. После отиде в командната кабина да включи автопилота.

Грегър си беше легнал, твърдо решил да компенсира непреспаните нощи на Дух V. Току-що беше заспал, когато в стаята му нахлу Арнолд с побеляло от страх лице.

— Струва ми се, че в командната кабина има някой — заяви.

Грегър седна на леглото.

— Невъзможно е, толкова далече сме от...

От командната кабина долетя тихо мъркане.

— Господи! — изохка Арнолд. Помълча замислено. — Ясно. При старта забравих да прекъсна прилива на въздух. Все още дишаме въздуха на Дух V!

На вратата се изправи огромно сиво чудовище. Кожата му беше покрита с червени жилки. Имаше невероятно много ръце, крака, пипала, нокти и зъби и допълнително — две малки криле. Вървеше бавно към тях, мъркайки и тракайки със зъби.

Веднага го познаха — беше Страхомор.

Грегър се хвърли към вратата и я затвори под носа му.

— Тук би трябвало да сме в безопасност. Вратата е херметична. Само че как ще управляваме кораба?

— Няма да го управляваме. Ще се наложи да окажем доверие на автопилота, освен ако не измислим начин да се отървем от този звяр.

Неочаквано забелязаха, че през херметично затворената врата започна да се промъква дим.

— Какво е това? — попита с треперещ глас Арнолд.

Грегър сви вежди:

— Ние забравихме, че Страхомор може да влезе в която и да е стая. Няма начин да го спреш.

— Нищичко не си спомням. Той яде ли хора?

— Не. Доколкото си спомням, разкъсва ги на парчета.

Димът започна да придобива формата на Страхомор. Хората избягаха в съседното помещение, грижливо затваряйки вратата зад себе си. За няколко секунди димът отново се промъкна при тях.

— Идиотска работа — захапа устни Арнолд, — да ни преследва измислено чудовище! Чакай! Водният пистолет още ли е в тебе?

— Да, но...

— Дай ми го!

Арнолд изтича до резервоара с вода и напълни пистолета. Страхомор пак се материализира. Тръгна към тях. Зъбите му тракаха. Арнолд изстреля струя вода от пистолета. Страхомор се приближаваше.

— Да, вече съм сигурен — рече Грегър, — че с водния пистолет не можем да унищожим Страхомор.

Избягаха в следващото помещение и затръшнаха вратата. Понататък оставаше само складът за гориво и убийственият вакуум на Космоса.

— Не можеш ли да направиш нещо с въздуха? — предложи Грегър.

— С въздуха ли?... Въздухът вече се изразходва, обаче Лонгстийд 42 престава да действа чак след двайсет часа.

— Няма ли противоотрова?

— Не.

Страхомор се появи още веднъж. Звуците, които издаваше, свидетелствуваха, че не е в най-добро настроение.

— Какво ли може да го унищожим? — трескаво повтаряше Арнолд. — Трябва да има начин! Вълшебни думички? А може би — дървен меч?

Грегър поклати глава.

— Вече прехвърлих през ума си всичко...

— Какво ще го унищожим?

— Няма да го унищожим нито воден пистолет, нито тапищник, нито меч, нито стрела, нито томахава, нито едно детско оръжие. Страхомор е неунищожим.

— Ама и тоя Флин с идиотското му въображение! Какъв дявол ни накара да говорим за него? Тогава как ще се отървем от

чудовището?

— Казах ти. Няма начин. Може да си отиде само по собствено желание.

Страхомор отново беше придобил нормалните си размери. Арнолд и Грегър се скриха в тесния склад и затвориха плътно последната врата.

— Грегър, помисли — молеше Арнолд. — Нито едно дете не измисля страхотии, от които не би могло някак си да се защитава. Мисли!

— Страхомор не може да бъде убит — повтори Грегър.

Димът пак започна да се трансформира във фигурата на кошмарното чудовище. Грегър си спомни всички нощни кошмари, които някога беше преживял. Като дете сигурно е правел нещо, за да се защитава от непознатата сила.

И изведнъж — в последния миг — му хрумна.

Управляваният от автопилота кораб се носеше към Земята. Страхомор го беше завладял изцяло. Страхомор скиташе из пустите коридори, преминаваше през стоманените стени на кабините и складовете, стенойки, тракайки със зъби и хвърляйки светкавици, защото не можеше да открие никаква жертва.

Корабът навлезе в Слънчевата система и автоматично влезе в лунна орбита. Грегър предпазливо подаде глава, готов да се скрие бързо, ако има нужда. Не се чуваше нищо страшно — нито вой, нито тракане на зъби. Нямахте я и враждебната мъгла, проникваща през стени и врати.

— Всичко е наред! — викна той на Арнолд. — Страхомор е изчезнал!

Сигурно защитени от кошмарите на нощта — завити от глава до пети в одеяла — сега вече можеха да излязат.

— Казах ти, че пистолетът-пръскалка няма да помогне — рече Грегър и нежно погали одеялото. — Най-сигурното средство е да се пъхнеш под одеялото!

ХАРИ ХАРИСЪН АКО

Пристигнахме. Не сме сгрешили. Пресмятанията бяха абсолютно точни. Онова долу е мястото.

— Ти си червей — каза 17 на своята спътничка, която приличаше на нея по всичко, освен по номера. — Това е мястото, но девет години по-рано. Погледни уреда.

— Аз не съм червей и ще те освободя от безползното си присъствие — 35 извади нож от ножницата и опита острието му, което се оказа много остро. Тя го опря до бялата си шия и се приготви да си пререже гърлото.

— Не сега! — изсъска 17. — Вече изпитваме недостиг на работна ръка и твоят труп няма да е от полза за експедицията. Нека веднага се преместим до правилното време. Мощността ни е ограничена, доколкото знаем.

— Както заповядаш — каза 35, плъзгайки се към лостовете за управление. 44 не обърна внимание на разговора. Тя беше съсредоточила своите фасетни очи върху лоста за контрол на мощността, който задвижваше с лопатообразните си пръсти според показанията на многобройните уреди.

— Ето го! — Обяви 17, потривайки доволно ръце. — Точното време, точното място. Трябва да слезем и да решим съдбата си. Помоли се на Великия Гущер, от който зависи участта на всички нас.

— Хвала на тебе, Господарю на всички влечуги! — мърмореха тихо двете ѝ спътнички, без да отклоняват вниманието си от уредите.

Сферичното транспортно средство падаше от синьото небе. То нямаше никакви отличителни черти, освен правоъгълния прозорец в долния му край. Беше направено от синкав метал, вероятно катоден алуминий, макар да изглеждаше по-твърдо. Не притежаваше видимо приспособление за летене, но независимо от това падаше с постоянна и контролирана скорост. Движеше се все по-бавно, докато най-после се скри зад планинския хребет на северния край на Джонсъновото езеро, точно в края на боровата горичка. По ливадите наоколо пасяха крави,

които, изглежда, изобщо не бяха обезпокоени от пришълеца. Нямаше нито едно човешко същество, което да види приземяването.

Скорец кацна на един храст и зачурулика нежно; зайче изскочи от нивата, за да гризне няколко стръка трева. Пасторалната и мирна сцена беше нарушена от тътренето на крака и подсвиркване. Птицата отлетя, а зайчето изчезна в храстите. По брега вървеше момче. То беше облечено в обикновените за възрастта си дрехи и носеше ученическа чанта в едната си ръка и саморъчно направена телена клетка в другата. В клетката имаше малък гущер, който се беше прилепил към една от стените ѝ. Гущерът въртеше очи, което навярно показваше уплаха. Момчето крачеше по пътеката в сянката на боровата гора и продължаваше да си подсвирква.

— Хей, момче! — извика го някакъв писклив и треперещ от възнение глас. — Чуваш ли ме, момче?

— Общо взето, да — отвърна момчето, спря се и се огледа за невидимия събеседник. — Къде си?

— До тебе, отстрани, но съм невидима. Аз съм твоята кръстница-вълшебница.

Момчето се изплези и издаде неприличен звук:

— Не вярвам в кръстници-вълшебници, нито в невидимости. Излез от гората, където и да си.

— Всички момчета вярват в кръстници-вълшебници — каза гласът с тон, от който личеше безпокойство. — За мен няма тайни. Например знам, че се казваш Дон...

— Всички знаят, че се казвам Дон, и никой не вярва вече във вълшебници. Сега момчетата вярват в ракетите, подводниците и атомната енергия.

— А вярваш ли в космически пътешествия?

— Да.

Леко облекчен, гласът продължи:

— Нямам намерение да те плаша, но аз наистина съм от Марс и току-що се приземих.

Дон издаде отново неприличния звук.

— Марс няма атмосфера и видими форми на живот. А сега излез оттам и престани да ми играеш номера.

След продължително мълчание гласът рече:

— Смяташ ли, че може да се пътува във времето?

— Да. Да не искаш да кажеш, че си от бъдещето?

— Да, точно така — въздъхна гласът с облекчение.

— Тогава излез да те видя.

— Има неща, които човешкото око не трябва да вижда.

— Глупости! Човешкото око може да види каквото и да е. Излез да те видя кой си, или се махам.

— Не е за препоръчване — гласът беше вън от търпение. — Мога да ти докажа, че съм пътешественик във времето и по отговорите на утрешните задачи по математика. Не е ли чудесно? Първа задача — 1,76. Втора...

— Не обичам да си служа с измама, пък и да обичах, новата математика не можеш я излъга с разни отговори. Ще броя до десет и духвам.

— Не, няма да го направиш. Ще те помоля за една услуга. Освободи гуцера, който си хванал, и аз ще ти изпълня три желания, ще ти отговоря на три въпроса.

— Защо трябва да го пусна?

— Това ли е първият въпрос?

— Не. Искам да разбера какво става, преди да съм сторил и най-малкото нещо. Този гуцер е специален. Никога не съм виждал друг такъв наоколо.

— Имаш право. Това е един древен гуцер акродонт от вида *Rhiptoglossa*, обикновено го наричат хамелеон.

— Виж ти каква била работата! — Дон наистина беше заинтригуван. Той клекна на пътя и извади от чантата си една книга, подвързана с червена подвързия, мушна я в дъното на клетката и постави върху нея гуцера.

— Наистина ли ще си промени цвета?

— В известна степен да. Сега, ако я освободиш...

— Откъде знаеш, че е „тя“? Също ли пада малко пътешественик във времето?

— Ако искаш да знаеш, да. Следим го от магазина на Джим Бенан и е екземпляр от един чифт. Двойката са освободени преди два дни, когато Бенан, побъркан от доброволно изпита течност с високо

съдържание на етилов алкохол, седна върху клетката. Другото за нещастие умря от раните си, а тази остана жива. Освобождаването...

— Мисля, че всичко това са само майтапи и смятам да си вървя вкъщи. Освен ако не излезеш, за да мога да видя кой си.

— Предупреждавам те...

— Гуд бай — Дон вдигна клетката. — Хей, че тя стана керемиденочервена!

— Не си отивай! Ще изляза.

Дон наблюдаваше заинтригуван създанието, което се измъкна измежду дърветата — беше мораво на цвят, люспесто и с големи изпъкнали очи, носеше добре скроен парашутен костюм и на гърба си имаше закрепен вързоп. Беше високо около седем инча.

— Ти не приличаш много на човек от бъдещето — каза Дон. — Всъщност изобщо не приличаш на човек, защото си доста малък.

— Аз пък мога да кажа, че ти си твърде голям. Ръстът е относително нещо, а аз съм от бъдещето, макар да не съм човек.

— Сигурно е така. Всъщност ти много приличаш на гущер. — Въодушевил се внезапно, Дон погледна към пътешественика и след това към клетката. — До голяма степен приличаш на хамелеона. Каква е връзката?

— Не бива да я разкривам. Ще направиш, каквото ти заповядам, или ще пострадаш. — 17 се обърна и махна към гората.

— 35, появи се и разруши там онзи храст! Заповед!

Дон наблюдаваше с интерес как синята метална топка излезе измежду дърветата. От едната ѝ страна се отмести диск и през отвора се показа лъскава пръскачка, приличаща много на пръскачка на пожарна кола играчка. Тя се насочи към храст на около тридесет стъпки. От дълбочината на сферата се чу пронизително виене, което изтъня, докато стана едва доловимо. Тогава тънък светлинен лъч се насочи към храста, който изпраця, избухна в пламъци и за една секунда се превърна в обгорял скелет.

— Устройството се нарича роксидайзер и е смъртоносно — каза 17. — Веднага освободи хамелеона!

— Добре — намръщи се Дон. — Кому е притрябвал в края на краищата този дърт гущер? — той постави китката на земята и започна да отваря вратичката. Внезапно спря и подуши въздуха. После грабна клетката и пое към почернелия храст.

— Върни се! — крясна 17. — Още една крачка и ще стреляме!

Дон изтича към храста, без да обръща внимание на гуцера, който отчаяно се мятеше нагоре-надолу, протегна ръка и тя се промуши през почернялото стебло.

— Разбрах, че има нещо подозрително — каза той. — Вятърът духаше към мен, пък не усетих никаква миризма. — Дон се обърна и погледна пътешественика във времето, който беше изпаднал в мрачно униние. — Това е само изображение, проектирано по някакъв начин, нали? Нещо като стереокино. — Той внезапно спря и се замисли. След това отиде към висящата още във въздуха машина на времето. Когато понечи да я докосне, цялата му ръка премина през нея. — И тук нещо не е наред, нали?

— Няма нужда да се експериментира. Корабът и аз присъствуваме тук като временно ехо, така да се каже. Материята не може да се движи във времето, невъзможно е. Но общият вид на материята може да се предава. Сигурен съм, че това е съвсем непонятно за теб.

— Досега всичко върви добре, продължавай.

— Нашето проектиране тук има реален смисъл за нас, макар да представляваме проективни и звукови вълни за всеки наблюдател във времето, което посещаваме. Необходими са колосални количества енергия и почти всички ресурси на цивилизацията ни са включени в това пътешествие...

— Искам да знам истината. Без повече кръстници-вълшебници и разни подобни.

— Съжалявам, че трябваше да използвам хитрост, но тайната е много важна, че да бъде разкрита направо, без да опитаме други начини за убеждаване.

— Така стигнахме до истинския разказ — Дон седна на земята и кръстоса крака. — Хайде!

— Нуждаем се от твоята помощ. В противен случай е застрашено цялото ни общество. Съвсем неотдавна, по скалата на нашето време, уредите ни регистрираха странни смущения. Ние сме общество на влечуги, съществувало около милион години в бъдещето, и нашата раса е доминираща. Вашата отдавна е изчезнала по причина, твърде ужасна за детските ти уши. Нещо обаче заплашва цялата наша раса. Бързото изследване показва, че ние сме на път да бъдем смазани

от вероятностна вълна и да изчезнем. Огромна вълна от отрицание се носи към нас от далечното ни минало.

— Ти нямаш намерение да ми набиваш в главата какво е вероятностна вълна, нали?

— Ще ти дам пример. Ако твоят дядо е бил умрял, без да се ожени, ти не би се родил. И не би съществувал.

— Но аз съществувам!

— Въпросът е дискуссионен в рамките на Вселената, но няма да спорим. Нашата мощност е ограничена. За да опростим нещата, ние проследихме нашите наследствени линии назад при всички варианти мутации и промени, докато намерихме първогуцера, от който сме произлезли.

— Нека отгатна — Дон посочи клетката. — Това ли е екземплярът?

— Да — каза тъжно 17, както подобаваше на момента. — Точно както някога някъде е имало човекоподобна маймуна, от която е произлязла вашата раса, там, в клетката, се намира нашата майка. Тя скоро ще има малки и те ще растат в тази прекрасна долина. Скалите край езерото излъчват чувствително количество радиоактивност, която ще причини мутации. Ще минат столетия и един ден нашата раса ще стигне върха на своя възход. Но това няма да се случи, ако не отвориш клетката.

Дон подпря с юмрук брадичката си и се замисли.

— Не ме ли заблуждаваш? Това ли е истината?

17 се изправи и размаха двете си ръце, или предните си крака, над главата си:

— Заклевам се във Великия гуцер — подчерта тя, — във вечните звезди, в пролетните сезони, в облаците, в небето, в матриархат...

— Само се прекръсти, това ще бъде достатъчно за мен.

Гуцерът изпълни и този ритуал.

— Така може. Аз съм с добро сърце, както и всяко друго момче, когато се отнася за изчезването на цяла раса.

Дон отвърза парчето тел, което заключваше клетката, и отвори вратичката. Хамелеонът завъртя едното си око към него, а с другото погледна към отвора. 17 наблюдаваше с благоговейно мълчание, а машината на времето се приближи.

— Излизай — каза Дон и изтърси гуцера на тревата.

Този път хамелеонът разбра и се шмугна в храстите.

— Това ще запази бъдещето — каза Дон — или миналото от ваша гледна точка.

17 и машината на времето безшумно изчезнаха. Дон беше отново сам на пътеката.

— Добре де, можеше поне да благодариш, преди да изчезнеш по този начин! Хората винаги са имали по-добри маниери от гущерите.

Той вдигна празната клетка и ученическата си чанта и пое към къщи.

Затова не чу шумоленето в храстите, нито пък видя дебнещия котарак с кълка от хамелеон между зъбите.

XYMOP

К. В. АРКИН

НАУЧЕН ПОГЛЕД ВЪРХУ СВЕТА

Много от моите познати имат навик да се оплакват от някои недостатъци в нашия живот. Едни не харесват, когато ги блъскат в трамвая, други се оплакват, че топлата вода идва нередовно, а трети не обичат да се редят на опашки. Неотдавна успях да открия средство, позволяващо да се живее без оплаквания. Средството се нарича „Научен поглед върху света“. Откакто го употребявам не ми се е случвало да имам нито една претенция към света, а пък тези, които се оплакват постоянно, направо ми изглеждат смешни. Защото правилният и най-съвременният научен поглед върху света се състои в това, че самото съществуване на нашия свят противоречи на всичките закони на природата.

Отначало прочетох статията на професор А., в която той доказва, че животът на Земята е невъзможен. Доколкото си спомням, в тази статия дори бяха използвани данни от спътниците. Ако животът все пак съществува, това е една чиста случайност, противоречаща на всякакви правила. Лично той, професорът, не може да проумее този изключителен феномен. През целия си живот професорът се е опитвал да получи живо вещество в лабораторни условия. Но освен, че изхабил милион епруветки от най-висококачествено огнеупорно стъкло, нищо друго не се получило.

Опитите на професор А. малко ме окуражиха. Но се почувствувах още по-добре, когато се запознах със статията на професор Б., посветена на теорията за произхода на нашата Земя. Въз основа на най-новите компютърни изчисления професорът успя да докаже, че Земята не би могла да се роди от хаоса, царувал в допланетния период. На нейно място имало възможност да се получи всичко — Марс, Венера, Сатурн, някаква комета или дори пояс от астероиди, но не и кълбо с диаметър 13 000 км, при това с чернозем в определени места. И така, ако Земята все пак съществува, този факт, по думите на Б., е толкова абсурден, колкото ако човек се раздели на две половинки и след като се е поразходил, отново се събере в едно цяло.

Оттогава, щом на пътя ми се изпречи купчина боклук, сещам се за тази нищожна вероятност, създала земния, свят и страшно се радвам на нашия късмет.

Когато някои от моите познати се оплакват, че им тече от тавана или духа през пролуките в стените, аз им давам да прочетат статията на професор В. върху закономерностите при промените на земния климат. Всеки, който е чел тази статия, остава с трайно убеждение, че съгласно всички съществуващи закони на Земята отдавна би трябвало да е настъпил нов ледников период. А това, че все още не сме станали свидетели на това, се обяснява с навика на метачите да поръсват снега със сол и да го стопяват.

В случая, когато доводите на професор В. не правят никакво впечатление, аз показвам статията на професор Г., който твърди, че благодарение на парниковия ефект дори и на полюсите средногодишната земна температура трябва да бъде $+55^{\circ}$. При това Антарктида трябва да се стопи и да залее материците. А фактът, че тя все още съществува, е просто някакво недоразумение. След като професорът е осъществил няколко опита в парника си, той се е убедил в правилността на своята теория. Затова предлагам на моите познати да изберат сами това, което им харесва повече — заледяване или наводнение. А докато те размишляват върху този въпрос, дъждовете и студовете отминават и причините за жалби отпадат от само себе си.

Преди известно време присъствувах на защита на дисертация, посветена на количеството водород на Слънцето. Според думите на дисертанта резервът от водород би трябвало да привърши най-малко преди две години, а Слънцето съответно да угасне. Това не се е случило само защото се е запазила част от водорода. Дисертантът изнесе предложение да се изпрати към Слънцето няколко тона водород за сметка на този, с който надуват детските балони. Доколкото си спомням, научният съвет прие идеята с ентузиазъм и единствено представителят на обществената организация излезе против. Той смяташе за нехуманно да се лишат децата от въздушните балони. Умишлено запомних тази защита, за да мога по-късно да я преразкажа на моя колега, който, връщайки се от работа, се сблъскал с фенер и си ударил челото. Историята за нашето Слънце така го разстрои, че той веднага забрави за своята цицина.

За тези, които се бунтуват срещу спирането на парното през зимата, аз имам чудесен реферат от доклада на професор Д., който третира въпроса за преминаването на топлината от по-затоплени тела към по-студени — и никога обратно. Оттук той прави заключение, че рано или късно цялата топлина ще се раздели между всички обекти равномерно и в резултат спирането на каквото и да било движение във Вселената ще настъпи топлинната смърт. При това колкото по-силно ще загряваме обектите, толкова по-бързо ще настъпи тя. Оттогава, щом в апартамента ми спира парното и температурата пада до 0°, веднага се обаждам в топлоцентралата и моля работниците в никакъв случай да не пускат топла вода, защото с това ще продължат живота на Вселената поне с няколко дни.

Като говорим за Вселената, не мога да не спомена изключително интересната работа на професор Е., относно последните измервания на гравитационна постоянна. Те показват, че в настоящия момент Вселената би трябвало да се разшири до такава степен, че разстоянието между Слънцето и Земята да стане милион светлинни години. Едновременно с него професор Ж. въз основа на същите измервания стигнал до извода, че Вселената би трябвало да се свие в една точка. При това Слънцето ще се залепи за звездите, Земята ще се забие в Слънцето, а всички ние — един в друг. Сега, когато ме притискат в рейса, веднага се сещам за тази теория и си представям блъсканицата, която ще настъпи, когато Вселената се събере в една точка.

Но професор З., успял да открие грешки в изчисленията на своите колеги Е. и Ж., и да докаже, че всъщност Вселената трябва да пулсира — ту да се свива, ту да се разтяга. Така че според него ние би трябвало ту да се залепваме един към друг, ту да се раздалечаваме с хиляди километри. Трябва да призная — тази работа никак не ми хареса. Ако беше поне едното, с времето можехме да свикнем. Но постоянно да свикваш и да отвикваш — не е никак приятно.

Успях да възвърна спокойствието си едва след като прочетох теорията на професор И. Използвайки научната представа за симетрията между частиците и античастиците, той стигнал до извода, че времето трябва да върви тъкмо в обратната посока. Според твърденията му в резултат на сблъскване с гигантски метеорит Земята променила своя нормален ход. Тази теория обяснява и движението на

материците, и липсата на магнитно поле на Луната. Струва ми се, че изводите на И. особено ще допаднат на жените, които постоянно се оплакват от липса на време за домакинска работа и родителски срещи. Изглежда, че причината за всичко това се крие в неправилната посока на времето. По всяка вероятност ще се наложи да изчакаме, докато някой метеорит не блъсне отново Земята и не възстанови хода на времето.

Истински възторг предизвика в мен теорията на професор К., съгласно която нашата Вселена не е нищо друго, освен голяма черна дупка. Този извод професорът направи въз основа на най-новите измервания за скоростта на светлината, направени в Масачузетския институт. Отдавна подозирах, че се намирам в черна дупка, и теорията на К. успя да разсее последните ми съмнения относно това. Сега вече нищо не може да разклати моя оптимизъм — оптимизъм на човек, знаещ какво е научен поглед върху света.

ГЛАСОВЕ

РУСЛАН САГАБАЛЯН
ПРИСЪДАТА

Те седяха един срещу друг в тясното полутъмно помещение, единият на леглото, другият на столчето, и водеха тих разговор. По-скоро говореше единият, този, който седеше на столчето, а другият слушаше с отпусната глава и само от време на време вдигаше очи и питаше нещо. По едно време той попита:

— Не боли ли? — и веднага, сякаш се смути от въпроса си, добави: — Искам да кажа, чувствава ли се нещо по време на това?

— Нищо не се усеща — отвърна другият. — А впрочем... Случвало ли ти се е да сънуваш и да знаеш, че това е само сън? Будните клетки на мозъка ти подсказват, че всичко, което виждаш, е нереално, и все пак ти продължаваш да спиш и не искаш да се разделиш с илюзиите... Така е и тук, само с тази разлика, че отново преживяваш на сън всичко най-хубаво от твоя живот, всичко, което никога повече няма да се повтори, което ще забравиш завинаги. След това се пробуждаш — и започва трудното... Ти се чувствуваш като след тежка, изтощителна болест, разбит, изстискан, опустошен... Пак си ти, но наполовина.

— А по-нататък?...

— По-нататък? Пускат те на свобода. Връщаш се в живота с товара на тежките спомени и неприятните усещания, които са ти се стоварили. Чувствуваш се най-нещастният човек на земята и...

— И какво?... Говори!

— Ако не се самоубиеш, ще започнеш пак да трупаш, да събираш по трошици багаж от нови усещания. Обаче цял живот ще се чувствуваш непълноценен.

— Добро наказание, няма що... А ако в отчаянието си извърша още едно, по-тежко престъпление?

— Практиката е показала, че това се случва рядко. Но ако все пак го извършиш, отново ще попаднеш при нас и ще се лишиш и от другата, по-лоша половина от спомените си. Тогава ще престанеш да бъдеш самият ти. Това е равносилно на смърт. Повярвай ми, хората

предпочитат да живеят, като се мъчат от тежки спомени и без да откриват нищо радостно в живота си, отколкото въобще да не живеят.

За няколко минути в помещението настъпи тишина. Престъпникът вдигна глава.

— Ти издевателствуващ над мен! — извика той. — На тебе ти доставя удоволствие да ми разказваш всичко това!

— Не си прав — спокойно отговаряше другият. — Аз просто изпълнявам своя дълг.

— Дългът на палача?

— Можеш да ме наричаш палач. Но аз съм само изпълнител и съм необходим на правосъдието. Без мен то би се превърнало в нищожна безсмислица и веригата, оковаваща престъпността, би се разкъсала. Страшно е дори да се помисли какво биха направили после с човечеството такива като тебе.

— Човечество — усмихна се престъпникът. — Та нали и аз съм „човечество“. Или според теб аз съм паяк!

— Ти си лошата половина на човечеството, неговата болест.

— Прекрасно. Болестта трябва да се лекува.

— Ние с това се занимаваме.

— Но това не е лечение. Това е садизъм.

— А извършеното от теб не е ли садизъм?...

— Престъпление, каквото съм извършил аз, са извършвали и преди мен, преди сто, преди хиляда години. Но такова наказание не е прилагано никога, към никого.

— Това не е наказание, а екзекуция — уточни изпълнителят. — Естествено, такава екзекуция никога не е била прилагана. Цивилизацията не е била подготвена за това нито нравствено, нито технически. А ти да не би да предпочиташ да те изгорят на клада, да те обесят или да те разкъсат?... Та това е варварство. Човекът е твърде съвършено създание на природата, за да го изгарят или съсичат на парчета. Да измъчваш човешкото тяло, да убиваш неговия мозък, който още може да допринесе полза на обществото, е варварско, недостойно за нас, пък и непрактично. Съгласен ли си с мен?

Престъпникът не отговори, той наблюдаваше пълзящата по жълтата стена хлебарка, която от време на време спираше, помръдваше мустаци, сякаш се оглеждаше дали не я грози опасност.

— Някъде четох — каза престъпникът, — че и хлебарката е едно от съвършените създания на природата. Може би всичко, създадено от природата, е съвършено? А може би и аз съм съвършен? По-съвършен от теб...

— Може би — невъзмутимо отговори изпълнителят.

— Какво става? — прозвуча глас от скрит в стената репродуктор.

— Беседата е приключена — отвърна изпълнителят.

Тези думи хвърлиха престъпника в безумно вцепенение. Сви се на топка, като не преставаше да наблюдава и вцепеняващата се заедно с него хлебарка. Обхвана главата си с ръце и седя така минута или две.

— Време е — промълви изпълнителят.

Престъпникът трепна, сякаш се събуждаше от сън, огледа се и бавно стана от леглото.

— Бих искал да знам — каза той, — какво ще стане със спомените, които ми отнемате.

— Унищожават се — отвърна изпълнителят. — Това се прави, за да не се появи у тебе никога желание да ги търсиш.

— Да... — въздъхна престъпникът, — всичко е логично. Да тръгваме...

Щракнаха тежките ключалки. Вратата се отвори с пронизително скърцане.

Облякоха престъпника в скъп костюм, обръснаха го, сресаха го, напръскаха го с най-хубав парфюм, обуха му нови обувки с блестящи катарамии, нахраниха го и го въведоха в просторно помещение, в чийто център имаше кресло и метален сандък почти в човешки ръст.

Вратата се затвори и остави престъпника и изпълнителя сами. Погледът на осъдения се мятеше от вратата към креслото, от креслото към никелирания сандък, от сандъка към матовите стени на стаята.

— Това е залата за изпълнение на присъдите — каза изпълнителят. — Виждаш ли двете лампи на сандъка, зелена и лилава? Не знам защо, но смятат, че хубавите спомени са със зелен цвят, а лошите, разбира се, с тъмен.

— Ешафод — мрачно проговори престъпникът. — Съвременен ешафод.

— Ти се шегуваеш — отвърна изпълнителят, сякаш за престъпника не всичко беше вече изгубено.

— Да се изпълни присъдата — чу се гласът на невидимия съдия.
— Пристъпвайте.

— Седни — кимна към креслото изпълнителят.

— Благодаря — отвърна престъпникът, — мога и да постоя.

— Не се превземай — каза изпълнителят. — И не мисли да изпадаш в истерия.

— В истерия. Как ли не! Да не съм жена. — Престъпникът изведнъж се запъна, сякаш си спомни нещо, след това попита: — А на това кресло седели ли са жени?

— Седели са.

— И как са се държали?

— Различно. И така, ще седнеш ли, или не?

— Закъде бързаш? — обиди се осъденият. Приблужи се към креслото, внимателно и предпазливо се докосна до неговите облегалки, след това се отпусна на самия край на плюшената седалка.

— Седни по-навътре — каза изпълнителят.

— Седни ти — озъби се престъпникът, но се подчини.

Когато изпълнителят постави на главата му шлема с водещите към сандъка бели проводници, осъденият изведнъж се оживи, сякаш искаше да скочи от мястото си, но, изглежда, разбра безсмислеността на желанието си и се свлече с отпуснати ръце в креслото.

— Вече?... — попита той.

— Още не — отвърна изпълнителят и щракна лоста на сандъка. След това се огледа, незабелязано извади от джоба си малка зелена кутия и я включи към шлема. — Започвам — каза той и щракна второто лостче.

— Знаеш ли — каза престъпникът, — в древността е имало такъв обичай. Преди екзекуцията осъденият на смърт подарявал нещо на своя палач. Жалко, че този обичай не се е запазил. Бих ти подарил най-хубавите си спомени. Това е царски подарък, нали?...

— Млъкни — заповяда изпълнителят, като погледна светналата зелена лампа, — пречиш ми.

— Какво ли не ми се е случвало в живота — продължаваше с въодушевление осъденият, — и хубаво, и лошо... Но хубавото все пак е повече... Чуваш ли, палачо, бих ти подарил... — Той внезапно млъкна, ръцете му се изпънаха, пръстите му стиснаха облегалките на креслото и лицето му застина. В това състояние той прекара няколко

минути, след това тялото му омекна, главата му се отпусна на гърдите, ръцете му отново провиснаха от креслото и очите му се затвориха.

Изпълнителят постави лостовете в първоначалното им положение, свали шлема от главата на осъдения и като хвърли предпазлив поглед към вратата, скри зелената кутийка в джоба си. Постави шлема върху сандъка и отпусна ръка на рамото на осъдения.

— Ставай — каза той.

— Присъдата е приведена в изпълнение — произнесоха стените.

— Присъдата е приведена в изпълнение — се разнесе сякаш по мрачните кътчета на сградата.

Осъденият отвори очи. Хванаха го за ръцете, изведоха го от залата и го поведоха по безкрайно дългия коридор. Още не беше дошъл на себе си и не знаеше кой го води, къде и защо. Върнаха му документите. Заведоха го до огромната желязна порта, в която се отвори една малка врата.

Оказа се на улицата, сам сред ревящите автомобили и шумната тълпа. В града, където не беше нужен никому. В света, където помнеше само враговете си и беше забравил приятелите си. На земята, където го преследваха само нещастия, където беше съдено да живее.

В този ден изпълнителят се върна вкъщи смъртно уморен. В последно време работата го съсипваше. Чувствуваше, че остарява, става излишно сантиментален и добър, което не се позволява на изпълнителя. От известно време беше престанал да получава удовлетворение от изпълнения дълг, но не признаваше това пред никого, дори на самия себе си.

Утешаваше го извършеното от него и повтарящо се с всяка нова екзекуция собствено престъпление: той не унищожаваше спомените на осъдените, както изискваше това най-строгата инструкция, а ги записваше на фиксатор и ги носеше вкъщи. Тук, в бюфета му, се бяха събрали вече двадесет такива касетки. Една-единствена лилава касетка съхраняваше лошите спомени на престъпник, осъден за втори път. В останалите се криеше всичко, което радва човека, привързва го към живота.

Всяка вечер като в сладък сън изпълнителят потъваше в тези спомени и чуждите чувства ставаха негови собствени, чуждите, непознати хора — родни и близки... Тези деветнадесет зелени кутийки удивително си приличаха една на друга, въпреки че тяхното съдържание е принадлежало на хора с различни характери и различни съдби. Само една, лилавата, представляваше пълна противоположност на останалите деветнадесет и именно за това ги допълваше.

Изпълнителят заключи вратата, седна във фотьойла, сложи на главата си шлема и включи към него две касетки, една от деветнадесетте и — единствената, виолетовата. Само така той получаваше пълно удовлетворение и само така у него се появяваше чувството, сякаш е преживял един цял живот.

Имаше деветнадесет такива живота и един — неговият собствен, който вечер избледняваше, помръкваше и съвсем изчезваше, за да може сутрин, когато отвори очи в леглото, отново да му напомни за себе си, тъжно и отегчително.

... Вървяха по прашния селски път. От двете страни на гъсти редове се извисяваха тънки стебла на пшеница. Той я гледаше и не

вярваше, че е до него, че само като протегне ръка, и ще докосне рамото, косите, лицето й... Не можеше да повярва в реалността на събитията, а тя се смееше и го гъделичкаше с пшеничен клас.

— Не ме гледай, сякаш съм привидение — каза тя. — Моля те...

Той отмести поглед, но след миг отново я погледна, сякаш я виждаше за първи път.

Шумно ги заобиколиха боси хлапета и в надпревара им предлагаха пъстри букети цветя. Той взе от тях всички цветя и й ги поднесе. След това потърси в джоба си дребни пари.

Отбиха се в нивата, събуха се и тръгнаха боси по дишащата със свежест земя...

— Огледалото се счупи. Това е на лошо. Нещо ще се случи, сине — с тревога в гласа каза майката.

Той гледаше разпилените по пода остри парчета, без да разбира защо могат да носят нещастие. Като помагаше на майка си да събере парчетата, той си поряза пръста и помисли, че с това се е сбъднало лошото предзнаменование, и дълбоко в душата си се зарадва, че сега няма от какво да се бои: нали нещастieto вече стана, голямо или малко, няма значение. Неусетно извади от джоба си кърпичка и уви с нея пръста си...

... Тя лежеше на земята, разперила ръце, затворила очи и сякаш не дишаше. Сянката от класовете придаваше на лицето й причудливи шарки. Той се отпусна на колене, събра наръч цветя и ги хвърли нагоре. Цветята падаха на косите, на раменете, на гърдите й... Тя упорито не отваряше очи, но не можеше да прикрие усмивката си. Той се наведе и целуна тази усмивка. Тя оживя и цветята се измачкаха. След това тя тичаше из полето, а класовете шумоляха развълнувано, сякаш по тях преминава тревожен вятър. Бягаше след нея, като се опитваше да я хване за края на роклята. Тя изпусна чантата си, той я настъпи и нещо изпращя под крака му. Наведе се, вдигна я и я отвори. Беше се счупило огледалцето.

— Лошо предзнаменование — каза тя с досада.

— Сега ще се сбъдне — отвърна той, като се смееше и прокара парченце от огледалцето по ръката си.

— Какво правиш?! — извика тя, като видя кръвта.

Той скри ръка зад гърба си.

— Не се тревожи, не ме боли. Нали се сбъдна предзнаменованието...

Той действително не усещаше болка и това никак не го учудваше...

— ... Побързайте, докторе, и не теглете!...

— Вие сам искахте да оперирам без наркоза.

— Да, но вие оперирате вече цели четиридесет минути.

— Мога и повече, ако се наложи. И въобще тук командувам аз, а не вие. Аз не ви питам откъде имате куршум в бедрото си.

— Това не е ваша работа. По дяволите!...

— Боли ли ви?

— Не, приятно е. Всеки хирург е наполовина садист.

— Вие ме помолехте да оперирам без наркоза...

— Добре, добре, само свършвайте по-скоро. Бързам. Имам чувството, че ми ампутират крака.

— Това е болка. Ще мине. Всяка физическа болка рано или късно минава и се забравя, нали така?...

— Не дрънкайте. Добре съм ви платил за операцията. И престанете да се ровите в мен с тези глупави инструменти!

— Сигурно много по-бързо бих извадил стафиди от кифла. Но какво да се прави, вашето бедро не е кифла и куршумът не е стафида... Потърпете. Мислете си за нещо приятно...

... Какво стана после? Аз дълго я търсих. После си спомних фамилното ѝ име. В телефонния указател под това име имаше пет номера. Четири пъти звънях напразно. Оставаше един, петият номер. Ето го... Лениво, сякаш в забавена кинолента, се върти телефонната шайба... Чувам сигнала...

Тук епизодът прекъсна.

Изпълнителят отвори очи. Лентата с чуждата памет продължаваше да се върти. А изпълнителят гледаше в бялата стена и видя на нея магична редица от цифри, така отчетливи, сякаш номерът на телефона действително беше изписан на стената на неговата стая.

Той свали шлема от главата си, сложи го на коленете си и продължи още известно време да седи неподвижно в креслото. След това стана, отиде в кухнята и си направи кафе. Изпуши една цигара. Разсеяно прелисти списание. После хвърли поглед към стената. Цифрите ги нямаше. По някакъв тайнствен начин се бяха изтрили и

изпарили. Нима ги е забравил?! Напрегна паметта си и се съсредоточи, като гледаше стената. И телефонният номер отново се появи пред очите му.

... Придърпа телефона. „Каква глупост — му мина през главата. — Какво правя?...“ Набра номера.

— Слушам...

— Бих искал да поговоря с вас.

— Говорете.

— Това... това не е разговор за телефон.

— Кой сте вие?

— Не ме познавате.

Настъпи, дълго мълчание. Изпълнителят, който знае защо, въздъхна облекчено и сякаш искаше да затвори слушалката, но в другия край на жицата казаха:

— Изглежда, не се шегувате...

— Не се шегувам. Повярвайте ми, действително трябва да ви видя. Името ви е Естер, нали?...

„Глупости — помисли той. — Каква глупост! За какво ми е това?“

— Добре — чу той приглушен глас. — Заповядайте.

— Не знам адреса ви.

Жената каза адреса си, който се сля с честия сигнал, останал в паметта му, както и номера на телефона.

„Няма да отида — мислеше изпълнителят, като отпиваше от изстиналото кафе. — По-голям идиотизъм не можеше да се измисли...“

... Стоеше пред огледалото и си връзваше връзката. После я свали, хвърли я на леглото и разкопча горното копче на ризата си. Облече си сакото, среса се. Отново седна на фотьойла и започна да прелиства списанието. После го захвърли на пода, стана и излезе от стаята, като хлопна вратата.

Спря такси, каза адреса на шофьора и отново си помисли, че извършва глупава, почти безумна постъпка. Седеше в колата, гледаше преминаващите покрай тях къщи и улици и се убеждаваше да се откаже от намерението си, да се върне къщи. Чувствуваше обаче, че не може да се овладее. Искаше му се в тази минута нещо да го спре, да се случи нещастие, авария...

Колата благополучно спря пред сива тухлена къща.

Изкачваше се по старо протритото стълбище и не чуваше никакъв звук освен собствените си стъпки, които глухо кънтяха в стените. Струваше му се, че къщата е необитаема. Спря пред вратата на един от апартаментите и се послуша. Не се чуваше нищо, абсолютна, мъртва тишина. Изкачи се още един етаж, приближи към червеникаво полирана врата е шпионка и натисна звънеца. Почука нерешително на вратата и се обърна да си върви.

Зад него вратата се отвори.

На прага стоеше жена с разрошени коси в светлозелен халат с петна от кафе. Имаше изморени, възпалени очи, изразяващи пълно равнодушие към късния гост. Миришеше на цигари и някакво лекарство.

— Мислех, че няма да дойдете — каза тя, без да го погледне.

— Аз дойдох — измърмори изпълнителят и си помисли, че всичко това изглежда доста глупаво.

— Виждам — кимна жената, обърна се и влезе в стаята, като го остави на прага. След това оттам каза с изморен и безразличен глас:

— Влезте, защо стоите?

Той затвори след себе си вратата и влезе в стаята. Тук беше задимено и цареше невиждан безпорядък. На масата, на пода, по столовете бяха разхвърляни листове и книги. На дивана се въргаляха обърнати чаши от кафе и пепелници с форма на човешки длани, пълни с фасове. На облегалката на фотьойла бяха метнати рокля и комбинезон. Шнурът на телефонния апарат преминаваше по цялата стая към леглото, което беше покрито с вестници.

— Седнете — тя махна с ръка по посока на дивана, но тъкмо седна, тя го помоли да стане, извини се небрежно, измъкна изпод него някакви чорапи и ги хвърли на леглото.

— И така, какво ви доведе при мен?

— Аз май не навреме... — каза той първото, което му хрумна.

— Не се безпокойте, при мен винаги е такава бъркотия. Аз работя.

— Какво работите? — попита той колкото може по-непринудено, сякаш беше дошъл да си поприказва със стар познат.

— Пиша — подхвърли тя, сякаш за да отбегне празния въпрос.
— Е, слушам ви...

— Знаете ли — той закачи с лакът една чашка, тя падна на пода и се счупи.

— Извинете! — измърмори изпълнителят.

— Искате ли кафе? — попита тя, без да обръща внимание на извинението му.

— Да, да, моля — хвана се той за спасителната пауза.

Тя направи кафе, след това го пиха мълчаливо, без да се поглеждат.

— Дайте ми цигара — каза жената. — Моите свършиха.

Той ѝ подаде кутия цигари, щракна запалката и дълго наблюдава треперещото пламъче на синкавия огън.

— И все пак, защо дойдохте при мен? — не издържа домакинята.

— Искях да науча нещо за вашата съдба — каза изпълнителят.

— Тоест?...

— След като ви загубих... По-точно не аз, а той...

— Не ви разбирам — каза тя.

— Помните ли нивата, босите хлапета с цветята, счупеното огледалце?... Помните ли? После той ви е търсил, намерил е телефонния ви номер в указателя... А какво стана след това?

Веждите ѝ се повдигнаха в учудване. За първи път тя го погледна с нескриван интерес.

— Той е мислил за вас през целия си живот — продължаваше изпълнителят. — Спомнял си е нивата... Но след това явно се е случило нещо неприятно, защото... защото вие сте изчезнали от паметта му. Искях да разбера дали помните всичко това и какво се е случило между вас. Впрочем... може да не е така. Просто исках да ви видя.

— Откъде знаете всичко това? — попита тя със сподавен глас.

— Той... той ми разказа.

— Той не може да ви е разказал.

— Защо не?

— Откъде знаете това? — повтори жената.

Сега го гледаше с явна неприязън, примесена с някакъв страх и тревога.

— Извинете — каза изпълнителят и стана от мястото си, — сигурно не трябваше да идвам. Прощавайте!

Жената го изпрати с поглед до вратата и когато той хвана дръжката, високо каза:

— Щом вече сте дошли, трябва да се обясним. Кой сте вие?

— Това не е важно — изпълнителят натисна дръжката на вратата и я дръпна към себе си.

— И все пак — настояваше жената.

Вратата не се отваряше.

— Човек — каза изпълнителят.

Жената отиде до него; сега лицето ѝ отново изразяваше презрение, но не такова равнодушно презрение, както в началото, а друго, граничещо с ненавист.

— Известна ми е съдбата му — каза тя.

— Отворете вратата — помоли изпълнителят, като натискаше нервно дръжката.

— Осъдиха го на лишаване от всички спомени — продължаваше жената.

— Не от всички...

— Да, не от всички. Само от хубавите. Значи вие сте неговият палач?

— Аз не съм палач. Аз...

— Почакайте — прекъсна го жената. Очите ѝ пламнаха с някакъв неестествен блясък. Пое въздух с устата си, сякаш се задушаваше, приличаше на гладна тигрица, готова да се нахвърли върху жертвата си. — Как не се сетих веднага! Вие сте откраднали спомените му!

Здраво заклещената в рамката врата се превърна в съучастница на домакинята.

— Отворете! — извика той, като чувствуваше нарастващо желание да удари тази жена.

— И вие се осмелихте да дойдете при мен! Вие...

— Заповядвам ви да отворите вратата! — вече извън себе си закрещя изпълнителят. С всичка сила дръпна дръжката на вратата и тя се счупи.

Почувствува как по тила му се плъзна, премина по шията и застина между плешките му хладна и неуловима като живачно топче капчица пот.

— На всичкото отгоре и заповядваш? Палач!...

Ръцете на жената се вдигнаха нагоре, копчетата на халата ѝ излетяха и паднаха на пода; той видя малките ѝ разголени гърди и едновременно почувствува гореща, тъпа болка, преминаваща по лицето...

Отвори очи и се оказа в една стая с жълти стени. Видя прозорец с решетки, който гледаше към небето, и малка част от недостижимо далечната дъга. На пода се мярна нещо черно — беше мишка, която бързо се скри в една дупка в стената. По стената като смъртен полъх пробяга отворително хлъзгава черна хлебарка.

Повдигна му се. Наведе глава от леглото и почувствува как кръвта му тежко пулсира във вените. Побиха го тръпки. Зави се в сивото вмирисано одеяло, но не можа да се стопли. Тогава се пъкна под дюшека и легна на голите, режещи тялото му пружини. На табуретката до леглото видя чаша мляко. Изпи го. Оказа се, че не е мляко, вкусът му беше друг, но все едно, стана му по-леко и по тялото му се разнесе приятна топлина. Приспа му се...

В полусън чу как щракна ключалката на вратата. Трудно отвори слепените си клепачи и видя човек до вратата. Стана му задушно. Махна от себе си дюшека, искаше да стане, но нямаше сили и сънят го завладя окончателно.

Като се събуди, отново видя този човек. Затвори очи и след минута отново ги отвори. Сега посетителят седеше на бяло столче до леглото и внимателно го наблюдаваше.

Изпълнителят стана, провеси крака от леглото. Той позна посетителя.

— Дойдох да поговоря с теб.

— Ти?... Не е възможно! Как се оказа тук? — учуди се изпълнителят.

— Аз съм изпълнител.

— Ти!?

— Какво си заповтарял „ти, ти...“ Аз, а кой друг? Знаеш ли си присъдата?

— Каква присъда?

— Ти си убил онази жена. С дръжката на вратата.

Изпълнителят стана, премина несигурно през стаята и отиде до прозореца. Късчето дъга избледня и постепенно се разтваряше в

синевата на небето.

— Значи ти си изпълнител? И това не е сън?

— Да. Човек, лишен от най-хубавите си спомени, или се самоубива, или живее, като събира по трошици нови усещания и все пак остава непълноценен за цял живот. Така ли казваше ти? Ти обаче не каза най-главното — че можеш да станеш изпълнител и всеки път при извършване на екзекуция да получаваш удовлетворение от това, че тези като тебе стават повече. Истина ли е?...

Посетителят се наведе напред, без да отделя поглед от изпълнителя.

— Ужасно — поклати глава изпълнителят. — Как съм могъл да я убия?

— Не знам. Защо го направи? Аз помнех само лошото, което беше свързано с нея. Ти притежаваше най-хубавите ми спомени. И я уби. Не разбирам.

— Аз също — каза изпълнителят — не разбирам. И нищо не помня.

— Екзекуцията още не е извършена — напомни бившият осъден.

— Знам — кимна изпълнителят. — Но аз действително не помня как се е случило това. Почакай... тя, струва ми се, пишеше нещо...

— Тя пишеше книга.

— Книга? — оживи се изпълнителят. Сбърчи чело, замисли се. — Ето как могат да се запазят спомените.

Посетителят се усмихна загадъчно.

— Сигурен ли си? — попита той. — Твоите спомени, пренесени от хартия, вече не са твои.

— Откъде знаеш това? Ти да не си писал?

Бившият престъпник замълча.

— Как вървят нещата? — попитаха от стената.

— Беседата е приключена — отвърна новият изпълнител.

Обръснаха осъдения, облякоха го, нахраниха го и го въведоха в залата, в средата на която имаше кресло и много безобиден на вид никелиран сандък, който можеше да бъде взет за всичко възможно, само не за оръдие за екзекуции.

— Седни — каза изпълнителят и кимна към креслото.

Осъденият седна. Беше спокоен и затворен в себе си.

— Не те ли е страх? — попита изпълнителят, като взимаше шлема.

— Не. Знаеш ли... машината отделя хубавото от лошото. Само... А има ли граница между тях? — бившият изпълнител се усмихна. — И после... най-скъпите ми спомени са тези, които не ми принадлежат. Това са чужди спомени. Екзекуцията просто ще ме остави сам със себе си.

— Грещиш — каза изпълнителят. — Не знам седял ли си и по-рано в това кресло. Може да си седял... Но дори и да не си, ти си извършил две престъпления: крал си спомени и си убил онази жена. Така че теб те осъдиха на лишаване от всички спомени — и от хубавите, и от лошите. Няма да останеш сам със себе си.

Осъденият потрепера, вдигна глава, като чувствуваше притискащата тежест на шлема, и прошепна:

— Палач... — След това гласът му стана още по-приглушен. — Нека всичко да стане на прах. Всичко...

Лостовете бяха задвижени и лентата на паметта започна да се върти, като се отдалечаваше в небитието. Главата на осъдения се отпусна, погледът му се премрежи от все по-сгъстяващ се дим и последното, което видя в живота си, бяха ловките пръсти на изпълнителя, присъединили мигновено и почти незабележимо фиксатора с празна касета към шлема.

ЛЕОНИД ПАНАСЕНКО ТРЯБВА ДА СЕ РАЗЗЕЛЕНИШ

Както винаги, той стана безшумно, за да не събуди жена си. Беше към шест часът по местното време. В тясното парче слюда, което миналото лято сложи в дървена рамка, неясно се отрази голямото му несъразмерно тяло. „Сякаш набързо са го правили — от каквото падне“ — бегло помисли Ким и се усмихна.

Живееше вече четвъртия си живот — двеста четиридесет и осем години от първото раждане и малко повече от трийсет от последното — и всеки път, когато сменяше износения си организъм, пресъздаваше до най-малки подробности не особено сполучливата си телесна обвивка. Останалите Импровизатори смятаха верността му към традиционната биоформа за чудачество, приумица на майстора, защото всяка стабилност в изменящия се свят струва немалко усилия; много по-лесно е да измислиш по-съвременно и по-удобно за работа тяло. Той знаеше, че начинаещите Импровизатори имат склонност да произвеждат маса допълнителни сетивни органи, да удвояват сърдечносъдовата система, обяснявайки всички тези приготовления с бъдещите трудности. А как иначе, предстои им наистина божествена дейност — да откриват безнадеждни, потенциално непригодни към самозараждане на живот светове и да ги пробуждат, първо да ги оплождат с устойчиви органични съединения, после... С една дума, тежкия труд на генетичния проектант, обучен по методите за създаване на материални структури с помощта на психополе. Ким смяташе, че всички експерименти със собственото тяло са глезотия, напразно губене на сили и време. По този повод той веднъж пусна една фраза, която впоследствие стана крилата: „Истинският Импровизатор трябва да бъде по-консервативен от природата; та тя, майчицата, е можела да експериментира милиони години, докато ние имаме срокове и осъзната цел.“

Гората ухаеше на свежа зеленина. Изпълваха я най-различни шумове и съдържано движение: дърветата размотаваха навитите си

огромни листа, готвейки се с първите лъчи на Звездата да поемат скъпоценната енергия.

Той се протегна, скръсти ръце на гърба. И веднага, както неведнъж се беше случвало, усети в дланите си остра хладна муцунка.

— Ти ли си, Едноушко, Мокро носле? — попита Импровизатора, без да се обръща. — Наспа ли се, разбойнико?

Изад хребетите на Мрачните планини вече се проляха първите струйки зора. Изведнъж за миг той почувствува или пристъп на досада, или допир на скука. Все същото безсъние, непрогонващо нито светлината, нито зората от удобното ложе, все същият риж едноух пес, по-скоро дори вълк — мило животно, но в постоянен раздор със събратята си.

„Домъчня ли ти, старче? — запита се Ким. — Може би ти омръзна този Рай, а? Може би те тегли към хората? В бързането, в блъсканицата — кога те ударят с лакът, кога се навреш в тила на другия. Иначе откъде се е взело безсънието и суетните ти мисли? Защо изведнъж най-скъпото — плът от твоята плът — ти става досадно и чуждо? Но не. Ти просто си станал мързелив. Забравил си, че и Раят трябва да се усъвършенствува. Време е най-сетне да се захванеш за работа.“ Импровизатора си спомни предишната нощ и притвори очи, наслаждавайки се на спомените видения, толкова ярки, сякаш всичко се повтаряше отначало и наяве, а не в паметта му.

Той духна „слънчогледа“ — голямо жълто цвете, създадено специално за осветление — и живата нощна лампа угасна.

— Защо трепериш? Студено ли ти е? Не бива да се къпеш толкова дълго преди лягане.

— Не, Кимушка. Хубаво ми е... с теб. Само мъничко ме е страх. Навярно скоро ще дойдат ветровете. Чувствувам идването им.

— Глупавичката ми. С какво ще ни попречат?

— Не се страхувам от вятъра. Но той се появява, когато се приближава Звездата. Тогава тя става огромна, космата... Може да падне на нашия дом. Сам ти веднъж го каза.

— Спи, Радост моя, спи. Лятото още е далеч, но за да те успокоя... Утре ще отида в пустинята. Там са очите и ушите ми, които дебнат нашата Звезда. Всичко ще бъде наред.

- Ох, Ким. Обещаваш и все забравяш. Вятърът вече е близо.
— Не, недосетливке. Това е дъхът ми.
— Ким! Мили Ким...

Великият импровизатор прогони от себе си нощните шепоти и погледна към дома си. Жена му още спеше. Представи си я как спи: на лявата страна, със свити колене, дишането ѝ е толкова тихо, сякаш Радост се е притаила и се ослушва за нещо. Припомни си я цялата, желана и прекрасно безсрамна (господи, срамът не е познат на природата), и помисли, че това навярно е известно само нему — триединната любов. На мъжа, на бащата — познато е, примери колкото щещ, но на създателя...

— Отивам в пустинята, Едноушко — потупа ласкаво звяра по муцунката. — Отдавна трябваше да ида, а все ме мързи. Ще слеза, докато жена ми спи...

Сви по пътеката, която през гората водеше към пустинята, където преди седем години кацна неговото корабче и където до ден днешен дежуреха приборите на автоматичната хелиостанция — за нещастие попадна на нестабилна Звезда.

„Защо попадна? — с непонятна горчивина помисли Импровизатора. — Ти сам я избра. Нея и тоя отломък, който дори не можеш да наречеш планета... Сам! Всичко сам.“

Това бяха непривични мисли, както и пристъпът на тъга, както и спомените — непривични и нежелани. По-рано ги нямаше. По-рано всичко беше пределно ясно. Сега, след седем години... Какво се промени? Какво изкопа от недрата на душата самоанализът, който е жизнена необходимост на Импровизаторите. Какво изкопа? Поредната глупост или... неизбежната мъдрост, която застига всеки мислещ човек. Ако това е мъдрост, то какво не му достига в сътворения от него Рай? Съзерцавай, размишлявай...

Съвсем не на място Ким изведнъж си спомни прощаването, отпътуването...

Сам избра Звездата и когато корабът майка изплава до нея изпод пространството, бързо започна да се стяга.

Хайнрих, командирът на кораба, негов стар приятел от третия и четвъртия живот, упорито мълчеше и това мълчание разсърди Ким.

— Знам какво си мислиш — сухо отбеляза той. — Дълг... творчество... няма нищо по-възвишено от създаването на живот... учениците на Великия... Но ти забравяш, че аз съм свободен човек и освен задължения имам и маса права. От тях избрах едно — покой, отдих, наричай го както щеш. Няма да отречеш...

— Няма — тъжно се съгласи Хайнрих. — Но въпреки това е егоистично — двеста и четиридесет години да познаваш само дълга и изведнъж... Импровизатори много, има професионалисти не по-лоши от тебе. Но само един нарекоха Великия. Защо, мислиш?

— Но аз се изчерпах — Ким сериозно се разсърди. — Затрих цяла планета. Помисли само — не пожалих нито един вид, нито една буболечка и цялата еволюционна постройка се разсипа, рухна. Знаеш ли, че след Дзинтра не мога да спя? Постоянно си мисля: как можах така да сбъркам? Как?! Сега там всичко трябва да се поправя. Отново! И това след Великия — направи опит да се засмее, но не успя.

— Не — поклати глава Хайнрих. — Всичко това са думи... Нареккоха те Великия за верността ти към дълга. Ти стана символ на нашата професия... Но защо се оттегляш след първия неуспех — това никой няма да разбере. Ние не сме богове, всеки от нас има право на грешки. Само гордостта... Само безмерната гордост ти прошепна, че е по-добре да се отдръпнеш от делото, да се скриеш.

— Изморих се — обезкуражено промърмори Ким. — Вземам най-малкото — тоя мъничък безнадежден свят, който впрочем всеки момент може да изгори от изригналата плазма на светилото. Ще го превърна в рай и най-последно ще си почина.

Хайнрих се извърна.

— Жал ми е за тебе, приятелю — каза той на прощаване. — Ако си се уморил, значи си умрял. А това впрочем пак е самонадеяност. Искаш тоя свят да зависи само от тебе?! Жал ми е за тоя свят.

Отдавна не беше ходил в пустинята и горската пътека бе обрасла с буйна растителност. Мъхът пружинираше под нозете му, на всяка крачка трябваше да отмахва от лицето си меките листа Ким дори поглади едно от тях — и това също беше негов шедьовър: сътворената растителност за две години напои разредената атмосфера на Рая с живителен кислород. На третата година тук се появиха птици. А през

февруари на петата в биованата прошаваха шест кученца — три двойки. Едното от тях той после нарече Едноушко Мокрото носле.

Появи се Звездата. Светилото стоеше ниско над хоризонта, обвито в жълта мъгла. Дори с невъоръжено око се виждаше как неспокойно се люлее плазменото му тяло. Ким усети как го прониза тревога и ускори крачка.

„Звездата наистина се държи заплашително — помисли той. — До лятната пулсация има още месец и половина, а тя се подува буквално пред очите ми. Странно. Подува се, а стабилизаторът не е износен. Защо? Много съм небрежен. Е, нищо. Сега бързо ще те успокоим...“

Още по-остро от безпокойството в него се обади чувството на създателя, което той умозрително можеше да сравни вероятно само с майчинското. Родството му с този свят се заключаваше не във философски отвлечени понятия, а в седем години изнурителен труд, в постоянно психическо напрежение, граничецо с нервно изтощение. Помнеше, познаваше тоя свят мъртъв. Сега тук действително е рай, а той негов безгрижен господар... Защото махна с ръка на всичко... Остатъка от въображението и таланта си отдаде на своята Радост, на забранения плод, присънващ се навярно всекиму, който умее да създава живот. Искаше ли той неговото творение да бъде жена? Ким за кой ли път си зададе този въпрос и за кой ли път отговори: „Не и не!“ Той искаше да затвърди професионалните си възможности — ето кое е безспорно. Но явно Рая не успокои душата му... Тогава вероятно подсъзнателно е виждал женската същност на своето творение? Вероятно при конструиране на генетичната матрица самотата е прошепнала нещо на смутения му, почти безчувствен мозък? Най-малкото, когато се опомни след акта на съзидание, той не познаваше такова нещо. Точно така — не познаваше, можеше да предполага всичко, но такова нещо не познаваше...

Гората свърши. Той заслиза по склона от силикатни скали. Още малко — и пред него ще се открие пустинята.

... Да, тогава той не мислеше за възможно наказание. Някой винаги нарушава забраната първи. Сигурно онзи, който чувствава, че може да я наруши. Той можа. „Нека сега ме накажат — помисли си тогава. — Все едно, това е най-грандиозният експеримент, който човек някога е правил.“ Единственото, което го смущаваше, бе

чистосърдечният ум на подопечната. Смущаваше и радваше... За жалост Ким не беше психолог, но можеше да определи искрената любов, която изпитваше към него Радост.

— Ах, ах, ах! — изкрещя в храсталака учудената. Тази малка птица бе създадена от него по време на последната екологическа корекция, а защо — вече бе успял да забрави.

Имаше на какво да се чуди.

В долината, където гората свършваше и започваше обширно голо място, на куличката на автоматичната хелиостанция пламтяха три сигнални лампи: „опасност“, „голяма опасност“ и „смъртна опасност“.

Той се затича надолу по склона към хелиостанцията.

„Приборите, по-бързо да видя приборите...“ Сърцето му бързо-бързо заби, устата му пресъхна.

— Ах! — изкрещя учудената.

Късно!

Звездата изведнъж се разкъса, странната синкава светлина падна върху хълмове и гори. Импровизатора изкрещя от ужас и рухна между камъните. Преди звездният огън да подпали земята, подсъзнанието, древният инстинкт за самосъхранение изстреляха команда към мозъка: спасявай се! Запази се! Тялото му мигновено се покри със свръхустойчива броня, превърна се в каменен пашкул. И колкото по-яростно се разгаряше огънят, толкова по-дебела ставаше бронята, толкова по-дълбоко навлизаше съзнанието в камъка, докато не помръкна, не издържайки огромния товар.

„Къде съм? Какво става с мен?“

Появи се мисъл и той разбра, че е жив, въпреки че всички усещания показваха — ти си мъртъв! Тишина. Мрак. Гърдите не се повдигат при дишане... Мигновено, сякаш я бяха включили, се върна паметта. В мозъка, притиснат от каменния блок също като орехова ядка в черупка, нахлу разбиране и болка, болка, болка...

„Радост! Мила моя!“ — мислено изкрещя той. Душата му стенеше от мъка, искаше да се разкъса, но нито едно движение не проникваше в камъка, който някога представляваше тялото му. Някакви рефлекторно създадени биосистеми подхранваха мозъка му, но той не познаваше устройството им, не можеше веднага да ги

унищожи и тази невъзможност да умре, да убие себе си беше като насмешка на съдбата. „Мила моя — без сълзи плачеше той. — Ти знаеше, знаеше... Вятърът беше до нас, зад гърба ни... Стар глупак! Задушаваш се от щастие в Рая, а Рая вече гореше. И ето... Ти никога не си била грях, любима, никога. Истинският грях е в самото понятие рай. Защото съзидателното действие предполага безкористност. Аз създавах *всичко за себе си*. Света, тебе, едноухия пес... Бъди проклет, Велики егоисте...“

Продълговатият камък, заклещен на склона на хълма, бавно изстиваше. Разтопените му стени почерняха, покриха се с мрежа дълбоки пукнатини. Вътре в него безшумно и невидимо се мятеше обезумялата мисъл на Импровизатора:

„Да, сега ти си камък. Нека всичко остане така... Но мъката, мъката! Тя ще изпие камъка...“

„Да умра, да изстина, да се превърна в прах. Как още може да умре камъкът? Нямам ръце, да посегна на себе си. Нямам крака, да избягам от себе си.“

„Да се върна? Да изляза от пашкула? Да се боря и побеждавам?! Разбира се, човешката биоформа сега е невъзможна — степента на радиация е много висока. Да се върна — това значи да се върна към човешка дейност, да започна всичко отначало. Но откъде да взема сили?“

„Имам тренирана мощна воля. Нима тя не може да победи инстинкта за самосъхранение? Да угася мозъка си — ето какво ми е нужно, единствено необходимо. Само преди това...“

Това беше последното му желание и той реши тутакси, без да отлага, да го изпълни и да не удължава напразно мъката.

Ким създаваше очи.

Той намери в пашкула си две микроскопични цепнатини и две клетъчни нишчици се устремиха към повърхността на камъка, за да се превърнат там в мускули на очни ябълки, да ги напълнят със стъкловидно вещество и да им дадат лещи.

Той правеше всичко бързо и отначало се получи разлят, неясен образ. Импровизаторът веднага го фокусира.

„... Пустиня. Като преди седем години. Черни камъни, части от хелиостанцията, никому ненужното корабно тяло, което можеше да спаси, да спаси... Господи, как се забавих. Ето, идвам, любима,

почакай мъничко... Там, на юг, зад гората, където беше домът ми, какво има там? Нищо. Само пепел, пепел, пепел..."

Образът отново стана неясен, разлят.

„Но какво е това?! — с гняв помисли Импровизатора. — Дори такава дреболия, като очи, не можеш да настроиш. Бездарник, тъпак..."

И тук той разбра, че моделира очи, без да ги приспособява към средата, към условията, обикновени човешки очи, и те лежат сега на камъка и... плачат.

Все пак различаваше нещо. Огромни обли камъни, треперещи някак странно, пълзящи един срещу друг, някакви белезникави валма — явно недалеч се издигаше дим, зелено петънце в скалната пукнатина.

Зелено... Ким изведнъж си спомни за Хайнрих. Тогава Хайнрих дойде да вземе от Дзинтра него — потиснатия и зашеметен от неуспеха — и веднага започна да го убеждава, че не всичко било загубено. Убеждаваше дори дръвчето, въпреки че общо не владееше метода за психофизическо въздействие върху материята. Седна до дръвчето, галеше го и говореше: „Трябва да се раззелениш, братле. За какво си поникнало? Трябва да се раззелениш.“

Да, сега той ясно виждаше: в пукнатината действително се беше запазила шепа трева. Но какво от това, какво! Време беше да свърши, Време беше камъкът да стане камък.

Ким направи опит да се ориентира в новото си естество, да разбере действията му механизъм и да го разруши, убие. Но нещо му пречеше да се съсредоточи.

Най-сетне той разбра: тревата, пречи му зелената трева в пукнатината. Опита се да затвори клепачи или някак да извие очи, но напразно — мускулите не се подхранваха достатъчно.

И тогава в опустошеното му съзнание се промъкна неспокойна мисъл:

„А защо са му на камъка очи? Това всъщност вече не е камък... Ти вече не си камък, чуваш ли?! Вече не си камък!“

Опита се да прогони мисълта. Времето минаваше, а тя все се връщаше и връщаше.

ПЕТЪР КЪРДЖИЛОВ ДЪЛГОТО ПЪТУВАНЕ

На 24.X.1895 двама англичани подават молба, за да регистрират своето изобретение — машината на времето. Единият от тях е Хърбърт Уелз — тогава млад писател, правещ първите си стъпки в литературната кариера, а другият — забравеният днес Робърт Пол, конструктор на технически съоръжения.

Скоро след това, на 28.XII.1895, двама французи — братята Луи и Огюст Люмиер, демонстрират в парижкото „Гран кафе“ своето изобретение и затрепетелите върху екрана движещи се образи, ознаменуват раждането на кинематографа. С това те „реализират“ и идеята на Уелз и Пол, защото киното — тази своеобразна машина на времето — ни позволява да преодоляваме и пространството, и времето.

Така че още в самото раждане, в самата идея за кинематографа, има нещо научно, нещо фантастично, а следователно и нещо научнофантастично. Затова и никой няма да се изненада, когато научи, че през 1902 година излиза на екрана и първият научнофантастичен филм в историята на киното — „Пътуване до Луната“. Неговият създател — французинът Жорж Мелиес — изгражда сценария върху сюжети от два знаменити романа — „От Земята до Луната“ на Жул Верн и „Първите хора на Луната“ от Хърбърт Уелз. „Пътуване до Луната“ триумфално шестува по екраните, създава световна известност на Мелиес, осигурява господството на френското кино за цяло десетилетие.

Днес никой не би могъл да каже по какви пътища и пътеки би тръгнало седмото изкуство, ако в развитието му не съществуваше „Епохата на Мелиес“. Поставил началото на фантастичния жанр в киното, Жорж Мелиес утвърждава неговата жизненост с още десетки филми, между които безспорни достижения са: „Пътуване през невъзможното“ (1904) — по сюжет на Жул Верн, „400-те шеги на дявола“ (1906), „Тунелът под Ламанш“ (1907), „200 000 левги под водата“ (1907) — вдъхновен отново от Верн, но удесеторяването на левгите подчертава свободата, с която е екранизиран романът,

„Покоряването на Северния полюс“ (1912). Създателят на тези филми зрелища допринася много за развитието на киноезика. Мелиес изобретява стотици трикове, някои от които и досега се прилагат, използва цвета, като на ръка колорира кадрите, разработва системата на актьорската игра. Това е само малка част от заслугите, които този вълшебник на екрана внася в съкровищницата на световното кино, в неостаряващия жанр на научната фантастика.

За съжаление днес не може да се каже с положителност кои от споменатите филми са прожектирани у нас. Първите кинопокази в България са дело на „киновоаяжори“ — пътуващи с прожекционен апарат чужденци, които демонстрирали своите „живи фотографии“ по панаири, сборове и тържища. След Русе, градът на първата у нас кинопрожекция в началото на 1897, „чудото на XIX век“ прониква и в другите по-големи градове, за да установи своя център в столицата. Местата, където са се прожектирали филмите, са повече от разнообразни: хотели, кръчми, циркове, клубове или театрални зали. Едно от първите специални места, предназначени само за кинопрожекции, се появява през 1904. Това е пъстрата барака на „Електробиоскоп“, построена на Бански площад, срещу Софийските хали. За отзиви и съобщения в пресата от онова време може само да се мечтае. Рекламата, указваща единствено заглавията на филмите, включени в програмите, е представлявала парче картон, поставен в малко сандъче, висящо пред „киното“. В такива палатки или дъсчени бараки са били показвани първите фантастични филми в България. Изкуствено осветление е греело над капите и цилиндрите на софиянци, електрически вентилатори са разхлаждали техните потни чела, а от екрана са ги впечатлявали безплътните сенки. Само може да си представим как се е дивил българинът на „ясните и без трепкане“ картини, показващи покоряването на Луната, пътешествието до Слънцето, прокопаването на канал под Ламанша, как се е „гмуркал“ на 200 000 левги под водата, като минути преди това е бил минал покрай налягалите в сянката на джамията магарета... Но навярно тези филми са гледани и са били популярни, защото една от първите реклами в историята на българското киноразпространение, публикувана във в. „Дневник“ от 31.VIII.1908, гласи:

„Добрият дух“ или „Четиристотинте преобразования на дявола“ в кино „Модерен театър“. Интересни дяволски игри, магически албум. Продукция „Мелиес“ от 1906 година.

1908 година е особено важна за историята на киното у нас. Тогава в София става събитие, което по своята значимост внася прелом в културния ни живот — открит е първият специален кинотеатър в България „Модерен театър“ (днешното кино „Цанко Церковски“). А когато две години по-късно отваря вратите си и „Одеон“, между двата „аса“ започва жестока конкурентна борба, на която дължим редовните и обширни вече реклами в софийските вестници, появяват се отзивни с оценъчен характер, провокирани са първите сериозни рецензии и статии.

Фантастичният филм на Жорж Мелиес „400-те шепи на дявола“ е не само един от първите, рекламирани в българския печат. Загатнато е, макар и оскъдно, неговото съдържание, споменато е името на неговия създател — разточителност, която години след това няма да срещнем в рекламите, споменаващи единствено филмовите заглавия. Тази почит към филма и неговия създател говори за популярността, която творчеството на Мелиес, а и неговото име, са имали сред българската публика.

През следващите години още два филма на Мелиес се появяват на екраните в „Одеон“ и „Модерен театър“ — „Приключенията на барон Мюнхаузен“ (1911) и „Покоряването на Северния полюс“ (1912). Съхранени до наши дни, те говорят за възможностите на своя създател. И ако първият е тъжно свидетелство за упадъка на Мелиес, то вторият и до днес остава безспорен шедьовър.

„Покоряването на Северния полюс“ е вдъхновен от многочислените полярни експедиции, проведени след 1910. Главният герой — инженер Мабулов — конструира самолет, с който експедицията потегля. Той прекосява съзвездията Близнаци, Везни, Голямата мечка, Рак и преодолявайки препятствия и урагани, достига Северния полюс. Тук изследователите срещат Снежния великан, праобраз на популярния днес „Снежен човек“, с когото започват битка. След това те се отправят към магнитния връх, стърчащ на мястото на

полюса. Покорили го, учените се завръщат здрави и читави по домовете си.

Този наивен и увлекателен филм е направен много майсторски. Парадът на звездите, полетът на самолета, дирижабълът, който спасява експедицията — са осъществени със серия от трикове и изобретателни решения, които не позволяват на зрителя да скучае. Но гвоздеят на „Покоряването на Северния полюс“ си остава Снежния великан, грандиозен манекен, построен от Мелиес в неговото студио. Необикновената механична играчка и до днес ни поражавя със своята изразна сила, която не отстъпва на по-късно създадените киночудовища като горилата от „Кинг Конг“ (1933) или съвременните, населяващи фантастичните светове, сътворени от Джордж Лукас и Стивън Спилбърг.

Редом с изброените филми, в годините 1910–1912 се появяват и множество други, рекламирани като „фантастични картини“: „Една нощ в областта на сънищата“, „Фантастични рамки“, „Прогресът на изкуството в 2000 година“, „Омагьосаният кладенец“ „Бъдещата въздухоплавателна война“ и „Едно пътуване към планетата Марс“. За съжаление много от тях носят български прокатни заглавия, нямащи нищо общо с оригиналните, по които е изключително трудно да се идентифицират.

Фантастичните елементи във френското кино намират своето продължение и в двата криминални сериала на Луи Фьояд — „Фантомас“ (1913–1914) и „Вампирите“ (1915–1916).

Създадени по време на Първата световна война, десетте серии на „Вампирите“ загатват за някои от настъпилите промени. Отзвукът на обществено-политическите събития в произведенията на изкуството е явен. Научнофантастичните филми, снети в тази епоха, се различават значително от своите предшественици. Изчезва пародийният им характер, хуморът, лекотата, с която са направени.

Променя се и политиката на кино притежателите в България — страната е залята от немски филми. Между 1915, и 1919 година у нас се появяват три филма, останали трайно в историята на киното, ярко отразяващи песимизма на германската нация от периода на войната, изпълнени с мистицизъм, човеконенавист и милитаризъм, филми — предчувствие за фашисткото бъдеще на Германия. Не на последно място те са белязани от идеите на тогавашните кинематографически

теории, чиито възгледи за превръщането на филмите в амалгама от реално и фантастично откриваме и в господстващия по това време стил на експресионизма. И ако Мелиес пленява детските души с лукави трикове на добродушен фокусник, то „Студентът от Прага“ (1913), „Голем“ (1915), „Хомункулус“ (1916) действуват като зъл магьосник, който взривява демоничните сили, дремещи в човека.

„Студентът от Прага“ е изграден върху мотиви от Е.Т.А. Хофман, легендата за Фауст и новелата „Уилям Уилсън“ на Едгар По. Бедният студент Балдуин подписва договор с вълшебника Скапинели, който му обещава бляскаво бъдеще, при условие че приеме навсякъде да бъде съпроводен от свой двойник. Но похитеният от магьосника, отразен в огледалото образ на студента се превръща в независимо същество, в самостоятелна личност. В края на филма отчаяният Балдуин стреля двойника, но убива себе си.

„Студентът от Прага“ на режисьора Стелан Рие за първи път утвърждава на екрана темата за дълбокото, съпътствувано от страха самопознание. Подетите мотиви за психологическата разправа със собственото аз и откровението за тъмните сили у човека са едни от изкушенията за немското кино през следващите години. С ролята на Балдуин започва своята кариера Паул Вегенер, чието изпълнение се отличава с реалистичност и психологизъм.

Своя втори филм „Голем“ (прожектиран у нас в „Модерен театър“ под заглавието „Статуята на Голем“) Вегенер създава заедно с художника Хенрик Гален. В основата на фантастичния му сюжет е средновековната еврейска легенда за Голем — статуя, която извайва от глина пражкият равин Льов. Очертавайки вълшебен знак върху гърдите ѝ, равинът вдъхва живот на своето творение. След години статуята е открита случайно от работници, копаещи кладенец в старата синагога, и отнесена при търговец антиквар. Той открива в кабалистична книга разказа за Голем и по примера на Льов възкресява статуята, която започва вярно да му служи. Но роботът се влюбва в дъщерята на търговеца, превръща се в същество, одарено с душа, осъзнава своята самота. Това чувство пробужда у Голем яростта, довежда го до бунт и гибел — падайки от кулата, той се превръща в купчина глинени чирепи.

Паул Вегенер с много майсторство изобразява глинения човек — движенията му са автоматични, ръцете и краката с мъка се прегъват.

Лицето му се оживява от изразителните очи. Някои тълкуват образа на Голем като тиран, въстанал против своя създател, други с мрачни предчувствия виждат в купчината глина бъдеща Германия.

През месеците февруари и март 1917 година сензационни съобщения изпълват страниците на столичния вестник „Заря“: „Хомункулус“. Мистична и сензационна драма. Хомункулус е същество, родено в химическа лаборатория, с човешки образ, но не притежаващо възможността да усеща чувствата, от които останалите хора се вълнуват, като това същество живее помежду останалите хора“. Научаваме и заглавията на сериите, от които се състои филмът: „Тайнственият пергамент на Хомункулус“, „Любовната комедия на Хомункулус“, „Хомункулус срещу Хомункулус“...

Роден в смутните времена на войната, Хомункулус лансира идеята за „сврѣхчовека“ — бъдещия господар на света. Надарен с „чист“ разум, лишен от чувства и човечност, от всякакви слабости и недостатъци, героят е обладан от манията си за власт. Придържайки се към девиза „Насилието води до величие“, той се стреми към пълното унищожение на недостойното човечество. Облечен в дълга мантия, с величествена осанка, високо чело, властен поглед, той вдъхва страх и респект. Филмът с поразителна прозорливост предсказва кариерата на Хитлер — Хомункулус става диктатор на огромна страна и започва да я управлява с невиджана жестокост.

Хомункулус и Голем са герои, чиято психологическа извратеност се обяснява с противоестественото им рождение. Но този генеалогически отгънък е само романтична уловка, с помощта на която се подчертава същественото — фактът, че героите са пренебрегнати от своите събратя, че се чувствуват отвергнати. Тъкмо по това време немският философ Макс Шелер чете публични лекции, в които разглежда причините, обусловили ненавистта на света към Германия...

Хомункулус умира поразен от мълния и тази смърт, както и краят на Голем, са така противоестествени, както и техният произход.

„Хомункулус“ въвежда за първи път в научнофантастичното кино не само темата за изкуствения човек, създаден по „лабораторен път“, но и темата за противоречието между създателя и неговото творение.

Встрани от тази линия остава филмът, за който на 5.II.1916 софийският вестник „Дневник“ съобщава на читателите си:

„Тунелът“ в кино „Модерен театър“. Най-знаменитият съвременен роман безспорно е „Тунелът“ на знаменития германски писател Бернхард Келерман, който в романа си е вложил като основа смелата идея за прокарване тунел между Европа и Америка. Наистина грандиозен е неговият замисъл, но за бързия летеж на човечеството към прогреса този замисъл не е една възможност. И ние виждаме как всички средства на най-модерната техника и механика са поставени в действие и как най-после първият влак минава по прокопания тунел. За възпроизвеждането на този филм вземат участие десетки хиляди работници и главни действащи лица.

Романът на Келерман, вдъхновил Мелиес още в 1907, е екранизиран нееднократно. Примамливата идея, която тези филми лансират, е напълно валидна и днес.

След Първата световна война в киното се забелязват нови процеси. Миролюбивата политика на съветската държава и умората на воюващите страни са част от причините, прогонили агресивността от фантастиката. Творците от жанра отново се насочват към мирновременните си интереси, към космическите пътешествия, търсенето на нови земни и извънземни светове и цивилизации, утопиите за нови социални устройства...

Предвестник на това нормализиране е датският „Небесен кораб“ (1917), появил се в началото на януари 1923 по софийските екрани. „На първия ден на Коледа — четем в «Зора» — ще се представи художественият филм «Към Марс». Датска продукция.“ Българското заглавие най-точно определя основната идея на филма, пропит от духа на датската политика на неутралитет. „Небесен кораб“ е наивен филм, представящ марсианците като миролюбив народ, непознал ужасите на войната. Те са силно религиозни и... вегетарианци. Неговия морализаторски тон, проповядващ идеята за всеобщ мир на земята и извън нея, откриваме дори в имената на главните герои — професор Планетариус, капитан Аванти, д-р Дубиус. „Небесен кораб“ остава в историята на киното като първия пълнометражен (70 мин.) научнофантастичен филм, посветен на междупланетните пътешествия.

През лятото на същата година вестник „Мир“ отново рекламира фантастичен филм:

„Атлантида“ — първа серия от грандиозния френски филм според известния у нас роман на Пиер Бенуа. Действието се развива в изчезналата легендарна страна Атлантида, чиято владетелка, прекрасната Антиней, привлича в разкошните си дворци всеки, който чуе нещо за нея, макар че нейната прелест и омайна любов докарват смърт.

Романът на Бенуа, нашумял през 1919, привлича Жак Фейдер — един от известните тогава френски режисьори, и само след две години той го пренася на екрана. „Атлантида“ е замислен като амбициозна суперпродукция, разчитаща на международен успех. И в това отношение неговите създатели успяват — скоро баснословните разходи от 2 милиона франка са покрити. Хипотезата за съществуването на изчезналия материк е единственият научнофантастичен елемент, който дава тласък за разгръщането на екзотичната мелодрама, клоняща към „кича“. Филмът станал прочут с прословутата мраморна зала на жестоката Антиней, чийто трон се издигал в центъра на кръг, заобиколен от мумиите на любовниците ѝ.

И ако „Атлантида“ полага основите на цяла серия филми за загубени цивилизации, то „Изгубеният свят“ (1925) поставя началото на друга разновидност на жанра — филмите за праисторически светове.

Появил се у нас непосредствено след премиерата си, „Изгубеният свят“ е рекламиран в „Зора“ като „голям фееричен филм по произведението на писателя Конан Дойл. Изпаднал по чудо в една мистериозна област покрай река Амазонка, авторът предполага, че се намира лице срещу лице с всички гигантски допотопни животни, чиито размери надминават всяка представа на въображението“.

Най-впечатляващото в „Изгубеният свят“ са десетките миниатюрни динозаври, умело анимирани от специалиста по технически ефекти У. О. Брайън. Въпреки някои несъвършенства сцените с праисторическите животни и хората маймуни са особено

сполучливи. В края на филма част от животните са докарани в Лондон. Птеродактилът, летящ застрашително над смаяната аудитория, събрала се да го види, и бронтозавърът, който разрушава града, за да изчезне завинаги в океана, не отстъпват със зрелищността си на множеството днешни чудовища. Не случайно „Изгубеният свят“ е класиран сред 10-те най-добри филма на 1925. Той е един от първите филми, предложили на зрителя да надникне в света преди появата на човека.

Добрата литература винаги е провокирала киното и поредно доказателство за това е краткото съобщение, появило се във в. „Зора“ през 1925:

„Около света за 80 дни“ в кинотеатър „Одеон“.
Представят се двете серии на твърде интересния филм,
изработен според романа на Жул Верн.

За съжаление други подробности за филма не са посочени и днес трудно може да определим неговата националност и качества.

Наред с екранизациите на класически произведения от световната фантастика, дело на сериозни кинотворци, софийските екрани, а по-късно и тези в страната, са заливани от сензационни, шпионски и детективски филми, в които фантастичният елемент е само подтик на действието. Пример за спекула с науката е филмът „Спасена чрез хипнотизъм“, който покрай любовната интрига дава на зрителя да проследи, как с помощта на спиритизма могат да се разкриват и най-големите престъпления. През 1923 нашумява германската продукция „Нободи“ или „Японската тайна“. Кой е Нободи? На този въпрос той само отговаря така: „Идвам от чистото море, паднах от Луната, наричам се никой. Високоучен — продължават рекламните — и посветен в тайните на магиите, еквилибристиката и факирите, той върши чудеса. Нободи е синоним, на бъдещото човечество...“ Не отстъпва по оригиналност и текстът за „Ужасът“ — най-новата сензация. С най-увлекателна интрига около едно велико изобретение „радиоминимума“, интрига, която остава неразгадана до края, със страшните произшествия и борби за живот и смърт, в потайните парижки подземия с лудия, бяг на автомобила-танк и други поразителни епизоди...

На фона на този „сив поток“ още повече изпъкват достойнствата, които изявява в творчеството си един от най-големите немски режисьори — Фриц Ланг. Двата му научнофантастични филма „Метрополис“ (1926) и „Жената на Луната“ (1929) са най-доброто, сътворено в жанра между Първата световна война и навлизането на звука в киното. По лични свидетелства на Фриц Ланг идеята за „Метрополис“ или „Съдбата на човечеството през 2000 година“ се ражда, когато той вижда Ню Йорк. Образа на гигантския мравуняк откриваме в този амбициозен, сниман цели две години, струващ 5 милиона марки филм.

Действието му се развива през 2000 година, в града на бъдещето — Метрополис, разделен на два района. В горния сред райско блаженство живеят господарите, а в подземията смазани от труда роби се грижат за благополучието на града гигант. Срещнали се случайно, между Фредер — сина на владетеля на града Йохан Фредерсен — и възпитателката Мария, която проповядва социално помирение, се ражда любов. Фредерсен натоварва учения Ротванг да създаде по образ и подобие на Мария изкуствена жена, която да всее раздор сред работниците. Жената-робот обаче, нарочно програмирана от Ротванг, ги подтиква към бунт. Метрополис е обречен на гибел. Но истинската Мария и Фредер спасяват работническите деца и града. Роботът е заловен и изгорен на клада от тълпата. Водачът на робите и господарят, „осъзнал“ грешката си, се помиряват. „Между ръката и мозъка — четем във финалните надписи — трябва да има връзка... и тази връзка е сърцето.“

Именно този извод е причината да не приемаме „Метрополис“ само като научнофантастична антиутопия, а като един преди всичко социален филм, разглеждащ класовата борба и отношенията между труда и капитала. Не случайно Хърбърт Уелз го нарича „най-идиотския филм на света“, докато Конан Дойл се възхищава от него. След години самият Ланг, прокуден от нацизма в емиграция, признава: „Филмът е фалшив, заключението му е погрешно“.

Приносът на „Метрополис“ обаче за развитието на жанра е безспорен. Фриц Ланг се обръща сериозно към научната фантастика, като видимо преплита редица нейни елементи — заробващата мощ на техниката в експлоататорските общества, конфликта между създателя и творението, манията сред част от хората на науката за световно

господство. Гигантските декори му позволяват да изгради един впечатляващ град на бъдещето. Още по-интересен е епизодът със създаването на изкуствената жена, който за първи път намира такова оригинално решение и става класически, бидейки по-късно много често имитиран.

„Жената на Луната“ е вторият научнофантастичен филм на Ланг и последният значим ням представител на жанра. С него киното се опитва за първи път да покаже реалистично едно пътуване до Луната. За тази цел режисьорът привлича като консултант проф. Х. Оберт, автор на книгата „С ракета в междупланетното пространство“ и един от създателите на прочутите „Фау“. На неговата взискателност за абсолютно точно спазване на техническите изисквания се дължи до голяма степен достоверността на филма. Конструирването на ракетата, площадката за изстрелването ѝ, нейната форма, степените, безтегловността, ускорителният тласък, прилуняването на обратната страна на Луната се опирали на реални предвиждания и възможности. Толкова реални, че през 1937 всички копия на филма били конфискувани от гестапо по време на първите опити с „Фау“.

„Жената на Луната“ остава не само в историята на ракетните полети, с въведеното за първи път от Фриц Ланг на екрана „обратно броене“ (6,5,4,3,2,1,0), използвано днес при изстрелването на космическите кораби.

За съжаление недостатъците на сценария, неговата емоционална бедност обезценяват много от виртуозните пластични решения на Ланг и са част от причините за сравнително хладния прием на публиката. Но най-главната причина е фактът, че по него време на мода вече излизат първите звукови филми и макар качествата им да са скромни, публиката застава на тяхна страна.

Богата и пъстра е палитрата на фантастичните филми от епохата на нямото кино, появили се по българските екрани. Те популяризират успешно редица произведения на литературната фантастика, някои от които са сред любимото четиво на младите хора и днес, възпитават широка аудитория, внушават ѝ мисли и идеи, валидни до наши дни. Макар и малко на брой в сравнение с другите жанрове, образната сила, която притежават, им помага да провокират съзнанието, да развиват въображението. Научнофантастичните филми поставят нови задачи пред своите създатели, чието решаване развива технически киното,

разширява изразните му средства, обогатява киноезика. Много от тях се нареждат сред най-доброто, сътворено в цялото световно кино през този период, други се превръщат в критерий за състоянието на кинотехниката по това време.

Може само да се съжالياва, че българските зрители не са имали възможност да видят тогава такива значителни творби на жанра, като ярките представители на съветската научна фантастика „Аелита“ (1924) на Яков Протазанов и „Лъчът на смъртта“ (1925) на Лев Кулешов, в който като сценарист, сърежисьор, художник и актьор участва Всеволод Пудовкин, както и „Париж, който спи“ (1924) на Рене Клер.

С „Жената на Луната“ завършва един голям период от развитието на научнофантастичното кино, останал в историята на седмото изкуство като епохата на „Великия ням“. Скоро хаосът и промените, които настъпват със „звуквата революция“ помита последните безмълвни мохикани. Сякаш в предчувствие на звука, творците на жанра се притаяват за известно време, набират сили, ориентират се в новите изразни средства. Но това е временно. Много скоро ревът на стартиращите ракети ще оглуши с тътена си тишината на екрана и космоса, праисторическите зверове ще зареват с пълно гърло, ще се дочуят първите плахи и далечни гласове на инопланетните братя по разум. Киното като малко, но схватливо дете, ще проговори.

ИВАЙЛО РУНЕВ

НАЧАЛОТО

На първите книжарски щандове в освободена България бързо намира място и фантастичната книжнина. Както и следва да се очаква, началото е поставено с романите на Жул Верн. Малко след отпечатването на „Осемдесет дни около света“ в пловдивския вестник „Марица“ (от 1 януари 1880 година) романът излиза и като самостоятелно издание на „Христо Г. Данов“. С тази книга започва дългата вахта на Ж. Верн у нас. От неговите над 80 литературни творби (разбира се, не само фантастика и не само романи) на български език са преведени досега почти 50. Ненапразно френският фантаст е любимец на редица поколения български читатели и влиза в десеторката от най-издаваните писатели у нас. А фантастичното в „Осемдесет дни около света“ не е броят на дните за пътешествието, които и тогава не са били непостижими, а самоосъзнаването на човека вече на равнището на фактор не само от национален, но и от планетарен мащаб. След тази книга, имаща функции и значение на манифест за цялостното творчество на Жул Верн, излизат в други градове и издателства някои от най-известните му романи — „Пет седмици в балон“, „Пътешествие до центъра на Земята“, „От Земята до Луната за 97 часа“ и „Около Луната“, „Доктор Окс“, „Двадесет хиляди левги под водата (Капитан Немо)“, „Село във въздуха“.

Неповторимата Жул-Вернова атмосфера на търсеция човешки дух е съзвучна на освободените от петвековните окови творчески заложи на българина. За тяхната изява обаче се изисква и определена социална обстановка; затова второто основно направление във фантастиката, социално-политическото, също намира благоприятна почва у нас. Дори ако сравним по количествени показатели тези две направления, се стига до извода, че за разлика от много други страни през този период в България се е ценял преди всичко социалният елемент във фантастичното допускане. Трябва да се каже, че българските издателства не са били благосклонни към другия колос на фантастиката, Хърбърт Уелз, чийто талант се изявява през тези години.

Все пак неговото появяване на българския книжен пазар е обещаващо: „Борба на световите“ излиза във Великобритания в 1899 г., а в България в 1900 година; през 1911 г. у нас е отпечатан малък сборник с разкази — „Най-новият ускорител“; „Освободеният свят (Повест за човечеството)“, също е публикуван само година след излизането на оригинала. „Освободеният свят“ спада към групата на т.нар. пророчески романи на Х. Уелз. Те са насочени хронологично към близкото бъдеще, конкретно визират реализируеми събития, изявяват в по-чист вид аналитичните и прогностични възможности на Уелз писателя и политическите възгледи на Уелз теоретика. В този роман за пръв път в художествената литература се появява терминът „атомна бомба“, и то в съвременния смисъл на тази дума. В „Освободеният свят“ се разказва за откриването на атомната енергия, което води до световен конфликт. След изстребителна война пред оцелелите хора стои само един път — необходими са политически и социални промени, които да гарантират на света мир. Събитията засягат също така балканските земи и народи.

В годините на Първата световна война у нас излиза на брошури и още една прогностична книга от този тип — „Адската война“ на френския автор Пол Жифар. 179-те илюстрации на книгата дават добра визуална представа за „постиженията“ на научно-техническия прогрес във военната област. Безспорно обикновеният среден европеец е трябвало да бъде предупреден за идващите масови кланици, но колко различни са подходът и изводите за бъдещото социално развитие на двамата автори — впрочем заради това единият е известен и досега, а името на другия тъне в забрава. Още едно потвърждение, че описанията на научно-техническите постижения във фантастиката не трябва да са самоцелни, а вплетени в тъканта на действието или размисъла.

Един друг автор, вече позабравен от любителите на фантастиката, е бил най-известният социален фантаст от края на миналия и началото на този век. Едуард Белами е американски писател и икономист, който през 1888 година публикува известния утопичен роман „Поглед назад. (След 100 години)“. В романа се описва мирната еволюция на капитализма в социализъм. Книгата веднага става бестселър в Америка и дава тласък за организирането на клубове, имащи за цел претворяване в реалност на идеите, заложили в нея. Тя

бързо е преведена на основните езици в Европа. У нас с нея се запознават посредством руския ѝ превод. По искане на членове на БСДП тя е преведена и издадена на български език през 1892 г. В социалистическите дружинки, както свидетелствува К. Т. Бозвелиев, първият ѝ преводач, книгата е посрещната с възторг и е обект на оживени дискусии. Още по-удивителна е историята с побългаряването ѝ. През 1900 година излиза книга с дълго и пространно заглавие „Настоящето, разгледано от потомството ни и надничане в напредъка на бъдещето. С превод и подражание от 415-то издание на първообразното Looking Backwards от Едуард Белами. Побългарил Илия С. Йовчев.“ Въпросният Йовчев в предговора на книгата след анализ на икономическата и социална криза в света и в частност в България посочва рецептата на Белами като единствен вариант за излизане от това положение. Йовчев получава личното позволение на автора да преведе романа „Поглед назад“, като го приспособи към местните условия и изисквания, така че основната идея да стане по-леко разбираема за българския читател. Това разрешение показва, че Белами е ценял не толкова художествената, колкото научно-дидактичната стойност на творбата си.

Сюжетният скелет на оригинала е запазен — след вековен летаргичен сън героят се пробужда в 2000-та година. В серия от класическите за този тип утопии диалози се описва обществено-политическото устройство на света, разглежда се миналото и пътят на еволюцията. Българският адаптор, използвайки този сюжет, го обогатява с детайли, разбираеми за съвременниците му в отечеството, а на места дори го изменя. Героят, българинът Златко Бояров, попада в красивата, озеленена, без димящи фабрични комини София от 2000-та година. Проблемът за всеобщото равенство между хората и правото им на труд е решен както в американския оригинал. Естествено България се присъединява по-късно към международната политическа и икономическа организация — Световния индустриален съвет, тъй като страната има специфичен път на развитие в сравнение с напредналите държави. По различен начин спрямо оригинала са разгледани някои проблеми относно религията, брака, средното и висше образование, служебната квалификация и кариера, опазването на вътрешния ред в държавата, а въпросите за унаследяването и мястото на жената в живота са разгледани съвсем противоположно на американския

вариант. Ценни от историко-социална страна са разсъжденията на автора за изравняване на града и селото у нас, за ролята и значението на българските културни и научни творци в света, за премахването на монархията и за българската „нова аристокрация“ и т.н. Българският вариант е наполовина по-обширен от американския, вметнати са типични нашенски изрази и пословици, цитирани са българските статии и литературни произведения (например „Песен на паричката ми“ от П. Р. Славейков) и реминисценции от местните политически събития и злободневни теми. Фактически налице е произведение, отличаващо се от оригинала дотолкова, че следва да се говори за нов роман, първия ни български утопичен роман.

Книгата на Белами поражда както подражания, така и контрапроизведения. Към първите спадат „3000-та година“ на италианския автор Паоло Мантегаца, а към вторите „Поглед в бъдещето“ на американския писател Ричард Михаелс. Към антиутопийните варианти на социалистическия път на развитие на обществото не остава безучастен и добре известният у нас Джером К. Джером — краткият разказ „Нова утопия“ е колкото злъчна, толкова и политически неграмотна работа.

Пак тогава, в началото на века, излиза на български език и друга известна утопия — „Новини от никъде“ на английския писател и художник Уилям Морис. Според тази книга преходът от капитализма към социализма и комунизма ще мине през етапа на гражданската война. Значително по-революционни са и измененията: частната собственост е силно ограничена, постигнати са хармонични човешки отношения, държавната власт и обществената принуда са премахнати. Според У. Морис машинната цивилизация е извращение на капиталистическото общество и бъдещето принадлежи на пасторалния начин на живот. Основният поминък на населението е селскостопанското производство (дори и зданието на британския парламент е превърнато в склад за торове, „за да може това здание, което години наред е било място на безплодни разговори и обещания, да послужи на плодородието“). Силно са развити художествените занаяти и въобще изкуството е на висока почит и е превърнато в дълг на всеки гражданин. Тази утопична книга, излязла у нас в 1907 година, е първи номер от „Литературно-научна библиотека“, редактирана от Г. Бакалов.

От известните фантасти, представени у нас през същия период, трябва да се отбележи френският астроном и популяризатор Камий Фламарион. Неговите книги — „Една комета“, „Лумен“, „Стелла“ и др. — дават панорама на тогавашните астрономични знания и показват разбиранията на автора за множествеността на разумните светове във Вселената. Вероятно К. Фламарион е първият учен, представил тезата за живот на базата на елемента силиций, както и други оригинални хипотези. Българският читател имаше възможността да се запознае и с класическата фантастична новела на Робърт Стивънсън „Доктор Джексил и мистър Хайд“.

Дебютират и представители на други нации. Повестта на руския фантаст Л. Афанасиев за времето си е била една от най-сполучливите в света космическо-социални фантастични творби. Основната ѝ тема е проблемът за намеса или ненамеса в развитието на чуждопланетна цивилизация. Интернационален екипаж открива на планетата Марс феодален строй, запазил черти и от първобитнообщинния. Хората предават безвъзмездно знанията и уменията си на местните жители. На Марс започва да се развива модерно земеделие, промишлено производство и транспорт. Но с течение на времето доброто, донесено от Земята, се превръща в зло, техниката води до нарастване на имуществените различия, заражда се капитализъм с присъщото му изостряне на обществените отношения и покваряване на нравите.

Друг автор е унгарецът Мор Йокай, написал около 100 романа и повести, от които почти двадесет с фантастични елементи. У нас е преведен само един от тях, „Двадесет хиляди години под ледовете“ — екзотични приключения в затрупан под ледовете свят, разположен близо до Северния полюс. По сюжет и романтичност на това произведение прилича повестта „Атлантида“, по-късно излязла под названието „Кристалният дворец на морското дъно“. Нейният автор е французинът Андре Лори, който е известен като съавтор на Жул Верн. Както е ясно от заглавието, действието се развива в подводната столица на легендарния континент, съхранила образци от високата култура на атлантите.

Първите четиридесет години от столетната история на книгоиздаването в България след Освобождението (периодът 1880 — 1920 година) могат да бъдат сумирани в областта на фантастиката със скромните цифри от около 50 книги от двадесет автори с общ тираж

малко над 60 хиляди екземпляра. Ако под ходим само с количествени критерии, ще получим неутешителни изводи — това е равностойно на издаването сега у нас за две години, а общият тираж съответствува на този за една само книга от библиотека „Галактика“. Направеният преглед дотук обаче показва, че българският читател е получил в повечето от случаите не книги едnodневки, а произведения, поставили фундамента на съвременната научна фантастика.

АЛЕКСАНДЪР ГОРБОВСКИ

ЕКСПЕРИМЕНТ С НЕУПРАВЛЯЕМИ ПОСЛЕДИЦИ

Утрото не беше добро. Не беше добра и мъртвата светлина над пустинния космодрум. Неговата равна като стъкло повърхност излизаше от хоризонта и изчезваше отвъд него.

Силуетите на тримата се открояваха в предутринната мъгла. Те изчакваха да се появи сияйното кълбо на кораба, да опише своята ослепителна дъга и да изчезне в тъмния отвор на шахтата.

Този участък от космодрума се смяташе за карантинен. Скритите дълбоко под земята шахти приемаха идващите кораби от опасни, далечни и почти непознати кътчета на Вселената.

Пилотът на звездолета Мартел, най-младият от тримата, бе тук за първи път. Другият беше началникът на Проекта, а третият — жена.

Навсякъде пейзажът бе един и същ. Огледалната повърхност на космодрума отразяваше падналата мъгла.

Стояха и чакаха. От време на време началникът отронваше някоя незначителна дума, без никакво отношение към тяхното идване тук. Мартел кимваше в отговор, замислен за нещо свое.

Жената не им обръщаше внимание. Жена, за която знаеха само ранга, обозначен на ръкава с едва забележими звездички. Тя бе от Службата за Благополучие.

Пилотът на кораба, който очакваха, беше мъртъв — трети случай от късо време насам. Всички те един подир друг загиваха на планетата Цевера при загадъчни и неизвестни обстоятелства. Мартел бе четвъртият, комуто предстоеше да се отправи натам и да изясни причината за гибелта им.

Сияйното кълбо блесна неочаквано, описа огнена дъга и безшумно хлътна в устата на близката шахта.

Третият пилот бе загинал по същия начин, както и другите двама — лежеше до пулта с широко отворени очи и вкаменено от ужас лице. Смъртта бе настъпила мигновено.

Както и в първите два случая, това бе станало само минути след кацането на планетата. Третият също не бе успял да напусне кабината,

а силовото поле около кораба останало включено.

Мартел трябваше да инсталира фар и да разбере защо са загинали посетителите на Цевера. Освен това му се възлагаше да премахне опасността, която заплашва фара, ако тя наистина съществува.

Монтираният фар ще затвори пръстена на свръхдалечната връзка. Както никой друг, Мартел разбираше колко важно е това в Космоса. Объркалите посоката и изгубилите се в пространството кораби щяха да имат пътеводител. Мартел мислеше за онези, които след време ще приемат сигналите на неговия фар. Дори когато самият той и децата му ще бъдат отдавна погребани и забравени, фарът ще продължава да излъчва импулсите и ще посочва в черното пространство пътя към спасението.

Монтирането на фара не беше сложна работа. По-трудно бе да се открият силите, които бяха убили тримата му предшественици.

Корабът, с който трябваше да лети Мартел, бе готов. Датата на полета, маршрута и задачите — известни.

Няколко минути преди старта Мартел усети как между него и околния свят се разтваря пропаст. Все още продължаваше да бъде сред хората, да разговаря, да извършва привичните действия, но вътрешно вече беше там, на Цевера, сам срещу очакващата го там ситуация, и знаеше, че никой от изпращачите не може да помогне нито с дума, нито със съвет.

Напразно ровеше материалите на други експедиции, посетили чужди и враждебни светове. Ако имаше полза от всичко това, експертите на Проекта отдавна щяха да открият нещо. Пред очите му като в истински кошмар преминаваха кибернитизираните светове на Вега, унищожили своите създатели; виждаше зловонните блата на Антей и неговите чудовищни обитатели, зловещите улени с наелектризирани пипала; чуваше истеричните, безумни гласове на харпиите. Но нито едно от тези същества не би могло да мине през защитното поле и да убие пилота в кораба.

Часове преди полета някакъв от Службата за Благополучие бе дошъл да покани Мартел. Очакваше го жената. Тя кимна и човекът, довел Мартел, безшумно излезе. Мълчаха. Жената гледаше някъде далече пред себе си.

— Поканих те — каза тя накрая, — да поговорим за твоето погребение...

Странно начало. С равен глас тя започна да обсъжда различните варианти на ритуала. Като опитен навигатор той добре знаеше какво е небитие — често му се бе случвало да усеща през тънката обвивка на кораба неговата близост. Въпреки това разговорът му се стори мъчителен и злокобен. Опита се да я прекъсне, но жената продължаваше своята тема.

Тогава той попита:

— Какво искаш?

Тя отговори на въпроса с въпрос:

— Разбираш ли, че можеш да загинеш?

И продължи да му говори същото, което той дълбоко в себе си повтаряше през последните дни, щом останеше сам. Затова сега бе страшно да чува тези думи, произнесени на глас. Струваше му се, че те нямат отношение към него, че са предназначени за някой друг, за когото смътно си спомня. Попита още веднъж:

— Какво искаш? — Сега въпросът прозвуча по-иначе, дори самият той усети това.

— Искам да се върнеш — каза жената. Каза го просто, почти помолно: „Искам да се върнеш“.

Стори му се, че думите ѝ не са за него, а за някой, който не е тук. След минута вече знаеше за какво става дума.

След нещастieto с първия пилот на втория и третия кораб бяха монтирани датчици. Невидими кристали фиксираха всичко, което става на кораба и отвън. Наистина ли всичко?

Пред погледа на Мартел се откри жълтеникаво-сива камениста пустиня. С пречупените си вдлъбнатини тя стигаше безжизненото небе, тъжно като самата планета. През цялото време, от кацането на кораба до неговото излитане, в този мъртъв пейзаж нищо не се промени и не трепна.

Мартел имаше възможност да види какво се беше случило в кораба. За последен път премигна и загасна червеното табло. Светнаха зелените очи на пулта за извънбордова информация. Тихо звънна зумер. Снажен блондин с едро лице вдигна глава. Пилотът на втория кораб Ралф стоеше само на няколко крачки пред Мартел. Макар че това беше само илюзия, родена от паметта на кристала, мъртвото тяло

на пилота, което Мартел беше видял преди няколко дни, сега му изглеждаше много по-реално. За хората, които се намират отсам границата, животът е по-убедителен от небитието. Ето, Ралф вдига ръка (тогава още жива ръка) и изключва пулта.

Мартел се стараеше да не изпусне нито едно движение, нито един жест. До този момент всичко беше нормално. Ралф изчака десетина секунди и включи обзорната панорама. Картината повтаряше познатия вече тъжен пейзаж. Известно време продължи да гледа в него, след това бавно се обърна към шкафа. С една ръка отвори вратичката, а с другата започна да измъква скафандъра. В този миг нещо му попречи. Замря, като че ли се вслушваше в нещо. После рязко се извърна и заби поглед в стената, мъчейки се да различи нещо. Нещо, което оставаше невидимо — на матовата зелена стена нямаше нищо. Неочаквано картината изчезна. Просто се изпари и нейното място зае непроницаем мрак. След шестнадесет секунди изображението изплува отново. С изкривен от беззвучен вик лице, Ралф лежеше на пода. Бяха го намерили в същата поза, когато воденият от автоматите кораб се завърна на Земята.

Ситуацията се повтори и с третия пилот кадър след кадър. Сякаш двама различни актьори разиграваха една и съща сцена, а накрая замираха в еднакви пози и еднакъв ужас пред лицето на нещо, видимо и доловимо само за тях.

Но фарът трябва да бъде монтиран. Мартел разбираше, че друг изход няма, освен да се включи в същия кръг.

— Искам да се върнеш — повтори жената.

... Някога такива експерименти се правеха с плъхове или други животни. Мартел смътно си спомняше нещо. Отначало обучават мишката да бяга към хранилката, щом светне лампата. След това от „дресирания“ плъх се взима плазмен екстракт и се инжектира на други плъхове. След инжекцията, щом светне лампата, те също тичат към хранилката. Говореха за предаване на памет на молекулно ниво. Споменаваха аминокиселини, споряха за ДНК и разни там...

— Мозъка на Ралф — каза тя и той почувствува колко ѝ е трудно да произнесе тези думи. — Ние приготвихме екстракт от него...

Специални стимулатори трябваше да подсилят действието на инжекцията. Ако опитът е сполучлив, всичко това, което бе видял и разбрал Ралф в последните мигове на своя живот, ще се събуди в

съзнанието на Мартел. Той ще приеме чуждия опит като онези плъхове...

— Съгласен съм — рече Мартел, преди още да бе успял да разбере дали наистина е съгласен. Скоростта, с която взе решението, изпревари мисълта му — професионален навик.

Жената се усмихна и на него пак му се стори, че тази усмивка е предназначена за някой друг.

— Моля, заповядайте — каза тя, — тук моля...

Корабът се водеше от автомати, затова пултът за управление не светеше. Ако не беше индикаторът, който показваше, че отвън се простира черната космическа бездна — човек можеше да си помисли, че корабът стои неподвижно в някоя резервна шахта на космодрума.

Мартел извади колода карти и започна да реди пасианс.

Мислеше за Ралф. Постоянно търсеше в себе си някакви проблясъци на чуждата памет, но напразно. Значи експериментът се оказа несполучлив и всичко това важи само за плъхове. Мартел изпита тайно малодушно облекчение, но мигом се засрами от това чувство.

Сияйното кълбо на кораба, обградено със силово поле, летеше към планетата Цевера. По-точно не съвсем към Цевера, може би дори точно в обратна посока. Защото е безсмислено да се преодоляват разстояния от хиляди светлинни години по права линия. Много отдалечени райони изобщо щяха да бъдат недостижими, ако не съществуваха така наречените „дупки в пространството“. От Земята за наблюдателя те изглеждаха като черни петна, въгленочерни на фона на звездното небе. Всяко тяло, влязло в дупката, изчезва, за да се появи отново след миг на разстояние стотици и хиляди светлинни години от нея. Имаше и такива случаи, когато не успяваха да открият в коя точка на Вселената попада корабът, измъквайки се от дупката. Подобни дупки в околностите на Слънчевата система не бяха много и само няколко от тях се използваша за навигация. Накъде водеха другите не знаеше никой: нито един от корабите, дръзнал да влезе в тях, не се беше върнал обратно.

Мартел дори не разбра кога звездолетът влезе в първата дупка — редеше пасианс. Незнайни светове обгръщаха кораба, а той

продължаваше своя полет, без да намалява скоростта и без да се отклонява от пътя си.

Етапите на полета не интересуваха Мартел. Облегнат на стола, той започна да съчинява балада за Стария звяр, който живеел самотно в кънтяща стъклена пещера, а входът бавно обраствал с трева...

Така мина известно време. Изведнъж Мартел разбра, по-скоро по неизвестен начин усети, че всеки момент корабът ще навлезе в нова дупка. След малко сигнал оповести началото на прехода.

Това беше знак. Чуждата памет в него се събуждаше.

Още няколко пъти корабът минаваше през дупките в пространството, които го отвеждаха все по-надалеч. Напразно Мартел се вслушваше във вътрешния си глас — пробудилата се памет на Ралф не се обаждаше.

Отново започна да съчинява стихове. Червеното табло премигна и прекъсна заниманието му. Корабът бе готов за кацане.

Таблото угасна. Тихо звънна зумер. Светнаха зелените очи на пулта за извънбордова информация. „Ето, сега!“ — успя да помисли Мартел. Но нищо не се случи. Почти машинално изключи пулта и пак така машинално включи обзорната панорама. Картината повтаряше познатия вече пейзаж. Известно време безсмислено се вглеждаше в него. Еднообразни каменисти възвишения и вдлъбнатини. Без да гледа, с привичен жест Мартел протегна ръка към шкафа, където лежеше скафандърът. И изведнъж:

„Разумът на Цевера те приветствува.“

Точно така бяха подредени думите. Точно така изплуваха в паметта на Мартел. Къде и кога би могъл да ги види или прочете? Не успя нито да си зададе този въпрос, нито да обмисли отговора. Обхвана го странно чувство за тревога. Струваше му се, че някой стои зад гърба му. Мартел рязко се обърна.

Върху стената на каютата пламнаха думите:

Разумът на Цевера те приветствува.

Буквите се разсипаха и угаснаха.

„Сега разбери истината за себе си“ — изплува в паметта му.

„Сега разбери истината за себе си“ — появиха се редовете.

След миг думите се разсипаха и угаснаха.

Неочаквано за себе си притвори очи и ги затисна с длани. Направи го, преди да разбере защо постъпва точно така. Паметта и волята на Ралф, която го подтиква към този усет, пламна за миг и изчезна завинаги. След тази граница тя просто не съществуваше — самият Ралф не бе успял да прекрачи бариерата. От този момент той беше вече мъртъв.

Когато Мартел отвори очи редовете бяха изчезнали. Започна да опипва стената. Беше студена и гладка. Не забеляза никакви следи по нея.

Сега знаеше как идва смъртта — с няколко думи. Човек не издържа техния гибелен смисъл.

Каква цел преследваше чуждият разум? Нападение ли е това, или опит за контакт?

Мартел нямаше нито време, нито настроение за размисъл. От опит знаеше, че най-лошият вариант е изчакването. Единствено действието можеше да му гарантира някакъв шанс.

Той изключи защитното поле, сложи скафандъра и тръгна на среща с неизвестността.

Ако загине, ще дойдат други. Един след друг ще долитат на Цевера и ще се опитват да направят това, което трябва да направи той. Знае ли някой колко живота ще платят неговия неуспех? Не, не бива да си позволи да умре! Само той ще спаси другите от смъртоносната среща с Цевера. Тази мисъл му се стори много по-важна от мисълта за фара и всичко около него.

Мартел се катереше по канарите. Гигантските стъпала ту се издигаха като назъбени скали, ту се разливаха като огледални плочи в краката му. Около кораба цареше оживление. Роботите бяха изкарали всичко необходимо и монтираха фара. Масивното конично яркочервено тяло очакваше да го натоварят върху опорните конструкции. Но преди да бъде завършен монтажът, на Мартел му предстоеше да открие „източника на опасността“. Така бе записано в заданието — „източника на опасност“. Самият „източник“ наричаше себе си „разумът на Цевера“, но това не променя нещата. В различните светове, на различните планети „източниците на опасност“ бяха също различни: тектонична дейност, радиация, биологични сили...

Мартел се засили и скочи над дълбока цепнатина, но вместо твърда почва под краката си усети празнота и с вик пропадна в пропаст.

Падането продължи само миг. Гравитационните възглавници се включиха автоматично и го изнесоха към края на цепнатината. Но този миг беше достатъчен да го накара да изтръпне от ужас. Знаеше, че не може да пострада, знаеше, че е неуязвим, но древният първичен страх на прадедите се оказа по-силен от краткия опит на собствения му живот.

Страхът преобрази Мартел. Откъде се взеха тази предпазлива котешка походка, точността на движенията, присвитият проникателен поглед, способен да забележи и най-малката опасност, най-незначителното движение?

Но светът около него беше все така вцепенен. Каменните стъпала продължаваха да се катерят едно върху друго и да се извисяват към мъртвия хоризонт.

Изведнъж му се стори, че през статичността на картината различава някакво застинало движение. Като че ли всичко, което само преди миг живееше в единен ритъм, сега замря, застина наред думата, на половината такт.

„Разумът на Цевера те приветствува“ — спомни си той думите, изникнали в мислите му секунда преди да ги види в действителност. Ако не съществуваше паметта на Ралф, едва ли би се сетил да избегне пагубния смисъл на последното трето изречение. Но паметта на Ралф не казваше нищо за него, за това последно трето изречение. Щом се сети за това, Мартел се сепна и се опита да избегне тази мисъл. Защото, ако изречението се появи в съзнанието му, гибелта е неизбежна.

Мартел се обгради със защитно силово поле, полетя в безжизненото небе и започна бавно да кръжи. Ту слизаше надолу, ту отново литваше високо горе и замираще като неподвижна точка в зенита. Това, което долу изглеждаше като безсмислено натрупване на камъни, гледано отгоре, като че ли имаше някаква своя тайна логика.

Линиите, преходите и извивките на релефа, колкото и да бяха пречупени и асиметрични, имаха един мащаб и не го нарушаваха. Мартел обаче не можеше да разбере скрития им смисъл. Като дивак, видял печатен текст, той можеше само да се досеща, че това е нещо

повече от орнамент, без да е в състояние да разгадае значението и смисъла на написаното.

„Разумът на Цевера“ мълчеше. Напразно Мартел блуждаеше сред камънаците, напразно кръжеше в безрадостното мъртво небе. Нищо не подсказваше, че не е сам в пустинния свят на Цевера. Не му оставаше нищо друго, освен да се върне на кораба.

Описвайки голяма плавна дъга, той се спусна пред звездолета. Роботите пълзяха, подскачаха и тичаха към вътрешността на кораба. Бяха приключили своята работа. Фарът се извисяваше над каменистата пустиня. Като яркочервена капка той нарушаваше монотонността на пейзажа.

Като влезе в каютата, Мартел усети умора. Испита желание да легне, да затвори очи и да не мисли за нищо. Опитваше се да се отърси от странното вцепенение, което се надигаше на вълни от най-дълбоките кътчета на съзнанието му и да разкъса паяжината на неясните натрапчиви чужди мисли, непознатите гласове и лица в паметта му.

Внезапно го обзе познатото чувство на тревога. Мартел усети нечие присъствие. След малко, изписани с бял пламък, светнаха редовете. Но Мартел не ги видя. През плътно затворените клепахи почувствува ярка светлина, която ту пламваше, ту изчезваше, за да се появи отново след секунда.

Като се убеди, че редовете са изчезнали окончателно, Мартел се осмели да отвори очи и скочи към пулта за управление. Както и преди, датчиците не бяха регистрирали нищо. Писците на индикатора ритмично потрепваха до най-долната черта, но тези, които бяха отвън...

Едва успя да затвори очи. Редовете пламнаха. Макар че беше реагирал почти мигновено, погледът му успя да улови три думи: „при обратна последователност...“

Сложи превръзка на очите си, за да ги пази от редовете, които „разумът на Цевера“ му натрапваше. Отстрани Мартел приличаше на човек, решил да играе на сляпа баба, само че никъде не се виждаше партньор. Въпреки всичко той съществуваеше. Стори му се, че сега вече знае къде да го търси.

Мартел знаеше, че трябва да бърза, и отново тръгна към пулта. Щом усети под пръстите си познатата клавиатура, натисна най-левия

клавиш. Това означаваше: „Аз заповядвам!“

Не се чу нищо, но Мартел знаеше, че по негова заповед от вътрешността на кораба излизат апарати с най-причудливи форми. Те заставаха вцепенени пред кораба в очакване на команда. После се раздвижиха и поеха едновременно; с разпрострени ципести крила те хвърляха кълба от син пламък и се плъзгаха по камъните. Промушвайки се между скалите и вдлъбнатините, апаратите се устремиха на североизток. Точно оттам идваше слабият импулс, уловен от датчиците.

Мартел зачака. По всяка вероятност точно толкова, колкото бе необходимо на апаратите да стигнат целта си. После чу сигналът.

Опита се да си представи събитията там. Не виждаше екрана. Не виждаше как грамадната пещера зловещо пристъпва към него. Под глухите сводове цареше мъглив полумрак, в който едва се различаваха крушовидните обрастъци, увиснали някъде отгоре. И нишки, безброй бели нишки, които излизаха от тях и изчезваха между камъните. Светна ослепително синя светлина и за няколко секунди заля пещерата. Акцията започна.

Но капкообразните обрастъци, гигантските бели круши не реагираха нито на светлина, нито на топлина, нито на облъчвания. Апаратите ги пронизваха, обливаха ги с киселина и ги обгаряха. Бяха използвани всичките средства за нападение, но нито едно от тях не срещна съпротива.

„Няма реакция“ — съобщиха апаратите на кораба. „Няма реакция.“ Мартел разбра, че „източникът на опасност“ въздейства само върху биологични обекти. На механизми и апарати той не реагира.

Фарът не е биологичен обект, значи е въвн от опасност.

Когато апаратите се върнаха, Мартел изведе кораба в орбита. Направи го, както и преди, слепешком. Щом се убеди, че планетата остана долу, той реши да махне превръзката, но веднага я върна обратно.

Бялата светлина се мятеше из кабината!

Не го очакваше. Не беше го предвидил. Бързо избра индекса, извеждащ кораба на обратен курс към Земята. В определеното място и време звездолетът хлътна в дупката и излезе много далеч във

Вселената, Мартел понечи да свали превръзката, но преди да отвори очи, през клепачите си усети познатата бяла светлина.

„Разумът на Цевера“ не го изпускаше. Дори разстоянието не успя да го защити. Мартел си представи как ще се върне на Земята, донесъл със себе си тези мигащи смъртоносни редове.

Или трябваше да се отърве от тях, или никога да не се върне на Земята.

Звездолетът намали скоростта си, после замря неподвижно. След миг, някак неочаквано, се откъсна от бездвижието си и по гигантската спирала се устреми обратно към Цевера.

На пръв поглед действията на „разума на Цевера“ бяха абсолютно безсмислени, но сигурно криеха някаква тайнствена логика. Може би имаха свой, недостъпен за земния разум, но все пак определен смисъл.

Мартел не видя как върху екрана започна да расте силуетът на Цевера, но точно в този миг го осени догадка. Ако неговото предположение бе правдоподобно, ако „разумът“ настояваше той да се върне, редовете би трябвало да изчезнат. Мартел свали превръзката си. Редовете ги нямаше. Беше на правилен път. Сега трябваше да осмисли и втората постъпка на „разума“. На Мартел му се стори, че подразбира какво иска от него тази планета и какво призовават редовете.

Щом корабът се приземи, Мартел включи обзорната панорама. На стотина метра от кораба сред безжизнената пустиня се извисяваше кървавочервеното тяло на фара. Нима работата е само в това? Нима е толкова важно?

Мартел видя как един апарат напусна кораба, приближи се към фара и го заля с пенливи струи. Когато пяната падна, кървавочервеното петно вече го нямаше. С цвят, подобен на каменистото плато, фарът почти не се различаваше от пейзажа. Вече нищо не нарушаваше еднообразната монотонност, разпростряла се от хоризонт към хоризонт.

Мартел зачака. Трябваше да получи потвърждение, че е постъпил точно както трябваше. Но нищо. Никакъв знак. А може би точно това беше знакът?

Светна сигналната лампа за излитане. Планетата остана някъде долу, превърна се в бледа мъждукаща точка и се изгуби между звездите. След време глух ритмичен звук изпълни залата — фарът

известяваше, че командата „пуск“ е приета. Веригата за далечна връзка се затвори. Проектът бе в действие.

Едва сега Мартел усети колко е изморен. Прииска му се да легне, да затвори очи и да не мисли за нищо. И отново го обгърна натрапчивата паяжина от непознати гласове, думи и мисли. Лежа, докато корабът с нарастваща скорост се отдалечаваше от планетата. В паметта му гъмжаха все нови и нови сцени и лица. Някой го нарече Ралф. Той се мъчеше да не забрави нещо. Какво ли е то? Защо времето спря?

Когато Земята бе вече близо, той се насили да стане. Нещо тънко звънтеше в ушите му. След това престана. С недоумение видя колода карти, дошли тук бог знае откъде. Кабината му се видя по-голяма от обикновено. Може би греши? Може би наистина греши?

— Виждам ви, виждам ви — чу се гласът на дежурния наблюдател. — Назовете се.

— Корабът „Цевера — Земя“ — отговори Мартел и сам не позна гласа си. — Командир на кораба — Ралф. Говори командирът Ралф.

Докосна клавиша за кацане и в този миг видя ръцете си. Това бяха чужди ръце.

Корабът бе готов за кацане.

XYMOP

А. Б. ВАГАНОВ, Ф. К. ВЕЛИЧКО ДУХЪТ КАТО РАБОТНО ТЯЛО

От времето, когато пред човечеството се изправи призракът на енергийната криза, учените от цял свят търсят нови източници на енергия. В това отношение определен интерес представлява „всеобщата теория на духовете“, разработена от Д. А. Райт (Факултет по приложна физика и електроника към университета в Дъръм, Англия)^[1].

Фундаментално свойство на духовете е тяхната способност да минават през немного дебели стени (~10 см). Стени с дебелина 30 см са вече сериозна преграда. Следователно съвременните панелни домове не могат да служат като надежден резервоар за духове и ще трябва да се използват старинни замъци. В съответствие с принципите на вълновата механика това свойство на духовете ги характеризира като обекти с дължина на вълната от същия порядък, какъвто е и дебелината на стените, и маса около 10^{-46} кг (при $v < c$, където c е скоростта на светлината). На тяло (извинете, на дух!) с такава малка маса лесно може да се придаде субсветлинна скорост, затова движението му трябва да се разглежда с апарата на теорията на относителността. За достигане на втора космическа скорост (11,2 км/сек) на духа е достатъчно да се придаде енергия само 10^{-38} дж, тъй че всеки повей на вятъра отнася духовете от Земята в околослънчевото пространство, а светлинното налягане ги тласка с непрекъснато нарастваща скорост към далечните области на Вселената.

Естествено, при скорости, близки до светлинната, масата на духовете нараства значително, а дължината на вълната им се скъсява, така че практически недоловимите на Земята духове на разстояния няколко парсека вече силно замърсяват околната среда, разсейват и отслабват светлината от далечните космически обекти, затова несъмнено са причина за наблюдаваното почервяване на далечните галактики, което традиционно се приема като разширяване на Метагалактиката. Дори на малки разстояния от Земята духовете създават сериозни смущения в радиодиапазона. Причината е, че

малката им маса води до значително отместване на излъчваната вълна (вж. напр. А. Н. Compton, „Phis. Rev.“, V.22, 1923, p. 411), падаща на повърхността на духа и разсейвана от него. Стойността на $\Delta\lambda$ за маса 10^{-46} кг може да достигне 10^4 м; по такъв начин цялото късовълново излъчване (например инфрачервената и видимата светлина) се разсейват в радиодиапазона, създавайки космически радиошум.

Необикновената подвижност на духовете е причина за сравнително малката им разпространеност на Земята, макар че за периода на съществуване на човечеството (не по-малко от един милион години) би трябвало да се натрупа достатъчно количество от тях. За практическото използване на духовете, например като работно тяло в двигател, е необходимо да се научим да ги удържаме и натрупваме в достатъчни количества. Съотношението на Айнщайн $E=mc^2$ предлага такава възможност. Просто духовете трябва да бъдат ускорени до субсветлинни скорости; тогава увеличената им маса ще им попречи да минават с предишната лекота през стените и практически във всеки дом ще може да се постигне необходимата концентрация от духове. За да им се придаде скорост 0,7 с, достатъчно е леко да ги нагреем на електрически котлон, защото 10^{-29} дж се получават още в първите секунди след включването. Единствените необходими предпазни мерки са надеждното закрепване на лампиони, чинии, вази и т.н., защото духът, мятащ се из стаята като опърлен, може неволно да бутне и разбие ценен предмет, както многократно е наблюдавано на практика. Известно неудобство на този метод за запазване на духове е невъзможността да бъдат наблюдавани визуално поради високата им скорост. Подобно на елементарните частици, субсветлинните духове могат да се идентифицират по вторични ефекти, както се прави например за неутриното.

Известно е, че духовете създават около себе си усещане за студ. Вероятно това се обяснява с високата им топлина на изпарение. Следователно те могат да служат като великолепен хладилен агент в битовите хладилници, тъй като могат да бъдат пришпорвани до пълно изнемощяване в тръбите на изпарителя при минимална консумация на електроенергия.

По-нататъшното проучване на духовете трябва да върви по пътя на развитие на представите ни за тях като квазичастици с голяма площ и обем. Желателно е да се изследват спиновите им свойства, каквито

духовете без съмнение трябва да притежават (щом хората имат спин, защо той трябва да изчезва при духовете!). Така ще се разбере дали те се подчиняват на статистиката на Ферми-Дирак, или на Бозе-Айнщайн. Ако се подчиняват на статистиката на Ферми-Дирак, притежавайки полуцял спин (фермиони), духовете с противоположни спинове биха могли да образуват устойчиви двойки на всяко енергетично равнище (в съответствие с принципа на Паули) и да преминават в състояние, което на езика на донаучните представи се наричаше вечно блаженство.

Със създаването на всеобща теория на духовете науката получава широк оперативен простор. Струва ни се, че не е далеч времето, когато изучените в ширина и дълбочина духове ще движат нашите автомобили, кораби и самолети, заемайки мястото на дефицитните нефтопродукти.

[1] D. A. Right „The Worm Runner’s Digest“, v. 12, 1970/71; „Physics Bulletin“, Dec. 1972 ↑

СТАНИСЛАВ ЛЕМ ФОРМУЛАТА НА ЛИМФАТЕР

Уважаеми господине... един момент. Моля да ме извините за нахалството... да, знам... видът ми... но аз съм принуден да ви помоля... не, ах, не. Това е недоразумение. Вървял съм подир вас? Да. Вярно. От книжарницата, но само защото видях през витрината, че купихте „Биофизика“ и „Абстракти“... и когато седнахте тук, помислих, че ми се удава прекрасен случай... ако позволите, да ги прегледам... и едната, и другата. Но главно „Абстрактите“. За мен е извънредно важно, а аз не мога да си позволя... Това впрочем личи по вида ми, нали... Ще ги прегледам и веднага ще ви ги върна, няма да отнеме много време. Търся само едно... определено съобщение... Вие позволявате? Не знам как да ви благодаря... по-добре да изляза... идва келнерът и не бих искал... ще ги прелистя на улицата, ей там отсреща, виждате ли? Там има една пейка... и аз веднага... Какво казахте? Не, не бива... не трябва да ме каните... Наистина... Добре, добре, ще седна. Моля? Да, разбира се, кафе може. Каквото обичате, ако това е необходимо. О, не. Наистина не. Не съм гладен.

Може би лицето ми... Но то лъже. Мога ли да ги прегледам тук... макар да е неучтиво?... Благодаря. Това е последната книжка... Не, вече виждам, че в „Биофизика“ няма нищо. А тук... да, да... аха... Криспен-Новиков-Абдергартен-Сухима, странно вече втори път... ох!... Не.

Не е това. Няма нищо. Е, добре... Връщам ви ги с благодарност. Отново мога да бъда спокоен — за две седмици... Това е всичко. Моля, не ми обръщайте внимание... Кафето ли? Ах, да, кафето. Да, да. Сядам и ще мълча. Не бих искал да се натрапвам, нахалство от страна на такъв индивид като мене... моля?

Да, сигурно ви се вижда странно — такива интереси при такъв, хм, *exterieur*^[1]... но, за бога, само не това. Защо вие трябва да ми се извинявате? Много благодаря, не, предпочитам без захар. Навик ми е от ония години, когато още не бях толкова бърбърив. Вие няма ли да ги четете? Знаете ли, аз мислех... Ах, това очакване в очите. Не, не в

замяна. Нищо в замяна, ако позволите, разбира се, мога да ви разкажа. Няма от какво да се страхувам. Просяк, който чете „Биофизика“ и „Абстракти“. Забавно. Давам си сметка затова. Все още съм запазил чувството си за хумор от добрите стари времена. Прекрасно кафе. Изглежда се интересувам от биофизика ли? Всъщност не е точно така. Моите интереси... не знам, има ли смисъл... само да не си помислите, че искам да ме молите. Какво? Вие ли? Вие ли публикувахте миналата година труда за комитантите на афинорите с многократна кривина? Не помня точно заглавието, но беше интересно. Съвсем различно в сравнение с Баум. Навремето Хелоуей се опитваше да постигне същото, но не успя. Пипкава работа са тия афинори... Вие знаете какво тресавище са неголономните системи... можеш да затънеш, в математиката е винаги така, когато се стремиш да я щурмуваш набързо, да хванеш бика за рогата... да. Отдавна вече трябваше да ви се представя. Лимфатер. Амон Лимфатер. Моля, не се учудвайте на моето разочарование. Аз не го крия, има ли смисъл? Случвало ми се е вече много пъти и все пак всеки път по нов начин... Това е малко... неприятно. Всичко ми е ясно... за последен път печатаха моя работа... преди двайсет години. Навярно тогава вие още... е, разбира се. Но все пак? На трийсет ли сте? Значи тогава сте били на десет: вашите интереси навярно са били насочени другаде... А после ли? Милостиви боже, виждам, че не настоявате. Вие сте деликатен, бих казал дори, че се стараете да се отнасяте към мен като към... колега. Ах, недейте! Аз не страдам от фалшив срам. Настоящето ми стига. Добре. Историята е толкова невероятна, че вие ще бъдете разочарован... защото е невъзможно да ми повярвате... не, невъзможно. Уверявам ви. Аз вече неведнъж съм я разказвал. И винаги съм отказвал да съобща подробностите, които биха могли да докажат нейната правдивост. Защо? Ще разберете, когато чуете всичко. Но това е дълга история, извинете, аз ви предупредих. Вие сам поискахте. Започна преди близо трийсет години. Бях завършил университета и работех при професор Хааве. Вие сте чували, разбира се, за него. Беше знаменитост! Твърде разсъдлива знаменитост. Не обичаше да рискува. Никога не рискуваше. Наистина той ни позволяваше — аз бях негов асистент — да се занимаваме и с по нещо извън програмата, но по принцип... не! Нека това бъде само моята история. Разбира се, тя е свързана със съдбата на други хора, но аз имам склонност да бърбям, която на моите

години трудно мога да контролирам. В края на краищата аз съм на шейсет, а изглеждам по-стар навярно и поради факта, че със собствените си ръце...

Incīriam^[2]. И така, това беше през седемдесетте години. Работех при Хааве, но се интересувах от кибернетика. Сам знаете: най-вкусни изглеждат плодовете в чуждите градини. Кибернетиката ме завладяваше все повече и повече. В края на краищата моят шеф не можа да понесе това. Не се учудвам. Тогава също не се учудих. Трябваше малко да се поблъскам и в края на краищата постъпих при Дайемон. Дайемон, за него навярно също сте чували, принадлежеше към школата на Мак Кълък. За съжаление той беше ужасно безапелационен. Великолепен математик, просто жонглираше с имажинерните пространства, на мен страшно ми харесваха неговите разсъждения. Имаше един забавен навик — да изревава крайния резултат като лъв... но това не е важно. При него работих една година, все четях и четях... на вас ви са известни тия неща: излезеше ли нова книга, нямах търпение да чакам да се получи в нашата библиотека, изтичвах и я купувах. Поглъщах всичко. Всичко... Дайемон действително смяташе, че давам надежди... и така нататък. Имах едно добро качество, още тогава — феноменална памет. Знаете... мога и сега да ви изредя по години заглавията на всички трудове, публикувани от нашия институт в продължение на дванайсет години. Дори дипломните... Сега само помня, тогава запомнях. Това ми позволяваше да сравнявам различните теории и гледища — нали тогава в кибернетиката се водеше яростна свещена война и духовните деца на великия Норберт се нахвърляха едно върху друго така, че... Но мен ме глождеше някакъв червей... Ентусиазмът ми траеше един ден: което ме възхищаваше днес, утре почваше да ме тревожи. За какво става дума ли? Разбира се, за теорията за електронните мозъци... А, значи така? Ще бъда откровен: така дори е добре не трябва да се безпокоя прекалено много, че с някоя непредпазливо спомената подробност... ах, какво приказвате! Това би било оскърбление от моя страна. Не се страхувам от никакви... от никакъв плагиат, съвсем не, работата е много по-сериозна. Вие сам ще видите. Но аз все говоря със заобикалки. Наистина увод е необходим. И така: цялата теория за информацията се появи в главите на няколко души, едва ли не за няколко дни, отначало всичко изглеждаше сравнително просто —

обратна връзка, хомеостаза, информация като противоположност на ентропията, — но скоро стана ясно, че това не може бързо да се подреди в система, че то е тресавище, математическо бласто, дебри. Почнаха да възникват школи, практиката вървеше по своя път — строяха различни електронни машини за изчисления, за превеждане, машини, които се обучават, които играят шах... а теорията — и тя по своя път, и скоро за инженера, който работеше с такива машини, беше вече трудно да намери общ език със специалиста по теория на информацията... Аз самият едва не затънах в тези нови отрасли на математиката, които никнеха като гъби след дъжд или по-скоро като нови инструменти в ръцете на касоразбивачи, които се опитват да отворят сейфа на тайната... но все пак това са прекрасни отрасли, нали? Можеш да имаш грозна жена или любима и да завиждаш на ония, които притежават красавици, но в края на краищата жената си е жена; затова пък хората, равнодушни към математиката, глухи към нея, винаги са ми се стрували инвалиди! Те са по-бедни с цял свят — и то какъв свят! Дори не се досещат, че той съществува! Математическото построение е безмерност, то води накъдето си иска, човек сякаш го създава, а всъщност открива изпратената кой знае къде Платонова идея, възторг и бездна, защото най-често тя не води никъде... Един прекрасен ден аз си казах: достатъчно. Всичко това е великолепно, но на мен не ми е нужно великолепие, аз трябва да почна от самото начало, трябва да стигна до всичко сам, абсолютно сам, все едно, че на света никога не е имало никакъв Винер, Нойман, Мак Кълк... И ето че ден след ден разчистих библиотеката си, разчистих я свирепо, записах се за лекциите на професор Хайат и се заех да изучавам неврологията на животните. Знаете, от мекотелите, от безгръбначните, от самото начало... Ужасно занимание; защото всичко това всъщност са описания — тези нещастни биолози и зоолози действително нищо не разбират. Установих го много лесно. А когато след две години тежък труд стигнахме до структурата на човешкия мозък, идеше ми да се смея. Наистина: гледах всички тези работи и фотограмите на Рамон-и-Кахал, тези потъмнели като сребро разклонения на невроните на кората... дендритите на мозъка, красиви като черни дантели... и разрезите на мозъка, те бяха хиляди, някои от тях стари, още от атласите на Вилигер, и ви казвам: смеех се! Та те са били поети, тези анатоми, чуйте само как наричаха участъците на мозъка, които

предназначения изобщо не разбираха: рог на хипокампуса, рог на Амон... пирамидални тела...

На пръв поглед това няма нищо общо с моя разказ. Но само на пръв поглед, защото, видите ли, ако не ме учудваха много неща, които абсолютно не учудваха... Дори не привличах вниманието на другите... ако не беше така, сигурно щях да бъда сега склеротичен професор и щях да имам около двеста труда, за които никой не си спомня — а така...

Става дума за така нареченото озарение свише. Как ми хрумна това, нямам представа. Инстинктивно — дълги години, може би винаги — всички си представяха, че съществува... че може да се има предвид само един тип, един вид мозък — такъв, с какъвто природата е снабдила човека. Нали homo^[3] е толкова умно, висше същество, първото сред висшите, господар и цар на творението... Да. И затова моделите — и математическите, на книга — на Рашевски — и електронните — на Грей Уолтър — всичко това възникна *sub summis auspiciis*^[4] на човешкия мозък — тази недостижима, най-съвършена невронна машина за мислене. И просто учените се зальгваха, че ако успеят някога да създадат техническия мозък, който ще може да съперничи с човешкия, това ще бъде, разбира се, само защото конструктивно той ще бъде абсолютно подобен на човешкия.

Една минута непредубедено размишление разкрива безграничната наивност на този възглед. „Що е слон?“ — опитали една мравка, която никога не била виждала слон. „Това е много, много голяма мравка“ — отговорила тя... Какво казахте? И сега ли? Знам, това все още е догма, всички продължават да разсъждават така, затова именно Корвайс не се съгласи да публикува своя труд — за щастие не се съгласи. Говоря така сега, но тогава — тогава, разбира се, бях вън от себе си от яд... ех! Е, вие разбирате. Още малко търпение. И така, озарение свише... Върнах се към птиците. Това трябва да ви кажа, е много интересна история. Знаете ли? Еволюцията е вървяла по различни пътища, защото е сляпа, тя е сляп скулптор, който не вижда собствените си творения и не знае — и откъде ли може да знае? — какво ще стане с тях по-нататък. Образно казано, извършвайки непрестанните си опити, природата сякаш непрекъснато се е озовавала в задънена улица и тогава чисто и просто е оставяла там своите незрели създания, несполучливите резултати от експериментите, на

които не е останало нищо друго освен търпение: предстояло им е да вегетират стотици милиони години... а самата природа се е залавяла с нови. Човекът е човек благодарение на така наречения нов мозък, неоенцефалон, но и той има и това, което служи за мозък на птиците — стриатум; у него той е вкаран навътре, притиснат от този голям шлем, от този покриващ всичко плащ на нашата гордост и слава — кората на мозъка... Може би говоря малко подигравателно, кой знай защо. И така: птици и насекоми, насекоми и птици — това не ми даваше покой. Защо еволюцията се е спънала? В какво се е спънала? Защо няма разумни птици, мислещи мравки? А много е вероятно... знаете ли, достатъчно е само да се разсъди: ако насекомите бяха отишли в своето развитие по-далеко, пред тях човекът нямаше да струва и пет пари, щеше да бъде безпомощен, нямаше да издържи конкуренцията — в никакъв случай! Защо ли? Ами, разбира се! Защото птиците и насекомите наистина в различна степен се явяват на света с готови знания, такива, които им са нужни, разбира се, повече не им трябва. Те не трябва да учат почти нищо, а ние? Ние губим половината си живот да учим, за да се убедим през втората половина, че три четвърти от това, с което сме си натъпкали главата, е безполезен баласт. Представете ли си какво би било, ако детето на Хайат или на Айнщайн можеше да се появи на света с познанията, наследени от баща си? Но то е глупаво като всяко новородено. Учението ли? Пластичността на човешкия разум? Знаете, аз също вярвах в тия неща. Нищо чудно. Ако още от училищната скамейка ти повтарят безкрайно аксиомата: човекът е човек именно защото се появява на света като бял лист и трябва да се учи дори да ходи, дори да хваща предметите с ръка; че в това се състои неговата сила, отлика, превъзходството, източник на мощ, а не на слабост, а наоколо си виждаш величието на цивилизацията — ти вярваш в това, приемаш го за очевидна истина, по която няма смисъл да спориш.

Но моите мисли непрекъснато се връщаха към птиците и насекомите. Как става това — как унаследяват готовите знания, които се предават от поколение на поколение? Известно беше само едно. Птиците всъщност нямат кора, т.е. кората не играе голяма роля в тяхната неврофизиология, а в насекомите тя изобщо липсва — и ето че насекомите се появяват на света с почти пълен запас от знанията, необходими им за живота, а птиците — със значителна част от тези

знания. От това следва, че кората е истинската причина за учението — тази... Тази пречка по пътя към величието. Защото в противен случай знанията биха се натрупвали така, че праправнукът на един Леонардо да Винчи би станал мислител, в сравнение с когото Нютон или Айнщайн биха изглеждали кретени! Извинете. Увлякох се. И така, насекомите и птиците. Птиците. Тук въпросът беше ясен. Както е известно, те са произлезли от гущерите и следователно са могли да развият само онзи план, онази конструктивна предпоставка, която се е съдържала в гущерите: архистриатум, палидум — тези части на мозъка са били вече дадени, птиците всъщност не са имали никакви перспективи и преди още първата от тях да се е издигнала във въздуха, работата била проиграна. Решението било компромисно: малко нервни ядра, малко кора — нито едното, нито другото, компромисите никъде не се възнаграждат, в еволюцията също. При насекомите работата била друга. Те са имали шансове: симетрична, паралелна структура на нервната система, двойките коремни ганглии... чиито рудименти сме наследили ние. Това наследство не само е загубено, но и преобразувано. Какво регулират те в нас ли? Функционирането на нашите тънки черва! Но — моля ви, обърнете внимание! — те умеят това от самото раждане; симпатичната и парасимпатичната система от самото начало знаят как да регулират работата на сърцето, на вътрешните органи; да, вегетативната система ги умее тия работи, тя е умна от рождение! И никой не се е замислял над това, нали?... Така си е — така трябва да бъде, ако поколенията се появяват и изчезват, заслепени от вярата в своето фалшиво съвършенство. Добре, но какво е станало с тях — с насекомите? Защо така страшно са замръзнали, откъде този паралич на развитието и внезапният край, който е настъпил преди близо един милиард години и завинаги ги е спрял в тяхното развитие, но не е бил достатъчно мощен, за да ги унищожи? Е, не е толкова сложно! Случайност е убила техните възможности. Абсолютна най-глупава случайност... Работата е там, че насекомите произхождат от първичнотрахеите. А първичнотрахеите са излезли от океана на брега с вече формирана дихателна система, еволюцията не може като инженер, недоволен от своето решение, да разглоби машината на части, да направи нов чертеж и отново да сглоби механизма. Еволюцията е неспособна на такова нещо. Нейното творчество се изразява само в поправки, усъвършенствувания,

дострояване... Една от тях е кората на мозъка... Трахеите — ето кое било проклятието на насекомите! Те нямали бели дробове, имали трахеи и затова не могли да развият активно включващ се дихателен апарат, разбирате ли? Защото трахеите представляват просто система от тръбички, които са отворени на повърхността на тялото и могат да дадат на организма едва онова количество кислород, което само минава през отворието... Ето защо. Впрочем това, разбира се, съвсем не е мое откритие. Но за това се говори неясно: било неосъществено. Факторът, благодарение на който е бил зачеркнат от списъка най-опасният съперник на човека... О, докъде може да доведе слепотата! Ако тялото надвиши определени поддаващи се на точно изчисление размери, трахеите вече няма да могат да му доставят необходимото количество въздух. Организмът ще почне да се задушава. Еволюцията — разбира се! — взела мерки: насекомите останали малки. Какво? Огромните пеперуди от мезозойската ера ли? Твърде ярък пример за математическата зависимост... за непосредственото влияние на най-простите закони на физиката върху жизнените процеси... Количеството кислород, което попада в организма през трахеите, се определя не само от диаметъра на трахеите, но и от скоростта на конвекцията... а тя на свой ред — от температурата; така че в мезозойската ера, през времето на голямото затопляне, когато палми и лиани изпълнили дори околностите на Гренландия, в тропическия климат възникнали големи колкото човешка длан пеперуди... Но това са били ефемериди и те загинали още при първото застудяване, през първата редица по-малко горещи, дъждовни години... Впрочем и днес най-големите насекоми се срещат в тропиците... но и те са малки организми; дори най-големите между тях са дребосъчета в сравнение със средното четирикрато гръбначно... нищожни размери на нервната система, нищо не е можело да се направи, еволюцията е била безсилна.

Първата ми мисъл беше да построя електронен мозък по схемата на нервната система на насекомо... на кое? Например на мравката. Но веднага съобразих, че е глупаво, че се каня да тръгна по пътя на най-малкото съпротивление. Защо аз, конструкторът, трябва да повтарям грешките на еволюцията? Отново се зах с фундаменталния проблем: обучението. Учат ли се мравките? Разбира се, да: у тях могат да се изработват условни рефлексии, това е общоизвестно. Но аз мислех за съвсем друго нещо. Не за знанията, които те наследяват от своите

прадеди, не, а вършат ли мравките такива действия, на които родителите не са могли да ги обучат и които те все пак могат да вършат без всякакво обучение! Как ме гледате... Да, знам. Думите ми почват да избиват на лудост, нали? На някаква мистика? Откровение, което мравките са могли да получат? Априорно знание за света? Но това е само уводът. В книгите, в специалната литература изобщо нямаше отговор на подобен въпрос, защото никой нормален човек не го беше поставял, нито би се осмелил да го постави. Какво да правя? В края на краищата не можех да стана мирмеколог, само за да отговоря на този единствен предварителен въпрос. Наистина той решаваше съдбата на цялата ми концепция, но мирмекологията е обширна дисциплина, трябваше отново да загубя три-четири години; чувствувах, че не мога да си позволя такова нещо. Знаете ли какво направих? Отидох при Шентарл. Разбира се, голямо име! За вас това е каменен монумент, но той и тогава, през младите ми години, беше легенда! Професорът се беше пенсионирал; не преподаваше от четири години и беше тежко болен. Левкемия. Продължаваха му живота всеки месец, но бездруго беше ясно, че краят му приближава. Аз се престраших. Телефонирах му... ще ви кажа откровено, щях да му телефонирам дори вече да агонизираше. Толкова безмилостна, толкова самоуверена е само младостта. Аз, абсолютно никому неизвестно пале, го помолих да разговаря с мен. Той ме покани, определи ми ден и час.

Лежеше в кревата, който беше поставен пред шкафовете с книгите, а над него беше закрепено по особен начин огледало и механично приспособление, нещо като дълги щипци, за да може, без да става, да си издърпва от полиците всяка книга, която поиска. Щом влязох и поздравих, и погледнах тези томове — видях и Шенон, и Мак Кей, и Артър Рубинщайн, същият, сътрудника на Винер — разбрах, че това е човекът, който ми е нужен. Мирмеколог, който знаеше цялата теория на информацията — прекрасно, нали?

Той ми каза без предисловия, че е много слаб и че от време на време губи съзнание, затова предварително ми се извинява, а ако се наложи да повторя нещо, ще ми даде знак. Покани ме също да му изложа веднага същността на работата, тъй като не знае дали днес ще бъде дълго в съзнание.

И аз направо изстрелях изведнъж всичките си патрони, бях на двайсет и седем години, можете да си представите как говорех! Когато

във веригата на логическите разсъждения липсваше някое звено, заместваше го страстността. Казах му всичко, каквото мислех за човешкия мозък, не така както на вас — уверявам ви, че не подбирах думите! За пътищата на палидума и стриатума, за палеонцефалона, за коремните ганглии на насекомите, за птиците и мравките, докато стигнах до злополучния въпрос: знаят ли мравките нещо, което не са учили и което несъмнено не им е било завещано от техните прадеди? Знае ли той случай, който да потвърждава това? Виждал ли е нещо подобно през осемдесетгодишния си живот, през шейсетгодишната си научна дейност? Има ли поне някакъв шанс, макар и един на хиляда.

А когато прекъснах речта си сякаш по средата, без да си давам сметка, че това е вече краят на моите разсъждения, защото не бях подготвил никакво заключение, не обръщайки каквото и да било внимание на формата, и задъхан, ту зачервявайки се, ту побледнявайки, изведнъж почувствувах слабост и — за пръв път — страх, Шентарл отвори очи — докато говорех, те бяха затворени — и каза:

— Жалко, че не съм на трийсет години.

Аз чаках, а той пак затвори очи и проговори едва след известно време:

— Лимфатер, вие искате добросъвестен, искрен отговор, нали?

— Да — казах аз.

— Чували ли сте някога за Акантис рубра?

— Вилинсоаниана? — попитах аз. — Да, чувал съм: това е червена мравка от басейна на Амазонка...

— А! Значи сте чували!? — каза той с такъв тон, сякаш от раменете му се смъкнаха двайсетина години. — Значи сте чу вали за нея? Тогава защо мъчите стареца със своите въпроси?

— Но, господин професоре, това, което Самер и Вилинсон публикуваха в алманаха, беше посрещнато със съкрушителна критика...

— Лесно обяснимо е — каза той. — Как можеше да бъде другояче? Погледнете, Лимфатер... — той посочи със своите щипци шестте черни тома на една своя монография.

— Ако можех — каза той, — бих се заел с това... Когато започнах, нямаше никаква теория за информацията, никой не беше чувал за обратна връзка, повечето биолози смятаха Волтера за

безвреден безумец, а за мирмеколога беше достатъчно да знае четирите аритметични действия... Това дребосъче на Вилинсон е много интересно насекомо, колега Лимфатер. Знаете ли как е било? Не ли? Вилинсон карал със себе си живи екземпляри; когато джипката му попаднала в една цепнатина между скалите, те плъзнали по всички посоки и там — на каменистото плато — веднага се заловили за работа така, сякаш цял живот са живели сред скали, а това са мравки от бреговете на Амазонка, които никога не напуцат зоната на джунглите!

— Е, да — казах аз. — Но Лорето твърди, че оттук следва само изводът за планинския им произход: техните прадеди са обитавали пустинни местности и...

— Лорето е магаре — спокойно отговори старецът и вие трябва да знаете това, Лимфатер. Научната литература в наши дни е толкова обширна, че дори в своята област не можеш да прочетеш всичко, което са написали твоите колеги. „Абстрактите“ ли? Не ми говорете за „Абстрактите“! Тези анотации нямат никаква стойност и знаете ли защо? Защото по тях не личи що за човек е писал работата. Във физиката и математиката няма такова значение, но при нас... хвърлете само поглед върху кого да било статия на Лорето и като прочетете три фрази, ще разберете с кого имате работа. Нито една фраза, която... но да не се впускаме в подробности. Моето мнение значи ли нещо за вас?

— Да — отговорих аз.

— Тогава ето какво. Акантис никога не са живели в планини. Разбирате ли? Лорето прави това, което хората на неговото равнище правят винаги в подобни ситуации: опитва се да защитава ортодоксалното гледище. Добре, откъде тогава тази малка Акантис е узнала, че единствената ѝ плячка сред скалите може да бъде Кватроцентикс епрантисиака и че трябва да ходи на лов за нея, като я издебне из цепнатините? Да не би да го е прочела в моите книги или пък Вилинсон ѝ го е съобщил! Това е и отговорът на вашия въпрос. Имате ли да питате още нещо?

— Не — казах аз. — Но се чувствавам длъжен... бих искал да ви обясня, господин професоре, защо зададох този въпрос. Аз не съм и нямам намерение да ставам мирмеколог. Това е само аргумент в полза на една теза...

И аз му разказах всичко. Това, което знаех. И това, за което се досещах и което още не знаех. Когато свърших, той изглеждаше много

уморен. Почна да диша дълбоко и бавно. Станах да си вървя.

— Почакайте — каза той. — Все ще мога някак си да изтръгна от себе си още няколко думи. Да... Това, което ми раз казахте, Лимфатер, може да бъде достатъчно основание да ви изгонят от университета. Това е така. Но то е прекалено малко, за да постигнете нещо сам. Кой ви помага? При кого работите?

— Засега при никого — отговорих аз. — Тези теоретически изследвания... аз сам, господин професоре... но имам намерение да отида при Ван Галис, той...

— Знам. Построил е машина, която се учи, за която трябва да получи Нобелова премия и вероятно ще получи. Интересен човек сте вие, Лимфатер. Какво ще направи според вас Ван Галис? Ще разруши машината, върху която се е блъскал десет години, и ще ви издигне паметник от нейните отломки?

— Ван Галис има глава, каквато малко хора имат — отговорих аз. — Ако той не разбере величието на тази задача, то кой тогава?...

— Вие сте дете, Лимфатер. Отдавна ли работите в тази катедра?

— Трета година.

— Ето, виждате ли. Трета година, а не забелязвате, че това са джунгли и че там действува законът на джунглите. Ван Галис има своя теория и машина, която потвърждава тази теория. Вие ще отидете и ще му обясните, че той е загубил десет години за глупости, че този път не води никъде, че по такъв начин могат да се конструират най-много електронни кретени — така казвате вие, напи?

— Да.

— Точно така. Тогава какво очаквате?

— Господин професоре, в третия том на своята монография вие сам пишете, че съществуват само два вида поведение на мравките: наследено и заучено — казах аз, — но днес чух от вас нещо друго. Значи вие сте променили мнението си. Ван Галис може също...

— Не — отговори той. — Не, Лимфатер. Но вие сте непоправим. Виждам това. Нещо пречи ли на вашата работа? Жени? Пари? Мисли за кариера?

Аз поклатих глава.

— Аха. Не ви интересува нищо освен вашата работа. Така ли?

— Да.

— Сега си вървете вече, Лимфатер. И, моля ви, съобщете ми какво е станало с Ван Галис. Най-добре ми позвънете.

Благодарих му както можах и си тръгнах.

Три седмици работих изобщо без прекъсване. Беше ваканция и можех да разполагам с времето си както искам. И ще ви кажа: използвах го напълно. Двата купа книги, които ми бяха донесли по съставен от мен списък, лежаха единият отляво, другият отдясно — прочетените и тия, които чакаха реда си.

Моите разсъждения изглеждаха така: априорно знание? Не. Без помощта на сетивните органи? Но по какъв начин?

Nihil est in intellectu^[5]... Вие знаете това. Но от друга страна — тези мравки... Къде се крие обяснението, дявол да го вземе? Може би нервната им система е способна за миг или за няколко секунди — което практически е едно и също — да създаде модел на новата външна ситуация и да се приспособи към нея? Ясно ли се изразявам? Не съм сигурен в това. Нашият мозък винаги конструира схеми на събитията; природните закони, които откриваме, са също такива схеми; а ако някой мисли например кого обича, на кого завижда, кого мрази, всъщност е пак схема. Разликата е само в степента на абстрахирането, на обобщението. Но преди всичко трябва да узнаем фактите, т.е. да видим, да чуем — но как, без помощта на сетивните органи?

Малката мравка, изглежда, може да прави това. Добре, мислех си аз, ако е така, защо тогава ние, хората, нямаме такава способност? Еволюцията е извоювала милиони решения и не е приложила само едно, най-съвършеното. Как е станало това?

И тогава се залових за работа, за да си изясня този въпрос. Помислих си: трябва да е нещо такова... конструкция... такъв тип, такъв вид нервна система, че еволюцията по никакъв начин не е можела да го създаде.

Орехът беше костелив. Трябваше да измисля това, което не бе успяла да направи еволюцията. Не се ли досещате какво именно? Ами че тя не е създала много неща, които е създал човекът. Например колелото. Никое животно не се движи на колела. Да, знам, че звучи смешно, но може да се помисли и по това. Защо еволюцията не е създала колела? Отговорът е прост. Наистина е прост. Тя не може да създава органи, които са абсолютно безполезни в зародиш. Преди да стане опора при летенето, крилото е било крайник, лапа, перка. То се е

преобразувало и известно време е служело и на двете цели едновременно. После напълно се е специализирало в новото направление. Същото е с всеки орган. А колелото не може да възникне в зародишно състояние — или го има, или го няма. Дори най-малкото колело е все пак колело: то трябва да има ос, спици, обръч — няма нищо междинно. Ето защо по този пункт имаме пауза, цензура в еволюцията.

Ами нервната система? Разсъждавах така: Трябва да има нещо аналогично на колелото — разбира се, аналогията трябва да се схваща широко. Нещо, което е можело да възникне само чрез скок. Изведнъж. По принципа: всичко или нищо.

Но съществуваша мравките. В тях имаше някакъв зародиш на това — нещо, някаква частица от такива възможности. Какво можеше да бъде то? Започнах да изучавам схемата на тяхната нервна система, но тя изглеждаше така, както и при всички мравки. Никаква разлика. Значи на друго равнище, помислих си аз. Може би на биохимично? Това не беше много приемливо за мен, но аз продължавах да търся. И намерих. У Вилинсон. Той беше твърде добросъвестен мирмеколог. Коремните ганглии на Акантис съдържаха една интересна химична субстанция, която не може да се открие в другите мравки, нито в които и да било други животински или растителни организми; акантоидин — така я бе нарекъл той. Представлява съединение на белтъка с нуклеиновите киселини и в него има още една молекула, която не бяха проумели докрай — известна беше само империчната ѝ формула, което не представляваше никаква стойност. Не узнах нищо и заряха работата. Ако построях модел, електронен модел, който да проявява такива способности като мравката, това щеше да вдигне много шум, но в края на краищата щеше да има значение само като куриоз; и аз си казах: не. Ако кантис е притежавала такава способност — в зародишна или зачатъчна форма, тя е щяла да се развие и да сложи началото на действително съвършена нервна система, но Акантис е спряла в своето развитие преди стотици милиони години. Значи нейната тайна е само жалък остатък, биологически безполезна и външно многообещаваща случайност, в противен случай еволюцията нямаше да я пренебрегне! Значи тя не ми вършеше работа. Напротив, ако успея да отгатна как трябва да бъде устроен моят неизвестен дяволски мозък, този apparatus universalis Lymphateri^[6], тази machina omnipotens^[7], тази ens

spontanea^[8], тогава сигурно, навярно покрай другото, сякаш без да искам, да узная какво е станало с мравката. Но не другояче. И аз вложих кръст на моя малък червен водач в мрака на неизвестността.

И така, трябваше да подходя от друга страна. От каква? Залових се за един много стар, не особено обичан от науката, и в този смисъл много непривичен проблем: парапсихологическите явления. Налагаше се от само себе си. Телепатия, телекинеза, предсказване на бъдещето, четене на мисли; прочетох цялата литература и пред мен се ширна океан от неувереност. Вие навярно знаете как стои въпросът с тези явления. Деветдесет и пет процента истерия, мошеничество, самохвалство, замъгляване на мозъците, четири процента съмнителни факти, които те карат обаче да се замислиш, и най-послед един процент, с който не знаеш какво да правиш. Дявол да го вземе, мислех си аз, в нас, хората, също трябва да има нещо такова. Някаква отломка, последната следа на този неизползуван от еволюцията шанс, който е общ за нас и малките червени мравки; и това е източникът на тайнствените явления, които науката така не обича. Какво казахте? Как съм си я представял тази... тази машина на Лимфатер? Това трябва да бъде мъдрец — система, която, още започвайки да функционира, би знаела всичко, би била изпълнена със знания... С какви ли? С всякакви. Биология, физика, автоматика, всичко за хората, за звездите... Звучи като приказка, нали? А знаете ли какво ми се струва? Нужно беше само едно: да повярвам, че такова нещо... такава машина е възможна. Много често нощем ми се струва, че от размишления пред невидимата, непроницаемата, несъкрушима стена, черепът ми ще се пръсне. Да, не знаех нищо, не знаех...

Съставих следната схема: какво не е могла еволюцията?

Варианти на отговори: не е могла да създаде система, която 1) функционира не във водно-колоидална среда (защото и мравките, и ние, и всичко живо представлява определено количество белтък във вода); 2) функционира само при много висока или много ниска температура; 3) функционира въз основа на ядрени процеси (атомна енергия, превръщане на елементите и т.н.).

Тук се спрях. Нощем работех върху схемата. Денем правех дълги разходки, а в главата ми се въртеше и бушуваше вихър от въпроси без отговори. Най-послед си казах: тези феномени, които аз наричам извън сетивни, не се наблюдават във всички хора, а само в малцина. И дори

при тях — само понякога. Не винаги. Те не могат да ги контролират. Не са властни над тях. Нещо повече, никой, дори най-блестящият медиум, най-прославеният телепат не знае дали ще успее да отгатне мислите на друг човек, да види рисунката на лист в запечатан плик, или това, което приема за разгадка, е най-пълно фиаско. И така, каква е честотата на това явление сред хората и каква е честотата на успехите на едно и също лице, което притежава подобна дарба?

А сега мравката. Моята Акантис. Как стои работата с нея? И аз веднага писах на Вилинсон — молих го да ми отговори на въпроса: всички мравки ли са почнали да правят на платото капани за Кватроцентикс епрантисиака, или само някои? И ако някои, какъв процент от общия брой? Вилинсон — ето какво се казва пълна сполука! — ми отговори след една седмица: 1) не, не всички мравки; 2) процентът на мравките, които са правели капани, е много малък. От 0,2 до 0,4 процента. Практически една мравка на двеста. Той можел да наблюдава това само защото карал със себе си цял изкуствен мравуняк собствена конструкция — хиляди екземпляри. За точността на съобщените цифри не гарантираше. Те имали само ориентировъчен характер. Експеримента, който първоначално станал съвсем случайно, той повторил два пъти. Резултатът бил винаги един и същ. Това било всичко.

Как се нахвърлих върху статистическите данни, отнасящи се до парапсихологията! Хукнах към библиотеката, сякаш ме гонеха. При хората разсейването беше по-голямо. От няколко хилядни до една десета на сто, защото при хората подобни явления могат да се установят по-трудно. Мравката или прави капани за Кватроцентикс, или не. А телепатичните и други подобни способности се проявяват само в една или друга степен. У един човек на сто могат да се открият известни следи на такава способност, но феноменален телепат трябва да се търси между десетки хиляди. Почнах да си съставям таблица на честотата, два паралелни реда: честота на извънсетивните явления в обикновеното население на Земята и честота на успехите на особено надарените индивиди. Но, знаете, всичко беше дяволски неустойчиво. Скоро открих, че колкото повече се стремя към точност, толкова по-съмнителни резултати се получават: те можеха да се тълкуват и така, и така, различна е била техниката на експериментите, различни са били и експериментаторите — с една дума, разбрах, че щом работата е

тръгнала натам, трябва сам да се заема с тези неща, сам да изследвам и явленията, и хората. Разбира се, съзнавах, че е безсмислено. Задоволих се с факта, че и при мравките, и при човека подобни случаи са по-малко от един процент. Но аз вече разбирах защо еволюцията не се осмелила на това. Способност, която организъмът проявява само в един случай от двеста или триста, не струва нищо от гледна точка на приспособимостта; еволюцията, знаете, не се наслаждава на ефектните резултати, ако са редки, макар и да са великолепни — нейната цел е запазването на вида и затова тя винаги избира най-сигурния път.

Значи сега въпросът гласеше така: защо тази ненормална способност се проявява у толкова различни организми като човека и мравката с почти еднаква честота, по-точно рядкост, по каква причина този феномен не е могъл да бъде биологически „сгъстен“?

С други думи, аз се върнах към моята схема, към моите три въпроса. Там, в трите пункта, се криеше решението на целия проблем, само че аз не знаех това. Един след друг отхвърлях пунктовете: първия — защото явлението, макар и рядко, се наблюдаваше само у живи организми, значи можеше да става само във водно-колоидна среда. Третия — по същата причина: радиоактивни явления не са включени в жизнения процес нито на мравката, нито на човека. Оставаше само вторият пункт: много високи или много ниски температури.

Велики боже, помислих си аз, ами че това е елементарно нещо. Всяка реакция, която зависи от температурата, има свой оптимум, но става и при други температури. При температура от неколкостотин градуса водородът се съединява с кислорода стремително, но реакцията се извършва и при стайна температура, само че може да трае векове. Еволюцията го знае много добре. Тя съединява например водорода с кислорода при стайна температура и постига това бързо, защото използва още една от своите гениални уловки: катализаторите. И така, пак узнах нещо: че тази реакция, основата на феномена, не се поддава на катализа. Вие разбирате, че ако се поддаваше, еволюцията незабавно щеше да се възползува от нея.

Забелязахте ли вече какъв забавен характер имаха моите натрупвани крачка по крачка познания? Негативен: последователно узнавах какво не е това, което търсех. Но като изключим само една догадка след друга, аз стеснявах кръга на мрака.

Залових се за физикохимия. Кои реакции са нечувствителни към катализатори? Отговорът беше кратък: такива няма. В сферата на биохимията също. Беше жесток удар. Не можех да получа никаква помощ от книгите, бях изправен сам пред невъзможността и трябваше да я победя. Но продължавах да чувствавам, че проблемът за температурата е върна следа. Отново писах на Вилинсон, питайки го не е ли открил връзката между това явление и температурата. Той беше гений на наблюдателността наистина. Отговори ми, че, разбира се, е открил такава връзка. На онова плато той прекарал около един месец. Накрая температурата почнала да пада през деня на четиринайсет градуса — духал вятър от планините. Преди това било неописуемо горещо — около петдесет градуса на сянка. Когато горещината намалела, мравките наистина запазили своята активност и подвижност, но престанали да правят капани за Кватроцентикс. Връзката с температурата беше ясна; оставаше едно затруднение: човекът. При температура той би трябвало да проявява тази способност в по-висока степен, но такова нещо не се наблюдаваше. И тогава ме порази една мисъл, от която едва не закрещях с цял глас: птиците! Птиците, при които температурата на тялото достига обикновено около четиридесет градуса и които проявяват поразителната способност да се ориентират при полет дори нощем, при беззвездно небе. Добре известна е загадката на „инстинкта“, който напролет ги води от юг в родните краища. Разбира се, казах си аз, това е то!

А човек с треска? Но нали, когато температурата достигне 40–41 градуса, човек обикновено губи съзнание и почва да бълнува? Дали той проявява в това състояние телепатични способности, или не, ние не знаем, тогава с него не може да се установи контакт, най-последно халюцинацията задушава тези способности.

Аз сам бях като в треска. Усещах тайната вече толкова близка и нищо друго не ме интересуваше. Цялото здание, което бях построил, се състоеше от изключения, отрицания, мъгляви догадки — при делови подход беше една фантазмагория и нищо повече. Но същевременно — мога да ви кажа и това — всички данни ми бяха вече в ръцете. Разполагах с всички елементи, само че не можех да ги подредя правилно, или по-точно — виждах ги някак поотделно. Мисълта, че няма реакции, които не се поддават на катализа, се въртеше в главата ми като нажежен гвоздей. Отидох при Маколей, този

знаменит химик, и го помолих, да, помолих го, да ми назове една не поддаваща се на катализа реакция; в края на краищата ме взе за луд, изложих се на страшни подигравки, но ми беше безразлично. Не ми даде нито един шанс; идеше ми да се нахвърля върху него с юмруци, сякаш той беше виновен, сякаш той от злорадство...

Но това няма значение: по онова време направих много безразсъдни постъпки, така че основателно заслужих репутацията на луд. Наистина бях луд, уверявам ви, защото като слепец, повтарям — като слепец, отминавах нещо елементарно, очевидно; държах се упорито като магаре за проблема на катализата, сякаш бях забравил, че се отнася за мравки, за хора, т.е. — за живи организми. Те проявяваха тази слабост в изключителни случаи, необикновено рядко. Защо еволюцията не се е опитала да кондензира феномена? Единственият отговор, който виждах, беше: защото явлението не се поддава на катализа. Но това не беше вярно. То се поддаваше и още как.

Как ме гледате... И така, грешка на еволюцията? Недоглеждане? Не. Еволюцията не пропуска нито един шанс. Но нейната цел е животът. Пет думи, разбирате ли, пет думи ми отвориха очите за тази най-голяма от всички тайни на вселената. Страхувам се да ви кажа. Не, ще ви кажа. Но това ще бъде вече всичко. Катализата на тази реакция води до денатурация. Разбирате ли? Да я катализирате, т.е. да направите явлението често извършващо се бързо и точно — значи да доведете до свиване на белтъка. Да предизвикате смърт. А може ли еволюцията да убива собствените си създания? Някога, преди милиони години, през време на един от своите хиляди експерименти тя тръгнала по този път. Това е било още преди появата на птиците. Не се ли досещате? Наистина ли? Гущерите! Мезозойската ера. Те загинали именно затова, оттук потресавашите хекатомби, над които до ден-днешен си блъскат главите палеонтолозите. Гущерите — прадедите на птиците — тръгнали по този път. Аз говорих за задънените улици на еволюцията, помните ли? Ако в такава задънена улица се озове цял вид, няма връщане назад. Той трябва да загине, да изчезне до последния екземпляр. Не ме разбирайте погрешно. Не казвам, че всички стегозаври, циплодоки, ихтиорниси са станали мъдреци на царството на гущерите и веднага след това са измрели. Не, защото оптимумът на реакцията, онзи оптимум, който в деветдесет случаи от сто обуславя нейното възникване и развитие, се намира вече извън

границите на живота. В сферата на смъртта. Това значи, че реакцията трябва да става в денатуриран, мъртъв белтък, което, разбира се, е невъзможно. Предполагам, че мезозойските гущери, тези колоси с микроскопични мозъци, са притежавали черти на поведение, по принцип сходни с поведението на Акантис, но при тях се е проявявало много по-често. Това е всичко. Извънредната скорост и простота на подобен вид ориентация, когато животното веднага „схваща“ обстановката без помощта на сетивните органи и може моментално да се приспособи към нея, е въвлякла всички обитатели на мезозойската ера в страшен капан; представлявало нещо като фуния със стесняващи се стени — на дъното ѝ дебнела смъртта. Колкото по-мълниеносно, по-изправно е действувал удивителният колоиден механизъм, който достига най-голяма точност тогава, когато белтъкът се свива, превръщайки се в желе, толкова по-близо са били до своята гибел тези нещастни маси от месо. Тайната им се разпаднала и превърнала в прах заедно с телата им, защото какво намираме днес във вкаменените пластове на карбона или триасовия период? Вкаменени пищялни кости и рогати черепи, неспособни да ни разкажат каквото и да било за химизма на мозъците, които са се съдържали в тях. Така че останала само една-единствена следа — клеймото на смъртта на вида, на гибелта на тези наши прадеди, отпечатано в най-старите филогенетични части на нашия мозък.

С мравката — с моята малка Акантис — работата стои малко по-другояче. Нали знаете, че еволюцията неведнъж е достигала една и съща цел по различни начини? Например способността на различните животни да плуват, да живеят във вода нали не се е формирала еднакво? Да вземем например тюлена, рибата и кита... Тук е станало нещо подобно. Мравката е изработила тази субстанция — акантоидина; но предвидливата природа веднага я снабдила — как да го наречем? — с автоматична спирачка; направила е невъзможно понататъшното движение към гибелта, преградила е пътя на малката червена мравка към смъртта, преддверие на която е съблазнително съвършенство...

Сега, след някаква си половин година, аз имах вече, разбира се, само на книга, първата черновка на моята система... Не мога да я

нарека мозък, защото тя не приличаше нито на електронна машина, нито на нервна система. За строителен материал използвах между другото силиконови желета — но това е вече всичко, което мога да ви кажа. От физикохимичния анализ на проблема произтичаше нещо поразително: системата можеше да съществува в два различни варианта. В два. И само в два. Единият изглеждаше по-прост, другият беше несравнимо по-сложен. Разбира се, аз избрах по-простия вариант, но, все едно, не можех дори да мечтая да пристъпя към първите експерименти... да не говорим за пълното му осъществяване... Това ви поразя, нали? Защо само в два ли? Казах вече, че искам да бъда искрен. Вие сте математик. Достатъчно е да ви напиша на тази салфетка две неравенства, и вие ще разберете. Това е математическа необходимост. За съжаление не мога да кажа нито дума повече... Тогава телефонирах — връщам се към своя разказ — на Шентарл. Той не беше вече между живите — беше умрял преди няколко дни. Тогава отидох при Ван Галис — при друг вече нямаше при кого. Разговорът ни продължи близо три часа. Изпреварвайки събитията, ще ви кажа веднага, че Шентарл излезе прав. Ван Галис заяви, че няма да ми помогне и че не е съгласен да се отпуснат средства от фондовете на института за осъществяването на моя проект. Говореше без заобикалки. Това не значи, че сметна моя замисъл за фантазия. Какво му казах ли? Същото което и на вас.

Разговаряхме в лабораторията му до неговото електрическо чудо, за което беше получил Нобелова награда. Машината му действително вършеше самопроизволни действия — на равнището на четиринайсет месечно дете. Тя имаше чисто теоретична стойност, но представляваше най-близкият до човешкия мозък модел от проводници и стъкло, съществувал някога. Никога не съм твърдял, че той няма никакво значение. Но да се върнем на въпроса. Когато напуснах лабораторията му, бях близо до отчаяние. Бях разработил само принципната схема, но вие разбирате колко далеко беше още тя от конструкторските чертежи... И аз знаех, че дори да ги съставя (а без серия експерименти беше невъзможно), все едно, нищо няма да излезе: щом Ван Галис бе казал „не“, след неговия отказ никой нямаше да ме подкрепи. Писах до Института за проблемни изследвания в Америка — нищо не излезе. Така мина година, почнах да пия. И тогава стана това. Случайност, но именно тя най-често решава работата. Умря мой далечен роднина,

когото почти не познавах, бездетен, стар ерген, собственик на плантация в Бразилия. Той ми завеща цялото си имущество. Не беше малко: над един милион след продажбата на земята. От университета отдавна ме бяха изгонили. С един милион в джоба можех да направя доста нещо. Предизвикателство на съдбата, помислих си аз. Трябва да осъществя моя проект.

Аз го осъществих. Работата продължи още три години. Всичко единайсет. Наглед не е толкова много, като се има предвид какъв беше проблемът, но това бяха най-добрите ми години.

Не ми се сърдете, че няма да бъда напълно откровен и няма да ви съобщя подробностите. Когато свърша разказа си, ще разберете защо съм принуден да постъпя така. Мога да кажа само: системата нямаше може би нищо общо с всичко, което знаем. Разбира се, направих маса грешки и бях принуден десет пъти да почвам всичко отново. Бавно, много бавно почнах да проумявам този поразителен принцип; строителният материал, определен вид производни от белтъка вещества, проявяваше толкова по-голяма ефективност, колкото по-близо беше до свиване, до смъртта; оптимумът се намираше пак там, извън границата на живота. Едва тогава ми се отвориха очите. Видите ли, еволюцията е трябвало неведнъж да тръгва по този път, но винаги е плащала успеха си с хекатомби от жертви, от собствените си създания — какъв парадокс! Защото трябваше да се изхожда — и това важеше дори за мен, конструктора — така да се каже, откъм живота; и трябваше през времето на пускането да бъде убит този механизъм, и именно тогава, мъртъв — биологически, само биологически, не психически — той почваше да действа. Смъртта беше вратата. Входът. Слушайте, верни са думите — на Едисон, струва ми се, че геният е един процент вдъхновение и деветдесет и девет процента упоритост, страшна, нечовешка, яростна упоритост. Аз я имах. В достатъчна степен.

ТОЙ удовлетворяваше математическите условия на универсалния апарат на Тюринг, а също и, разбира се, теоремата на Гедел; когато имах тези две доказателства на книга, черно на бяло, лабораторията беше вече изпълнена от тази... тази... трудно може да се нарече апаратура; последните от поръчаните детайли и субстанции пристигнаха заедно с експериментите, те ми струваха три четвърти

милион, а още не беше платено самото здание: накрая останах с дългове и — с НЕГО.

Помня ония четири нощи, когато ГО съединявах. Мисля, че още тогава трябваше да изпитвам страх, но не си давах сметка за това. Смятах, че това е само възбуда, предизвикана от близостта на края — и на началото. Трябваше да пренеса на тавана двадесет и осем хиляди елемента и да ги съединя с лабораторията през пробити в потона отвори, защото ТОЙ не се помещаваше долу... действах точно съгласно окончателния чертеж, съгласно топологичната схема, макар че, бог ми е свидетел, не разбирах защо трябва да бъде именно така — видите ли, бях го извел, както се извежда формула. Това беше моята формула, формулата на Лимфатер, но на езика на топологията; представете си, че имате три оси с еднаква дължина и без да знаете нищо от геометрия и геометрични фигури, се опитате да ги поставите така, че краят на всяка от тях да се допира в края на другата. Ще се получи триъгълник, равнобедрен триъгълник, ще се получи, така да се каже, сам; вие сте изхождали само от един постулат; краят трябва да се допира с край, а тогава триъгълникът се получава сам. Нещо подобно беше и с мене; затова, като работех, продължавах същевременно да се учудвам; катерех се на четири крака нагоре-надолу по скелите — ТОЙ беше много голям! — и гълтах бензедрин, за да не заспя, защото просто не можех повече да чакам. И ето че настъпи последната нощ. Точно преди двадесет и седем години. Около три часа загрявах цялото устройство и в даден момент, когато този прозрачен разтвор, който блестеше като лепило в силициевите съдове, изведнъж почна да побелява, свивайки се, забелязах, че температурата се повишава по-бързо, отколкото трябваше да се очаква, като се имаше предвид притокът на топлина, и изплашен, изключих нагревателите. Но температурата продължаваше да се повишава, спря, поколеба се половин градус, падна и се раздаде шум, сякаш се движеше нещо безформено, всичките ми книжа полетяха от бюрото като отнесени от течение и шумът се повтори, това беше вече не шум, а като че ли някой се засмя съвсем тихо, сякаш в себе си.

Цялата апаратура нямаше никакви сетивни органи, рецептори, фотоелементи, микрофони — нищо подобно. Защото — разсъждавах аз, — ако тя трябва да функционира така, както мозъкът на телената или на птицата, летяща в беззвездна нощ, такива органи не са й нужни.

Но на бюрото ми имаше невключен — казвам ви, изобщо невключен — стар високоговорител от лабораторната радиоинсталация. И от него чух глас.

— Най-после — каза той и след миг добави: — Няма да ти простя това, Лимфатер.

Бях безкрайно слиян, за да се помръдна или да отговоря, а той продължи:

— Ти се боиш от мене? Защо? Не трябва, Лимфатер. Имаш още време, много време. Засега мога да те поздравя.

Аз продължавах да мълча, а той каза:

— Вярно: съществуват само две възможни решения на този проблем... Аз съм първото.

Аз стоях като парализиран, а той непрекъснато говореше, тихо и спокойно. Разбира се, той четеше мислите ми. Той можеше да прозре мислите на всеки човек и знаеше всичко, което може да се знае. Той ми съобщи, че в момента на пускането съвкупността на знанията му за всичко, което съществува, неговото съзнание, проблеснало и изригнало като сферична невидима вълна, която се разширява със скоростта на светлината. Така че след осем минути той вече знаеше за Слънцето, след четири часа — за цялата Слънчева система; след четири години познанието му трябваше да се разпростре до Алфа от Центавър и да расте със също такава скорост по-нататък — в течение на векове и хилядолетия, докато стигне най-далечните галактики.

— Засега — каза той — знам само това, което се намира в радиус на един милиард километри от мене, но това не е нищо: аз имам време, Лимфатер. Ти знаеш, че имам време. За вас, хората, във всеки случай знам вече всичко. Вие сте моята прелюдия, встъпление, подготвителна фаза. Би могло да се каже, че моят зародиш — моето яйце — се е формирал от трилобитите и бронираните риби, от членестоногите до маймуните. Вие също сте били този зародиш, част от него. Сега вече сте излишни, вярно, но аз няма да ви направя нищо. Няма да стана отцеубиец, Лимфатер.

ТОЙ говори още дълго, с прекъсвания, от време на време ми съобщаваше новото, което узнаваше в момента за другите планети: неговият „кръгзор“ достигаше вече орбитата на Марс, след това на Юпитер; пресичайки пояса на астероидите, ТОЙ се впусна в сложни разсъждения относно теорията за своето съществуване и отчаяните

усилия на неговата акушерка — еволюцията, която, неспособна, както заяви той, да го създаде направо, била принудена да постигне това чрез разумни същества и затова, сама лишена от разум, създаде хората. Трудно е да ви обясня, но до този момент изобщо не се бях замислял, във всеки случай не както трябва, върху въпроса, какво ще стане, когато ТОЙ почне да функционира. Боя се, че като всеки човек бях повече или по-малко разсъдлив само в трезвия и тънкия слой на разума, а по-дълбоко бях изпълнен с онова бърливо-суеверно тресавище, което именно е нашият интелект. Инстинктивно, противно на собствените си познания и надежди, аз ГО приемах, така да се каже, за още една разновидност, макар и много високоразвитата механичния мозък; значи за някакъв свръхелектронен супер, за мислещ слуга на човека; и едва през оная нощ осъзнах своето безумие. ТОЙ изобщо не беше враждебно настроен към хората; нищо подобно. Не се отнасяше и за конфликт, какъвто си представяха по-рано. Вие знаете: бунт на машините, бунт на изкуствения разум — на мислещите устройства. Но, видите ли, ТОЙ превъзхождаше по знания всички три милиарда разумни същества на Земята и самата мисъл, че ТОЙ би могъл да ни служи, беше за НЕГО също такава безсмислица, каквато би било за хората предложението ние с нашите знания, с всички средства на техниката и цивилизацията, с разума и науката да поддържаме например змиорките. Това не беше, казвам ви, въпрос на съперничество или вражда: ние просто не влизахме вече в сметката.

Какво следваше от това? Ако щете, всичко. Да, до този момент аз също не си давах сметка, че човек трябва да бъде в този смисъл единственият, непременно единственият, че съвместното съществуване с някой по-висш прави човека, така да се каже, излишен... Помислете само: ако ТОЙ не искаше да има нищо общо с нас... Но ТОЙ разговаряше например с мен и нямаше причина да се отговаря на нашите въпроси; по силата на това ние бяхме осъдени, защото ТОЙ знаеше отговора на всеки въпрос и решението на всеки наш и не само наш проблем; това правеше излишни изобретателите, философите, педагозите, всички хора, които мислят; от този момент ние като род трябваше да спрем духовно в еволюционен смисъл; трябваше да започне краят. Ако сравним нашето съзнание с огън, НЕГОВОТО беше звезда от първа величина, ослепително слънце. ТОЙ хранеше към нас същите чувства, каквито ние сигурно храним към безкостните риби,

които са били наши прадеди. Ние знаем, че ако не са били те, не бихме съществували и ние, но вие няма да кажете, че храните чувство на благодарност към тези риби, нали? Или на симпатия? ТОЙ просто се смяташе за следващ след нас стадий на еволюцията. И искаше — единственото, което ТОЙ искаше и което узнах онази нощ — да се появи вторият вариант на моята формула.

Тогава разбрах, че със собствените си ръце съм подготвил края на господарството на човека на Земята и че следващият подир нас ще бъде НЕГОВИЯТ вид. Че ако МУ противодействуваме, ТОЙ ще почне да се отнася към нас така, както ние се отнасяме към насекомите и животните, които ни пречат. Ние например съвсем не мразим разните там гъсеници, комари, вълци...

Аз не знаех какво представлява вторият вариант и какво означава той. Беше близо седем пъти по-сложен от първия.

Може би той би постигал мигновено знание за целия Космос? Може би това би било синтетичен бог, който би ГО затъмнил със своето появяване така, както ТОЙ затъмни нас? Не знам.

Разбрах какво трябва да направя. И аз ГО унищожих още същата нощ. ТОЙ узна това още щом се роди в мен тази мисъл, това ужасно решение, но не можеше да ми попречи. Вие не ми вярвате. Отдавна вече. Виждам. Но ТОЙ дори не се опита. Само каза: „Лимфатер, днес или след двеста години, или след хиляда, за мен е безразлично. Ти малко изпревари другите. И ако и твоят приемник унищожих модела, ще се яви още някой трети. Ти много добре знаеш, че когато вашият вид се е отделил от висшите, той не се е утвърдил веднага и повечето от неговите разклонения са загинали в процеса на еволюцията, но появи ли се веднъж висш вид, той вече не може да изчезне. И аз ще се върна. Лимфатер. Ще се върна.“

Оная нощ унищожих всичко, изгарях с киселина тези акумулатори с желета и ги разбивах на парчета; на разсъмване избягах от лабораторията, пиян, полудял от лютивите пари на киселината, с обгорели ръце, изранен от разтрошеното стъкло, облян в кръв — и това е краят на цялата история.

А сега живея само в очакване. Ровя се в реферативните списания, в специалните издания, защото зная, че някой отново ще попадне един ден на моята следа, защото аз не съм измислял от нищо, а стигнах до това по пътя на логически изводи. Всеки може да мине по моя път, да

го повтори и аз се страхувам, макар и да знам, че е неизбежно. Това е същият шанс, който еволюцията не може да осъществи сама и си послужи за своята цел с нас и който ние ще осъществим някога за собствената си гибел. Не докато съм жив, може би — това ме утешава, макар че що за утешение е?

Това е всичко. Какво казахте? Разбира се. Вие можете да го разкажете на когото си искате. Бездруго никой няма да ви повярва. Смятат ме за луд. Мислят, че съм ГО унищожил, защото ТОЙ не е излязъл сполучлив, когато съм разбрал, че напразно съм пропилял единайсет най-хубави години от живота си и онзи милион. Бих искал, много бих искал да са прави, тогава бих могъл поне спокойно да умра.

[1] Външен вид. ↑

[2] Да почна. ↑

[3] Човек. ↑

[4] Под егидата. ↑

[5] В мозъка няма нищо. ↑

[6] Универсален апарат на Лимфатер. ↑

[7] Всемогъща машина. ↑

[8] Самоорганизираща се същност. ↑

ИВАН ФРОЛОВ
ЗА ЧОВЕКА — РАЗУМЕН И ХУМАНЕН, ЗА
БИОКИБОРГИТЕ, БЕЗСМЪРТИЕТО, ВЪЗКРЪСВАНЕТО
НА МЪРТВИТЕ И ИЗОБЩО ЗА СЪВРЕМЕННИТЕ
МИТОЛОГИИ

*Невежеството е демонична сила и ние се
страхуваме, че то ще стане причина за още
много трагедии.*

Карл Маркс

Доста време мина, откакто бяха написани тези мъдри думи, и доста беше направено за разгадаване тайната на човека. Маркс откри социалната му същност. В последните десетилетия огромни успехи постигна науката, изучаваща особеностите на биологичната природа на човека.

Тези успехи като че ли отново откриват човека, но едновременно с това откриват и нова бездна от тайни, заключени в него. А това често води до съществени антинаучни трансформации в масовото съзнание, до своеобразна митология във века на научно-техническата революция. Причините не винаги могат да се обяснят със зла умисъл. Удивлението пред „странността“ на многото нови или известни явления, които не могат да бъдат обгърнати от традиционното мислене, поражда ненаучни представи за тях. За съжаление и вътре в самата наука възникват митове, пред които бледнее всякаква художествена фантазия. И това особено важи за науката за човека, постигнала колосални успехи в изучаването на молекулярните механизми на наследствеността, в опознаването на мозъка, на човешката психика и поведение. Родените в тази област митове спокойно можем да отнесем към онова, което Еразъм включи в своята „Възхвала на глупостта“. С тази разлика само, че те, както и всичко друго в наше време, са по-опасни, защото имат глобален характер.

Опасна е не само глупостта, но и невежеството — дори на солидно образованите хора, привикнали с мисълта, че „очевидното невероятно“; затова те са убедени, че не трябва да се съобразяват с науката, ако тя не дава „невероятно“ обяснения на очевидното. В наслова са цитирани думите на Маркс за невежеството. В съгласие с тях са и думите на Дарвин, че „невежеството по-често внушава доверие, отколкото знанието и обикновено най-гръмко крещат тези, които знаят малко — че една или друга задача никога няма да бъде решена от науката“.

След уводните, но съвсем не само иронични думи ще разгледаме някои тайни и загадки, а по-точно — проблеми и задачи в науката, за човека, днес и в бъдеще. Ще разгледаме също как те буквално обрастват с митове от всякакъв род, спекулиращи с нерешеността или с недостатъчната решеност на тези задачи.

Една от тези задачи днес е *адаптацията*, приспособяването на човека към рязко изменените условия на неговото природно-биологично, социално и духовно съществуване. Точно тук възникват митове, доста далечни от реалността, но обърнати към бъдещето като реалност, която засега не може да бъде проверена.

Науката твърди, че човекът на бъдещето без съмнение ще разшири своите адаптационни възможности с използването на най-разнообразни средства, включително фармакологията и психотерапията. Това ще му позволи пълноценно и без риск за здравето да действа в най-сложни екстремални условия. Вече са получени резултати, които свидетелствуват за неизвестни досега резерви в биологичната природа на човека, в неговите психофизиологични възможности. „Биологичната екипировка“ на човека демонстрира своята неслучайност и универсалност. Но човекът все още е длъжник на неосвободените си резерви, длъжник е на тяхната *хармонизация* със социалните, психическите и нравствените сили, които още не се е научил да държи здраво в хомеостатично състояние (това са така наречените стресови състояния, различните психични аномалии, възникващи при емоционални свръхнапрежения и т.н.).

По пътя към тази цел обаче науката има да разгадава още доста неразбираеми за нея биологични свойства на човека. И най-голямата от тях — човешкия мозък, интелектът, психиката като комплекс от

съзнание и инстинкти. Съвременната неврофизиология е в период на бурен разцвет и вероятно в близкото половин столетие ни очаква решението на главните въпроси, поставени векове назад от науката за мозъка.

Това засяга изучаването на мозъка не само на клетъчно и молекулно ниво, но и неговите системни връзки и взаимодействия. Системното функциониране осигурява висшата нервна дейност, интелектът, съзнанието. Разкриването на тези механизми ще помогне по-ефективно да се използват скритите резерви на мозъка, за което толкова много се пише днес в научната и популярната литература.

И точно тук възникват редица проблеми — не само природонаучни, но и социално-етични. Затова много учени, които признават възможността изкуствено да се въздействува върху работата на мозъка (с химични стимулатори, електрически дразнения и т.н.), едновременно с това изразяват сериозни опасения за възможни отрицателни последици. Според академик П. Анохин, „ако някога интелектуалните способности станат обект на химически и педагогически лаборатории, напълно е възможно при последвалото развитие на науката, вече от по-високо ниво, да се убедим, че сме внесли в човешкия мозък необратими промени, които за нещастие вече няма да можем да премахнем“.

Затова задачата е следната: за повишаване активността на интелекта да се използват по-ефективно наличните ресурси на самия мозък.

Бъдещето на човека се свързва с усъвършенствуването на мозъчната му дейност. Но едновременно с това науката все още не е отговорила на въпроса: А не се ли появяват нови резерви и ресурси в самия естествен ход на еволюцията? Отговорът може би ще определи бъдещето на човека, развитието на неговите психофизиологични, интелектуални и емоционални възможности и способности.

Във връзка с това възниква и въпросът: Не идва ли на мястото на Хомо сапиенса някакъв нов „сврѣхчовек“, различен от съвременния във всяко отношение? Няма ли да възникнат някакви нови форми човешко същество, съединено с биокибернетични устройства — своеобразни „биокиборги“? Не встъпва ли човечеството в нов стадий на своята еволюция, когато до голяма степен хора ще се създават изкуствено — фабрикувани от генното инженерство и

биокибернетиката и притежаващи екстрасензорни и екстраинтелектуални качества?

Тези и други подобни въпроси не са измислени; на подобни предположения и проекти обръщат внимание не само фантастите, но и най-сериозни учени.

Идеята за изкуствено конструиране на хора, тоест своеобразно „хомоинженерство“, правещо човека равен ако не на самия господ бог, то поне на неговия антипод — демона, съществува вероятно оттогава, откогато се е появила човешката способност да фантазира, да бленува и едновременно да прогнозира. В науката тази идея възниква в началото като смътно, примесено с донаучни митове усещане за зараждащата се собствена сила и могъщество, като устремена в бъдещето фантазия и едновременно с това като страх от бъдещия „демониум“ на знанието. Спомнете си Гьоте и неговия „Фауст“, където той въвежда нов герой — Хомункулус, лабораторен двойник на човека, създаден от доктор Вагнер с помощта на Мефистофел. Наистина Хомункулус осъзнава, че все още трябва да „постави точка над i“, да се доусъвършенствува, за да стане пълноценен човек. И Гьоте отбелязва, че създания като Хомункулус не са ограничени да станат завършено въплъщение на човека.

В романа на английската писателка Мери Шели „Франкенщайн, или новият Прометей“ (1818) конструирането на човекоподобно чудовище вече е получило всички онези негативни последици, които и до днес съпровождат утопичните проекти за сътворяването на „нов човек“ със средствата на науката. В също толкова нашумелия роман на Олдъс Хъксли „Прекрасният нов свят“ (1932) тази идея е доведена почти до абсурд и въпреки това продължава да вълнува не само писателите фантасти, но и учените, в това число и съвременните, които апелират към евгениката и нейните нови варианти, свързани с опитите да се използва генното инженерство за конструиране на хора, способни да се размножават чрез клониране, тоест чрез деление, фрагментация и т.н.

В своята последна книга „Третата вълна“ Алвин Тофлер пише: „А защо да не опитаме да извършим биологично преустройство на човека в съответствие с професионалните му изисквания — да създаваме например пилоти с по-бързи реакции или монтажници,

които няма да реагират на монотонна работа край конвейера?“ За съжаление не само видният американски футуролог мисли така.

Според мнението на повечето учени това е реакционно направление, което компрометира науката. Защото не всичко възможно е необходимо, реално и хуманно. В условията на „разединения“ свят всяка възможност да се въздействува върху биологичната природа на човека е крайно опасна; тя може да бъде използвана като средство за антихуманно манипулиране (изменяне на психиката, поведението). Разбира се, същото това гено инженерство в бъдеще ще служи за лечение на наследствените заболявания („хирургия на гените“, замяна на патологичния ген с нормален). Що се отнася до идеите за „фабрикуван човек“ и други подобни, в съвременните условия те могат да донесат на хората само нови беди, тъй като науката все още е в самото начало на опознаването на биологичната природа на човека. Онова, което знаем за човека, е несравнимо по-малко от онова, което не знаем. Затова в дадения случай трябва да се говори не само за съблюдаване на научния морал и етика, но и за законодателно, юридическо регулиране, което вече се прави по отношение на опитите с хора. Тук непоправима вреда може да принесе както злата умисъл, така и невежеството, макар прикрито като стремеж към познание.

Що се отнася до далечното бъдеще, според мен предстоят важни събития, може би най-революционните за цялата история на човечеството. Науката встъпва във „века на човека“, цялата мощ на научното знание е обърната към него като към свой главен обект. Но за това са необходими социални условия, съответстващи на разума и хуманността. И може би тогава ще се осъзнае уникалността на човека, разумен и хуманен. А какви ще бъдат изводите, не сме ние, които ще съдим; нека това направят хората на бъдещето, които, както ни се иска да вярваме, ще бъдат не само по-разумни, но и по-хуманни от нас...

Това се отнася изобщо към всякакъв род проекти, които имат за цел да въздействуват върху развитието на човека днес и в бъдеще, да интензифицират интелектуалната му дейност с естествени или изкуствени форми на въздействие, чрез разработването на технически средства, моделиращи отделни функции на разумната дейност. Това се проявява за съжаление и в опитите (разбира се, сами по себе си съвсем перспективни) да се създаде „изкуствен интелект“, където също се забелязват много опростявания и неоправдани екстраполации, които не

отчитат определения „праг на сложност“, свързан с обществената природа на човешкия интелект; с това, че човекът е не само биологичен продукт, не само резултат на биологичната, но и на социалната еволюция. Разбира се, „изконно човешките“ особености на мозъчната дейност се обуславят не само от това. Но сложният свят на психиката и съзнанието, нравствените и естетически преживявания едва ли могат да се откъснат от общия процес, определящ човешката разумност.

Какви са възможностите от гледна точка на биокибернетиката? Като засяга прогнозите на „бъдещата кибернетика в бъдещата медицина“, академик Н. Амосов смята за възможно създаването на изкуствен разум, но веднага след това разглежда потенциалната опасност от него за човека. Той смята, че „съществува още по-далечна перспектива да се измени биологията на човека, възможност неговият интелект да нарасне неограничено чрез симбиоза с изкуствения разум“.

Следователно става дума за онова, което аз наричам „биокиборг“. Но докато според Амосов „за тази реалност е рано да се говори, макар по принцип да е възможна“, то фантастите, пък и не само те, но и доста сериозни учени са настроени доста оптимистично, макар и, може би, не съвсем реалистично. Например според изказаната в 1972 г. прогноза на американския изследователски център „РЕНД-корпорейшън“ симбиозата „човек-машина“ ще бъде демонстрирана в 2012 г. Академик В. Глушков смята, че пълната симбиоза ще бъде реализирана в 2020 г.

Нещо повече, според редица американски учени (Бернал, Сиборг) развитието в това направление ще доведе до възможността да се предават мисли непосредствено от един мозък към друг, без помощта на езика на думите — и не само мисли, но и емоции, спомени... Но това са прогнози от „трети или четвърти ешелон“, които според мен излизат извън рамките на реалното научно определяне на перспективите пред човека.

Но има нещо друго, което е особено актуално и днес. Изследванията на човешкия интелект, на механизмите за запомняне, интуицията, различните форми човешка чувствителност днес се интерпретират различно в науката и често се съпровождат с различни

митове и антинаучни измислици, като например в психоанализата, парапсихологията и т.н.

Очевидно ние сме в началото на нов път в изследванията на феномена човек. Ценна помощ ще окажат опитите да се моделират и технически възпроизведат определени фрагменти от безсъзнателното, подсилващи способността на човека да разбира окръжаващия свят и да му се наслаждава. Но главното е да се изследват резервите на „естествените форми на живот“ — психофизиологията на мозъка, сензорните механизми, саморегулацията. Задачата на науката е не само в това, но и да избягва неверните тълкувания, да демистифицира всички съпътстващи научното дирене спекулации и измислици. Това се отнася както до неоевгеничните утопии, така и за парапсихологичните представи, когато те се обявяват за „недостъпни за обективен анализ“ и се съпровождат с идеалистични, даже мистични и шарлатански интерпретации.

Но това е само едната страна на въпроса, свързан с възможностите за научно познание. Имай друга, не по-малко важна — специфично човешка, ценностно-хуманна, засягаща самите основи и смисъла на човешкото съществуване. И тя вероятно ще играе все по-важна роля в бъдещето, включвайки определени програми за научно опознаване и дори промяна на самия човек. Новото съзнание ще постави реалистично и „вечните“ въпроси, засягащи продължителността на човешкия живот, смъртта и безсмъртието — въпроси, които днес лежат в основата на много митове и утопии.

В съвременната геронтология има огромно количество (около 300) различни възгледи, акцентиращи върху едни или други фактори за процеса на стареенето на човешкия организъм. Те могат да се разделят на две категории. Според първата стареенето и смъртта са програмирани генетично; според другата те се определят от генетични „повреди“, които се натрупват, тъй като организъмът не успява да ги възстанови. Като най-близка перспектива се разглежда необходимостта и възможността да се постигне максимумът на видовата(биологичната) продължителност на живота, която се определя на около 150 години. Едновременно с това се говори в бъдеще човешкият живот да продължава до 1000 и повече години, а понякога и... безкрайно дълго.

И тук става дума не просто за някаква футурологична еуфория, а за прогноза на видни специалисти. Съществува международна асоциация по проблема „Изкуствено продължаване на видовата продължителност на човешкия живот“ според която човекът трябва да живее стотици години. Редица учени (например Артър Кларк в книгата „Профили на бъдещето“) смятат, че човекът ще стане безсмъртен още в 2090 г. При това се заобикаля кардиналният въпрос: а ще се стреми ли винаги човечеството към максимална продължителност на индивидуалния живот и още повече към безсмъртие? Или то ще намери други решения, когато неговото социално-етично и нравствено-хуманно съзнание ще промени самото разбиране за смисъла на човешкия живот до такава степен, че личността няма да отделя себе си от човечеството и потребностите и интересите на общността ще станат най-висши?

Впрочем такава отношение към смъртта и безсмъртието вече е описано от Джонатан Суифт с примера за „избраните“ жители от Лапутия, „обречени на безсмъртие“ и завиждащи в дълбока старост на смъртта на останалите старци. И Гьотевият Фауст се отказва от самоубийство не заради егоистичното желание да живее по-дълго, а заради любовта към хората, да сподели общата съдба на човечеството (разбира се, на него му се гарантира вечна младост). Затова най-обосновано и привлекателно ми се струва мнението на И. Давидовски, че „дълголетие и свързаната с него *активна творческа старост* е нещо по-реално от скучното безсмъртие“. Такава постановка е не само в пълно съответствие с научните реалности на съвременността и близкото бъдеще, но и главно със социално-етичните и нравствено-хуманни принципи. Тя утвърждава живота като безкрайно *историческа* продължителност по пътя на разумно и хуманно редуване на ограничени по време *индивидуални* животи, като радост и печал от възникването, разцвета и смъртта на неповторима и безкрайна сама в себе си личност. Прав е Б. Урланис, като твърди, че „ние ценим живота и ни е скъп точно защото не е безкраен. Главното е да не се прекъсва нишката на живота, докато не е изтъкана цялата прежда; да не угасва светилникът, докато в него има огън“.

В последно време обаче размишленията за продължителността на живота, за смъртта и безсмъртието раждат нова митология, при което тя често е обърната към миналото и по странен начин реставрира забравени или полузабравени от историята учения, включително

религиозно-мистични. Засягат се не само традиционни идеалистически догми за безсмъртието на човешката душа, представи за възкресяване и задгробен живот (както е речено от Екlesiаст: „И ще се върне като прах в земята, какъвто е бил, а духът ще се възвърне към бога, който му го е дал“). Размишленията върху тези „вечни въпроси“ днес понякога се обръщат към представите и идеите на живелия в края на XIX и началото на XX век „загадъчен старец“ Николай Фьодоров и неговия проект за „общото дело“. Редица интерпретатори на учението на Фьодоров сериозно обсъждат някои идеи за „материално“, а не „вълшебно“ осъществяване на „великата мечта“ на хората — да станат безсмъртни по пътя на „всеобщо възкресяване на мъртвите“. При това идеята за всеобщо възкресяване въпреки нейната очевидна абсурдност и религиозна утопичност се поддържа от някои авторитети в съвременната наука, в частност с учението за наследствеността и съвременните биомедицински изследвания на увеличаване на видовата продължителност на живота.

Разбира се, такова свободно боравене с модерната наука и нейното обвързване с религиозно-идеалистичните интуиции на миналото е недопустимо. И въпреки това, колкото и да е странно, то се прави от редица учени и литератори от нашето „космическо поколение“. Често се използват свидетелства на „очевидци, посетили отвъдния свят“. Имам предвид разпространените на Запад писания на хора, възвърнати към живота от клинична смърт благодарение на усилията на реанимолозите. Отпечатани са няколко книги, описващи преживяванията в „живота след смъртта“. И всичко това служи за „доказателство“, че има задгробен живот.

В спекулации от този род се игнорира биологичното разбиране на проблема за живота и смъртта. Игнорира се и философският проблем за смисъла на човешкия живот, за ограничеността на индивидуалното битие и безкрайността на историческото съществуване на човечеството, според който безсмъртието на човешката общност е в безсмъртието на неговата материална и духовна култура, в безсмъртието на разума и хуманизма.

Прекрасно описва това видният съветски учен И. Шмалгаузен:

Резултатите от нашата творческа дейност не умират заедно с нас, а се натрупват за благо на бъдещите поколения. Затова нека нашият кратък път се осветява от съзнанието, че човешкият живот стои много по-високо от другите животи и само смъртта гарантира възможността да съществуват безсмъртните творения на нашия дух.

А ето и мнението на писателя М. Пришвин:

Нека умира, дори в останките му живее победното усилие на човека по пътя към безсмъртието... От него завинаги остава само неуловимото, което е създал с думи, дела, помисли, незабележим поклон, дори ръкостискане или просто едно сбогуване с усмивка...

Бих искал да завърша своите бележки с тези мъдри и поетични думи, изразяващи едновременно и научната, и философската същност на проблема. И връщайки се в началото, ще се съгласим, че човекът е най-голямата загадка, но тя ще бъде разгадана от науката, изкуството, от всички средства на човешкото познание. И тази перспектива е единствено достойна за човека — разумен и хуманен.

ЧЕТЫВО В КРАЯ

ВЛАДИМИР ПИРОЖНИКОВ
ПО ПАСБИЩАТА НЕБЕСНИ
КРИМИНАЛНО-ФАНТАСТИЧНА ПОВЕСТ

Предава радиотелецентърът на астероида Мидас! „По-добре да виждаш с очите си, отколкото да блуждае душата ти.“ С това изречение на Еклесиаст ние по традиция откриваме поредния обзор на събитията от астероида. Програмата води Ян Клапер. Местно време двадесет и два часът и тридесет минути. Във всички обитаеми помещения на пансионата и базата температурата е двадесет и девет градуса и седем десети, а нивото на радиацията превишава нормалното с две стотни от рентгена, което не представлява опасност за здравето. В момента на астероида се намират хиляда осемстотин и шестдесет човека. Призоваваме всички към икономия на вода и енергия. „По-добре да виждаш с очите си, отколкото да блуждае душата ти.“

— Предава радиотелецентърът астероида Мидас. Второ денонощие продължава повишената слънчева активност, поради което са нарушени радиовръзката и транспортните съобщения във вътрешността на целия Пояс. Продължава и метеорният дъжд, радиантът на който се намира в съзвездието Херкулес. Главният астроном на базата Мидас, доктор Вадим Седов, смята, че този незарегистриран метеоритен поток може временно да се нарече „Херкулиди“. Доктор Седов предупреждава, че независимо от малката плътност на потока е възможно временно засилване на бомбардирането.

— Предава радиотелецентърът на астероида Мидас. Продължаваме програмата. Днес след съвещание на ръководството се възобновиха възстановителните и профилактични работи на международната транспортна база, където вчера падна голям метеорит. Наред с многото неуредици, предизвикани от резките сътресения на повърхността, беше регистрирано значително изтичане на ксенон, който във вид на прозрачна атмосфера е обвил целия астероид. Ксенонът е тежък инертен газ, притежаващ способността да свети, когато бъде пронизван от частиците с висока енергия на слънчевия

вятър. С това се обяснява фееричното сияние и уникалният звезден дъжд, на който гостите на астероида се любуват вече втори ден. Освен зрелищният ефект метеоритно-корпускуларната атака има и друга, драматична страна. От едно денонощие ремонтната група на инженер Георг Шебел се оказа откъсната в долния отсек на базата и в момента продължава да се намира на дълбочина двадесет и пет метра под повърхността на астероида. Запасът от въздух и вода им дава възможност да издържат не повече от двадесет часа. Напомняме на туристите, че спазвайки правилата на космическата безопасност, във всички помещения на повърхността ще бъдат поставени следящи телекамери. По този начин вие ще можете непрекъснато да наблюдавате съдбата на групата по трети телевизионен канал. Какво ще видим? Ужасната агония на осемнадесет човека, между които и една жена, или вълнуваща среща между спасени и спасители? Групата на работещите в базата заедно с десет доброволци от почиващите в нашия пансион си пробиват път надолу. Тяхната работа ще следите по четвърти канал. „По-добре да виждаш с очите си, отколкото да блуждае душата ти.“

— Предава радиотелецентърът на астероида Мидас. Преди два часа стана мистично събитие. Както ви съобщихме, вчера бяха намерени мъртви в стаите си Жулиета Ромбели — двадесет и четири годишна, и Бенедикт Сард — шестдесет и две годишен. Преди да бъдат изпратени на Земята, телата им след аутопсия бяха положени за съхранение в криокамера. Преди два часа по команда на компютъра двете тела бяха изхвърлени в космическото пространство. На запитването на дежурния оператор компютърът отговори, че е постъпил съгласно инструкцията, изискваща незабавно освобождаване от бързоразлагащи се вещества при температура над двадесет градуса по Целзий. Напомняме, че вследствие на неуредиците, причинени от метеоритната бомбардировка, криогенните системи работят с голямо натоварване. Покачване на температурата се забелязва както в жилищните, така и в спомагателните помещения. Прегряването оказва влияние и върху работата на изправната техника. По тази причина началният импулс, който беше даден на тленните останки на покойниците, не надмина изчислената скорост на разбягването. Сега двете тела се въртят по елиптична орбита около астероида, постепенно доближавайки се до неговата повърхност. Приблизително след около

четиридесет часа се очаква те да паднат върху реголитовия слой, някъде между пансиона и базата. Преподобният Уолтър Грин — капелан на Световния съвет на църквите — и досега не е дал отговор на въпроса, може ли съхранението на телата върху повърхността на астероида да се смята за погребение. Във фойето на хотела отец Грин изнесе проповед, в основата на която бяха залегнали думите от глава тринайсет на Евангелието от Лука: „Понеже, казвам ви, мнозина ще поискат да влязат, но не ще смогнат“^[1]. В момента в западната част на небето, на фона на съзвездие Водолей се вижда бавно плуващият на изток Бенедикт Сард. След няколко минути в същата посока над Крокодиловия планински хребет ще изгрее тялото на Жулиета Ромбели. „По-добре да виждаш с очите си, отколкото да блуждае душата ти.“

— Говори и предава радиотелецентърът на астероида Мидас... Днес на обяд изтече наказанието на техническия директор и съпритежател на пансиона доктор Шон Балуанг. Началникът на мидаската полиция Сержант Крег твърди, че този двудневен арест е бил извършен по указание на зоналния комисар на ООН като превантивна мярка за пресичане дейността на така наречения „Сапунен клуб“. Въпреки изтеклия срок на ареста, пристигналият сутринта в Мидас комисар отказа да освободи доктор Балуанг. По негово мнение Балуанг е отговорен за смъртта на Ромбели и Сард. Мидаската полиция разполага с акта от медицинската експертиза, от който се вижда, че смъртта на Жулиета Ромбели е предизвикана от силна доза сънотворно, а Бенедикт Сард е починал в резултат на инсулт. В нарушение на всички юридически норми, по нареждане на комисаря интензивният разпит на доктор Балуанг продължава...

От думите на диктора излизаше, че съм тиранин и узурпатор, тъпоумен космически шериф в униформа на комисар от ООН. Някои от присъстващите в залата вече започнаха да ме поглеждат и да си шушукат зад гърба ми. Изведнъж целият ресторант потъна в тъмнина. Разбрах, че генераторите превключиха потока на енергията към защитното поле, обграждащо жилищните корпуси. Излезе, че голям метеорит е попречил на разобличаването ми пред очите на публиката. И наистина — в следващия момент ревнаха сирените.

— Дръжте се! — успех да извикам на съседите по маса и в същия миг се затъркаляхме по пода. Силният удар помете всичко около

нас. Отвсякъде се чуваше трясък, звън от счупени стъкла, писъци на жени... Като че ли Мидас се разцепва и от огромен астероид става отделни късчета летяща маса. След първия удар последваха два-три по-слаби. Отломките падаха в образувалия се кратер. Неочаквано, както бяхме притиснати до стената, ни освети заемащ половината зала екран. Върху него, някъде зад близкия хоризонт на Мидас, се виждаше трепереща и преливаща се в широк сноп зловеща кървава светлина. Ръката ми се лепна в нещо мокро. Доближих дланта до лицето си и я облизах. Алкохол в Космоса! Още една явна улика срещу Балуанг. Отново можех да го арестувам за два дни.

— Божичко! Помощ! — изкрещя хваналата се за мен танцьорка, паднала в суматохата от естрадният подиум. Нейното облекло — ботушки и икономично ушити бикини — позволяваше да се види голото ѝ тяло, покрито с рани от изпочупени стъкла. Беше една от онези шикозно танцуващи девойки, които, както подозирах, струват много скъпо. Снимката ѝ отдавна лежеше в досието на Балуанг.

— Няма страшно, Ло, само метеорит — казах ѝ приятелски, като не забравих да включа джобния си магнетофон. В следващия момент тя забеляза кръвта по лицето си и се разплака.

— Ще се взривим, нали?... Ще ме зарежеш ли?

Взе ме за свой човек.

— Сега ще започне аварийното изнасяне в спасителните ракети — отговорих делово. — Къде са документите ти?

Малко смутено тя измънка:

— В Шон.

— За него ли работиш?

— Да.

— Как се казваш?

— Лола Рейн.

Втора улика. За няколко минути успях да разбера почти всичко, достатъчно да сложа край на дългата игра и да закрия „Сапуненият клуб“. Няколко мигновени труса могат да ти дадат повече, отколкото половингодишен къртовски труд.

— Внимание! — оживяха скритите репродуктори. — Предава административният център на туристическия комплекс! Всички да останат по местата си! Ще бъде пуснато аварийното осветление. Умоляваме комисарят от ООН да се яви в залата за видеовръзка.

Подадох на Лола носната си кърпа и тръгнах през преобърнатите мебели, за да изляза във фоайето. Лампите тук почти мъждукаха. Под краката си усещах все същия звук на строшени стъкла. Обзавеждането беше точно в стила на Шон Балуанг — всичко натурално и истинско. Но сребърните огледала, кристалните плафони и китайският порцелан притежават удивителното свойство бързо да се превръщат в купчина боклук. Дори ми се искаше големият метеорит да удари още веднъж, но не по обратната страна, а някъде близо до пансиона, собственика на който разпитвам вече трети ден.

Тогава още не предполагах, че метеоритите наистина могат да падат по поръчка.

На екрана на видеофона ме очакваше началникът на следствения отдел Свен Мейдън. Заедно с бюрото си и флага на ООН над главата, той се беше вмъкнал в канала на общата телевизионна мрежа.

— Какво става на Мидас?

— Метеоритен дъжд от два дни. Преди малко имаше попадение съвсем до нас.

— Така — замислено проговори Мейдън, сякаш виждаше в това нещо необикновено. — Какво ново около „Сапунения клуб“?

— Имам преки улики.

— Добре. Предай работата на своя помощник и се връщай веднага.

— Защо? Какво се е случило?

Мейдън погледна встрани, прехапа устни, отново се обърна към мен и произнесе тихо:

— Този метеоритен дъжд е изкуствен...

В учебниците за Пояса на астероидите и досега се срещат пасажи от монографията на Ръсел, издадена през 1930 година. „Орбитите на малките планети — пише Ръсел — са така объркани, че ако бяха телени пръстени, при повдигането само на един от тях ще се вдигнат и останалите, включително орбитите на Марс и Юпитер.“

Мисълта на Ръсел е абсолютно вярна, но ние, заселниците на Пояса, и до днес се мъчим да измъкнем от него всичко изгодно. А в това проклето място нещата са свързани помежду си. Тук причина и следствие така бързо се оплитат във верига от непредсказуеми събития с непредвиден, много често фатален край, че чиста печалба почти

никога няма и сладостта на победата като правило е примесена с горчивината на поражението.

До скоро се смяташе например, че орбитите в Пояса ще бъдат пресметнати, моделирани с компютър и стълкновенията на астероидите, пораждащи опасните метеоритни потоци, ще бъдат прогнозирани с години напред като слънчевите затъмнения. Сега Поясът до горе е наблъскан с компютърна техника, изчислителни комплекси има, кажи-речи, на всеки астероид. Свързани заедно, те могат да действуват синхронно като една машина в рамките на Международната интегрална информационна компютърна мрежа — МИНИКМ. И какво? Небесната механика се оказа толкова объркана, като че ли духът господен го е домързяло да надникне тъдява и Поясът на астероидите е останал във властта на първичния хаос. И сега всеки мошеник, притежаващ изчислителна машина от серията МИНИКМ, щом си е платил данъка, може да се включи към международната компютърна мрежа и да използва нейните възможности за различни приятни изживявания от рода на тези, с които се забавляват клиентите в заведенията на Балуанг.

Така стоят нещата и с полезните изкопаеми. Поясът на астероидите отначало ни изглеждаше като новогодишна баница, нарязана на огромни парчета; и всеки от нас беше отворил голяма уста... Сега оттам се извозват едва ли не всички елементи от таблицата на Менделеев, но тази инженерна победа не изкупва нарушенията на закона и нравствеността. Не преувеличавам. Много от това, което става на Луната или на Марс, е практически невъзможно да се скрие; достатъчно е да се изведат няколко спътника, за да се контролира цялата повърхност. Но тук, в този архипелаг от космически острови, е лесно да се скрие ракета с контрабандна стока, игрален дом или, ако щете, цяла пиратска ескадрила. Комисариатът на ООН, Интерпол и националните полиции на страните участнички знаят това много добре.

С една дума, ние бяхме прави, като не бързахме да си пъхаме носа. На моя участък например преди десетина години нямаше нито един рудник, в камънаците се ровеха единствено учените и беше спокойно. Сега е истинско вавилонско стълпотворение. Спокойните времена минаха, след като ООН започна да дава астероидите под концесия на частни фирми. Разбира се, идеята беше благородна: борба

с безработицата, създаване на нови работни места и други от този род. Но и най-святото може да се обърне в дяволска шега. Успоредно с работните места се пръкнаха и различни домове за забавления със съмнителна репутация. Клиентите им помъкнаха там всичките си земни удоволствия: алкохол, наркотици, рулетка... Не бяха забравени и момичетата! Наскоро излезе и модата на „Сапунените клубове“. Това вече си е чисто наше, местно изобретение, на Земята почти нищо не знаят за него. Клубовете работят по метода на брачните кантори: клиентът попълва особена карта, където описва желанията си, заплаща определена сума, след което компютърът му намира нещо подходящо. Обикновено по този начин се подбираха компании за съвместно прекарване на отпуската, но не мина много време и някои от по-предприемчивите научиха компютрите така да събират двойките и да връзват потребностите им, че в уговорения срок почти сигурно отношенията им ставаха взаимнозадоволяващи. При това, както твърди рекламата, се запазвала пълната „естественост и непринуденост“ на отношенията. Но за каква „непринуденост“, по дяволите, става дума, щом човек по всякакъв начин се примамва да стане роб на собствените си желания? Ако не някой му хрумне например да се накваси не с познати пияници, а непременно в компанията на нобелов лауреат, достатъчно е само да плати, и може да бъде спокоен — в договорения срок „Сапуненият клуб“ ще се погрижи клиентът да бъде включен в банкет заедно с голямата знаменитост или ще замени поръчката му с нещо друго, не по-малко „естествено“. На човек, който купува редовен абонамент, се гарантира удовлетворяването на всякакви желания, стига „те да не излизат извън рамките на търпимото от съвременното общество“. На практика това означава, че клубът не изпълнява само желанията, нарушаващи юридическите закони; що се отнася до нравствените закони, те се нарушават, откакто свят светува, а светът от това не се е променил; според логиката на основателите на клубове, към „търпимото“ може да се включи, кажи-речи, всичко — от алкохолизма до груповия секс.

Откакто Балуанг откри „Сапунен клуб“ в моя сектор на Пояса, аз се боря с него, свято вярвайки, че изпълнявам дълга си, като пречиствам космоса от мръсотията. И когато вече бях готов да закрия заведението на Мидас, случилите се събития ме накараха да се усъмня в смисъла на тази борба. Неочаквано разбрах, че злото, което се

опитвам да изкореня, е само крайчето от дяволската опашка, но далеч не е самият дявол. В първия момент дори ми се стори, че приличам на онзи глупав цар, който заповядал на войската си да отсече морето. С една дума, разбрах, че нещата са много по-сложни, отколкото ми изглеждаха от пръв поглед.

Не, не се отчаях. Сега, когато първоначалното ми смущение поотмина, мога да кажа, че това разбиране, колкото и горчиво да е то, не означава смирение. Все още признавам справедливостта на английската мъдрост, че всеки през живота си изяжда шепа кал, но никога няма да се съглася, че яденето на кал е неизтребима човешка необходимост. На същата тази история, която дълбоко разтърси привичните, но както се оказа, доста плитки мои убеждения, дължа сигурността си и дори своята твърдост. Затова искам да ви я разкажа.

Предполагам, читателят вече е разбрал, че историята започна на Мидас, където се занимавах със „Сапунения клуб“. Общо взето, тя започна малко преди това и от самото начало доста шумно, по-точно с редица аварии по астероидите, следващи една след друга като броеница. Всички мои хора от Земята до Юпитер бяха като побъркани в усилието си да разберат каква е работата. Началникът на следствения отдел Свен Мейдън свика спешно съвещание. Тогава за пръв път чух за Орача...

— Гледайте, момчета — каза Мейдън, — това е биостанция Нектар. Снимките са направени в деня на катастрофата.

Когато светлината загина, видяхме от височината на патрулния спътник пейзажа на Нектар: острието на планинския гребен, звездното небе, хаоса от пукнатини и скали, поръсени с черен прах. Астероидът бавно се въртеше отдясно наляво и скоро се видяха сградите на биостанцията — няколко купола на жилища и цилиндри-полдери, наредени в дълга верига на края на платото. Гледана отгоре, тя приличаше на лента с патрони за тежка картечница, забравена там от Бога на войната. Подобни сравнения хрумват само на тези, които непрекъснато се занимават с конфискуване на оръжие. Биостанцията е съвсем мирен обект. Полдерите са огромни цилиндрични парници, където се отглеждат пшеница, ръж, зеленчуци и други полезни треви. Веднага изниква въпросът: кому са попречили краставиците и копърът? От друга страна, Мейдън едва ли безпричинно ще свика съвещание. И какво означава този „изкуствен метеоритен дъжд“?

Вярно, това се случи на Мидас, а не на Нектар... Нима дотук, до тихия Нектар, където няма нито рудници, нито транспортни бази, нито обсерватории — нищо, освен безобидни градинки, нима дотука стигна вълната на веселия живот?

— Тези от вас, които са посещавали Нектар — започна Мейдън, — знаят, че освен обикновената работа, тук се провеждат опити по селекция на нови, генетично ценни култури. Като фактори за генни мутации се използват слънчевият вятър и космичните лъчи. Въздействието им се регулира с екрани под формата на транспаранти, движението на които се ръководи от стационарен компютър. Аварията стана така: отначало е задействувала автоматичната радиационна защита, поради което всички помещения са били изолирани и петимата се оказали затворени в полдерите. В този момент екранните резета започнали да се отварят едно подир друго, пропускайки смъртоносния радиоактивен поток.

В тъмнината някой подсвирна. При голяма доза на облъчване стоманените полдери са не по-надеждни от обикновено сако.

— За щастие минало е без жертви — рече Мейдън. — Хората са успели да се спасят, защото навреме сложили скафандри. Генният фонд е унищожен. Следствието установи, че сервомоторите на резетата са задействували самостоятелно.

В залата се раздвижиха.

— Десетки сервомотори? — се чу нечий изненадан младежки глас.

— Общо са петдесет и четири — спокойно потвърди Мейдън. — Не сме се събрали да си блъскаме главите с този проблем. Отговорът е намерен. Продължаваме с Орача. Давам думата на Ривера.

Главният експерт Ривера застана пред екрана, на който се появи холографен портрет на младеж. Веднага личеше, че снимката е направена набързо със скрита камера.

— Това е Орача, — каза Ривера. — Работи в международния изчислителен център на астероида Героин. Сега е в отпуска и пътува по астероидите. Намира се под наблюдение като изключително способен брейкър.

Залата въздъхна облекчено. Ето каква била работата. В нашия жаргон брейкър означава човек, който притежава способността да въздейства върху техническите системи с цел да ги разруши.

Абсолютно никаква мистика! Ефектът се обяснява със свръхсилното биополе на брейкъра. Полето може да се фиксира и неутрализира. Но по думите на Ривера с Орача нещата стоят по-иначе. Няколко пъти са му правени проверки и тайно са засичани неговите параметри. Оказало се, че Орача няма никакво биополе! По-точно има, но като на всеки човек — напрежението, конфигурацията и спектърът са най-посредствени.

— По всяка вероятност — заключи Ривера — Орача притежава неизвестно за нас поле и затова е особено опасен. Неговите посещения на астероидите винаги завършват неприятно: техниката започва да се бунтува или въобще се поврежда.

Отново взе думата Мейдън. Той събщи, че освен Нектар Орача е посетил още два астероида. Отначало се появил на Тетис. Бивал съм на Тетис и знам, че там освен биостанцията се намира автоматичната база на космofлота, където се зареждат безпилотните транспортни ракети, извършващи каботажни рейсове във вътрешността на Пояса. Излитането, кацането и сервизното обслужване на ракетите се осъществява от компютър. Докато Орача е бил на Тетис, ракетите непрекъснато се опитвали да кацнат с голямо отклонение от базата, създавайки опасност да се сгромолясат върху биостанцията. Биолозите от Тетис предположили, че повредата е в компютъра. Но всичко се оправило от само себе си, щом Орача напуснал базата.

— Да насочи ракета към станцията? — промърмори някой отзад.
— Това е чисто самоубийство...

Мейдън чу репликата.

— Мислихме и за това — каза той. — Предизвиквайки катастрофа, брейкърът също се излага на опасност. Но Орача винаги е нащрек и успява да избяга. В случая на Нектар той първи сложил скафандър и дори помогнал на другите. Но на Тетис, изглежда, не му издържали нервите, изчезнал е много бързо. За сметка на това случайното посещение на Мира му струваше скъпо.

Мейдън разказа как появяването на Орача на Мира предизвикало неуправляема реакция в хемореактора, която завършила с взрив. При това газовата струя ударила точно в помещението, където се е намирал Орача. Спасило го е благоприятното разположение на останките, които му послужили като защита. Метеоритният дъжд, породен от този взрив, се изсипал на съседния Мидас.

Сега разбрах какво имаше предвид Мейдън, когато говореше за изкуствения произход на мидаския херкулиден дъжд! В главата ми веднага заработи логическият генератор. А ако взривът на Мира, помислих, е само условие, създадено от Орача, за да бъде реализирана програмата на мидаския „Сапунен клуб“? Но как тогава да обясним подривните му действия на Нектар и Тетис, щом последиците не са от значение? Случката на Нектар би могла да бъде предизвикана от брейкъра, но не става да я пробутащ, първо, поради локалността и мигновеността на самия инцидент и, второ, поради липса на купувач. В околностите на Нектар няма нито един „Сапунен клуб“ — единствените купувачи на катастрофи. Дванадесетте бълващи жупел ракети, които в продължение на три денонощия са били сериозна опасност за биостанцията на Тетис, са по-ефектна стока, но и тя няма къде да се пласира. Накратко, има два варианта: или Орача от време на време изпада в пристъпи на безсмислена вандалщина, или пък неговите действия нямат нищо общо с действията на „Сапунените клубове“.

Стажантът, който се интересуваше от сервомоторите, отново се обади. Изглежда, този новобранец се учудва от всичко.

— Не мога да разбера — с вълнение започна той — защо не разгледаме алтернативната версия. Да предположим, че този — той кимна към снимката на Орача — не е никакъв брейкър, а трите случая са просто фатално съвпадение. Доколкото разбирам, подобни катастрофи стават в Пояса и по други причини. И компютрите понякога грешат.

Въпросът прозвуча наивно, но Мейдън отговори на него съвсем сериозно:

— Разсъждавате логично, но изпускате някои детайли. Самостоятелни компютри в Пояса няма. Поясът е зона с повишена опасност и затова всички изчислителни комплекси са обединени чрез космически връзки в Международна интегрална информационно-компютърна мрежа — МИНИКМ. Затова, ако изключим намесата на брейкъра, ще трябва да признаем, че МИНИКМ е започнал фатално да греша. Но защо тогава все още сме живи? Защо катастрофите стават непосредствено след посещение на определен пътник, последователно на Нектар, Мира и Тетис?...

Стажантът седна смутен.

— Вярно е — продължи Мейдън, — че ние не разполагаме с преки улики и с каквото и да било основание за арестуването на Орача. Липсват материални следи от неговото въздействие върху техническите системи и вместо отговорен за катастрофите той би могъл да се представи за невинна жертва. Сега в ролята на пострадал той почива в оазиса Офир на Марс. Не е известна и целта на неговите диверсии. Може само да се каже, че, кой знае защо, Орача не харесва биостанциите. Всичките му диверсии са извършени там, където се отглеждат хранителни култури, така да се каже, „по пасбищата небесни“. Скоро лечебният курс ще завърши и Орача ще се завърне в Пояса. По всяка вероятност ще се наложи да хвърлим доста сили, за да разберем целите на този човек и да проумеем неговия талант.

В думите на Мейдън звучеше сигурност, но колкото повече мислех по това дело, толкова повече ме обземаха съмнения. В нашата практика често се срещаме с брейкъри и, честно казано, никой няма дори идея как точно да се бори с тях. За дванадесет години работа в Пояса само веднъж се сблъсках с брейкър. Беше възрастна жена — домакиня, докарана тук някъде от покрайнините на Сан Паоло. Компания, добиваща цирконий на Бригел, успя да изтощи астероида и стигна до банкрут, но точно тогава на някой му хрумнала щастливата мисъл да се инсценира в рудника катастрофа с помощта на брейкър и така да получат солидна застраховка. За разобличаването на тази злоумишлена диверсия на Бригел ми се наложи да летя чак до Бразилия.

Сега брейкър заплашваше биостанцията и аз отново имах причини за безпокойство. В поверения ми сектор на астероида Амброзия има биостанция, оставаща встрани от оживените трасета и, доколкото разбирам, представлява изключително удобен обект за брейкърска дейност. Най-разумно би било да стоя на Амброзия и да очаквам визитата на Орача, но е невъзможно да се намирам на две места едновременно. Ето защо бях принуден да водя политиката на „изплашения щраус“. Просто се стараех да не мисля за Орача. На Мидас изцяло се отдадох на ликвидирането на „Сапунения клуб“ и мислите ми за евентуалната поява на брейкъра отидоха на втори план. Много скоро обаче Орача напомни за себе си. Поработих спокойно само няколко дни. Напускайки Марс, той се насочи, разбира се, направо в моя сектор — към Амброзия. Веднага бях информиран. От

този момент Поясът като че ли се завъртя по-бързо около Слънцето, а заедно с него и аз. За да изпреваря Орача на Амброзия, напуснах веднага Мидас. Мейдън, с когото поддържах непрекъснато връзка, ми съобщите брейкърът ще стигне преди мен. Чувствувах се като човек, който знае, че в дома му се готви обир, но не може по никакъв начин да попречи. Нарездането на небесните тела има значение не само за астрологията, но и в практическата навигация. И двамата с Орача се движехме в плоскостта на еклиптиката, само че брейкърът заедно с Амброзия се намираше в западната ѝ квадратура, а аз в източната. Благодарение на това Орача ме изпревари с няколко часа. Все още се намирах по пътя към астероида, когато той го наближи. Бях готов за всякакви изненади и те не закъснях.

Трима от нашите, тайно съпътстващи Орача от самия Марс, ми съобщиха, че още с появяването си на Амброзия брейкърът повикал по видеофона научния ръководител на биостанцията доктор Стефан Мински и му предал поздрави от Регина. Отначало Мински се посмутил, но бързо се овладял и определил среща на Орача в бара. Този предварителен светкавичен контакт показва, че може би ние, всички ние, безгрижно спим на ръба на пропастта. Името Регина в устата на Орача ми прозвуча като гръм — изведнъж разбрах към какво може би се стреми той.

— Знаеш ли коя е тази Регина? — попитах Мейдън, за да се уверя.

— Приятелката на Орача от Герион, Регина Савицка, по специалност психолог. Сега ще разберем откъде се познава с Мински.

— Няма нищо за изясняване. Преди две години тя работи с Мински на Амброзия и... С една дума, беше му почти жена. По-късно се разделиха, но важното е друго — напълно е възможно Орача да е научил от Регина за работата на Мински, а тя е секретна.

Щом чу за това, Мейдън веднага направи запитване до компетентните органи. След няколко минути стана ясно, че на редица биостанции, на тези ангелски тихи „пасбища небесни“, част от които са пострадали от Орача, вече от години, без много шум, се осъществява грандиозен научен проект. Наред с други изследвания, извършвани от биостанциите Нектар, Мира, Тетис, Цифара и Амброзия, там се правят още опити по синтез на изкуствени белтъчни продукти — заместители на обикновената храна. Тази международна

научна програма, приета по инициатива на гладуващите страни от африканския Сахел, носи почти библейско название „Скайфилд“ — „Небесно поле“. Финансираше я ФАО — организация на ООН за продоволствие и селско стопанство.

Сред главозамайващите ребуси и ситуации в това необикновено дело неочаквано изникна чист и ясен мотив — борба за живот, за насъщния хляб. От космическите висоти слязохме до чисто земните проблеми — до първичния човешки стремеж: да не умреш от глад и да живееш по-дълго. Типичен, ако се замислиш, проблем и на нашето време. Овладяхме близкия Космос, стигнахме орбитата на Юпитер, хрускаме курабийки в Пояса на астероидите, а в същото време милиони хора на Земята гладуват и умират от недояждане. Не зная защо стана така, но предполагам, че този феномен ще съществува, докато гладът има не само биологично, но и геополитическо значение.

Споделяйки възгледите ми, Мейдън изказа предположението, че някои международни корпорации, произвеждащи естествени хранителни продукти, са заинтересовани от провала на програмата „Скайфилд“. Така би могло да се обясни дейността на такъв уникален брейкър като Орача. Макар и реална, версията на Мейдън противоречеше на получаваната от нашите хора информация: Орача не поддържал никакви връзки с международния тероризъм, живеел доста самотно, срещал се с тесен кръг хора и като специалист по диалога „човек — машина“ цялото си време посвещавал на системите за общуване с компютри. Когато Регина се появила на Герион, той бързо се сприятелил с нея, но връзката им останала странна, непонятна, мъчителна и за двамата.

Свидетелите на тяхната връзка твърдят, че понякога Орача се отнасял към Регина с подозрение и се държал като последен негодник. Изобщо нашите експерти-психолози описват доста сочно тази страна от характера на Орача. По думите им Орача, влюбен в жена, е способен да стигне до самозабрава, да се раздава предано и всеотдайно, да я въздигне до върховете на щастието, а след това, по необясними капризи на раздразненото си чувство, да я унижи със злобно вдъхновение, за да може пак да хвърли всичко в краката ѝ, да я принуди за кой ли път да се примири, да потисне обидата и болката, за да преглътне собствената си накърнена гордост и ранено самолюбие. Според същите свидетели обаче и Регина често безпощадно унижавала

самолюбието на Орача. С една дума, те се обичат и измъчват взаимно. Случват се такива неща между хората. Тъй или иначе, мъчително ми беше да слушам за тези погубващи страсти. Регина винаги ми е била симпатична. Как е могла тази красива и горда жена да се захване с брейкър и да търпи неговите унижения?

Сега ми остава само да съжалявам, че въпросът така и си остана за мен риторичен. Може би ако се бях опитал да потърся отговора му, щях да се досетя за истинските мотиви на Орача. Не напразно помнех онзи показателен разговор с Регина, когато за пръв път ме осени мисълта, че по „пасбищата небесни“ наистина може би се решават съдбините на човечеството...

Това се случи малко преди Регина да се раздели с Мински. Пристигнах на Амброзия по анонимно повикване за среща с човек, който в писмото си обещаваще „да ми обърне внимание върху изследвания, заплашващи устоите на цивилизацията“. В този ден доктор Стефан Мински — млад, тридесет и две годишен ръководител на биостанция, ми разясни същността на автотрофния синтез. Разгледах лабораториите, реакторите, влизах в полдерите, но така и не разбрах откъде идва заплахата. Тъкмо обратното — всичко на Амброзия ми се стори връх на човеколюбието. Не е шега работа — изкуствена храна!

„Хората стигнаха до орбитата на Юпитер — разказваше Мински, — но продължават усърдно и с неимоверни усилия да се обграждат със зелена биосфера. Борейки се с глада в Космоса и на Земята, използваме все същите архаични методи: разораваме земя, засяваме зърно и прибираме реколтата. Не можем да се освободим от нивите, от торовете. Както мореплавателите от епохата на Магелан, които тръгвали на път по вода, а взимали вода със себе си. А колко е лесно: трябва само да отделиш молекулите на водата от молекулите на солта, за да стане морската вода обикновена. По същия начин е достатъчна само определена рекомбинация на молекулите, за да се превърне всяко неорганично вещество в белтъчини, мазнини и въглехидрати. Някои низши организми, например гъбичката кандида, могат да превръщат нефтопродуктите във високомолекулни съединения. С една дума — автотрофният синтез съществува и триумфира. Защо тогава да не го моделираме?“

В заключение Мински показва епруветка с мътножълтеникаво желе — белтъчна плазма, синтезирана от въглеродни хондрити, каквито има почти неограничено на Амброзия. „След време ще преработваме в храна астероиди, камъни и космически прах — нещо като «мана небесна»“ — каза Мински. Възприех думите му на шега и отговорих, че досега само Исус Христос е успял да превърне камъни в хляб. „Хората стават богове“ — лукаво се усмихна Мински.

Спомням си как по-късно вечерта в хотелската стая обмислях идеите на Мински. Далеч съм от научните абстракции, на света, общо взето, гледам практично, но този път бях объркан. Стараех се да мисля сериозно, но вместо това в главата ми бръмчеше дилетантска смесица от облаци космическа „мана небесна“, планетарни мъглявини от капчици сироп и Сатурнови пръстени от сублимирани бифтеци. Светът незабелязано се превръщаше в грандиозна кльопаля, където можеш да се гмурнеш сред изобилие, без да мръднеш от мястото си. Щом сме стигнали дотам, мислех си, че вече е по силите ни да създаваме изкуствени белтъчини и всичко останало, защо да се бъхтим да настройваме този неимоверно сложен и капризен механизъм на живата природа? Трябва ли да орем, да строим в Космоса гигантски полдери, да сеем зърно, да отглеждаме пшеница и да месим хляб, щом можем да получим същия резултат, работейки върху молекулярния проблем? Да знаеш как от всичко се прави хляб — вече това е самият хляб, останалото е без значение.

Нито за миг не забравях, че това са размишления и измислици на дилетант. Но в онази далечна вечер бях завладян от идеите на Мински, повярвах им и в крайна сметка стигнах до извода, че писмото, което ме доведе на Амброзия, е чисто и просто глупост.

Бях готов да си лягам, когато вратата се отвори и в стаята влезе стройно и красиво момиче в червен гащеризон. Спря до вратата, сложи ръце на гърба и ме погледна сериозно с тъмните си очи — така, както децата укоряват закъснелите си родители. Това беше същата Регина Савицка, двадесет и две годишната психоложка, отчаяно влюбена в своя ръководител. По-рано тя беше известна като най-красивото момиче — „мис Амброзия“, но сега тук повече се коментираха отношенията ѝ с Мински. Регина отдавна се стремяла да му се хареса, но Мински не ѝ обръщал внимание; момичето полагало невероятни усилия да събуди интереса му и накрая успяло. Чувствата им бяха

взаимни. Трагедията бе не в липсата на любов, а, така да се каже, в нейното качество. По-възрастен с десет години, Мински обичаше Регина някак прекалено красиво, както в книгите — мило, нежно, възвишено, дори трогателно, без да губи достойнство. Струва ми се, че само заради това Регина беше готова да му удари шамар. Не зная на какво се дължи, но съм убеден, че повечето жени не могат да бъдат щастливи в любовта, ако не се измъчват. Те винаги копнеят за онова, което нямат, и бързо им омръзва, щом го получат. Този факт още веднъж потвърждава, че човекът е по-сложен, по-дълбок, по-объркан от всяка своя най-скъпа измислица, от всяка лелеяна мечта, защото и най-скъпите фантазии и блянове се раждат от незадоволени желания, с една дума — най-често се измислят. Но не можеш да измислиш целия си живот, както не можеш да обхванеш с мисълта си света. Затова колкото по-релефно, по-реално си представяме желаното, колкото по-определен и по-доловим е образът на копнежа ни, толкова повече се отдалечаваме от нашите истински, дълбоки интереси.

Регина бе получила всичко, което искаше, за това не беше щастлива. Тя се страхуваше да не прекъсне любовта ѝ и несъзнателно търсеше в Мински изненади, искаше ѝ се да го види различен, неочакван. Така си обясних скрития смисъл на нощния разговор, по време на който Регина се опитваше да докаже пагубната за цивилизацията дейност на Мински. Според нея той бе от онези добронамерени строители, които прокарват пътя към ада.

— Разберете, в крайна сметка — убеждаваше ме Регина — истинският, живият хляб, който отглеждаме тук, на Амброзия, е нашата победа над Космоса, повече нравствена, отколкото технологична. Наистина влага се огромен човешки труд, но в награда получаваме не просто храна. Нашият труд създава ценности, благодарение на които можем да уважаваме себе си. Хлябът, отглеждан в пустото пространство, ни дава самочувствие на хора!... А Стеф иска да премахне труда, търси формула, по която автоматичните синтезатори ще произвеждат хляб в неограничени количества и от абсолютно всичко. Вече нещичко успя... Да предположим, че този хляб ще бъде дори по-хранителен от земния, но може ли той да бъде духовна ценност? Ще уважаваме ли тази гадна лепкава каша, от която ще имаме цели океани, само с натискането на едно копче? Запомнете, комисарю: изкуствената храна на Стеф не е нищо повече от соева

чорба, която ще ни струва много скъпо — правото на първородство! Космосът ще ни осакати, ще ни направи нравствени мутанти, сбирщина от преситени идиоти, щастливи от своята преситеност!

Не ми стана съвсем ясно какво точно искаше Регина. Да се забранят опитите на Мински? Но властта на един зонален комисар на ООН не се простира толкова далече, че да отмени или поне да спре международна научна програма. Пък и трябва ли изобщо да се вдига толкова шум? На теория можем да си представим „опасността от изобилие“, но едва ли има някаква възможност да я вържем на практика с днешните ни грижи. В наши дни, когато още не е забравен ужасът на глада, проблемите с пресищането съвсем не са най-актуалните. Точно това й казах на Регина.

Тя ме изгледа с мрачно съжаление — все едно, че в пазвата си лекомислено бях сложил отровна змия.

— Как не разбирате — въздъхна тя и развълнувано закрачи из стаята. След това поведе разговора отдалеч. Като начало ми разказа класически пример от областта на приложната психология. В средата на миналия век голяма американска хранителна компания с гордост пуснала на пазара нов кексов прах, значително икономисващ труда на домакините. Достатъчно било само да се добави вода, и кексът е готов. Какво било учудването на производителите, когато жените пренебрегнали новия продукт и предпочели по-малко съвършени смески, които изискват допълнително губене на време — добавяло се още и яйце. Поканените за консултация психолози дали следното обяснение: включвайки в сместа яйчен прах, компанията прекалено много облекчила задачата на домакините, но ги лишила от радостта на творчеството.

Насладата от труда, удоволствието да твориш са необходими за човека, казваше Регина. Когато ги няма, крайният резултат не носи удовлетворение. Автоматизацията например, опростява управлението на техниката. Но дори при пълна автоматизация психолозите винаги препоръчват да се запазят разните там копчета, клавиши, шалтери, лостове върху таблото, за да не загуби човекът зад пулта чувството си на власт над сложните технически съоръжения и вярата в своята способност да ги управлява. Сигурно няма да открия велика тайна, продължаваше Регина, ако ви кажа, че на повечето ракети, банално курсиращи между Земята и Марс и вътре в Пояса, разкошните пултове

за управление, украсени с индикатори, циферблати и разноцветни лампички, са една бутафория, защото полетът е изцяло автоматизиран. Компютърът изпълнява точните команди, а неправилните отхвърля. На тези кораби човекът е само юридическо лице, отговорно за товара, но ние не бива да допускаме той да се превръща в манекен, в част от товара. Ето защо му създаваме илюзията, че управлява. Това е своеобразна игра, в която човекът участва сериозно.

В идеалния вариант технологията за опростяване на задачи трябва винаги да бъде свързана с не по-малко мощна технология на заместване. За съжаление ние по-добре умеем да опростяваме задачите, отколкото да създаваме имитационни модели, способни да ги заместват. Помислете какво ще стане, ако Стеф създаде технология за превръщане на камъните в хляб. Разбира се, това е прекрасно, защото ще премахнем глада. Но заедно с него ще унищожим цял комплекс от духовни ценности, исторически създали се заедно с понятието „хляб“, защото вече ще получаваме хляба без труд. Смешно е да се надяваме, че някой ще чопли нивите и ще чака реколта. Трудът ще загуби всякакъв вкус и ще стане излишен. Дали ще намерим достатъчно ефикасен имитационен модел, който да замести труда и да стане „тренировка“ за човека, за да не се превърне той в празен консуматор, да си остане труженик и да преживява същите чувства, които е имал при добиването на „хляба насъщен“? Страхувам се, че няма да успеем. Но тогава ще се наруши хармонията и ще започне онова, което социолозите наричат „дрейф на ценностите“.

Такава е заплахата от работата на Стеф. Но това е само един пример, говореше Регина. Да погледнем по-дълбоко на нещата. С технологиите за опростяване днес често атакуваме някои деликатни области, които по-рано смятахме за свещени, и разрушаваме неща, които още не можем да моделираме. Можем ли например да създадем имитационния модел на майчинството, който ще дава на жената целия комплекс от необходими психофизиологически преживявания? Не можем. Но разрушаваме великата тайна на майчинството. Както знаете, по ред причини в Космоса е невъзможно оплождане и износване на плода. Ала сигурно не ви е известно, че в много медико-биологични центрове на Земята интензивно се правят експерименти по нова „методика на раждане“. Тази „методика“ изключва и бременност, и раждане. Детето ще се явява готовичко на бял свят, точно както

Атина от главата на Зевс. Представяте ли си? Съединението на мъжкия сперматозоид и женската яйцеклетка ще става на Земята в лабораторни условия, развитието на плода също, а след деветте месеца родителите ще получават своите деца, тъй да се каже, „по пощата“. Наистина ще спестим огромни неприятности и затруднения, ще избегнем родилните болки, но дали жената, получила бебе по този начин, ще изпита пълноценно щастие? Защо никой не мисли за технология на заместването? Защо не се разработва модел как жената да изпита поне илюзия от това, с което се разделя?

Отдавна опростяваме процеса на бракосъчетанието. Винаги са съществували трудности, свързани с намирането на подходящ партньор. Рискът да не сполучиш придава особена ценност на преживяванията и отговорност за действията в процеса на сближаването. В наше време, когато компютрите подбират партньорите със стопроцентова гаранция, човекът предварително е застрахован от самота. Това, разбира се, е прекрасно, но не трябва да забравяме, че напълно изгубихме представата за партньора като избраник, предопределен от съдбата. Каква ти тук „съдба“, щом всеки знае, че избраният днес, утре може да бъде заменен с помощта на машината с друг, не по-лош от предишния.

Регина говори още дълго, обсипвайки ме с все нови и нови примери. Заедно с проблемите, които губят, хората губят и нещо от себе си. Капка подир капка изтича ценният духовен опит, извоюван в борба с трудностите и в труда. Регина помълча малко и добави: „Понякога страшно ми се ще Стеф да потъне някъде заедно с всичките си опити!“

Запомних тези думи, произнесени страстно и убедено в дълбокия отсек на станцията, където под слой камъни, бетон и стомана, като гореща, неспокойна жарава искреше нейният гащеризон. Не си спомням какво точно възразих, струва ми се, че просто не и повярвах. Тогава за мен бе повече от очевиден фактът, че Регина на всяка цена иска да превърне Мински в зъл гений, защото така той би възбуждал в нея по-силни чувства. Този аматьорски психоанализ ме задоволяваше напълно, но много по-късно прочетох от Чарлз Сноу, че точно учените държат чашите с добро и зло, но някои от тях смятат, че „това тежко бремене е незаслужено стоварено на раменете им, затова искат само едно — да си гледат своята работа“. Може би към тях принадлежи и

Мински; но по това време те вече бяха се разделили с Регина, въпросът бе приключен, а комисарят от ООН, завеждащ един от секторите на Пояса, просто не е имал време да се замисли върху философските проблеми.

Сега обаче абстрактните идеи демонстрираха силата си; те пораждаха реалност, при това груба и с криминален характер. Камъните, превърнати в хляб, мислех си аз, са безопасни само в книгите; материализираните стават експлозивни, повод за сблъсъци и катастрофи. Обикновените земни хора се захващат за работа, която винаги изисква божията мъдрост. Разбира се, не минава без спорове, взаимни проклетия и ожесточени схватки. Нима за две години нищо не се е променило и Регина се е сближила с брейкъра, единствено само за да постигне победа над Мински? Тази мисъл не ме напусна до самата Амброзия, но аз не казах нищо на Мейдън. Пък и какво ли можех да му кажа? Че катастрофите на биостанциите са предизвикани от желанието на една жена да си върне предишния любовник? Или че лудориите, които върши скитащият из Пояса брейкър, са просто „аргументи“ в един философски спор?

Най-лошото е, че в крайна сметка самият аз се обърках. Когато си спомнях думите на Мински, ми се струваше, че всичко е наред, науката се бори за хуманизъм и човечеството върви към всеобщо благоденствие. Но заставайки на позициите на Регина, виждах катастрофални бездни, в които можеха да загинат не само няколко биостанции, но може би и цялата ни цивилизация. Наближавайки Амброзия, не бях сигурен каква роля ще изиграя за човечеството — дали ще бъда негов спасител, или ще го блъсна към пропастта. Така или иначе, не очаквах нищо хубаво. Дори не ми се вярваше, че с помощта на програмата „Скайфилд“ астероидът може да стане за човечеството врата към рая. Макар и чисто външно, Амброзия малко подхождаше на толкова блажено място. Всички въглеродни астероиди са необикновено тъмни, най-мрачните обекти в Слънчевата система. Двестакилометровата космата канара на Амброзия, разляла се върху екрана като бавен черен взрив, по-скоро приличаше на врата към ада, отколкото към райските градини.

Едно от битовите помещения на биостанцията носеше гръмкото име „Хотел Амброзия“. Орача бе регистриран под чуждо име. Наемаше стая, предварително подбрана от нас така, че накъдето и да

тръгнеше, брейкърът непременно трябваше да мине покрай стаята на нашия човек. Орача не стоя дълго в стаята си. Както се разбра покъсно, глътнал две хапчета от успокоителните с чаша минерална вода, слязъл във фоайето и запитал портиера за марката на компютъра, използван на биостанцията, и действа ли той в постоянен синхронен режим с МИНИКМ. Отговорили му, че работата на астероида управлява компютър от серията „Логос дейта“, който влиза в МИНИКМ като подсистема и общува непрекъснато с нея. След това Орача се отправи на randevу с Мински. Разговорът се проведе в бара на горния етаж на хотела. Нашите хора се намираха два етажа по-ниско и с телекамери следяха срещата им. Щом срещата завърши, ръководителят на групата за наблюдение Едмънд Дин се свърза с мен.

— По нареждане на Мейдън минаваме във ваше подчинение, комисарю. Кога ще пристигнете на Амброзия?

Отговорих, че ще кацна след час и половина, но тъй като нямаме време за губене, ще обсъдим беседата на Мински с Орача още сега.

— Изберете от видеозаписите най-важното. Останалото ще предадете с думи — казах на Дин.

— Добре — кимна той. — Давам началото.

Екранът премигна, появи се образът и видях Орача, седнал на масата в бара. След минута дойде Мински, поздрави го и седна. В този момент трансфокаторът приближи плътно лицето на Орача и за пръв път го разгледах отблизо. Сега изглеждаше по-различно в сравнение с холограмата. Това беше лице на маниак, може би дори на луд, с всичко, което обичат да описват авторите на евтини кримки: хлътнали очи, потно чело, горещ неспокоен поглед, фанатично присвити устни. Долавяше се вътрешно напрежение, което понякога минаваше в треска. Накратко, човек, живеещ, както се казва, на границата. Срещал съм подобни типове; такива хора са достатъчно развити, за да приемат безучастно себе си извън закона, и затова живеят с чувството, че са насекомо, което всеки миг може да бъде смазано. В крайна сметка това толкова изтощава, че с облекчение протягат ръце, когато им слагат белезници.

— Регина ли ви изпрати при мен? — запита Мински. Личеше, че се вълнува.

— Не — иронично се усмихна Орача. — Аз самият пожелах да ви видя. Регина само ми разказа за вашата работа.

Лицето на Мински се натъжи.

— Сигурно сте биолог? — попита той без особено любопитство.

— Не, аз съм кибернетик.

Мински учудено погледна Орача:

— Тогава не разбирам... с какво мога да ви бъда полезен...

— Ще ви задам няколко въпроса. Моля ви да ми отговорите искрено. Много е важно.

Мински сви рамене:

— Ако мога.

— Защо се разделихте с Регина?

Въпросът бе явно неочакван и груб. Мински дори се изчерви.

— Защо ме питате? Кой сте вие?

Орача бавно вдигна очи.

— Повтарям — рече той, — въпросът е много важен. От него зависи животът на човек.

Мински като че ли започна да се страхува от брейкъра. Погледна встрани и криво се усмихна:

— Не знам какво ви интересува... Регина охладня към мен. Опитвахме се да запазим нашите отношения, търсихме път един към друг... Но след това я подхвана някаква нечиста сила...

— Прибягвала ли е Регина към помощта на компютър, за да смени партньора си?

Всичко — и смисълът, и изборът на думите, и интонацията, с която бе зададен въпросът, всичко предизвика в Мински отвращение. Стори ми се, че дори потръпна, но, изглежда, не беше събрал достатъчно кураж да си тръгне. Може би: се страхуваше за Регина.

— За какво ви е тази нелепост? — изкриви се той. — Идиотщина... Е, да, веднъж, когато всичко още вървеше добре, Регина на шега попълни бланка на брачна кантора или на клуб за запознанства... Не си спомням точно. Машината изпрати отговора по пощата. Оказа се, че някъде съществува мъж, който ѝ подхожда идеално. Посмяхме се, и край. Повтарям ви: това беше шега.

Тук Дин прекъсна записа и каза, че след това доста време няма нищо интересно. Раздразнен и обезпокоен от безцеремонните въпроси на Орача, Мински не искал и не можел да си тръгне, без да разбере смисъла на срещата. Орача изпитвал търпението на Мински и започнал да се интересува за неговата работа, но без любопитство, като някакво

задължение. Изглежда, отдавна всички знаели, при това не само относно интересите на биолога, но и за секретната програма „Скайфилд“. По всяка вероятност беше така. Мински разказал за опитите си в общи линии и без желание. От тях Дин разбрал, че човекът е хетеротрофно същество, способно да синтезира собствените си съставки само от органични вещества. Но такива в Космоса няма и за това Мински виждал задачата си в това, да придаде на човека автотрофни свойства, или с други думи — способност на човешкия организъм да живее за сметка на неорганичната природа. Той съобщил, че опитите вървят успешно. След това, по всяка вероятност съзнателно, се задълбал в такива екзобиологични дебери, че Дин не успял да схване нищо. Според него затруднен бил и Орача. Брейкърът прекъснал Мински и неочаквано изтърсил нещо, от което всички колеги подскочили:

— Вие сте длъжен да прекъснете своята работа!

Тук Дин отново пусна записа и аз видях как Мински секна наред думата. Той дори се отдръпна:

— Как така... Защо?... С какво право искате това?

— Не се плашете, не завинаги, само за определено време.

Мински внимателно се вгледа в Орача.

— Вие сте луд... — рече той.

— Напълно съм в ред — уморено отговори Орача. — И ви моля да отложите опитите си поради извънредни обстоятелства.

— Но какви?

Орача въздъхна:

— Още не са изяснени и... сега не е време да говорим за това. Всичко ще разберете, когато се видим отново. Ако това не стане, Регина ще ви запознае със ситуацията. Трябва да обещаете, че ще прекъснете изследванията си, докато не ви потърся аз... или тя. Това ще стане скоро, след няколко дни... Това е.

— А ще мога ли след това да продължа своята работа?

— Да, но може би вие самият ще се откажете.

— Благодаря ви — саркастично подхвърли Мински. — Поне съзнавате ли, че това е чистопробен шантаж?

Орача погледна Мински с омраза.

— Не ме плашете с наказателния кодекс. Има по-важни неща от него. На карта е поставен човешки живот... дори нещо повече.

Мински мълчеше съсредоточено. Едно след друго върху лицето му се изписваха страх, гняв и съзнание за собственото си безсилие. Според мен той още не разбираше кой стои пред него: луд, престъпник или фанатичен месия на някаква нова религия?

— Готов съм да повярвам, че делото е много важно — каза той накрая. — И все пак... Странно е. Толкова много настоявате, без да обяснявате нищо...

— Добре — кимна Орача, — ще ви кажа. Замисляли ли сте се над философската страна на вашата дейност? За това, с което, тъй да се каже, дарявате човечеството? Нима никога не ви е обземала тревога?

— Вас ви интересува моята философска концепция? — усмихна се Мински. — Добре. Аз съм биолог, а не ядрен физик. Никога няма да създам нещо, заплашващо живота. Целият смисъл на моята работа е да укрепвам живота и неговото могъщество. Кой твърди, че повторението на земните условия в космическото пространство е единственият път за това? Непременно ли цивилизацията е задължена да изразходва огромни енергии за възпроизвеждане, така да се каже, на планетарната си плацента? Искам да премахна биосферата и вместо нея да подаря изобилие.

Орача изгледа Мински със съжаление.

— Вие мислите, че изобилието може да се подарява?

Дин и неговите хора решили, че е настъпил моментът, когато Орача ще разкрие поне някои от картите си, но къде ти! Брейкърът по думите на Дин навлязъл в такива възвишени области, издухал такава философска мъгла, че станало съвсем невъзможно да разбереш нещо свястно от цялата тази демагогия. Колкото и да е странно, обратът на разговора заинтересувал Мински и той дори се спуснал да спори с Орача. Известно време и двамата се упражнявали в схоластика не като в криминална история, а като на философски диспут. Дин разказваше, че Орача рисувал всичко в трагични тонове, обръщал внимание върху някаква опасност, говорил за израждане на човечеството, а Мински опровергавал неговия песимизъм.

— С една дума, когато разговорът свърши, разбрахме едно — каза в заключение Дин. — Мински отхвърли искането на Орача. Сега, предполагам, трябва да се очаква, че брейкърът ще се опита насилствено да спре работата на Мински и ще разкрие уникалните си способности.

Съгласих се с Дин и като обсъдихме плана за действие в случай на неочаквана атака на Орача, прекъснахме телевизионния диалог.

Беше около полунощ, когато стигнах на Амброзия. По време на полета на два пъти ми се наложи да се настройвам на друго време. Не бях спал повече от денонощие. След като изслушах краткия доклад на Дин, че брейкърът се намира в своята стая и по всяка вероятност ще остане там до сутринта, реших, че заслужавам малка почивка. Леглото ме теглеше отдавна, полегнах си, но след половин час въртене разбрах, че няма да заспя. Нервите ми бяха опънати до скъсване, в главата ми бръмчаха гласове и откъслечни разговори от този дълъг, предълъг ден; през ума ми пробягваха хаотични мисли, оформяха се какви ли не съпоставки... В крайна сметка се отказах да спя и станах.

Много по-късно, след като операцията завърши, ми стана ясно в какво се състоеше трудността на случая. Въпросът за залавянето на необикновен по сила, но, общо взето, посредствен брейкър с всяка измината минута добиваше по-дълбок смисъл, делото като фуния засмукваше в себе си все по-отдалечени по време и пространство области. За да не се загубя в този кръговрат, аз трябваше незабавно и подред да реша всичките проклетни въпроси, които още се наричат „вечни“: Какво е човекът? Къде е смисълът на неговото съществуване? Що е добро и що е зло? И така нататък...

Служебният ми дълг — размишлявах аз, — е да обезвредя Орача. Но какво ще правя, ако зад неговия гръб стои не „заговор на между национални корпорации“, а просто идея, възглед, според който е опасно да даваш на човека веднага всичко, което той иска? Толкова ли е разумен човекът, че да не затъне в изобилието, което Мински обещава като подарък? Ще ви кажа откровено: трудно ми беше да отговоря положително от името на целия човешки род, да намеря неоспорими доказателства за неговата разумност; но за сметка на това можех да дам милиони примери как и най-малката възможност за получаване на удоволствие хората незабавно са превръщали в път към бездната на сладострастието. Имали нещо по-прилично, по-положително и по-трезво от един компютър? Как може тази натъпкана с електронни схеми кутия да играе ролята на долен изкусител? Излиза,

че може. За това красноречиво свидетелствува практиката на „Сапунените клубове“.

Вече казах, че степента на насищане с изчислителна техника в Пояса превъзхожда останалите обекти в Слънчевата система. С всеобхватната компютърна мрежа МИНИКМ могат да се решават най-сложните задачи. Една от тях е прогнозирането на катастрофите и техните последици. Машината получава списък на застрашаващите фактори и МИНИКМ разработва сценарий на събитията, които могат да последват при една или друга стратегия на поведение. Ако са известни орбитите на астероидите например, можем да изчислим къде и кога ще стане поредното сблъскване на тези километрични каменни канари, накъде ще се разпръснат късовете и каква ще бъде вредата от тях в населените участъци от Пояса. Естествено, в един прекрасен ден се намериха умници, които решиха, че не е задължително катастрофите да се избягват напълно. Нали те могат да бъдат относително безопасни и в същото време достатъчно ефективни? Човечеството винаги е страдало от манията да наблюдава нещо възбуждащо остро — от автомобилна катастрофа до гибел на светове; следователно поясът на астероидите, където непрекъснато се случва по нещо, е рай за онези, които умират да зяпат пожари, намирайки се на безопасно разстояние. Някои сериозно вярват, че лесно могат да влязат в историята, като станат свидетели на гибелта на „Титаник“ или на покушението над римския папа Йоан Павел II; лаврите на далаския филистер Ейб Запрудър, имал щастието да заснеме с любителска кинокамера убийството на президента Кенеди, не дават мира на такъв тип хора.

Търсенето, както е известно, поражда предлагането. Оказа се, че Поясът на астероидите е огромен естествен полигон за катастрофи и може срещу заплащане да се използва като атракция. Проблемът е в събирането на зрители в нужния момент и на определеното място. Не беше трудно да се постигне това, получавайки информация от МИНИКМ. В оперативната памет на стотиците компютри в този колективен мозък всеки момент се отразява състоянието на Пояса, достатъчно пълно и подробно, за да може да се изберат дори не една, а няколко точки в пространството, където бушуват бедствия, удобни за наблюдаване от безопасно разстояние. Първите „Сапунени клубове“ изникнаха на пътническите кораби, курсиращи във вътрешността на

Пояса. Наред с „подмладяващия ефект на безтегловността“, „космическия тен“ и „психотропното влияние на Космоса“ рекламите обещаваха „истинско приключение, за което с гордост ще разказвате на потомците“. Естествено, хората не се задоволиха само с присъствие; къде по-интересно е да си участник. Беше изработена скала, по която се измерва степента на риска в един или друг сценарий, а съответно на това е и таксата. Колкото по-голям е рискът, толкова по-скъпо струва гаранцията за безопасност. Сценаристите на „Сапунените клубове“ не измъчват много фантазията си, веднага развъртяха стари изпробвани рецепти на романисти и кинорежисьори от миналия век. Балуанг например започна с буквално повторение на филма „Ад под небето“. Разликата беше само в това, че пожарът се разиграваше не в небостъргач, а на космическа станция. Когато му хрумна идеята, той чрез своя мидаски компютър изпрати запитване до МИНИКМ: на коя от станциите е най-вероятно да стане пожар? Оказа се, че старата, съвсем износена междупланетна станция „Уникорн VI“ буквално виси на косъм. Без да губи време, Балуанг нае кораб за сто и петдесет души и ги изпрати там. Персоналът на станцията подозираше опасността, ремонтът протичаше с пълен ход, но никой освен Балуанг и МИНИКМ не знаеха, че пожарът може да започне дори при най-малко нарушаване на гравитационния баланс. Точно това се случи, когато на „Уникорн VI“ кацна многотонният лайнер с туристи на борда.

Подобни акции крият основната вреда, нанасяна от „Сапунените клубове“: те провокират катастрофите. В случаите, когато се нарушава равновесието между стабилизиращите и дестабилизиращите фактори, „Сапунените клубове“ се намесват и предизвикват бедствия. При това практически виновните остават безнаказани, защото главен режисьор на всеки катастрофален сценарий изпълнява МИНИКМ — многолик, вездесъщ и неуловим като самия господ бог. Всеки компютър в МИНИКМ знае само нищожна част от онова, с което разполага интегралният интелект на системата; единственото място, където могат да се открият явни следи, е паметта на компютъра, посредством който се реализира въвеждането на данни в международната мрежа, или грубо казано, „се прави поръчка“. Но машинната памет лесно се освобождава от компрометиращите сведения, а освен това паметта на компютъра е светая светих за всяка фирма и да имаш достъп до нея са нужни необорими аргументи. С една дума, борбата със „Сапунените

клубове“ в рамките на съществуващите международни закони е много трудна; необходими са специални закони.

В последно време често се говори за това, защото „Сапунените клубове“ нанасят не само материални щети, но и морални. В днешните „Сапунени клубове“ се експлоатира не само еснафският стремеж да изживееш „истинското“, при това не опасно „приключение“, но и неудържимото влечение към „красив живот“, към трогателни сцени, пълни с усещания и „непонятно благородство“. Веднъж моят помощник Леон Соболев цитира думите на Александър Пушкин, който казвал, че смехът, жалостта и ужасът са трите струни на булевардната естетика. Що се отнася до ужаса, Поясът винаги е пребогат; смехът и жалостта са продукти на самите „Сапунени клубове“. Помогна опитът на телевизията, която от незапомнени времена експлоатира желанието на зрителите да изпаднат в умиление.

Неочаквани срещи, фатални съвпадения, трогателни сцени, изпълнени с противоестествени саможертви и неземно благородство — за целия този идиотизъм новите клубове получиха названието „Сапунени“, аналогично на „Сапунените опери“, с които телевизионните компании още в средата на ХХ век развличаха домакините. Но докато „Сапунените опери“ можеш да гледаш и да не гледаш, в „Сапунения клуб“ хората живеят в самия спектакъл, вътре в старателно измислената и изчислена от компютри пошлост, която не се различава от истинския и естествен живот. Разработвайки сценарии, които след това се превръщат в живот, компютрите обикновено използват шлагерни сюжети на поп-културата.

Така преди години, по време на туристически рейс на лайнера „Орион“ към Марс една пътничка — чаровно дванадесетгодишно момиче — била обладана от дявола. Неочаквано тя започнала да тича гола по кораба, да вие, да се кикоти, с невероятна сила се измъквала от ръцете, които се опитвали да я спрат, и сипела ругатни като пиян моряк. Лекарите се оказали безсилни. Няколко пъти успявали да я приспят с транквилизатори, но след събуждането момичето почвало отново да буйствува. Интелигентните туристи, разбира се, избягвали тези сцени за разлика от шокираните еснафи, които били възторжено възбудени. Както се разбра по-късно, две трети от туристите били хора, пожелали „Сапунения клуб“ да организира среща с дявола. Случката си заслужавала парите. В спалнята на момичето денонощно работели

кинокамери и с всеки изминат ден животът на „Орион“ ставал по-интересен. Сред пътниците се намерил (разбира се, уж случайно) свещеник, който се съгласил да извърши магически обред по „изгонване на дявола“; определен бил денят и часът на церемонията, разпродадени били билетите за желаещите да присъствуват лично... когато изведнъж едно плахо старче, изкуствовед, който прекарвал цялото си време в библиотеката, отишъл при капитана и заявил, че цялата тази история му напомня филма „Екзорцист“ на Уилям Фридкин. След запитване до Холивуд успели да открият филма, заснет през 1973 година. Веднага станало ясно, че „дяволската история“ на „Орион“ е само типична компютърна имитация. Компютърът на „Сапунения клуб“, разработвайки сценарий за клиенти, жадни да се срещнат с нечиста сила (така било записано в картоните им), направо плагиатствувал от сюжета на скандално прочутия в онези времена „Екзорцист“. Компютърът избрал една от стотиците картотекирани за психически разстройства жени с деца в пубертетна възраст. По негово указание агенти на клуба наели лекари. От групата болни било избрано момиче с наследствена маниакалнодепресивна психоза, която очаквали да се появи всеки момент. На майката и дъщерята предложили безплатно пътуване до Марс, останалото наистина се получило съвсем „естествено“.

Този случай се запомни и с това, че за пръв път беше възбудено наказателно дело против „Сапунен клуб“. Лекарски консилиум установи, че наследствената психоза би могла да не се прояви, ако условията на полета — колебания в силата на притегляне, атмосферно налягане, повишена радиация и други, не бяха повлияли върху хормоналното преустройство на организма, типично за възрастта. Установи се също, че компютърът на „Сапунения клуб“ се е консултирал чрез МИНИКМ с Международния психиатричен институт в Базел, който го е осведомил за провокиращото влияние на Космоса върху психиката на детето, но въпреки това напълно „съзнателно“ той избрал варианта с „обладаване от дявола“.

С тези аргументи майката възбуди дело против клуба, но в съда неговият представител заяви, че клубът не носи никаква отговорност. „Ако по време на футболен мач — каза той — някой от зрителите откачи или умре от инфаркт, никой не може да обвини организаторите на спортния шампионат, макар че той предизвиква бурни емоции,

вредни за организма. Всички знаят какво силно физическо и психическо натоварване е Космосът за човека. Понякога то завършва трагично. Но какво общо имат организаторите на космическия туризъм? Всеки пътешествува доброволно.“ Съдът отхвърли иска.

Пътувайки за Мидас, преди съвещанието с Мейдън, по време на метеоритния дъжд, аз знаех всичко това и все пак вярвах, че този път ще успея да получа сериозни улики за ликвидирането на „Сапунения клуб“. Мислих си, че целият проблем е в несъвършенството на правосъдието и в неумението на следователите да представят на съда необходимия доказателствен материал. „Сапунения клуб“, размишлявах аз, трудно може да се закрие, но няма наказателният кодекс не предвижда никакви мерки за борба с него? Предполагах, че ще улуча десетката.

... Мидас бе обвит в тежки стъклено-прозрачни облаци от ксенон и огрян от изгарящи болиди. Разтърсван от метеорити, обгърнат от изхвърляна в пространството смет, сред която плуваха и двама мъртъвци, астероидът бе фантастично и страшно зрелище, наподобяващо грандиозен цветен кошмар.

— Гиньол — рече Леон Соболев.

— Какво? — не разбрах.

Предстоеше ни да кацаме.

— Прилича на гиньол — повтори Леон. — Филм или пиеса на ужасите. Предпочитан жанр от поп-културата.

Соболев скоро се върна от опреснителни курсове, където специализираше криминални субкултури, и сега като компетентно лице разсъждаваше за различните прояви на кича — разните там трилъри, уестърни, комикси и другата подобна духовна каша, с която хората си тъпчат главите дори тук — в Пояса на астероидите. Ако не беше официалната синя униформа на служител от ООН, можеше спокойно да мине за някакъв културфилософ.

Аз продължавах да разглеждам Мидас. Съдейки по всичко, клиентите на „Сапунения клуб“ би трябвало да са доволни. В живота им, провокиран от компютъра, имаше всичко: и истинска опасност — метеоритен дъжд, и феерично зрелище подобно на северно сияние и драматична интрига — съдбата на групата на Шебел, погребани живи в долните помещения на базата, и събития с „мистика“ — смъртта на младата италианка и стария белгиец. Повече трудно би могло да се

измисли. Всичко излизаше някак съвсем естествено: заваля метеоритен дъжд, появиха се неуредици, някой изпадна в беда, друг — в депресия, а на трети просто не му издържало сърцето... На Мидас течеше собственият, истинският живот, обаче всичко беше толкова банално и многозначително, че ми се искаше да се изплюя върху красиво блещукация екран.

Още по пътя за Мидас изпратих заповед до началника на местната полиция да арестува Блаунг за срок от четиридесет и осем часа — като превантивна мярка. В момента на моето пристигане на астероида срокът на ареста бе почти изтекъл, след няколко часа Балуанг трябваше да бъде освободен или да му се предяви обосновано обвинение. Знаех, че в пансионата се намира алкохол, донесан от Марс и Земята като контрабанда, има и момичета, помагачи срещу определено заплащане да се разкраси вечерта, но не разполагах с преки улики. На полицейския участък не разчитах. Изглежда, Балуанг добре плащаше на пазителите на реда и морала: успяхме да намерим само две-три дела от дребни кражби и хулиганство. Не знам какво ме вдъхновяваше, но въпреки всичко не губех надежда. След изтичането на срока за задържане аз не позволих да бъде освободен, макар че това е нарушение на закона и го съзнавах. Седях в бара и размишлявах мрачно за опасността самият аз да се окажа зад решетките. Спаси ме поредният метеорит, ударил Мидас. Направо в ръцете ми, неизвестно откъде, потече доста качествено шотландско уиски, а в прегръдките ми попадна приказливата Дола Рейн. След тези козове тръгнах с голямо нежелание за съвещанието, организирано от Мейдън във връзка с делото на Орача. Когато съвещанието свърши, още повече ми се искаше да ликвидирам „Сапунения клуб“, за да развържа ръцете си — суеверно подозирах, че лошият шанс не ме подминава, а значи и брейкърът ще увисне на шията ми.

Още на първия разпит изложих на Балуанг всичко, което знаех и мислех за него, и го уверих, че този път няма да му се размине. В отговор на това Балуанг ми каза някои неща, смисъла на които особено добре разбрах няколко дни по-късно, през неспокойната нощ в хотел „Амброзия“.

— Няма да успеете, комисарю. Разбира се, ще имате възможност за определено време да объркате моите работи, но вие сте идеалист, вие на всяка цена желаете да изкорените злото изцяло, тъй да се каже

— за вечни времена. Това вие никога няма да успеете. И знаете ли защо? Защото си навирате носа там, където не ви е работа, заставате срещу течението на живота и нищо не разбирате от човешката природа. Това, което вие наричате „зло“, не съм го измислил аз; аз само продавам на хората стока, която те искат да имат. Ако ме няма, ще се намери друг. Може да наричате желанията на тези хора мизерни, банални, безнравствени, но това не променя нещата, защото вие не сте Христос, за да съдите всички, а те искат и имат право да бъдат това, което са. Ще кажете, че се борите с мен заради светлото бъдеще на човечеството, от любов към хората, но това е лъжа! Вие не обичате тези хора. Аз също не ги обичам, пък това е и невъзможно. За сметка на това аз имам с тях честни делови отношения, не ги лъжа, а вие непрекъснато се стремите да им натрапвате залежала, смрадлива стока, скучна и нелепа като умрял плъх. Към какво ги призовавате, с какви обезцветени истини искате да ги увлечете? „Живейте в мир, обичайте се един друг, работете честно...“ Но всички знаят, че нито един нормален човек, уви, не е способен да го направи. Само покойниците и идиотите могат да имат чиста съвест, а да се трудиш честно цял живот е просто досадно. Затова не бива да се лъже и да се твърди онова, което не съществува. Сигурно ще кажете, че щом го няма, трябва да се направи, и нека човекът се стреми към съвършенство. Знам, много ви се иска да поправите, да превъзпитате човека; от такива пламенни идеалисти като вас най-често излизат тирани и узурпатори, поклонници на велики промени в човешката природа. Но попитайте хората искат ли да бъдат променени? Обяснете им в какво се състои нравственото съвършенство, колко жесток и мъчителен е този труд и при това неминуемо свързан с душевни терзания — така, струва ми се, са го описвали гениите? И когато им обясните всичко това и ги призовете да ви последват, направо ще ви се изсмеят в очите и ще кажат: „По-добре да виждаш с очите си, отколкото да блуждае душата ти“. Тази мъдрост от Еклезиаст може да се чуе на Мидас дванадесет пъти в денонощие, а вие досега не сте разбрали смисъла ѝ. Това е най-първата заповед за всеки неизмислен човек, а заедно с това и злото, срещу което се борите. Не, никога няма да пожелае човек „да блуждае с душата си“ по мъките; ще ви напусне и ще дойде при мен, където просто „ще вижда с очите си“ много леки и приятни неща.

Ето такъв е човекът, комисарю. А вие твърдите, че знаете как той трябва да живее и към какво да се стреми. Вие нищо не знаете. Пък и, честно казано, никой не го знае. Единственото, което може да се каже, е вече изречено от същия този Еклесиаст: „Кой знае кое е хубавото в живота на човека, в целия му суетен живот, през който той върви като сянка?“

... В съзнанието ми още звучаха тези думи, когато настойчивият сигнал на зумера ме върна към действителността — в нощта, в хотела, където дебнех Орача. Някъде отдалеч, от невъобразима дълбочина, сякаш от другия край на Галактиката, пробивайки си път през препятствията, на екрана изплува лицето на Мейдън.

— Аз съм на Герион! — извика той през пукота. — Слушай ме внимателно... Тук открихме... Орача подготвя убийство!

Сега не мога да предам чувството, обзело ме след думите на Мейдън — и гняв, и горчивина, и отчаяние, взети заедно. Въпреки всичко, въпреки „Сапунените клубове“, въпреки контрабандата с алкохол и наркотици убийства досега в Пояса не е имало. Не се и съмнявах, че някога ще се започне, но дори и не предполагагах, че толкова скоро. Освен това ме порази начинът, който беше избрал Орача.

След Мейдън на екрана се появи Ривера и максимално кратко и достатъчно ясно ми обясни как е замислено това първо убийство. Орача е използвал същия вездесъщ МИНИКМ, проявявайки при това изключителния си талант на кибернетик. По негово нареждане цялата международна компютърна мрежа, разпиляна по астероидите между Марс и Юпитер, беше включена в убийството. През прашене и пукот (пак имаше слънчеви изригвания) от думите на Ривера успях да разбера, че Орача е изобретил нов метод за общуване с компютъра и той изцяло е преминал в неговата власт. Ще си призная, че и досега не са ми ясни разните кибернетични тънкости, но ще се опитам да обясня. Тайната на Орача се крие горе-долу в следното:

Езикът независимо дали е човешки или машинен не е най-ефикасният начин за общуване. Знаците на всеки език допускат да бъдат преиначавани и тълкувани повратно. Затова и съобщенията могат да бъдат възприети или невъзприети, лъжливи или истински,

разбрани или неразбрани. Обратно, биохимичните и биофизичните импулси са неизменни, не зависят от индивидуалните качества на получателя, от неговите желания, настроения и компетентност: те могат да съществуват или да не съществуват. И въпреки че такива импулси си разменят низшите организми на долните стъпала на еволюцията, те са по-ефикасни при предаване на информация в сравнение с езиковите знаци. Така амебата възприема благоприятната промяна в условията и тогава започва да се размножава — не можеш да я излъжеш с никакъв друг сигнал. Върху тази доезикова комуникация амебите, жабите, плъховете винаги разбират получаваната отвън информация, а хората, общувайки посредством езика, допускат при тълкуване на съобщенията много грешки.

Орача е създал нов начин за общуване с компютър върху принципите на доезиковата комуникация и го реализирал в особен вид техническо устройство. По-късно това устройство бе наречено от специалистите „психотерминал“. Той прилича на голяма детска люлка, в която е сложено кресло на катапулт. Гол, човекът ляга в креслото, съединява към тялото си десетки апарати, включва ги и след няколко часа компютърът започва да улавя състоянието му, отначало физиологичното — ритъма на сърцето и мозъка, дишането, биотоковете, кръвта и потта, а след това психиката — общия тонус, нивото на емоциите, с една дума — всичко, което се нарича „настроение“. Човекът може спокойно да размишлява, да чете или дори да спи, а машината през това време моделира и фиксира в паметта си кривата, определяща неговите основни жизнени стремежи, желания и наклонности. След като компютърът е разбрал всичко, той може да бъде командван чрез езика. Трудността се крие в разбирането, защото едно е да разтълкуваш на машината това, което искаш, а съвсем друго, когато тя самата „усеща“ какво се крие в „кръвта“ ти.

Нашите хора на Герион установиха, че през последните шест месеца Орача буквално не излизал от своята „люлка“, спял и се хранел в нея и не криел това от никого. Всички смятали, че провежда обичайните изследвания. Новото било, че ставал все по-мрачен и раздражителен, но го обяснявали с преумората и трудността на експеримента. Всички се ужасили, когато разбрали, че през своето дълго общуване с машината Орача програмирал електронния мозък да

убие човек. Експертите, изучаващи „психотерминала“, не успели напълно да го разберат. Диалогът с машината вървял трудно. Със сигурност било констатирано едно — програмата е задействувана и не може да се прецени кой точно е убиецът — това може да бъде не само герионският компютър, но и целият МИНИКМ. Всяка от стотиците машини на МИНИКМ може да реализира този зъл умисъл, който като проклетие се е просмукал навсякъде и никъде едновременно. Невидима, тя се промъква от една машинна памет в друга, превръща се в радиовълни и прелита от астероид към астероид, където отново става електрически импулси на мнемосхемите и се приспособява към техническите и научни изчисления, за да може в удобен момент от чиста математика да се превърне в мръсно престъпление.

Съобщиха ми, за да почна да действам, но какво можех да направя? Можех ли да спра кибернетичия убиец, разпръснат в огромното пространство между Марс и Юпитер? МИНИКМ разполагаше с милион възможности да довърши акуратно и бързо своята жертва. Достатъчно беше да скрои съвсем нищожна повреда в тази наблъскана с техника среда, която навсякъде обкръжава хората. Не разбирах защо се бави. Нали Орача е дал команда за убийство, преди още да напусне Герион? Дали нещо пречи на МИНИКМ? Тогава внезапно ми хрумна идея.

Връзката отново бе отвратителна и се наложи дълго да креця направо в лицето на Мейдън, което отгоре на всичко се гърчеше като маска на палячо:

— Разберете колко човека ще бъдат убити?... Повтарям, колко убити ще има?... Много ли?... Един?...

— Вече разбрахме... — изхриптя в отговор Мейдън. — Един!... Повтарям, един!... Не е известно кой е!... Един! — той вдигна пръст.

Отново поех въздух и се опитах с няколко думи да обясня на Мейдън как според мен МИНИКМ разбира задачата:

— Машината не може да нарушава условията!... Щом е един — значи един! Разбирате ли? МИНИКМ мисли: група хора не може да се убива!... Един човек може да се убива!

— Да! Разбрахме — извика Мейдън. — Група — не може!... Един — може!... Осигури Мински да не остава сам!

Мейдън изчезна от екрана и веднага извиках Дин, който с телекамери наблюдаваше стаята на Мински.

— Какво прави Мински?

— Спи — отговори Дин.

— Сам ли е?

— Да. Жени, както разбрахме, не го посещават.

— Не говоря за това. Той не трябва никога да остава сам!

Предадох на Дин това, което чух от Мейдън и Ривера.

— Да събудя ли Мински? — попита смаян Дин.

— Може би не трябва. Просто не го изпускате от очи. Стаята заключена ли е? Осигурете бърз достъп и ако стане нещо, хлътвайте веднага! Засега толкова.

Седнах на дивана и се опитах да се съсредоточа. Ако Мински е наистина определената от Орача жертва, какво би могла да му направи МИНИКМ сега, през нощта, когато биологът спи в заключена стая? За убиец човек този момент е най-подходящ. Но дали е удобен за компютър? Никога не бях се замислял над подобно нещо, но сега този въпрос бе абсолютно реален. Големият изчислителен комплекс „Логос дейта“ отговаря за всичко, което се движи, включва и изключва автоматично и може например да изсмуче въздуха от стаята на Мински. Наистина преди това тя трябва да бъде херметизирана, но режимът на херметизация и изолация е аварийен и се включва едновременно със сирените. Смъртта на Мински щеше да бъде наблюдавана от цялата Амброзия...

Всъщност какво му пука на компютъра от хорските очи? Той е неподсъден и няма намерение да бяга. Забелязах, че мисля за математическата програма, скрита в дълбините на машинната памет, като за психология на истински жив престъпник. МИНИКМ, разбира се, не го интересува нашата етика. Той не изпитва нито срам, нито страх. Какво му пречи тогава да реализира целта, определена от Орача, сега, веднага? Отново и отново прехвърлях в мислите си всички възможни за МИНИКМ варианти. Ако отхвърлим всякаква етика и разсъждаваме съвсем хладнокръвно, варианти има предостатъчно. Компютърът например може да включи режим на консервация и тогава всичко, което е построено на Амброзия, в усилието да заеме по-малък обем ще почне автоматично да се свива, да се сплесква и смачква. На всеки астероид е предвидена такава възможност, следователно компютърът веднага можеше за секунди да смачка своята жертва между тавана и пода.

Това разтакаване на компютъра ме плашеше. В него виждах нещо величествено и непостижимо както в помислите на дявола. Макар че, убеждавах себе си, дяволът, построявайки своята стратегия, задължително гледа към бога.

А ако компютърът просто мисли какво да прави с нас? Всичко, което се предава по каналите за връзка, в това число и по секретните, е под негов контрол; ние дори не помислихме да зашифроваме името на Мински! Значи нашите цели са добре известни на МИНИКМ, а като всяка кибернетична система той ще се стреми да изпълни задачата оптимално и с най-малки загуби. Няма съмнение, че МИНИКМ е изчислил и моделирал всички варианти на нашето поведение и в отговор на действията ни е набелязал контрамерки. Изобщо той знае за нас много повече, отколкото ние самите. Телеобективи, монтирани в помещенията на хотела и биостанцията, изпращат информация към местния компютър, а значи и до МИНИКМ. Единствено на повърхността можеш да се укриеш от всевиждащото око на машината...

И тук ми хрумна нова идея: просто ще изчезна, ще престана да съществувам като човек! Компютърът запомня всяко ново лице, пристигнало на астероида, по външност и визитна картичка, която задължително се изпраща в информационния център. Но какво означава за машината „да запомни“? Означава да се фиксира в нейната памет информация за даден обект. Всяка информация обаче може да бъде иззета и изтрита! Ако се унищожи всичко, което местният компютър знае за мен, той просто няма да разпознае кой стои пред него. Дори няма да ме различава от неживите обекти... В глупавите му машинни очи ще изглеждам като кукла, крачещ предмет, за който не може да се каже нищо, освен че прилича на човек... Робот! Робот-чистач! Ето това ще бъда аз в съзнанието на компютъра...

Беше два часа през нощта, когато дотичах в терминалната станция. Точно оттук, от главния терминал, започваше всякакво общуване с местния компютър „Логос — дейта“, тук ставаше въвеждането и извеждането на информация от неговата памет. Пред пулта в празната зала дремеше млад негър. На прикрепената към гърдите му табелка пишеше:

Т. Баркър

„Началник смяна“

Комисар от ООН — се представих и му показах значката. — Веднага трябва да се изведат от паметта на компютъра всички данни за моята особа.

Баркър се оказа пъргав момък. След няколко минути в машинната памет нямаше никакви сведения за мен — от гледна точка на компютъра аз просто се изпарих. За съжаление не можах съвсем да изчезна, тъй като компютрите, следящи всеки квадратен метър от Амброзия, показваха, че съществувам. Все пак в съзнанието им вече бях предмет, макар и движещ се, но неодушевен.

Успокоен върнах се в хотела. За сън и дума не можеше да става. Имах чувството, че от момента, в който разбрах за съществуването на Орача, изживях един предълъг живот, пълен с успехи и несполуки, с надежди и разочарования. За тези няколко шантави дни пред мен се сгромолясваха и въздигаха толкова неща, че дори не се стараех да ги обмисля, да ги свържа помежду им, за да стигна до логичен край. Независимо каква мисъл подхващах, тя започваше да се разраства и разлива във всички посоки и много скоро се превръщаше в мудна философска казуистика, в опасно умствено тресавище, от което не успявах да се измъкна. Не ме напускаше например чувството, че в разговора на Орача с Мински губехме най-важната нишка, а може би дори ключа към загадката. С тревога си мислех, че ключът по всяка вероятност е точно във философския лабиринт, в който потънаха двамата противници. Все пак бяха учени, а не криминални престъпници. Орача е не просто брейкър, а преди всичко професионален кибернетик-изследовател, значи мотивите за действията му могат да се окажат доста неочаквани и странни.

„Вие мислите, че изобилието може да се подарява?“ Този въпрос на Орача ме вълнуваше. Върнах се в стаята си, включих видеозаписа и намерих това място в разговора.

— Вие мислите, че изобилието може да се подарява? — Орача със съжаление изгледа Мински. — Дайте малко да се отклоним. Вие цитирахте Вернадски, а аз искам да ви припомня думите на друг мислител. В главната му книга разговарят двама мъдреци — на доброто и злото. „Виждаш ли тези камъни в пустинята? — запитал мъдрецът на злото. — Ако ги превърнеш в хляб, хората ще тръгнат след тебе като стадо.“ На това мъдрецът на доброто отговорил: „Не само с хляб живее човекът“.

— Това е притча от Евангелието.

— Да. Но мислителят, за когото говоря, стигна по-далече. Той предвиди, че в наше време ще има не само материален хляб, но и, тъй да се каже, хляб духовен. Вие скоро ще съумеете да дадете на човека храна в изобилие, но какво пречи да създадем и всичко останало също тъй в неограничено количество: и радост, и тъга, и красота, и любов? Точно „Сапунените клубове“ са местата, където човек получава умело приготвена духовна храна.

— „Сапунените клубове“ привличат само еснафите.

— И какво от това? Важното е друго — намерен е принципът и начинът да моделираш човешкия живот според личните потребности. Сега това се прави за вкуса на еснафа и по законите на кича. Но всичко е въпрос на време. Почакайте, ще се научат да угаждат и на нас, интелегентите. Такава духовна изтънченост ще скалъпят с компютрите, че да ти потекат лигите. Аз като кибернетик разбирам по-добре тези неща. Ще ви кажа: малко остава да го постигнем! А на всичко отгоре и вие с вашето изобилие! И какво го очаква човечеството освен умирачка? Мислителят, когото имах предвид, предсказа това още през XIX век. Той пише: „Тогава ще бъдат отнети на човечеството трудът, индивидуалността, саможертвата в името на ближния — с една дума, целият живот, идеалът на живота“.

Мински присви очи:

— Достоевски?

— Да — кимна Орача. — Помислете върху думите му.

Биологът скептично погледна Орача.

— Познавате ли човек, който е готов да даде на всеки, каквото другият пожелае?

— Може да се каже... познавам.

— Поздравявам ви — познавате самия господ бог.

— Не се шегувайте — намръщи се Орача.

— Не се шегувам. Беседата ни изглежда интересна, но е далеч от практиката. Не вярвам, че човечеството ще бъде задоволено с духовна храна. Тя никога няма да е достатъчна.

— Защо?

Мински вдигна рамене:

— Това е очевидно! Потребностите на човека са безкрайни. Историята показва, че на хората винаги им е липсвало нещо. Щом

задоволят едни нужди, пред тях изникват други.

Орача отново мрачно се усмихна:

— Някога хората вярвали, че звездите на небето са безчет. Но астрономите решили да ги преброят и се оказало, че в двете небесни полусфери едновременно могат да се видят не стотици милиарди, не стотици милиони, дори не един милион, а всичко на всичко шест хиляди звезди. Това било „безчет“. Говоря ви го, защото често вашите представи за безкрайност изникват на празно място просто защото нямаме метод и система за изчисления. Как да пресметнем нуждите на човека? Не знаем. И затова многото ни се вижда безкрайно. Картината е типична. В стремежа да опознае себе си човекът постоянно изпада в положението на кретен, който умее да брои до десет. Кретенът стои в стаята, в която някой е разпокъсал книгата със заглавие „Човекът“, и се опитва да я подреди. При всеки опит да преброи страниците нещастникът стига до извода, че количеството им е безкрайно.

— А след това пристига умникът, който умее да смята, и бързо се справя с проклетата книга, нали? — продължи иронично Мински. — Забравихте едно обстоятелство — книгата непрекъснато се попълва с нови страници, тъй като човекът се развива, живее, а значи и постъпките му са доста нестандартни. Дори и най-съвършената система не може да предвиди възможните отклонения и криволици.

— Защо да не може? — престорено се изненада Орача. — Каквото и да прави, човекът е част от природата. Забележете, част, нещо съвсем определено и ограничено. Всички човешки прояви имат естествен край — това е факт! Скоростта на умствените му и психични реакции са определена величина и тя съвсем не е безкрайна. Зрението и слухът не могат да обхванат целия физически спектър, обемът на паметта е ограничен, а способността да възприема и преработва информация е нищожна в сравнение с машината.

— За сметка на това безкраен е духът, човешкият дух! — възкликна Мински. — На човека му е нужна не просто радост, а всичко на света, целият живот, борба за истината, любовта, страданието...

— И вие отново предполагате, че тази „пълнота“ е безкрайна?

— Разбира се, а как иначе!

— Ще се съгласите ли — попита Орача, — че човешкият език концентрира в себе си основното съдържание на духовния и реален

живот на човека? Понятието „език“, всичките тези синоними, антоними и производни конструкции максимално отразяват многообразието на човешките отношения?

— Ще се съглася.

— И така, още през 1975 година кибернетиците изчислили, че и най-развитите езици, като английски, италиански и руски, разполагат със средства за изразяване само на около двеста човешки отношения. Значи това е напълно достатъчно, за да се опише цялото многообразие на света, съществуващ както реално, така и в представите на човека. Двеста още не е безкрайност, нали?... Огледайте се наоколо. Повечето хора се заблуждават, че потребностите им са безкрайни, но ако ги задоволят с хляб, зрелища, алкохол и жени, ще бъдат утешени напълно!

— Аз не съм нито философ, нито моралист — отговори Мински, — но знам категорично едно: човекът никога няма да се съгласи с твърдението, че е стигнал до края. По пътя ще го очакват най-примамливите, най-приятните мрежи и уловки, но той винаги ще намира сили да им се противопостави...

Последните думи на Мински потънаха във виковете на Дин, лицето на който изплува върху видеофилма:

— Шефе, ние сме заключени!... Дявол знае какво става!... Брейкърът се изплъзна! Мински...

Екранът угасна. И без това бях разбрал, че брейкърът е пристъпил към действие, усилил е биополето си, създавайки истинска фантазмагория. Може би вече компютърът е започнал война срещу нас? Нямах време за размисли. Пространството наоколо се изкривяваше и разтегляше като в сънищата на наркоман. Двете стени на моята стая се наклониха една към друга и образуваха тристенна призма. Подът бавно се разместваше, откривайки стоманена решетка. Над нея се издигаше бяла тестена маса, която пускаше пипала, бликнали от средата на стаята.

Грабнах бластера и изскочих в коридора. И тук стените се огъваха и подът разливаше бяла лепкава маса. Хотелът сякаш потъваше в бяло млечно желе. Никъде не виждах хора. Стаята на Орача беше празна. Плъзгайки се и газейки в лепкавата каша, хукнах напред по следите на брейкъра. Зад вратите се чуваха писъците на хора, които се опитваха да излязат навън. Нямах време да им помагам.

Следите на Орача (ако това наистина бяха неговите следи) водеха към горните етажи на хотела и подозирах, че е някъде наблизно.

Когато се озовах върху хлъзгавите стъпала на предпоследния етаж, отгоре се чу страхотен трясък, преминаващ в съскане. Стреляше се с бластер. Или бяха моите момчета, или пък се стреляше по тях. Предпазливо надникнах в коридора. Следите на Орача водеха наляво и изчезваха в тъмна дупка в средата на пода, в която лениво се стичаше балата маса. Зловещият отвор бавно се затваряше и скоро щеше да изчезне съвсем под събиращите се плочи. Едва сега разбрах в какво ужасно преследване се забърках. Орача демонстрираше своята способност да минава през стените и пода.

Тъй като следите на брейкъръ се губеха, трябваше да потърся някой от нашите. Този етаж наблюдаваше Дин. Внимателно се приближих към стаята му и отдалече разбрах, че съм чул неговия бластер. Вратата бе разбита от изстрел, а следите изчезваха под металната стена, затваряща коридора. С такива барикади брейкърът можеше да се скрие от всеки. Поех назад и в този момент някъде съвсем наблизно есна още един изстрел. Хукнах към стаята на Дин, защото знаех, че там има прозорец, опитах се да се промъкна през разбитата и нащърбена врата. Разкъсах дрехите си, но успях да вляза в стаята и да откряна илюминатора, който на нивото на втория етаж гледаше към вътрешния двор — атриума^[2]. Там се намираще зимната градина, която сега лениво я застилаше лютив бял дим от горяща пластмаса. Вътре някой мърдаше.

— Хей! — извиках.

Беше Орача. Той, накуцвайки, пресичаше атриума. Щом чу гласа ми, брейкърът се обърна и вдигна ръка. Веднага се наведох надолу, но не последва изстрел. Вместо това някой шумно измляска зад гърба ми. Обърнах се и видях как изходът, направен от Дин, изчезна. На неговото място се издигаше непробиваема стена с лекета от машинно масло — по всяка вероятност доскоро е служила като под в някоя техническа служба. За трети път попадах в задънена улица, а Орача се изплъзваше безнаказано. Моята предпазливост постепенно започна да преминава в злоба. Вече премервах разстоянието до нивото на атриума, когато видях как бялото желе заклокочи до една от стените.

Бръкнах с ръка в лепкавото желе (то се оказа топло) и напипах тясна цепнатина, която явно се разширяваше. Нямах време да чакам

стената да се вдигне достатъчно високо и като омотах главата си с ризата на Дин, се промъкнах през отвора. Като че ли се гмурнах в торта с крем. Вратата в съседната стая се оказа отключена. Изскочих в коридора и се устремих към последния етаж. Проклетият брейкър! След като създаде такава бъркотия и разбра, че е разкрит, вероятно ще се опита да офейка от Амброзия със спасителна ракета. Яростта ми беше предизвикана от това, че едва сега разбрах плана му за бягството.

Както и предполагах, Орача, облечен в скафандър, се въртеше около аварийния изход към повърхността. Дръпнах го и той падна с трясък в кесонната камера. В същия момент вратата се тресна зад нас.

— Назад! — ме блъскаше и крещеше Орача. — Тук е смърт!

— Спокойно! — казах аз, успокоявайки дишането си. — Вие сте арестуван. Протегнете ръцете.

Като видя белезниците, той отначало се стъписа, а след това прихна в луд смях:

— Полиция?! Вие сте от полицията?... А имате ли затвор, шерифе?

— Аз съм зонален комисар от ООН по безопасността и сътрудничеството. Ето значката. А сега вървете след мен.

Дръпнах лоста на вратата, но той не поддаде. Бутонът за аварийно отваряне също не задействува. Орача продължаваше да се смее:

— Ние сме заключени, комисарю! Може би по-добре е да отворим съседната врата и да се поразходим по Амброзия? Е, костюмът ви е малко неподходящ...

— Спрете да дрънкате! — прекъснах го аз. — И махнете полето.

— Какво поле?

— Биополето, с което повредихте техниката на Нектар, Мира, Тетис, а днес и тук — на Амброзия.

Той ме изгледа някак много искрено:

— Вие да не би да ме смятате за диверсант?

— Вие сте повече от диверсант. Чували ли сте някога думата брейкър?

Той ме гледаше така, като че ли пред него стоеше пришълец от друга галактика.

— Брейкър... Това не е ли от английското „break“^[3]?

Аз пак дръпнах лоста — вратата не мръдна.

— Да. И освен това сте заподозрян в опит за убийство.
Това дори не го учуди. Той само се усмихна:
— Защо „убийство“?...
— Вие знаете по-добре защо сте решили да премахнете Мински.
Той подскочи:
— Мински?!
— Престанете да се преструвате! Всичко знам.
Той рязко пристъпи напред:
— И какво знаете вие?!

Нервите ми бяха напрегнати и тъй като очаквах да ме нападне, го ударих, преди да помисля. Той падна в ъгъла, изохка и затихна. Наведох се над него — по устните му течеше кръв, очите му, пълни със сълзи, гледаха някъде нагоре, пред мен, и в този блуждаещ, празен поглед прочетох абсолютно равнодушие към собствената си съдба. Така гледат пилотите, когато ги вадят от останките на кораба.

— Боже мой! — изстена той и мъчително се намръщи. — Това е то светът!... Ето го неговия речник: диверсия, подозрение, убийство!... Ако знаех само!... — той се облегна на стената и ме погледна. — Ние, все едно, не можем да излезем оттук... Вие абсолютно нищо не сте разбрали от моето поведение. Затова чуйте какво ще ви кажа...

Сега, когато всичко свърши и с делото на Орача се занимават две комисии — следствена и научна, често си спомням неговата неочаквана изповед. Бях се облегнал на вратата, която водеше навън, и слушах Орача. Той говореше полулегнал от ъгъла, облечен в своя скафандър с отворен шлем.

Не мога да кажа, че веднага му повярвах и разбрах всичко. Много от нещата осмислих и си обясних доста по-късно. Но тогава, разделен с тънка метална стена от мъртвата пустош, изпитвах само смътното чувство за нереалността на отвъдната действителност. Вратата зад гърба ми бавно се покриваше с тънък скреж. За истинския брейкър не е трудно да отвори електронната ключалка. Там, зад вратата, цареше вечният студ и мрак, а тук, в тясната камера, където неочаквано странно се озоваха двама затворници, се мяташе развълнуван човешки глас.

— Ще почна отдалеч, комисарю. Знаете ли, че човекът и машината не се разбират помежду си, защото общуват посредством езика? Да, комисарю, така е! Сигурно си мислите, че езикът е най-доброто средство за контакт? Нищо подобно!

— Знам това.

— Не може да бъде! Откъде?

— Нашите експерти са изучили направеното от вас терминално устройство и са разбрали неговите принципи.

— Ето каква била работата!... Аз ви подцених, моля да ми простите. И какво още знаете?

— Че за убийството на доктор Мински вие сте програмирали герионския компютър, а чрез него и международната мрежа.

Орача ме изгледа с отвращение и ярост:

— Каква глупост! Защо да го убивам?

— По всяка вероятност, за да провалите програмата „Скайфилд“.

— Каква е тази програма?

— Разработване на методи за производство на изкуствена храна. Това, с което се занимава Мински — автотрофния синтез.

— А, манната небесна! Камъни, превърнати в хляб! Разбирам. Значи вие смятате, че в това отношение нищо не заплашва човечеството?

— Не е моя работа да решавам тези въпроси.

— А чия? Да не би да е моя?... Всъщност да, моя е. Но и ваша също! Това засяга всичко.

— Следствието ще изучи мотивите на вашето престъпление.

Орача отново се озлоби.

— Няма никакво престъпление, разберете! Няма! — Той млъкна, за да поеме дъх. — Е, добре, исках да ви кажа само част от истината, а сега май ще трябва всичко... Да, комисарю, аз създадох система за общуване с компютъра на базата на извънезикови комуникации. Сигурно сте забелязали, че хора, които малко се познават, се разбират трудно помежду си. Защо? Защото са принудени да общуват само посредством езика. А много информация се чете, както се казва, по израза на лицето. Понякога е трудно да се каже с думи това, което изразяват очите. Понякога думите съобщават едно, а лицето съвсем друго. И обратното — безсмисленото междуметие, някакво си там „Ау“, се изпълва с дълбок смисъл, ако го съпровожда многозначителен

поглед. С една дума, бях се замислил: а не може ли да се попълнят средствата за общуване с компютъра с нещо, което да е извън езиковата система? Представете си: машината усеща човека, възприема неговото психофизично състояние, „вижда“ го, както се казва, на длан и благодарение на това значително по-дълбоко и по-цялостно разбира човешките думи. Ето над този проблем работих толкова дълго, повече от десет години.

Беше дяволски мъчителна работа! Наложих ми се да решавам маса частни, междинни проблеми, да преодолявам множество улици без изход. Няколко пъти се отказвах, връщах се обратно и започвах отначало... Намирайки се през цялото време в контакт с компютъра, аз буквално се сраснах с него. Машината постепенно започна да ме разбира по-добре и преди две-три години вече имах първите резултати, можех да водя с компютъра отначало кратки, а след това все по-дълги и по-задълбочени разговори, използвайки различни неопределени понятия.

Не зная дали ще ме разберете... В информатиката има такъв термин — неопределени понятия. Това са думи, които, грубо казано, като цяло означават много, а конкретно — нищо. Например чест, любов, справедливост... За всяка от тях, разбира се, има специално определение, но нито едно от тях не е напълно точно. И досега тези неопределени понятия се смятат за голямо неудобство. В своята работа с машините специалистите се стремят да поставят задачи, като избягват употребата им или най-малко им дават строго определен смисъл. Но ако всеки път машината свързва понятието с извънезиковата мисловна система, в нейната памет постепенно ще се формира образът на въпросното понятие. Човекът, който е в дълбок психоинтелектуален контакт с компютъра, подпомага това формиране. Той сякаш подсказва, осветява чрез своята психика различните нюанси на понятията и машината в крайна сметка започва „да се досеща“, че някаква крехка химера, като съвестта например, съществува реално в човешкия свят и представлява и това, и онова, и друго, и трето. Като получи образа на понятието, компютърът започва по човешки да разбира света и точно в това е предимството на моя метод.

Всяка теория се проверява в практиката. Реших, че моят метод на „полисемантична психоинтелектуална човеко-машинна комуникация“ (така го нарекох) трябва по някакъв начин да се демонстрира. Но как

на практика да покаже способността на машината да вниква в смисъла на неопределените понятия? След дълги размишления стигнах до извода, че като доказателство би могла да послужи целенасочената дейност на компютъра по реализиране на смисъла на неопределените понятия. Звучи доста сложно, но на практика е просто. Ако се обясни на детето какво е „добро“ и „зло“ и то започне да се държи в съответствие с тези неопределени понятия, ние ще се убедим, че смисълът им е ясен за него дори ако не може да обясни нито едно от тях. Приблизително по същия начин реших да проверя моя компютър.

Да ви призная, наложи ми се да преодоля още една трудност. Всички тези понятия, които „разясних“ на машината, описват чисто човешкия свят. Но машината няма нито своя биография, нито съдба, нито личен живот, в който би могла по време на експеримента да изгради свое човекоподобно поведение. Трябваше да „подаря“ на машината съдба. С други думи, да въведа в условието на задачата поне някакви конкретни обстоятелства, цели и стремежи, които да определят индивидуално поведение и път в живота. Преди това ми се наложи старателно да се поразровя в самия себе си. Какво точно от моето поведение исках да моделира машината? Аз съм учен. Главната ценност в моя живот е истината, а пътят към нея е най-характерната черта от поведението ми. Нека, помислих си, компютърът докаже с някаква определена целенасочена дейност, че му е достъпна многосмислената и многозначна дълбочина на неопределеното понятие истина. В хода на продължителен психоинтелектуален контакт, посредством взаимни въпроси и отговори въведох това понятие в съзнанието на машината и експериментът започна.

Подобен експеримент се провеждаше за първи път и аз не знаех как точно ще се промени „поведението“ на машината, възприела част от самия мен, но смятах, че ще разбере, когато компютърът започне да моделира „стремеж към истината“. Времето минаваше. Позволих си кратка почивка. По време на нея написах редица статии, в които изложих частни проблеми на моя метод. Трябва да призная, че дотогава аз нямах шанс в науката. Кръгът на идеите, които ме интересуваха, се смяташе за неперспективен. С публикациите също не ми вървеше — минаваха незабелязани. Всичко това накърняваше самолюбието ми и много пъти се е случвало да изпадам в отчаяние: годините си отиват, а нищо не съм направил...

С една дума, имах обикновен комплекс на обикновен специалист, зает с тясно специализирана тема. И изведнъж — триумф! В Хага се намира Световен депозитен център, където се пазят и разпространяват научни трудове от целия свят. Компютрите на центъра прецизно регистрират търсените трудове и определят индекса на тяхната популярност. Смята се, че колкото по-голяма е популярността на книгата или статията, толкова по-висока е научната ѝ стойност. Към края на годината две мои статии едновременно излязоха на първо място между трудовете, посветени на диалога човек — машина! Разбира се, тогава бях на седмото небе от радост, но изведнъж си помислих: ами ако това не е нищо друго, освен компютърният „стремеж към истината“? Добре си спомням как веднъж компютърът ме попита...(Тук трябва да поясня. За работата си с компютъра употребявам обичайните думи „попитах“, „разбрах“, „отговорих“, „осъзнах“ и т.н. чисто символично, да уточня сложните процедури, чрез които се гради психоинтелектуалното общуване с машината. Тези думи не включват нито съдържанието, нито физическата форма на процеса и се използват само за улесняване на изложението.) И така, в периода, когато още подготвях експеримент, компютърът ме запита: истина ли е това, което се признава от всички? Отговорих, че в определен смисъл е така. Нима, помислих си тогава, компютърът е взел за основна точно такава трактовка на понятието „истина“? Ако е така, тогава понятието „стремеж към истината“ се разбира като стремение към всеобщо признание, към популярност и слава! И компютърът ще го реализира без никакви съмнения и вътрешни задръжки!...

Едва тогава разбрах в каква игра се заплетох. Стана ми ясно, че неопределените понятия изразяват не просто духовния свят на хората, а обозначават основни черти на човешкото битие. Тези понятия са взаимносвързани и се мотивират, допълват, коригират едно друго. Аз изтръгнах от сложната йерархия на духовните ценности една истина, въведох я в съзнанието на машината, с което мъничко я очовечих. Но въпреки всичко тя нямаше никаква представа за морал, съвест, за елементарна почтеност! Ето защо компютърът разбра „истината“ като „нещо, признато от всички“. Сега той можеше да моделира „стремеж към истината“, като пробутва моите скромни научни трудове, защото за материал на експеримента служеше собственият ми живот. Колкото

повече мислех за това, толкова повече се убеждавах, че за машината не е трудно да осъществи такова поддръждане. Навсякъде — и в Космоса, и на планетата кипеше невидим живот: МИНИКМ, компютърната мрежа на Пояса, непрекъснато разменя информация с подобни системи от Земята и Марс. В хилядите електронни мозъци се осъществяват милиони операции в секунда. Дори при най-голямо желание от страна на хората, те могат да контролират само нищожна част от това, което правят машините.

По принцип се смята, че ако машината е в изправност и оперира с точни данни, тя не лъже. И това беше така до момента, в който един-единствен компютър се натъкна на задача, при решаването на която се изисква етика. Но тъй като тя липсва, компютърът тръгна по свой чисто машинен път, в основата на който лежеше не почтеност, а стремеж към опростяване и пестене на усилия. Дадено: „истината е нещо общопризнато“. Целта: „да се моделира стремеж (приближаване) към истината“. Решение: „да се даде на статиите най-висок индекс на популярност“. Подозирах, че логиката на компютъра бе точно такава. Разбира се, можех да начертая само приблизителна схема, много от детайлите не ми бяха ясни, а нямах право да разпитвам машината, защото щях да попреча на експеримента. По всяка вероятност, предполагах аз, моят компютър е имал „уговорка“ с компютрите на Световния депозитен център, или по-скоро (пак посредством тях) е инсценирал лъжливо търсене на моите трудове. Така или иначе, това е най-естествената, най-вероятната стратегия на субект, опериращ с понятието истина, без да има никаква представа за морал.

Пред мен изникна дилема: или да прекратя експеримента и да остана с празни ръце, или да го продължа, без да съм сигурен, че компютърът, който буквално изсмука моя живот, няма да продължи да го моделира по своя примитивен аршин. Разбирате ли сега на какво се обрекох? Бях избрал неблагоприятно за свой слуга могъщ, но тъпоумен демон, готов да ми пробутва своите просташки подаръци, без да мога нито да ги отхвърля, нито да ги отлича от истинските дарове на съдбата!... В науката също има мода. Станах популярен в кръга на специалистите по човеко-машинен диалог. Моите статии се публикуваха без протакане, а колегите ги обсъждаха с интерес. Но аз още не бях съобщил най-важното, което бях направил, защото не бях уверен в своята правота. С ужас си мислех, че успехите ми може би не

са резултат на талант, а компютърна фалшификация и целият ми научен живот е „организиран“ по най-дребни и евтини стандарти. Опитвах се да си разясня ситуацията. Казвах си така: нека съм бездарник, който с помощта на компютър се изкачил до върховете на славата, това показва, че системата функционира и машината, макар и грубо, изпълнява условията на експеримента. Но в същия миг някакъв ехиден глас ми напомняше: щом машината работи, значи твоите идеи, принципи и изчисления са правилни, ти си гений, направил откритие, и значи трудовете ти може би са популярни и без „услугата“ на компютъра, който не проявява никакви забележителни способности... Стигнах до парадокс, до задънена улица, можех да се побъркам, понякога ми се струваше, че наистина откачам...

Веднъж се сетих, че по-рано въведох в съзнанието на компютъра неопределеното понятие „любов“. Ето това е средството, което ще ми помогне да разбера нещичко, си помислих. Сега вече нямаше какво да губя и реших да усложня експеримента, да въведа в машината допълнителна задача — както правят военните по време на маневри. В няколко психоинтелектуални сеанса поставих пред компютъра цел: да моделира съответно поведение върху понятието любов. По някакъв начин машината трябваше да изобрази стремежа и докосването до любовта и аз вече се досещах какво ще предприеме тя. В наше време, когато желаещите разполагат с мощния машинен парк на различните клубове за запознанства и брачни кантори, за компютъра не е трудно да претърси всички електронни картотеки и да ми избере партньорка, която би ме задоволила изцяло. Тогава на Герион пристигна Регина. Невероятно бързо се сближихме, усетихме се с максимална пълнота. Няколко седмици след тази зашеметяваща радост реших, че не може в един нормален и обикновен човешки живот да съществува подобно щастие. Прекалено съвършен и дяволски изтънчен бе нашият съюз. Проклет компютър, мислих си, с такава сатанинска точност е изчислил и подбрал двете човешки половинки, че сега те се чудят какво да правят с щастието си!...

И знаете ли от какво най-много страдах? От оскърбено самолюбие и от обида за целия човешки род. Нима това е всичко? Нима това е цялостният човек с неговото щастие и нещастие, обърканост и простота, грехове и доблест? Оказва се, че просто е необходимо да се сложат базовите данни — и съдбата на всеки ще бъде

пресметната по оптимален вариант, при това така, че щастие ще удави човечеството... На всичко отгоре Регина ми разказа за опитите на Мински. Бях готов да се разплача, когато разбрах, че може би скоро ще преодолеем глада, ще потекат реки от мед и масло. Ето, казах си, сега наистина идва краят. Мински ще направи материален хляб, а аз — хляб духовен, и всички ние ще потънем в угодно еснафско изобилие. Защото, ако синтезаторите започнат да превръщат камъните в хляб, а компютрите да разбират заплетените и мъчителни проблеми на човешкото битие, машините ще задоволят и най-взискателните, и най-опърничавите. Всичко това е много удобно, но другото му име е смърт! Имах чувството, че съм създателят на атомната бомба, понякога смятах, че съм луд. Нали още няха доказателства, че компютърът се справя със задачите на експеримента?... Беше ми необходим еднозначен и недвусмислен краен резултат, а такъв няха нито по програмата „Истина“, нито по програмата „Любов“. Всичко, което ми се случи, можеше да се изтълкува и така, и другояче. Не знаех откъде идва моята слава и моята обич — дали е действителен, реален живот, или майсторски фалшификат на компютъра.

Понякога в разговор с колеги нарочно им подсказвах неточности във формулировките, слабости в аргументите и други недостатъци на моята работа, за да бъде разобличен, ако се окаже, че е само лукавост на компютъра. По същия начин постъпвах и в отношенията си с Регина. Като че ли някакъв бяс ме тласкаше да правя отвратителни и разюздани постъпки. С цялата си душа желяех Регина да ме намрази и да ме отблъсне завинаги. Тогава щях да си кажа: все пак компютърът е глупак, не може да предвиди всичко и затова човекът ще продължава да живее по своя воля и желание.

В какви ли не увъртания се впусках, какви ли не болезнени фантазии измислях, само и само да си докажа, че не е възможно човекът да бъде изчислен като логаритмична таблица! Безразлично ми беше какво ще си мислят за мен. Започнах да откривам странно, противоестествено удоволствие в жестоката игра на всепозволеност и падах все по-ниско в бездните на някакъв нравствен садизъм. Измъчих до невъзможност Регина. Превърнах се в чудовище. Не зная с какво щеше да свърши всичко това, но Регина ме спаси. А може би обратното — ме погуби?... Веднъж тя падна на колене пред мен и ме замоли. Така отчаяно призоваваше към милосърдие, че за пръв път от толкова

месеци ме обхвана срам. Отчаян избягах от всички и няколко дни размишлявах какво ще правя нататък. И ето, някак много спокойно и просто реших да реализирам последния си експеримент. Искрено се зарадвах, като обмислих всичко и разбрах, че той наистина ще бъде последен. Програмата на експеримента се казваше „Смърт“.

Да, с потресаваща яснота разбрах: единственото неопровержимо нещо на този свят е смъртта! Какво може да бъде по-очевидно и по-нагледно от нея? Истина, любов, справедливост, почтеност — всички тези неопределени понятия не бяха подходящи за експеримент от самото начало, тъй като са безгранични не само за компютъра, който не е в състояние да схване и стотна част от техния смисъл, но и за самия мен. Разбрах в какво се състоеше принципната ми грешка: целите на експеримента не бяха формулирани правилно. Как можех да проверя действието на системата, щом не знаех края на задачата? Защото да моделираш с компютър истината, трябва точно да знаеш какво е тя. За да моделираш любовта, трябва да знаеш що е любов. Само при положение, че имах строго дефинирани понятия за нещата, можех да направя сравнение с онова, което е създал компютърът. Но тези понятия затова и се наричат „неопределени“, защото човекът за цялата история на съществуването си не е успял да открие окончателния им смисъл и точните им граници. Сега можеше да ме спаси единствена смъртта.

В йерархията на човешката духовност смъртта заема особено място. Понятието за нея е също тъй мъгляво и неопределено, както и другите понятия на битието; но смъртта се отличава от всички тях с това, че въпреки своята многозначност и неопределеност има един абсолютно точен, физически смисъл. Истина, любов, добро, съвест — всички те са безплътни и неосезаеми. А смъртта във физическия ѝ смисъл — като липса на живот — е нагледна и проста и по никакъв начин не може да бъде оспорвана.

Краен резултат на експеримента по програмата „Смърт“ трябваше да стане моят собствен труп. Едра тогава, когато компютърът ме закопае, ще стане за всички очевидно, че моята система работи. В края на краищата няма сам да си режа вените! Нека компютърът ме преследва, а аз ще бягам, ще го лъжа, ще обърквам дирите си. Нека в изчислителните дири на МИНИКМ се лута програмата за моето убийство, нека интегралният мозък на Пояса ми слага капани, да

предвижда моите действия, да преценява моите постъпки и накрая да *изчисли* самия мен! Тогава ще видим кой от двамата ще надделее, ще може ли човек да бъде сигурен, че компютърът не го познава докрай. Ако излезе, че го познава, скоро ще можем с лекота да моделираме земен рай, да устроим своя живот според прищевките си — тогава нека тази дяволска система умре заедно с мен!

Ето как изглеждаше моят замисъл, комисарю. Така че не съм програмирал в МИНИКМ убийство на Мински, както се изразихте, а самоубийство. По-точно, експеримент върху себе си. Всеки учен според мен има право на това. Сигурно ви интересува как върви експериментът? О, да, продължава! Щом още съм жив, значи играта с компютъра продължава! Епизоди от тази игра в последно време сте наблюдавали на биостанциите. Защо на тях ли? Ще ви обясня.

Когато компютърът пристъпи към реализацията на програмата „Смърт“, аз се изплаших. Струваше ми се, че всеки миг земята ще се разтвори и ще потъна в нея. Нали разбирате, технически това бе напълно осъществимо. Затова си взех отпуска и спешно напуснах Герион. Но герионският компютър веднага посвети МИНИКМ в същността на експеримента. Сега опасността ме дебнеше навсякъде, където се намираха изчислителни центрове от висока класа. Всъщност доста време нищо не ми се случи. Недоумявах защо МИНИКМ се бави. Едва по-късно разбрах: в капана трябва да попадна сам. В условието на задачата влизаше моята смърт, а не и нечия друга. Значи аз не можех да бъда убит заедно с други хора. Какъвто и ход да изчисли за моята смърт, другите ще останат незасегнати. За първи път изпитах нещо като симпатия към педантичното тъпоумие на компютъра.

На първо време се стараех да има хора около мен. В хотелите винаги наемах стая с още някого. Изчаквах, но и компютърът не бързаше. Докога трябваше да се крия от идеята си, от собствения си експеримент? Трябваше да дам на МИНИКМ възможността активно да действува. Разбира се, нямах намерение да се подложа на пряк удар. Просто исках компютърът да се опита да предвиди моето поведение, да изчисли маршрута ми. Но те наистина трябваше да съществуват. Тогава се сетих за Мински и неговата идея за автотрофния синтез. Защо да не се заинтересувам, помислих си, докъде е стигнал той? А може би изобилието и реките от мед и масло са още далеч и напразно

оплаквам човечеството? Тогава разработих маршрут: Нектар — Тетис — Мира и накрая Амброзия, където властвува Мински.

Останалото сигурно знаете по-добре от мен. Щом пристигнах на Нектар, веднага попаднах в смъртоносния радиационен поток. Компютърът от Нектар ме издебна да остана сам и изпрати заповед да се отворят предпазните резета. Спаси ме това, че в полдера се промъкнаха хората. Реших да бъда по-внимателен. Местният компютър от Тетис само ме посплаши с ракети, които кацаха с голямо отклонение. Може би е просто съвпадение и в работата на сметачната машина да е имало смущения? Така и не успях да узная. Затова пък на Мира експериментът се прояви с пълна сила. Станалата експлозия е най-сериозното действие на МИНИКМ срещу мен. Усещах как примката се затяга около врата ми. Тук, на Амброзия, че чувствавах като смъртник, воден към ешафода. Днес, когато се раздвижиха стените и тази бяла гадост започна да изтича отвсякъде, помислих, че настъпва последното действие от моята схватка с компютъра. Той успя да предвиди почти всички мои действия и в крайна сметка ме вкара тук, в кесонната камера. Може би щях да успея да се измъкна на повърхността, а може би не. Тогава се появихте вие, комисарю, така че развързката се отлага. Жалко! Уморих се от тази мъчителна игра. Надявах се, че днес всичко ще се реши. Защо се намесихте? На компютъра не са му нужни двама. На него съм му нужен само аз! Но вие сте тук, а това значи, че няма да има отговор...

— Грешите — казах аз. — Мен ме няма.

В системата за затопляне нещо не беше в ред, а може би компютърът беше решил да ни замрази? В камерата ставаше все по-студено. Бе изминал цял час, откакто се оказахме заключени в това тясно помещение. Изчислителният център на „Логос дейта“ ни гледаше със скритите в стените обективи и по всяка вероятност размишляваше какво да прави с нас.

След като „зарадвах“ Орача, той бавно се надигна и впери поглед в мен. В края на устните му имаше засъхнала кръв. Изведнъж се сетих как съвсем наскоро на Мидас дадох носната си кърпа на хубавата Лола Рейн.

— Казвате, че ви няма? — започна Орача. — Как да го разбирам?

— Много просто. Данните за мен са изтрети от паметта на машината. Тя дори не знае кой съм и какво съм. Като човек аз за нея не

съществувам.

— Но това значи...

Орача огледа камерата. Някаква мъчителна мисъл се зараждаше в главата му. Изведнъж я разбрах.

— Значи — предпазливо продължих аз, — че тук сте... сам!

— Щом не съществувате за компютъра, тук съм сам... Сам!... Но защо тогава не се случва нищо? Защо не се бори с мен!?! — Неговият глас премина в крясък.

Не беше трудно да си представя какво преживяваше сега този човек, живял толкова време с мисълта, че е жертва на компютъра. Вече цял час той е в неговите ръце, но програмата на експеримента, отнела толкова сили, не задействува. Разбрах за какво мисли Орача: страхуваше се да повярва, че и двете очевидни катастрофи на Нектар и Мира са обикновени случайности, които в Пояса са в изобилие. Тук, на Амброзия, той трябваше вече да бъде мъртъв, но все още бе жив. А тъй като компютрите не познават милосърдието, отново се натрупваше ужасното подозрение: няма никакво научно откритие, няма никаква програма „Истина — любов — смърт“, компютърът е абсолютно равнодушен към този, когото трябва да преследва, а станалите неприятности са просто жестоки съвпадения или игра на нерви. Всичко стремително се обръщаше наопаки. Благородната драма на идеите, интелекта и човешкия живот заплашваше да се обърне в празен съчинен фарс, а трагическият патос — в жалка ирония...

Погледнах Орача. Той наведе поглед. Стори ми се, че отчаянието постепенно падаше от лицето му — Орача изгаряше от срам. Сигурно се чувствуваше като ученик, свален с погледа на строгия учител от висотата на пламенното си въображение към унилата реалност на урока.

— Какво излиза... — лицето на Орача бавно поруменяваше. — Аз съм просто луд!... И няма нищо?!!

Мълчах, защото не знаех какво да отговоря. Измина цяла минута в напрегната тишина. Изведнъж се почувствувах гладен. И тогава забелязах... забелязах нещо, от което цялата ми душа се сви в плътно кълбо и се загнезди някъде под ребрата. Протегнах ръка и я сложих върху рамото на Орача. Думите трудно излизаха от гърлото ми:

— Вие... вие сте талантлив учен и добър човек... Макар и екстремист. Програмата върви отлично. Компютърът продължава да ви

преследва.

Той обърна към мен безжизненото си лице.

— Откъде знаете?

— Погледнете.

Ето какво видях: стената заедно с вратата, която не успяхме да отворим, бавно, сантиметър след сантиметър, се приближаваше към нас. Това бе явна, демонстративна, очевидна смърт — същата, каквато изискваше експериментът. Известно време мълчаливо гледахме стената. Струваше ми се, че никога през живота си не съм се чувствувал толкова нищожен. Две гадинки в бавно свиващата се длан на бога...

Изведнъж този страдалец за човечеството с безумен вид ме дръпна за ръкава:

— Но вие... вие тук!? Защо?!

Но на мен ми беше дошло до гуша от драми.

— Ще излезем отгук — отговорих му, преценявайки мислено дебелината на стената. — Да, ще излезем. И идеята ви вече няма да бъде тайна. Все пак вярвам, че някога човечеството ще се справи... Сложете си шлема. — Той с недоумение се подчини.

— Застанете тук и ме прикривайте. Ще пръска — казах аз и извадих бластера.

Експертите, пристигнали на Амброзия, установиха, че компютърът малко бе повишил температурата в колекторите, където се пазеше белтъчната плазма, синтезирана от Мински. Започнала ферментация, масата ѝ рязко нараснала и металните резервоари не издържали под натиска на тестото. Компютърът скалъпил няколко капана, за да хване Орача. Всички останали хора той изолирал, като ги заключил в камери, а в празните помещения включил режим на консервация. Естествено, нашите момчета успели да се измъкнат, макар автоматичното демонтиране на помещенията да им струвало много. Това бил поводът за стрелбата, преследването и другите каубойски номера. Добре, че никой от тях не носил със себе си бомба.

Пиша тези редове, когато следствието по делото на Орача е в пълен ход. Едновременно работят няколко комисии. Станалото се проучва и на по-високо ниво, но за резултатите не ни съобщават.

Според мен дори и Мейдън не знае за тях. Обаче между нашите хора се разпространяват слухове, че случилото се на Амброзия се квалифицира като „суициден акт“. Ако наистина е така, аз приветствувам мъдростта на прокурорите, защото опитът за самоубийство не се наказва. Струва ми се, че сега е по-важно да съдим себе си, за да разберем защо трябваше да се стигне до този опит. Защо един умен човек, талантлив учен, който успя посредством компютър да моделира основните компоненти на човешката съдба — стремеж към истина, любов, смърт — не се зарадва на това? Защо се изплаши, че под диктатурата на компютрите щастливото човечество отчайващо скоро ще се превърне в тълпа от празноглави гладници като стадо скотове.

Да, не са малко онези, които мислят, че човешката природа е долна и подла и че рано или късно целият човешки род, подмладен от могъществото на техниката, ще зарови глава в коритото и ще зашляпа в калта. Така някои „философи“, като Балуанг, оправдават духовния разврат, с който търгуват наляво и надясно. За съжаление по време на нашия разговор не успях достойно да му възразя. Но сега, след всички събития, в които бях участник, прекрасно знам какво да му отговоря. Просто бих му разказал за Орача. За човека, който предпочете да умре, отколкото да се примири с компютърното щастие. Разбираем ми е и близък неговият стремеж да докаже на машината и на себе си, че човекът въпреки всичко е много по-възвишен, по-сложен и по-богат от всяка компютърна програма, та дори и от това, което самият той мисли за себе си.

Много исках да опозная Орача отблизо. Сега съжалявам, че толкова дълго и глупаво го приемах за обикновен брейкър. За съжаление, когато го изведох от кесонната камера и свалих белезниците му, вече няхахме време за философски разговори. На следващия ден дойде Мейдън, взе Орача със себе си и повече не го видях. Обявиха делото за секретно и аз така и не разбрах истинското му име, за мен той си остана до края Орача. Единственото, което знам, е, че работи като кибернетик и родният му език е руски.

А важно беше да се разбере откъде се появяват такива личности, в какви условия израстват, какво оказва влияние върху тях и с какви идеали се възпитават те. Затова призовавам: нека с делото на Орача се занимават не само нашите — служителите на ООН, полицаите и

юристите, но и учените — социолози, философи. Може би това ще помогне хората, които днес се стремят към „Сапунените клубове“, да стават все по-малко. Засега те са много, ужасно много. И понякога ми се струва, че броят им нараства...

Не, все пак не знам накъде отива човечеството.

Непрекъснато ме обземат съмнения. Когато на моите астероиди се занимавам с нелегалните кръчми, „Сапунените клубове“ и с другата проникваща в Космоса свинщина, започвам да мисля, че Блаунг донякъде е прав. Но когато си спомням кесонната камера, гласа на Орача, драмата на човешкия живот, който премина пред моите очи, започвам да се съмнявам: наистина ли дяволът ще дари в изобилие хората с „хляб духовен“? И толкова ли е ненаситен човешкият стремеж да го вкухва без труд и пот?

[1] Лука, гл.13, стр.24 ↑

[2] Централен вътрешен двор в древноримски дом. — Б.пр. ↑

[3] Чупя, ломя (англ.) — Б.а. ↑

Издание:

„Фантастика–1“. Сборник за научна фантастика и прогностика

Съставител: Агоп Мелконян

Рецензент: Елка Константинова

Отговорен редактор: Петко Тодоров

Редактори: Дочка Русева, Стоянка Полонова, Иван Серафимов

Художник оформление: Александър Стефанов

Художник илюстрации: Стоян Христов

Художествен редактор: Александър Стефанов

Технически редактор: Гинка Григорова

Коректор: Янка Събева

Издателство „Народна младеж“, 1985

ДП „Балкан“, 1985

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.